KAIS.KÖN.HOF- BIBLIOTHEK
92.159-B
Neu-

Digitized by Google

ÖNB
+Z299824402

92159-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

INSTITUCIJE RIMSKOGA PRAVA.

Digitized by Google

Digitized by Google

INSTITUCIJE
RIMSKOGA PRAVA

NAPISAO

FILIP SERAFINI

PROFESOR RIMSKOGA PRAVA U KR. SVEUČILIŠTU U PISI.

SA SPISATELJEVOM DOZVOLOM

PO PETOM TALIJANSKOM IZDANJU

PREVELI

Dr. A. TRUMBIĆ i Dr. J. SMODLAKA.

KNJIGA I.

SPLJET
1895.

Digitized by Google

Sva prava u smislu zakona pridržana.

TISAK I NAKLADA G. TOMAŠIĆ-A U TRSTU.

Digitized by Google

PREDGOVOR.

„Institucije rimskoga prava“ prof. F. Serafini-a, koje su u prvom redu namienjene početnicima u pravnoj nauci, pisane su lakim i razumljivim slogom, te se u tom smjeru odlikuju mimo sve ostale radnje ove vrsti. Kako sam pisac kaže u predgovoru drugome talijanskom izdanju, on je pri sastavljanju ove knjige najviše na to pazio, da izloži „malo načela ali jasno i jezgrovito“. A to i jest početniku najpotrebitije, jer inače obsežnost predmeta može lako da ga ozlovolji i odvrati od učenja.

Ova riedka svojstva, koja rese knjigu prof. Serafini-a, ponukaše nas da ju prevedemo na hrvatski, u nadi da će ovakovo priručno i lako razumljivo djelo u dobar čas doći svim našim mladim pravnicima, a osobito onim koji se tek dadoše na pravne nauke.

Nastojeć da nam prievod bude što vjerniji, niti smo što svega nadodali, niti što izpustili; jedino smo izostavili ona mjesta, gdje se rimsko pravo uzporedjuje s modernim talijanskim, koje za nas nema stvarne važnosti.

Nećemo da ovdje nabrajamo težkoće i zapreke s kojim nam se bilo boriti: tko se u nas bavi pravnom naukom, to će po vlastitom izkustvu jamačno dobro razumjeti. Najviše nam je muke i truda zadalo pravno nazivlje, koje je kod nas s jedne strane još sasvim neutvrdjeno, a s druge nagrdjeno kovanicama, što ih ni duh ni pravila našega jezika ne podnose. Očuvati načelo stalnosti terminologije, a da ne zapadneš u barbarizme, mučan je posao, što će ga najbolje znat cieniti, tko se sam njime bavio.

Digitized by Google

Veže nas ugodna dužnost da priznamo, kako smo u pogledu nazivlja sliedili ponajviše stope prof. V. Bogišića, sadašnjeg ministra pravosudja u Crnoj Gori, koji je svojim remek-djelom „Opštim imovinskim zakonikom“ udario pravim putem što se tiče pravnoga jezika, u čemu je on danas bez sumnje najbolji naš stručnjak.

Znamo da u ovom prievodu ima mana i nedostataka; ali se nadamo, da tko nam bude sudio neće smetnuti s uma, koliko nas je truda zapala i ovako nesavršena radnja.

Neka nam se ne zamjere tiskarske pogreške kojima prievod obiluje, jer uz najveće nastojanje tome ne mogosmo izbjeći, tim više što se knjiga nije tiskala kod nas već u drugome mjestu.

U SPLJETU, 1 svibnja 1895.

PREVODIOCI.

Digitized by Google

SADRŽAJ.

Uvod:

I. O značenju rimskoga prava u obće a Institucija napose *str.* 1
II. O pojmu prava i o njegovoj diobi na pravo javno i privatno, pisano i nepisano . . . . . „ 2
III. O zakonima naroda rimskoga . . . . . „ 4
IV. O senatus-konsultima . . . . . „ 15
V. O magistratskim ediktima. . . . . „ 17
VI. O principskim konstitucijama . . . . . „ 21
VII. O responsima prudentium . . . . . „ 26
VIII. O sbirkama rimskih zakona složenim od barbarâ. . „ 36
IX. O Justinijanovom zakonotvornom radu (Povjestni priegled) . . . . . „ 38
X. O pojedinim sbirkama Justinijanova zakonarstva, o razdiobi, rukopisima, izdanjima i o citavanju istih „ 40
XI. O cjelokupnom „Corpus iuris iustinianei“. . . . . „ 46
XII. O udesu rimskoga prava u Iztoku . . . . . „ 48
XIII. O udesu rimskoga prava u Zapadu . . . . . „ 52

Prvi Dio.

Obće Teorije.

Poglavje I. — *O pravima u obće.*

§ 1. O pojmu i diobi prava . . . . . *str.* 55
§ 2. O normalnim pravima i povlasticama. — O pravima obćim i posebnim . . . . . „ 59

Poglavje II. — *O pravnim subjektima ili osobama.*

§ 3. O pojmu osobe . . . . . „ 61
§ 4. O svojstvima tjelesne osobe . . . . . „ 62
§ 5. O slobodi . . . . . „ 65

Digitized by Google

§ 6. O gradjanstvu . . . . . str. 74
§ 7. O familiji . . . . . „ 77
§ 8. O prestanku tjelesne osobnosti . . . . . „ 83
§ 9. O naravnim prilikama koje preinačuju pravni položaj osoba . . . . . „ 86
§ 10. O vlasti što ju po privatnom pravu imaju jedne osobe nad drugima . . . . . „ 89
§ 11. O pravnim osobama . . . . . „ 92

Poglavje III. — *O pravnim objektima ili o stvarima u obće.*

§ 12. O pojmu stvari . . . . . „ 97
§ 13. O stvarima u trgovini i izvan trgovine . . . . . „ 98
§ 14. O stvarima u imovini i izvan imovine . . . . . „ 100
§ 15. O pokretnim i nepokretnim stvarima . . . . . „ 100
§ 16. O zamjenivim i nezamjenivim stvarima, o potrošnim i nepotrosnim . . . . . „ 101
§ 17. O razdjelivim i nerazdjelivim stvarima . . . . . „ 103
§ 18. O jednostrukim i složenim stvarima i o skupu stvari „ 104
§ 19. O poglavitim i uzgrednim stvarima . . . . . „ 104
§ 20. O troškovima i o plodovima . . . . . „ 106
§ 21. O „res mancipi“ i o „res nec mancipi“ . . . . . „ 107

Poglavje IV. — *O stjecanju i gubljenju pravâ.*

§ 22. O stjecanju pravâ u obće . . . . . „ 108
§ 23. O nasliedjenju tudjih prava . . . . . „ 110
§ 24. O pravnim činjenicama iz kojih nastaju prava . . „ 111
§ 25. O raznim vrstima pravnih djela u pravom smislu . „ 120
§ 26. O sastavnim elementima pravnih djela . . . . . „ 121
§ 27. O uvjetima . . . . . „ 122
§ 28. O roku i o nalogu . . . . . „ 126
§ 29. O nuždnim svojstima pravnih djela u pravom smislu „ 130
§ 30. O nevaljanosti pravnih djela . . . . . „ 131
§ 31. O nedopuštenim djelima u obće a o krivnji napose „ 134

Poglavje V. — *O vršenju i zaštiti pravâ.*

§ 32. O vršenju pravâ . . . . . „ 138
§ 33. O rimskom gradjanskom postupku u obće . . . . „ 140
§ 34. O postupku „in iure“ u redovnom procesu . . . „ 142
§ 35. O legisakcijama . . . . . „ 143
§ 36. O postupku „per formulas“ . . . . . „ 146
§ 37. O raznim vrstima formula ili akcija . . . . . „ 149

Digitized by Google

§ 38. O izvanrednim dielima formule. — Exceptiones . . str. 157
§ 39. O litiskontestaciji . . . . . „ 159
§ 40. O postupku „in iudicio“ . . . . . „ 160
§ 41. O presudi i o drugim sredstvima kojima se parnica riešava . . . . . „ 162
§ 42. O ekstraordinarnom postupku i o interdiktima . . „ 163
§ 43. O ovršnom postupku . . . . . „ 166
§ 44. O ukinuću ustanove „ordo iudiciorum privatorum“ „ 168
§ 45. O prestanku akcija . . . . . „ 170
§ 46. O povraćaju u prijašnje stanje . . . . . „ 172

Drugi Dio.

O stvarnim pravima.

§ 47. O temeljnim pojmovima . . . . . str. 174

Poglavje I. — *O posjedu.*

§ 48. O pojmu i o naravi posjeda . . . . . „ 175
§ 49. O raznim vrstima posjeda i o rimskoj terminologiji „ 177
§ 50. O objektivnim i subjektivnim svojstvima posjeda . „ 179
§ 51. O stjecanju posjeda . . . . . „ 181
§ 52. O stjecanju posjeda po zastupnicima . . . . . „ 183
§ 53. O gubitku posjeda . . . . . „ 185
§ 54. O posjedovnim akcijama . . . . . „ 187
§ 55. O posjedu pravâ . . . . . „ 192

Poglavje II. — *O vlastničtvu.*

§ 56. O pojmu i objektu vlastničtva . . . . . „ 193
§ 57. O zakonskom suživanju prava vlastničtva . . . . „ 194
§ 58. O suvlastničtvu . . . . . „ 196
§ 59. O poviesti dominija u Rimljana . . . . . „ 197
§ 60. O stjecanju vlastničtva . . . . . „ 201
§ 61. O stjecanju vlastničtva zauzećem . . . . . „ 205
§ 62. O preokretaju . . . . . „ 207
§ 63. O predaji . . . . . „ 209
§ 64. O prisudjenju . . . . . „ 214
§ 65. O usukapiji. Pojam i poviest . . . . . „ 215
§ 66. O pravilnoj usukapiji po Justinijanovu pravu . . „ 221
§ 67. O stvarima izključenim iz pravilne usukapije . . „ 227
§ 68. O nepravilnoj usukapiji (praescriptio longissimi temporis) . . . . . „ 228

Digitized by Google

§ 69. O sjedinjenju svojih stvari sa tudjima (accessio) . *str.* 229
§ 70. O stjecanju plodova . . . . . „ 235
§ 71. O stjecanju vlastničtva pod universalnim naslovom „ 236
§ 72. O gubitku vlastničtva . . . . . „ 237
§ 73. O zaštiti vlastničtva. — Rei vindicatio . . . . . „ 238
§ 74. O negatornoj akciji . . . . . „ 244
§ 75. O publicijanskoj akciji . . . . . „ 245

Poglavje III. — *O poslužjima.*

§ 76. O pojmu i svojstvu poslužjâ . . . . . „ 248
§ 77. O raznim vrstima poslužjâ . . . . . „ 250
§ 78. O zemljištnim poslužjima . . . . . „ 251
§ 79. O pojedinim vrstima zemljištnih poslužja . . . . „ 255
§ 80. O osobnim poslužjima . . . . . „ 259
§ 81. O postanku poslužjâ . . . . . „ 267
§ 82. O prestanku poslužjâ . . . . . „ 272
§ 83. O tražbama kojim su zaštićena poslužja . . . . „ 275

Poglavje IV. — *O nasljednom zakupu i o gradjevinskom pravu.*

§ 84. O povjestnom razvitku nasljednog zakupa do Justinijana . . . . . *str.* 278
§ 85. O emfiteusi po Justinijanovu pravu . . . . . „ 281
§ 86. O postanku emfiteuse . . . . . „ 284
§ 87. O prestanku emfiteuse . . . . . „ 286
§ 88. O gradjevinskom pravu . . . . . „ 287

Poglavje V. — *O založnom pravu.*

§ 89. O povjestnom razvitku založnog prava . . . . . „ 291
§ 90. O pojmu i svojstvu založnog prava . . . . . „ 296
§ 91. O objektu založnog prava . . . . . „ 297
§ 92. O postanku založnog prava . . . . . „ 229
§ 93. O posljedicama založnog prava . . . . . „ 304
§ 94. O obstanku i sukobu više založnih prava na istoj stvari . . . . . „ 308
§ 95. O založnoj zamjeni i o prezalogu . . . . . „ 312
§ 96. O tražbama koje potječu iz založnog prava . . . „ 314
§ 97. O prestanku založnog prava . . . . . „ 318
Abecedni ključ . . . . . „ 321

Digitized by Google

UVOD

I.

O značenju rimskoga prava u obće a institucijâ napose.

Rimsko je pravo, u najširem značenju, skup pravnih pravila, koja su bila u snazi u naroda rimskoga kroz razne dobe njegova života.

Obično se dieli na pravo prije Justinijana, za Justinijana, i na pravo poslie Justinijana.

Pod rimskim pravom još se naročitije razumieva Justinijanovo pravo, koje je vriedilo gotovo kod svih naroda europejskih sve do pod izmak osmoga vieka, koje vriedi i sada u nekim zemljama, te je uzorom i osnovom svemu civilnomu zakonotvorstu novovječnomu.[1] Nu pošto je nova prosvjeta sredovječna i novovječna, u kojoj se razvi i steče praktičnu vriednost zakona, na nj obilno uplivala i dala mu obličje i poseban smjer, da se uzmogne razabrati od izvornoga i pravoga Justinijanova prava, bi prozvano *općim pravom*.

---

[1] Ovih zadnjih vremena rimsko pravo bi većinom ukinuto po europejskim državama, te mjesto njega proglašeni su osobiti zakonici civilnoga prava: nu svi ovi narodni zakonici u tomu su si svoji što stoje sasvim na temelju rimskoga prava. BUONAMICI, *Dell' importanza dello studio del diritto romano sotto l'impero dei codici moderni,* Pisa, 1876, i druga djela navedena u ARNDTS-SERAFINI-A *Pandette,* knj. I, dio 1, § 1, opazka 4.

Digitized by Google

Justinijanovo pravo sadržano je u sliedećim četverim sbirkama: *Institutiones, Digesta (seu Pandectae), Codex constitutionum* i *Novellae.* Sa ove četiri sbirke, koje skupa sačinjaju tako zvani *Corpus iuris civilis,* bavit ćemo se u poglavjima IX, X i XI, premda je već sada vriedno opaziti da su *Institutiones* bile složene po Justinijanu na oblakšanje mladeži u početku njezinih pravnih nauka.[2]

I na novovječnim sveučilistima, osobito pak u Italiji i Njemačkoj, učenje rimskoga prava podieljeno je u dva tečaja: prvi, sasvim elementaran, namienjen je početnicima, a drugi, u kojem se razlaže obširnije i potanje cielo rimsko pravo, namienjen je onima, koji se pomakoše već napried u pravnu nauku.

U prvom se uče *Institucije* rimskoga prava, a u drugom *Pandekte.*[3]

S toga, *Institucije,* kako se uče na našim visokim školama, služe samo kao uvod u obširniji nauk Pandekata, te sastoje u kratkom sustavnom tumačenju Justinijanova prava, koje je poglavito vrelo našemu gradjanskomu pravu.

II.

O pojmu prava, i njegovoj diobi na pravo javno i privatno, pisano i nepisano.

Pravo je pravilo zajedničkoga življenja *(regula agendi).* Moglo bi se označiti: pravo je pravilo ili skup pravila propisanih ljudskomu djelovanju, kojih je izpunjivanje zajemčeno družtvenom vlašću.[4]

---

[2] Vidi niže str. 38 i slied., ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* § 2. i LANDUCCI, *Storia del diritto romano,* Padova, 1886, § 77, str. 189.

[3] Ima i tečaj poviesti rimskoga prava. Glede shodnosti mu, granicâ i svrhe, vidi LANDUCCI-EVU, *Storia del diritto romano,* § 1-5, str. 1-13.

[4] Ovo je definicija prava u objektivnom smislu. O pravima u subjektivnom smislu govorit ćemo niže u § 1, na str. 56 i slied.

Digitized by Google

Rimljani diele pravo na javno i privatno, na pisano i nepisano.

Pravo javno i privatno. — Javno pravo redi odnošaje ljudi smatranih članovima države, i pazi ravno na obći probitak gradjana *(ius quod ad statum rei romanae spectat)*. Privatno pravo redi medjusobne odnošaje gradjana. Ovo se obazire izravno na probitke ljudi smatrajuć ih kao pojedince a ne kao članove države *(ius quod ad singulorum utilitatem spectat)*.

Na privatno pravo, kojim ćemo se izključivo baviti, spadaju pravila koja rede položaj osoba, razne načine stjecanja, gubljenja i prenašanja privatnoga vlastničtva, oblike i učinke obvezâ medju privatnicima i nasliedjenja za slučaj smrti.

Pravo pisano i nepisano. — Pisano je pravo koje izvire iz zakonotvorne vlasti; nepisano je pravo ono koje postaje po sebi skupnom privoljom družtvenikâ, a poznato je tačnije pod imenom običajnoga prava.

Za mladosti narodâ čitavo je pravo običajno. Tako bijaše i u početku Rima, kada *mores maiorum* bijahu poglavito vrelo privatnoga prava. S napredovanja uljudbe i s neprestana množenja potrebâ broj zakona sve to više raste, tako da malo po malo pisano pravo nadomješćuje običajno pravo i postaje jedno samo pravo, t. j. positivno pravo naroda.

Postanak pisanog prava raznovrstan je prama dobi i političkom ustavu narodâ. U Rimljana pisano pravo obuhvaća zakone naroda rimskoga, senatuskonsulte, edikte magistratâ, response pravoznanaca i konstitucije vladarâ.[5] Ova vrela rimskoga pisanog prava vriedi posebice razgledati.

---

[5] § 3. Inst. de *iure nat. gent. et civ.*, I., 2. — O načinu kako da se navadjaju razstavci Institucija i drugih sbiraka Justinijanovih vidi poglavje X ovoga uvoda.

Digitized by Google

III.

O zakonima naroda rimskoga.

Zakoni su naroda rimskoga ili *leges* u strogom smislu ili *plebiscita*. Ova je razdioba spojena s uredbom komicijâ.[6] Odluke što bi ih stvorio rimski narod u kurijatnim i centurijatnim komicijima zvahu se *leges*, one stvorene u pučkim skupštinama *(concilia plebis)* zvahu se *plebiscita*, a one stvorene u tributskim skupštinama *(concilia populi tributa)* zvahu se *populiscita* ili *leges populi tributae*.

Comitia curiata. — Comitia su curiata najstariji zakonotvorni sbor Rimljanâ. Narod rimski, u kojem s početka prevladjuje patricijat, sa najvećim dielom vrhovne vlasti, bio je razdieljen, pri sudjelovanju u javnoj stvari, na trideset kurija. Ove se sastajahu na obće svetkovine, i to kada bi ih kralj formalno pozvao po litorima, na onom kraju Foruma podan Kapitolija, koji baš po ovakovim skupštinama bi prozvan komicijem. Mjesto je bilo sveto i dan svet, a skupština se obdržavala uz neke svećeničke obrede. U ostalom gradjani, pozvani od kralja na ove komicije kurijatne, nemogahu upitivati i razpravljati, nego slušati priedlog pa odgovoriti. Glasi se davahu po kurijama. Svaka od trideset kurija, na koje bijaše razdieljen suvereni narod, imala je jedan glas pri skrutiniju; sreća bi odlučila koja da glasa prva. Dosta je bilo šestnaest glasova za većinu, te čim bi se dostigao zakoniti broj, ostale se nisu uzimale u obzir. Osim ostaloga, spadalo je u djelokrug ovih komicija zakonotvorstvo, dočim rekbi da je kralju pripadala inicijativa a senatu samo pravo da razvidja i pretresiva osnove prije nego bi se prikazale narodu.[7]

---

[6] PADELLETTI-COGLIOLO, *Storia del diritto romano*, 1886, str. 44 i slied.; LANDUCCI, *Storia del diritto romano*, 1886, knj. I, i FERRINI, *Storia del diritto romano*, 1885.

[7] O kurijama i o kurijatnim komicijima vidi LANDUCCI-A, *Storia del diritto romano*, § 179-182, str. 356-360 i BERNHÖFT-A, *Recht und Staat in römischer Königszeit*.

Digitized by Google

Comitia centuriata. — Tako traju stvari do Servija Tulija.[8] Ovaj, suziv vjerski i plemenski temelj ustavu, pomisli urediti državu na drugi način uzev za mjerilo mjestne odnošaje i bogatstvo. Poče popisivati pučanstvo, i razdieli ga na pet razreda, polag toga, da li je census dosizao do dvadeset, petnaest, deset i dvie hiljade dviesto asa;[9] a kad se poslie skova laglji as, ove svote poskočiše peterostruko. Razredi opet biše razdieljeni na 193 centurije i obzirom na godine, u svakom razredu, razlikovahu se mljadji i stariji. Ovi zadnji, premda u manjem broju, sačinjavahu jednak broj centurija i time jednako uplivahu na glasanje. Iz ove razdiobe pučanstva, što ju je izveo Servij Tulij, nastaše komiciji na centurije, koji, za razliku od starinskih na kurije, u kojim je vladalo plemensko načelo, mogu se nazvati komicijima bogatstva, ne u smislu timokratičnom, već u onom dubokom smislu, po kojem političkim *dužnostima* treba da odgovaraju jednaka *prava*. U ovim komicijima, obsežnijim od starinskih, izjednačeni su plebejci i patriciji; te svi u njima sudjeluju polag imetka i godina. Glasovi se daju po centurijama, počamši od osamnaest konjaničkih, za kojima sliedi osamdeset centurija prvoga razreda, zatim one drugoga, trećega i tako napried. U ostalom absolutnu većinu mogao je imati prvi razred, koji ih je skupa s konjaničkim centurijama imao devetdeset i osam, dočim svih ostalih bilo je devetdeset i pet; i tako je najbogatijim bila osigurana premoć nad ostalima. Komiciji sami bijahu uredjeni

---

[8] Doduše najugledniji pisci rimskih stvari, nada sve MOMMSEN, *Röm. Gesch.*, I, 92-99 obično stežu zasluge Servija na samu novu vojničku organizaciju. I sbilja zna se da je njegova reforma doniela plebejcima samo teretâ vojničke službe i poreza. Ustav se zatim razvio na ovom temelju. Nu treba i uzeti u obzir, da se je vojničko uredjenje starinskih naroda tačno sudaralo sa političkim. Obće mišljenje razloženo je velikom učenošću u smieloj i veleumnoj knjizi HUSCHKE-A, *Ustav kralja Servija Tulija*, 1838 (njemački).

[9] Čini se, da se je s početka kolikoća censusa odredjivala na jutre (plug, ral) zemlje a zatim u asima.

Digitized by Google

sasvim po vojnički. Što se tiče njihova djelokruga, može se reći u obće, da su imali odlučivati ob istim onim stvarima, koje prije spadahu na kurije, dakle navlastito o zakonima. Kao što u komicijima kurijatnim tako i u ovim centurijatnim, pristojalo je kralju,[10] zatim konsulima i starijim magistratima, pravo sazivanja; i način takodjer, kojim se davao odgovor bio je isti, a isto tako trajaše još potreba vjerskih obreda i auspicija, kojih poznavanje i tumačenje spadaše sveudilj na svećenike, koji bijahu patriciji još uviek za njekoliko vjekova. Riečju, i ovi komiciji bili su podložni, premda u mnogo manjoj mjeri, utjecaju otaca *(patres)*. Pače sami kurijatni komiciji obstojahu uz centurijatne, valjda s pravom potvrdjivati, na svetčan priedlog senata uz predhodne auspicije, odluke stvorene u kumicijima centurijatnim u pogledu zakonâ i izbiranjâ, a osobito pak obstojahu za neka svečana djela privatnoga prava.[11]

Comitia tributa. — Moć puka morala je rasti sve to više, dok ne planu rat s patricijatom, koji nije htio ustupiti dio vlasti puku. Odatle potječu *concilia plebis* (gdje je puk gospodar), koji se otvarahu bez svjeta augurâ, te u kratko postadoše granom zakonotvorne vlasti.[12] Doduše, odluke stvorene u ovim komicijima vežu s početka samo puk; ali njihova zakonotvorna vriednost, ne mnogo kasnije bi izjednačena s onom komicija centurijatnih. I sbilja konsuli Horacij i Valerij, godine 305 Rima, proturaše zakon „*ut quod tributim plebs iussisset populum teneret,*“ i taj zakon bi poslie ponovljen i potvrdjen na priedlog konsula Publilija 415; ali pošto patriciji nalazijahu

---

[10] Predaja kaže, da za kraljestva nisu bili sazvani; valjda nisu još bili složeni. Prisp. opazku 8.

[11] Komu je pripadala *auctoritas patrum* prieporno je. PADELLETTI-COGLIOLO, *Storia del diritto romano*, str. 42, a osobito LANDUCCI, *Storia del diritto romano*, § 213, str. 388. — O komicijima centurijatnim u obće vidi LANDUCCI-A, § 183-191, str. 360-368.

[12] KARLOWA, *Römische Rechtsgeschichte*, I, str. 408.

Digitized by Google

uviek novih sredstava, da se izmaknu zakonu, pitanje o plebiscitima, bi konačno uredjeno stopro glasovitim Zakonom Hortensijevim godine 468 Rima.[13] Ovo je uzrok s koga Justinijan, Teofil, Gaj i Gelij govore samo o Zakonu Hortensijevu. U istinu je baš ovaj zakon stalno podielio puku pravo stvarati zakone, jednake snagom onima što ih stvarahu komiciji kurijatni i centurijatni; a ti zakoni, glasani od puka u tributnim komicijima, na priedlog njihova tribuna, zovu se plebisciti.[14] Nu pošto su ovi plebisciti u vriednosti izjednačeni sa *leges* u užem smislu, s toga kadikad nose ovo ime, kao na primjer, *Lex Aquilia, Lex Cincia, Lex Falcidia*, koji zakoni, strogo govoreć, imali bi se zvati plebisciti, jer ih je glasao puk. Ovi plebisciti bivaju sve to češći, te zadnjih vjekova republike mal da ne sva su naredjenja zakonotvorna plebisciti glasani u tributnim komicijima.[15]

Pošto smo razgledali povjestni tečaj zakonotvorstva za kraljestva i republike, predjimo na carsko doba.

Suverenstvo naroda, barem u teoriji, održa se i za carstva. Oktavijan je bio u bitnosti vladar, ali teoretično samo vrhovni magistrat rimskoga naroda. Nosi naslov (vojnički) imperatora, kasnije otca domovine, zatim Augusta; ima vlast tribunsku za života (tribun nije smio

---

[13] O vjerojatnoj razlici sadržine ovih zakona godine 305, 415 i 468, vidi mnienje MOMMSEN-OVO u PADELLETTI-COGLIOLO-A, *Storia del diritto romano*, § 20, str. 37-39 i § 199, str. 373-374.

[14] GAI., I, 3: „Lex est, quod populus iubet atque constituit; plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. Plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis, plebis autem appellatione sine patriciis ceteri cives significantur. Unde olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri quia sine auctoritate eorum facta essent; sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebiscita universum populum tenerent: itaque eo modo legibus exaequata sunt“ (§ 4, Inst. *de iure nat. gent. et civ.*, 1, 2; THEOPH., ad h. § et § 5; ISIDORI, *Orig.*, V., 10, 11; FESTUS, voc. populi scita, scita plebei, scitum populi; GELLIUS, *Noct. Att.*, XV, 27).

[15] LANDUCCI, *Storia del diritto romano*, § 199, str. 373.

Digitized by Google

biti, kao patricij) i vlast prokonsularnu; vrhovni je svećenik (*pontifex maximus*): u malo rieči, u njegovoj šaci sdružene su magistrature, naslovi, dostojanstva znamenitija; ali ipak on je samo predstavnik naroda, a narod je još suveren.[16] — Neki pisci, naslanjajuć se na stavku Tacitovu (*Annales*, I, 15), gdje je kazano „*tum primum comitia e campo ad patres translata sunt*", misle da je pod Tiberijem zakonotvorna vlast prešla od naroda u ruke senata; ali da one rieči ne znače što im pripisuju rečeni pisci dokazano je time, što su za Tiberija i poslie njega bili izdani zakoni *Lex Junia Norbana* i *Lex Claudia* o ženskom štitničtvu, o kojim znamo da ih je glasao narod a ne senat. Rieči Tacitove imadu drugo značenje: izraz *Comitia* ne označuje zakonotvorne sbore u užem smislu, već izborne komicije, koji u istinu predjoše u senat još za Tiberija. Ter ako je senatu pripadalo pravo biranja nije s toga on sam imao i zakonotvornu vlast. Vjerojatnije je, da ako suverenstvo naroda i nije palo za Tiberija, palo je malo godina kasnije, prešav sbiljá od naroda u senat; nu ipak sazivane su skupštine još u trećem vieku.[17]

---

[16] Danas je postalo obćenitim mnienje MOMMSEN-OVO da je od Augusta do Dioklecijana vršenje suverenstva počivalo u caru i u senatu i tako se imalo diarkiju; za carevâ kuće Julije i Flavije vladarska moć kao da je ipak u mnogim i najvažnijim tačkama omedjašena. Prisp. samu *lex de imperio Vespasiani*. Moć vladarska rasla je postupice i više u bitnosti nego u formi, pošto su bili prestali razlozi koji svjetovahu prve vladare da izkazuju, i odviše, obilnih obzira senatu.

[17] Na svršetku četvrtoga vieka držalo se da su komiciji od podavna mrtvo tielo (AMMIANUS MARCELLINUS, XIV, 6).

Digitized by Google

O ZNAMENITIJIM ZAKONIMA NARODA RIMSKOGA.[18]

Kraljevski zakoni i *Papirijeva sbirka.*[19] — Zakoni postavljeni od naroda rimskoga za kraljevâ zovu se kraljevski zakoni. Što je broj ovih zakona posve malen ne treba se čuditi, ako se pomisli da su u djetinstvu države zakoni preriedki, jer se narod vlada i upravlja po običaju i sliedi izglede svojih starijih.[20] Od ovih starinskih zakona i običaja i vjerskih obreda onih vremena, sastavi jednu sbirku Papirij, koja je poznata pod imenom *ius Papirianum.*[21] Ovaj dragocieni spomenik sasvim se je izgubio.[22]

Zakon dvanaest ploča. — Ovo je najznamenitiji zakon naroda rimskoga: u njemu je sadržana sva pravna znanost

---

[18] Najbolju sbirku zakonâ ili ulomaka rimskih zakona, kojih je izvorni tekst dopro do nas, imamo u BRUNS-A, *Fontes iuris romani antiqui*, 4° izdanje, Lipsko 1880: zadnje izdanje od MOMMSEN-A, 1886. Dobra je za škole i sbirka nalazeća se u prvom dielu GIRARD-A, *Textes de droit Romain*, 1890. — PADELLETTI-COGLIOLO, *Storia del diritto romano*, 1886, str. 103; FERRINI, *Storia delle fonti del diritto romano*, str. 9-15 i LANDUCCI, *Storia*, § 22-31, str. 41-72.

[19] VOIGT, *Die leges regiae*, 1876-1877. Vrlo je liepa bibliografija SCHILLER-OVA u BURSIAN-A, *Berichte*, XIV, str. 516 i slied.

[20] ULP., I, 4: „Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus." — GAI., I, 1: „Omnes populi legibus aut moribus reguntur."

[21] POMPONIJ, u Dig. fr. 2, § 2, *de orig. iuris*, I, 2.

[22] Učeni pravoznanci nagomilali su prošlih vjekova u velike komentare sve ono što su stari pripisivali kraljima i što se prodavalo pod imenom kraljevskih zakona: vriedna je spomena u ovom obziru takozvana *Tabula Marliani* (Romae, 1534.), koja je jednostavan pokušaj u dobroj vjeri, a smatrana je vjernom reprodukcijom. — *Ius Papirianum* poznat je zadnjih vremena republike samo uslied redukcije i tumača antikvara Granija Flaka. Fr. 144, Dig. *de verb. signif.*, 50, 16. Vidi oštru kritiku takozvanih kraljevskih zakona u MOMMSEN-A, *Staatsrecht*, II, 1, 40. ZUMPT, *Criminalrecht*, I, 26; PADELLETTI-COGLIOLO, loc. cit., str. 121 i LANDUCCI, *Storia*, § 23, str. 42, i slied. Vidi takodjer novu obranu VOIGT-A, *Ueber die leges regiae* 1876-77.

Digitized by Google

starih Rimljana.[23] Kazat ćemo s toga nekoliko rieči o izvanjskom postanku ovoga zakonika i o njegovoj znamenitosti.

Uz nestalnost običaja, što je svojina svih naroda, pojavi se zahtjev plebejaca, da budu izjednačeni u pravima sa patricijima: uslied jednog i drugog razloga ućuti se potreba zakonika.[24] Nakon duge i snažne borbe, patriciji pristadoše na priedlog, da se stane raditi kodeks zakona jednakih za sve.[25] Poslaše tri izaslanika neka prouče ustav i najbolje zakone grčke.[26] Vrativši se izaslanici, centurije izabraše u skupštini deset patricija s nalogom, da sastave

---

[23] Decemviralno zakonotvorstvo (*lex duodecim tabularum*) sabra najstarije propise prava javnoga, kriminalnoga, privatnoga, vjerskoga i procesualnoga, zajedničke patricijima i plebejcima, uz preinake što ih je zahtievala svrha ovoga zakonotvorstva, te ih složi i zarubi slogom divnim po kratkoći, strogosti i tačnosti. Zakon dvanaest ploča bio je prva a i zadnja prava kodifikacija u Rimu. Imao je neizmjernu važnost, ne samo jer je dokinuo nestalnost prava, nego takodjer jer u njemu patriciji i plebejci stekoše opet sviest o jedinstvu države i upoznaše najbolje jemstvo zajedničkim sloboštinama. I tako malo po malo stalo ga se smatrati temeljnim ustavom, svetim kovčegom rimskoga prava, s kojim su spojene sve promjene i sav napredak ovoga prava.

[24] MAINE, *Ancien droit*, pogl. III.

[25] Gibanje poče uslied priedloga tribuna Terentila Arse, godine 293, da se imenuje povjerenstvo plebejaca koje će dati stalnih zakona puku. Tribun je hotio ono, što je pred deset godina htio PUBLILIJ VOLERON: urediti ravno puk kao državu u državi. Ovoj zlosretnoj težnji protiviše se, i punim pravom, vladajući razredi. Napokon godine 400 i sbor tribuna pristade na blažije mjere i predloži senatu neka se imenuje povjerenstvo mješovito od patricija i plebejaca *„communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent."* PADELLETTI-COGLIOLO, dj. nav., str. 103. LANDUCCI, *Storia*, § 45-47.

[26] U Atenu? Ili u gradove *Magnae Greciae?* (VOIGT, dj. nav.) Ili, kako se vjeruje, u etrurske gradove grčke kulture? LATTES, *Izaslanstvo Rimljana poradi XII ploča*, 1884. FERRINI, dj. nav. str. 6-7. Da je prosvjeta helenska, u ostalom, već imala sjajnih i uzornih radnja zakonotvornih dokazom nam je glasovito a nedavno odkriće zakona Gortinskoga (Kreta).

Digitized by Google

nove zakone. Zakoni sastavljeni od ove desetorice *(decemviri)* biše potvrdjeni u komicijima centurijatnim i izloženi u komiciju, da ih svatko može upoznati i da tako unapried prestane tužakanje na otajstvo. Osim ovih deset ploča biše sliedeće godine sastavljene još dvie, i odtle zakonu ime *lex duodecim tabularum.*[27]

Ne smije se vjerovati, da je decemviralni zakon dvanaest ploča priepis ili ponova grčkih zakona,[28] jer dapače zadatak decemvira bijaše taj da slože i napišu privatno pravo starih Rimljana, i da stope u jedno pravo narodno

---

[27] Prvi decemvirat godine 303, sastavljen od samih patricija, složi i prikaza na odobrenje centurijatnim komicijima deset ploča zakonâ. Drugi decemvirat, imenovan sliedeće godine da dovrši kodifikaciju, i nasuprot sastavljen od patricija i plebejaca, složi još dvie ploče zakonâ, nu koje su bile prihvaćene u centurijatnim komicijima tek godine 305, na priedlog konsula one godine, a zatim decemvirat podlegnu poznatomu prevratu, koji uzpostavi konsulat. Ova znatna razlika u sastavljanju i u uspjehu dvaju decemvirata dala je sumnjati, a ne bez uzroka, da je prvi imao lakši zadatak da uzakoni proces i pravo privatno i sakralno, što su patriciji imali kao u polog, a drugoga da je dopao mučniji posao da osnuje političku konštituciju i javno pravo (ZUMPT, *Criminalrecht,* I, 1, 340). Ipak WILLEMS moćnim razlozima tvrdi da su i drugi decemviri bili patriciji. Godine 306 dvanaest ploča urezanih u tuču (polag predanja; u *bielokosti [eboreae]* kaže Pomponij u Digestima, ali valjda treba čitati *roboreae*) biše javno izvješene na Forumu, pokraj govorničke tribune, licem prama kuriji. Jednako se radilo i u grčkim državama; sravni što kaže Aristotel o Solonovoj legislaciji u svojem *ustavu Atene,* koji je tekar odkriven. Još za djetinstva Ciceronova dvanaest ploča učilo se u školama kao štovani temelj rimskoga prava. CICERO, *de legibus,* II, 4, 9.

[28] Ima posve malo naredjenja zajedničkih sa Solonovim zakonotvorstvom: tako zakon o sprovodima (CICERO, *de legibus,* II, 25), zakon o *kolegijima* (fr. 4, Dig. *de colleg. et corpor.,* 47, 22) i zakon o medjama (fr. 13, Dig. *finium regund.,* 10, 1); a po svoj prilici i kalendar je uvršten, kako se čini, u jednu od dviju zadnjih ploča. Sklop prvobitnoga rimskoga prava bijaše još odviše jak, sirov i okosit a da bi mogao lako primiti stranjski utjecaj (PADELLETTI-COGLIOLO, dj. nav., str. 105. Vidi pak HOFFMANN-A, *Beiträge* [1870] str. 1-36 i str. 45 i slied.).

Digitized by Google

navike i razna pravila narodâ, koji se bijahu sakupili u isti grad. Gradjansko pravo, osnovano na starinskom običaju, obnovi predobstojeću uredbu obitelji, vlastničtva, nasljedstva, obvezâ i ugovorâ izmedju gradjana. S toga: gradjansko pravo, sadržano u zakonu dvanaest ploča, izvorno je kao i Rim, ima svoju vlastitu ćud i nije nimalo pridošlo iz vanka. Po onomu što još ostaje od dvanaest ploča vidi se jasno, da su u njima bili uzakonjeni mnogi starinski običaji Rima, naime bili su uzakonjene prvobitne navike.

Zakon je dvanaest ploča živio sve do Justinijana. Negledajuć na neke promjene, gradjansko pravo za republike i carstva nije drugo van interpretacija decemviralnoga zakona.[29] Responsi klasičnih pravoznanaca uviek

---

[29] Decemviralno zakonotvorstvo nije moglo učiniti nepomičnim pravo, i sbilja na skoro poče, oko njega, nova radnja tumačenja postojećih zakona i prilagodjivanja novih potreba i pravnih odnošaja propisima i obrazcima već sadržanim u zakonu dvanaest ploča. Ovu dvostruku radnju označuju rimski pravnici jednom riečju, uzetom u širokom smislu, *interpretatio,* ali u prva vremena ne valja misliti na interpretaciju znanstvenu i slobodnu, nego pače na onu još privezanu na strog formalizam i uz slovo decemviralnog zakona. Pravo, koje je odtle proizteklo kao iz nova vrela, bi prozvano općenitim izrazom *ius civile.* Sbor pontifeksâ imao je, sve do polovice petoga vieka dužnost da vodi i upravlja napredkom kviritskoga prava, i to sbog pretiesnih odnošaja koji su spajali prava i njegovu administraciju sa znanošću sakralnoga prava, kalendara i formulâ. Ove znanosti bijaše naravan i ljubomoran depositar ova stara patricijska korporacija. Ali brzi napredak plebejskoga življa u državi, a isto tako i osnutak preture urbane (godine 387 u. c.) moradoše znatno doprinieti da se oslabi utjecaj sbora pontifeksâ na pravo te se može smatrati da je zadnji udarac zadao njihovu već razklimanu utjecaju godine 450 u. c. Knej Flavij, škriba Apija Klaudija Sliepca, obielodaniv formule zakonskih akcija i kalendara, čime je postalo suvišnim obraćati se nadalje na pontifekse. Knjižica, koja je sadržavala formule bi potla nazvana *ius civile Flavianum.* Bivši tako sekolarizano opravljanje pravosudja i interpretacija prava, službu tumačiteljâ preuzeše ljudi iz najodličnjih kuća, koji obnašahu najviše državne službe (PADELLETTI-COGLIOLO-A, dj. nav., str. 107; LANDUCCI, *Storia,* § 14 i 42).

Digitized by Google

su skoro prislonjeni uz tekst ili uz duh decemviralnoga zakona, i o njemu neki pravoznanci napisaše obširnih komentara. Tumačitelji bijahu Valerius Messalla,[30] L. Acilius,[31] Sextus Aelius Catus,[32] L. Aelius Stilo Praeconinus,[33] Servius Sulpicius Rufus,[34] Antistius Labeo[35] i Gaius, koji napisa šest knjiga, od kojih dvadeset ulomaka sačuvano je u Digestima.

Pa premda je pravo dvanaest ploča bilo u snazi kroz toliko vjekova, ipak ne posjedujemo ovaj spomenik u cjelini. Nijedan primjerak nije dospio do nas, a što imamo to su ulomci izvadjeni iz Pandekata i iz djelâ Aula Gelija, Cicerona, Makrobija, Plutarha, Dionisija i raznih drugih pisaca pravnih i povjestnih.[36]

---

[30] *Explanatio XII tabul.* (FESTUS, 253[b], 32, 321[b], 30). Vidi proti sumnjama SCHOELL-OVIM, str. 33, VOIGT-A, I, str. 67.

[31] CICERO, *de legibus,* 2, 23, 59.

[32] POMPONIUS, fr, 2, § 38, Dig. *de orig. iuris,* I, 2.

[33] CICERO, *Brutus,* 56.

[34] GAI, fr. 237, Dig. *de verb. signif.,* 50, 16.

[35] AUL. GELLIUS, *N. A.* I, 12, 18; VI, 15, 1; XX, 1, 13.

[36] Mnogi učeni ljudi trudiše se da sjedine ulomke dvanaest ploča. Njihovo nastojanje za uzpostavom oskudievalo je u obće zdravom kritikom, a ne može se reći da je prost ove mane i najbolji pokušaj učinjen od JAC. GOTHOFREDUS-A, *Fragmenta duodecim tabularum,* 1616. Novovječna kritika prvi put se ogledala na dvanaest ploča po DIRKSEN-U, *Uebersicht der bisherigen Versuche zur Kritik und Herstellung des Textes der Zwölf-Tafel-Fragmente,* 1842. Važna je radnja SCHOELL-OVA, *Legis duodecim tabularum reliquiae,* Lips., 1866. U njega je zajmio tekst sa neznatnim preinakama BRUNS, *Fontes,* str. 14 i slied., a tako GIRARD, dj. nav., str. 9-22. Vidi takodjer GNEIST-A, *Syntagma* i SERAFINI-A, *Elementi di diritto romano,* I, 115, gdje se nalaze pretiskani zakoni dvanaest ploča, sa naznakom stavaka onih pisaca na koje se odnose. Sada pak imamo veličajno djelo o dvanaest ploča od M. VOIGT-A, *Die XII Tafeln,* 1883, u dvie debele knjige. U I knjizi, str. 693 i slied., nahode se ulomci dvanaest ploča po novoj rekonstrukciji i novom poredanju. (Ovu je rekonstrukciju sliedio COGLIOLO, *Manuale delle fonti del diritto romano,* knj. I, str. 3-8). Izvjestno je da ova knjiga mnogo pomaže poznavanje starinskoga rimskoga prava; ali je restitucija decemviralnih teksta po nješto svojeglava i u obće mnogo manje sigurna od Schoell-ove.

Digitized by Google

Ini zakoni rimskoga naroda. — Izmedju inih zakona rimskoga naroda vriedni su osobita spomena *Lex Aquilia, Lex Voconia, Lex Falcidia, Lex Calpurnia* i *Silia, Lex Julia municipalis;*[37] *Lex Rubria de Gallia Cisalpina*, koji se bavi sudskom organizacijom i opravljanjem pravosudja u cisalpinskoj Galiji;[38] *Lex Julia de maritandis ordinibus* i *Papia Poppaea*, koja je poslie dvanaest ploča najzamašniji zakon rimskoga naroda.[39] Glavne tačke u poviesti Rima bilježe nadalje za javno pravo *Leges Valeriae, Leges Valeriae Oratiae, Leges Liciniae Sextiae,* a što se tiče kriminalnoga prava, glasovite su *Leges Corneliae* od Sule i dvaju Julija, Cesara i Oktavijana Augusta.

---

[37] Ovaj je zakon sačuvan na mjedenoj ploči (koja na drugoj strani nosi neki grčki zakon stariji) a odkriven je u Herakleji, odtle mu ime *tabula Heracleensis*: Razdieljen je na dva ulomka, od kojih je jedan bio prenešen u Ingležku (*aes Britannicum*) a drugi se zove *aes Neapolitanum* jer je ostao u Napulju, gdje se oba sada čuvaju. Napuljski je ulomak veće znamenitosti: sadrži neka naredjenja ob osnutku nekog municipija, odtle mu ime municipalnoga zakona. (Podpuno izdanje ovoga zakona sa prekrasnim tumačem obielodanio je MAZZOCCHI, *Com. in R. Hercul. mus. aen. tab. Heracl.*, 1754). BRUNS, *Fontes*, str. 91 (str. 95).

[38] I ovaj nam je zakon sačuvan. Najbolja su izdanja RITSCHLOVO, *Leg. Rubr. pars superstes*, Bonnae, 1851 i BRUNS-OVO, *Fontes*, str. 87 (4° izd., str. 91). Po svoj je prilici od ovoga zakona ulomak odkriven u Este g. 1880, izdan izmedju ostalih od ALIBRANDI-A, *Studi e documenti di storia e diritto*, knjig. II, i od MOMMSEN-A, u *Hermesu*, knj. XVI, str. 24 i slied., kao i u prilogu BRUNS-OVU, *Fontes*. LANDUCCI, *Storia*, § 30 i 249.

[39] Priedlog ovoga zakona *lex Julia et Papia Poppaea* stavi Oktavijan godine 735, ali ga ne poduprie Senat, niti ga primi rimski narod u komicijima, premda ga je pjesnik Horacij unapried pohvalio. (*Epodon*, XVIII, v. 17 i slied.). Oktavijan preinači u nekim tačkama svoj priedlog i prikaza ga narodu koji ga primi, pod uvjetom da ima stati na snagu tek poslie tri godine. Ovaj je zakon poznat pod imenom *Lex Julia de maritandis ordinibus*. Bilo je mnogih protivština proti njemu još prije nego li je dospio trogodišnji rok. Oktavijan, preinačivši ga u nekim tačkama, dade ga iznova predložiti od konsula M. Papija Rutilija i Kvinta Popea Sekunda. Priedlog bi primljen i dobi ime *Lex Julia et Papia Poppaea*. Odnosi se naročito na ženitbu,

Digitized by Google

Izmedju zakona, koji su do nas doprli znameniti su još: *Lex Acilia repetundarum*, važan sbog mnogih viesti o pravnoj poviesti i o rimskom kaznenom postupku[40] — *Lex agraria* godine 643, bogat mnogim uputama o raznim pravnim odnošajima zemljišta[41] — *Lex coloniae genetivae Juliae*[42] — *Lex Salpensana* i *Lex Malacitana*, divno razjašnjeni od MOMMSENA.[43] Svi su ovi zadnji zakoni za poznavanje municipalnoga prava od najvećega zamašaja.[44]

IV.

O senatus-konsultima.

Povjestne crte o uredbi senata.[45] — Senat u početku bio je sbor vidjenijih poglavica plemenâ (*gentes*), čije bi mnienje kralj saslušao prije nego bi stvorio ikakvu odluku; ali ne valja misliti da senat nije bio trajna politička uredba; njemu odgovara kod grka γερουσία. Nu premda

---

radjanje djece i nasliedno pravo. Još danas je važan tumač HEINECCIUS-A *(ad Legem Juliam et P. P.)*. BRUNS, *Fontes*, str. 103 (4° izd., str. 107).

[40] *Corp. Inscript. lat.*, I, str. 49 i slied.; BRUNS, *Fontes*, str. 52 i slied.

[41] *Corp. Inscript. lat.*, I, str. 175; BRUNNS, str. 67 i slied.

[42] *Eph. Ep.*, II, 105; BRUNS, *Fontes*, 110 i slied.

[43] *Die Stadtrechte der latinischen Gemeinden Salpensa und Malaca*, 1885. *Corp. Inscr. lat.*, II, str. 253; BRUNS, str. 130 i slied.

[44] Vidi obzirom na municipalno pravo LANDUCCI-A, dj. nav.

[45] O senatu za kraljeva vidi LATTES-A, *Della costituzione del Senato nell' epoca regia* (Memorie dell' Istituto Lombardo, tomo XI) i BLOCH-A, *Les origines du Sénat Romain*, Paris, 1883; a za republike mogu se upotrebiti RUBINO, *Untersuchungen*, str. 144 i slied.; LANGE, *Römische Alterthümer*, II, 332 i slied.; HOFFMANN, *Der römische Senat*, Berlin, 1847; MOMMSEN, *Forschungen*, str. 218 i slied.; PADELLETTI-COGLIOLO, *Stor. del dir. rom.*, str. 38-43: sada treba konsultati preliepu radnju WILLEMS-OVU. *Le Sénat de la républiqne romaine*, 2 knj. (1884). Za carstva HERMANN, *Senatus Romani sub primis quinque Caesaribus quae fuerit fortuna ac dignitas*, Bruchsal, 1857; CADUZAC, *Décadence du Sénat Romain depuis César jusqu'à Constantin*, Limoges, 1847; DUMERIL, *De Senatu Romano sub imp. Augusto Tiberioque*, Paris, 1856; CALLIN, *Qualis sub primis imper. fuerit conditio Senatus Romani*, Upsala, 1866.

Digitized by Google

je izbiranje senatorâ pripadalo kralju, ipak ne može se s toga reći da je bilo arbitrarno, barem u početku. S druge strane, mogao je kralj sazvati senat po volji i izložiti mu svoje zahtjeve; nije bilo pravila, koje ga je vezalo na stanovite rokove, a sbor pak nije se mogao sastati bez saziva. Djelokrug senatorâ bijaše ograničen na to, da su mogli izreći svjet kad bijahu upitani, a ovaj svjet nije imao snage da veže kralja, koji pak, po naravi prvog ustava italo-grčkog, ne mogaše a da ne sasluša senat u svim važnim pitanjima. I priedlozi što ih je stavljao pred gradjanstvo u komicijima, ponajviše, prije bi se razvidjeli u senatu.

U vrieme republike politički zamašaj senata naraste mnogo. On je imao toliku vlast nad pokrajinama, da su ga nazivali *Deus*, kao što su zvali Rim *Dea Roma;* a i unutra u gradu bila mu je vlast puno velika. Najviši magistrati, svršiv službu, senatu polagahu račun o svojem djelovanju; pa premda u prva doba republike odluke senata nisu imale moći zakona, ako ne bi bile primljene u komicijima, ipak kasnije taj sbor prisvoji samovoljno zakonotvornu vlast.[46]

U ostalom, premda se je senat za republike popeo na najviši stepen političke vriednosti i stekao na kraju i zakonotvornu vlast, ipak posta važnim za civilno zakonotvorstvo tekar onda kada poče gubiti političku vlast, naime za Augusta i njegovih nasliednika do Dioklecijana. Kroz ono razdobje a navlastito od Tiberija do Severa, senatus-konsulti bili su jedno od poglavitih vrela gradjanskoga prava. Od Dioklecijana premnogo napreduje ediktalno zakonotvorstvo careva,[47] a senat pada do podpune nemoći; ali još i prije Dioklecijana cari upotrebljavahu

---

[46] O cielokupnom ustavnom životu senata vidi zadnju i najpodpuniju radnju: LANDUCCI, *Storia*, 200-235, str. 375 416.

[47] O zakonotvornoj moći pretorijskih prefekata, vidi: ZACHARIAE VON LINGENTHAL, *Anecdota*, str. 227-278; FERRINI, *Storia delle fonti*, str. 104 i slied. i LANDUCCI, *Storia*, § 58, n. 4.

Digitized by Google

senat kao orudje svoje samovolje. Cari poslie Severa prikazali bi pismen priedlog (*epistula*), ili bi stavili ustmen priedlog (*oratio*), a senat bi ponizno odlučio želju vladarevu, tako da se *oratio* predstavljaše kao poglaviti dio a senatus-konsulat kao drugotni. Eto čemu rimski pravnici, svaki put kad hoće da naslone svoje odluke na senatus-konsulte stvorene za careva Marka Aurelija, Severa i Karakale, navadjaju *orationes* ili *epistolae* ovih careva, mjesto samih senatus-konsulata.[48]

Njeki važni senatus-konsulti. — Najvažniji senatus-konsulti jesu: sc. MACEDONIANUM, kojim bi zabranjeno zajimati novac sinovima obitelji, uzkraćujuć zajmodavcu akciju, da uzmogne tražiti povraćaj uzajmljenog novca; sc. NERONIANUM, koji se odnosi na formule za legate; sc. PLANCIANUM, kojim bi uvedena *actio de partu agnoscendo* za žene razstavljene; sc TERTULLIANUM, koji se tiče baštinskog prava majke na dobra svoje djece; sc. ORFITIANUM, kojim biše djeca pozvana na bezoporučno nasljedstvo majke prije braće ili sestara i ostalih njezinih agnata; sc. TREBELLIANUM, koji se odnosi na nasljedstvo fideikomisarno; sc. PEGASIANUM, koji protegnu Falcidiju i na fideikomise; i sc. VELLEIANUM, koji proglasi bezkrepostnim intercesije ženâ.[49]

V.

O magistratskim ediktima

Edikti su naredbe, što ih izdavahu magistrati, koji su imali *potestas*, o poslima svoje nadležnosti. Za učenje rimskoga prava imadu osobitu vriednost edikti pretorski. Pretor, prije no što bi stupio u službu, običavao je izdati

[48] Vidi sada WLASSAKA, *Kritische Studien zur Theorie der Rechtsquellen*, Gratz, 1884, osobito str. 102 i slied. O raznim oblicima ovih „*constitutiones*", vidi podpun preglavak LANDUCCI-A, *Storia*, § 60.

[49] Vidi u LANDUCCI-A, § 34-37, spisak senatus-konsulata za koje se znade i poviest o njima.

Digitized by Google

program svoje uprave, naime edikat u kojem bi izložio načela, po kojima će riešavati posle spadajuće u njegovo područje. Onaj edikat pretorov zvao se godišnji, jer trajaše cielu godinu, što bi pretor, koji ga bijaše obielodanio, ostao u službi: *Lex Cornelia* godine 67 pr. K. izrečito naredi da se ne smije pretor odmicati od edikta obielodanjena na početku godine. Taj edikat bolje je poznat pod imenom *edictum perpetuum*, jer je neprestano trajao cielu godinu preture, za razlikovanje od edikata repentinih ili naredaba prigodnih o stanovitu posebnu poslu. *Edictum perpetuum* ne veže nijednoga drugoga magistrata osim pretora, koji ga je izdao. Novi pretor, koji bi stupio u službu sliedeće godine, naviestio bi takodjer koje pravoznanstvo namjerava slieditи tekom svoje preture; ali pretori bijahu vrlo oprezni pri uvadjanju novina, te obično ponavljahu edikte perpetue svojih predšastnika, mienjajuć ili dodajuć samo ono što su zahtievala nova vremena i nove potrebe. Oni propisi koji su na ovaj način prelazili nepromienjeni iz jednoga edikta u drugi zovu se *edictum translatitium*, koji porabom naravski steče veliki ugled i sraste, što no rieč, s duševnošću naroda, tako da je bio smatran nekom vršću običajnoga prava.

Na taj način posta s vremenom njeki *ius translatitium*. Pravo koje se je na ovaj način osnovalo bi nazvano pretorskim pravom baš jer ga pretori uvedoše, ili honorarnim pravom, *quod ab honore praetoris venerat.*[50]

Edictum perpetuum Salvija Julijana. — Kako rekosmo, pretori nisu obično dirali u edikte svojih predšastnika, te su ih usvajali kao *edicta translatitia* potvrdjena postojanom porabom; nu, da se doskoči novim potrebama, prilagahu im novih dodataka, novih umetaka

---

[50] Fr. 2, § 10 *de orig. iuris*, I, 2: „Eodem tempore et magistratus iura reddebant, et ut scirent cives, quod ius de quaque re quisque diciturus esset, seque praemunirent, edicta proponebant. Quae edicta Praetorum ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur quod ab honore Praetoris venerat."

Digitized by Google

(clausola) i novih razvitaka. Uslied toga dogodi se da u ediktima ne bijaše logična reda i da povrh toga bijahu u njima mnoga protuslovja. Promislilo se s toga otriebiti ova protuslovja te svesti edikat, sa svim onim dodatcima, na dobro uredjen sustav. Čini se da već Cesar bijaše naložio pravoznancu Aulu Ofiliju da uzakoni ova dva prostrana polja: *ius civile* i *honorarium.* Osnova, koju pretrgnu diktatorova smrt, bi nastavljena od cara Hadrijana, koji povjeri glasovitomu Salviju Julijanu da ju izvede, i ovaj (ne zna se čisto koje godine) svrši radnju, izostaviv̌ši zastarjeli dio, preinačivši neke izraze, dodavši neke nove klausule, ali ipak ukupno poštovavši stari red.[50 bis] Rekbi da je Julijanova radnja zadobila snagu zakona. I tako starinski edikti izgubiše svoju krepost a *ius edicendi* bi stegnut u granice što uže. Službena kompilacija Salvija Julijana, ako i je s neke strane nešto koristila praktičnu upotrebljavanju zakonâ, s druge strane posta zaprekom postepenomu razvijanju prava, jer, bivši uzeta pretorima vlast da edikat mogu preinačivati i mienjati; nestade jednoga od najmoćnijih sredstava kojim da se prilagodjiva edikat uviek novim potrebama praktičnoga života.

Znanstvene radnje o pretorskom pravu. — Još prije nego Salvij Julijan konačno uredi edikat, bio je predmetom proučavanja i tumačenja, počamši od prekratkoga komenta Servija Sulpicija, o kojem govori Pomponij, pa sve do komenata Labeonova, Fabija Mele, Seksta Pedija i Vivijana i do komenta sadržana u prvom dielu Digesta Celsovih. Ali, poslie Julijanove radnje, tumačitelji postadoše još radišnijima: sam Julijan raztumači obširno edikat u prvim 52 knjigama svoga ogromnoga djela *Digestorum:* a nadalje u posebnim djelima Pomponij, Paul, Ulpijan, Fulvij Antijan i Kalistrat. Gaj napisa nekoliko monografija o ediktu urbanskoga pretora i

---

[50bis] FERRINI, *Sull'ordinamento dell' Editto pretorio anteriore a Salvio Giuliano* (u Rend. dell' Ist. Lombardo, 1891).

Digitized by Google

raztumači onaj prokonsula Azijske pokrajine (ili, valjda, obći dio pokrajinskih edikata?) u bitnosti jednak ediktu rimskomu. Ovi su komenti bili tako koristni sastavljačima Pandekata, da je treći dio ovih složen od ulomaka izvadjenih iz knjiga spomenutih komentatora. Dosta je ova činjenica da se dokaže neizmjerni zamašaj edikta perpetua Salvija Julijana po učenje rimskoga prava. Nu žalibože nije nam stigao nijedan primjerak onoga preznamenitoga spomenika, te učeni ljudi bijahu usilovani da kušaju restituciju pomoću ulomaka razasutih po Pandektama. Najnovija i najvažnija restitucija, za Rudorffovom, jest ona Otona Lenela.[51]

O naravi i znamenitosti honorarnoga prava.[52]

Uredba honorarnoga prava, potekla iz magistratskoga *ius edicendi,* vlastitost je i osebina rimska. Ona je najuspješnije pomagala organski razvitak rimskoga prava. Jer, dok s jedne strane bijaše kao čuvar i glasilo gradjanskoga zakona, s druge izpunjivaše mu praznine i ublaživaše prekomjernu strogost. Čuvajuć poštovanje temeljnomu zakonu, popuštaše novim potrebama družtva, obistinjujuć se time,

---

[51] *Edicti perpetui quae reliqua sunt constituit, adnotavit, edidit,* A. F. Rudorff. Lipsiae apud Hirzelium, 1869. — Neka se u tom pogledu vidi važna bibliografijska memorija prof. Gvida Padelletti-a u III knjizi *Archivio giuridico* (str. 246 i slied.) G. 1883 izašao je slabi pokušaj Jousserandot-a *L'édit perpétuel* (dvie debele knjige) a istodobno i liepa rekonstrukcija Lenel-a, *Das edictum perpetuum,* Lipsko, 1883 (takodjer Ferrini, str. 93-98), o kojem treba pročitati bibliografiju Wlassak-ovu u *Zeitschrift für Privat- und öffentliches Recht,* XII, str. 255. Važna je takodjer študija istoga Wlassak-a, *Edict und Klageform,* 1882. Landucci, *Storia,* § 41, str. 93-96. Sada je Lenel nešto malo popravio svoju radnju u Dodatcima II knjizi *Palingenesia iuris civilis.* Isti Lenel brinuo se takodjer oko izdanja Edikta u 5 izdanju Bruns-ovih *Fontes,* str. 188-214. Ima nekojih važnih poboljšica u Girard-ovu izdanju, dj. nav. str. 115-141.

[52] *Archivio giuridico,* knj. XXIV, svez. I i Landucci, *Storia del dir. rom.,* § 15 i § 155.

Digitized by Google

u njemu sjedinjenje dvaju načela, koja daju život civilnomu družtvu, naime sjedinjenje načela konservativnoga i naprednoga. Ono godišnje zakonarstvo imalo je tu neizmjernu korist, da je pratilo neprestano napredovanje uljudbe i prilagodjivalo se običajima, koji, odmičuć se postupice od stare ukočenosti, silovahu pretore, da ne upotrebljavaju staro pravo bez preinaka što ih zahtievaju nove prilike i nove potrebe. I tim načinom honorarno pravo, nastojeć da se zakonarstvo neprestance i postepeno kreće, izbjegavaše opasne posljedice dviju skrajnosti, biva nepromjenjivosti i prenaglenosti. I sbilja pretura trajala je samo godinu dana. Novi bi pretor podvrgao edikat novoj reviziji, i dok se držao postojećega prava u svim onim stranama, koje bijahu dobro uspjele te se slagahu s ćudi naroda i s zahtjevima vremena, triebio je sve što nije više odgovaralo potrebama života a dodavao bi sva ona nova naredjenja koja se bijahu pokazala nuždna uslied promjene vremenâ i običajâ, uslied preinake družtvenih prilika a naročito uslied gospodarstvenoga i moralnoga razvitka naroda. Može se dakle uztvrditi, bez straha, da se je rimsko pravo velikim dielom uslied *ius edicendi* i susliednog mu *ius hononarium* popelo na onaj stupanj znamenitosti što ga još danas uživa pred licem svih prosvietljenih naroda.

VI.

O principskim konstitucijama.

Constitutiones principum su naredjenja kojima rimski cari, krepošću oblasti dane im od naroda, izdavahu propisa tičućih se zakonarstva u obće ili pravnoga položaja koje osobe napose.[53]

[53] GAI., 1, 5: „Constitutio principis est, quod imperator decreto, vel edicto, vel epistola constituit; nec unquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat."

Digitized by Google

O POVJESTNOM RAZVITKU PRINCIPSKIH KONSTITUCIJA.

Rimski vladari, kako im postepeno bijaše podieljena koja magistratura, stjecahu pravo izdavati naredbe, slične pretorskim i onima ostalih većih magistrata. Ali, odkada Rim prestade biti republikom, ako i ne u teoriji barem u bitnosti stvari, i kad se sve magistrature sjediniše u osobi carskoj, car zadobi skupnu ovlast, da izdaje ove naredbe što su ih prije osebice izdavali pojedini magistrati. S toga carske konstitucije počimlju već od Augusta bivati zakonitim vrelom pisanoga prava. Nego August i njegovi prvi nasljednici, uvjereni, da tajna svake vladavine stoji u tome, da uzdrži obličje stare, pustiše neka živu stare magistrature, te, dajuć izraza svojoj volji u republikanskom obliku, poštovaše izvanjsko lice republike. To nam tumači zašto u prvo doba carstva najplodnije vrelo prava nisu carske konstitucije, već senatus-konsulti. Kako je pak postupice rasla carska vlast, naraste (počamsi od jednostavnih reskripata) i broj carskih konstitucija. Za Dioklecijana one postadoše izvorom prava; jer i zakoni i plebisciti, i senatus-konsulti i honorarno i znanstveno pravo, sve bijaše već izčeznulo, a ne osta ništa osim carske volje.

O SABIRANJU CARSKIH KONSTITUCIJA.

Carske konstitucije pojaviše se kao manifestacije *ius*-a *edicendi* i vladarskog prava tumačiti zakone, naravnim razvitkom stvari zadobiše sve to veću auktoritat. Napokon pak biše smatrane pravim proročanstvom, tako da je Justinijan mogao bez obzira kazati da nema ništa uzvišenijega ni svetijega od carskih konstitucija. Tako im se umnoži broj da uslied toga nastadoše velike pometnje i potežkoće u iztraživanju pravoznanstva, sbog česa osjeti se neobhodna potreba sbiraka, narečenih *codices*

Digitized by Google

constitutionum. Prva od tih sbiraka, što se pamti, ima dvadeset knjiga konstitucija Marka Aurelija i Lucija Vera, složena od Papirija Justa. Ima od nje ulomaka u Digestima.[54]

Codex Gregorianus et Hermogenianus.[55] — Gregorijeva kompilacija sadrži konstitucije od Septimija Severa do Dioklecijana,[56] Hermogenova one od Dioklecijana do Konstantina i neke starinske konstitucije što ih je prva sbirka izostavila, tako da jedna popunjuje drugu i zajedno sačinjavaju *Codex Gregorianus et Hermogenianus.*[57] Premda ovaj zakonik bijaše privatna sbirka, uživaše ipak tolik ugled, da su se njime ondašnji odvjetnici i pravnici služili kao službenim tekstom, i takovim je dapače priznat u samom zakoniku Teodosijevu. Sravni i konst. *Cord.* Justinijanovu, § 2.[58]

---

[54] Nu pokušali su takodjer i drugi pravnici. LANDUCCI. *Storia*, § 61, str. 179-180.

[55] Bibliografija: JACOBSON, *De Codicibus Gregoriano et Hermogeniano* Regiom., 1826; HUSCHKE, *Ueber den Gregorianus und Hermogenianus Codex (Zeitschrift für Rechtsgeschichte,* VI, 279); MOMMSEN u *Zeitschrift der Savigny Stiftung,* 1889.

[56] Od Gregorijeva zakonika ostalo je samo malo ulomaka u zakonu *Lex Romana Visigothorum.* (Vidi § VIII), u *Vaticana fragmenta,* u *Collatio* i u *Consultatio.* (Vidi § VII) — Pravniku do ciela bijaše ime Gregorij; MOMMSEN u *Zeitschr. der Sav. Stift.,* 1889.

[57] I od Hermogenova zakonika (od pravnika Hermogena, valjda pisca *Epitome,* od koje ima ulomaka u Digestima) nemamo nego ulomaka sadržanih u Alarikovu Brevijaru *(Lex Romana Visigothorum)* i u djelima navedenim u prediduću opazki. Najstarija konstitucija, koja se je sačuvala, jest od godine 291. Nije izvjestno, dali se reskripti, navedeni u *Consultatio,* 9, 1-7, pripadajući Valentinijanu II i Valentu (364-378), odnose na dodatak ili na samu knjigu ove sbirke. A još je neizvjestnije dali se navodi sinajskih ulomaka (5 ZACHARIAE — 4 ALIBRANDI — 3 KRUEGER) odnose na neku konstituciju Aleksandrovu, kako bi ZACHARIAE htio. FERRINI, *Storia delle fonti,* str. 108. Neke nove viesti ob ovim dvama zakonicima mogu se izvaditi iz sinajskih ulomaka, o kojima vidi niže. Glede obih kodeksa, vidi LANDUCCI-A, *Storia,* § 62.

[58] Najzadnja i najbolja sbirka ulomaka obih zakonika jest HAENEL-OVA, *Codicis Gregoriani et Codicis Hermogeniani fragmenta,* Bonn, 1837.

Digitized by Google

Zakonik Teodosijev. — Ovaj je zakonik mnogo znamenitiji od predjašnjega, i s toga jer je podpuniji i jer nam je stigao u cjelini. Bio je sastavljen po nalogu Teodosija II. Ovaj car složi godine 429 povjerenstvo s nalogom da upodpuni zakonik Gregorijev i Hermogenov novom sbirkom svih carskih konstitucija obielodanjenih poslie Konstantina; ali budući da ono povjerenstvo nije izpunilo naputke careve, bi godine 435 imenovano novo povjerenstvo složeno od šestnaest pravoznanaca da izvede osnovu naviešćenu u konstituciji godine 449. Radnja bi svršena godine 438 i proglašena kao zakonik za Iztočno carstvo. Iste godine Valentinijan III priobći ga senatu rimskomu, koji ga svečanom odlukom jednodušno prihvati kao služben zakonik za Zapad. Teodosijev zakonik obuhvaća konstitucije šestnaest careva od godine 312 do godine 436. Razdieljen na šestnaest knjiga, pa opet na razne naslove a ovi na konstitucije, obuzima sve strane zakonarstva rimskih careva, naime civilno pravo, kazneno pravo, redarstvo, vlast magistrata, posle vojničke i crkvene. Sa gledišta povjestnoga, Teodosijev je zakonik znamenitiji od Justinijanova, buduć su u njemu carske konstitucije češće ponovljene u izvornu im obliku, dočim nam ih Justinijanov zakonik prikazuje preinačene. Teodosijev zakonik upoznaje nas s dalnjom evolucijom rimskoga prava, i po njemu bolje se razumi utjecaj ovoga prava na sredovječni život, te nam odkriva postanak mnogih uredaba ove dobi, čemu se inače nebi moglo nikako naći traga.[59]

---

[59] Najbolje izdanje, ali ipak ne bez mana, Teodosijeva zakonika jest HAENEL-OVO, Bonn 1842. Za prvih pet knjiga treba sada pogledati snimljeno izdanje torinskih ulomaka KRUEGER-A, Brlin, 1880. — Isti je HAENEL oblielodanio 1844 neke konstitucije Teodosija, Valentinijana III., Marcijana, Majorana, Severa i Antonina, mladje od sbirke Teodosijeve. O kompilaciji i prihvatu Teodosijeva zakonika po cielom carstvu, vidi bolje u LANDUCCI-A, § 63, str. 182-185.

Digitized by Google

Justinijanov zakonik. — Već prve godine svoga vladanja izabra Justinijan povjerenstvo od deset pravoznanaca, postavi im na čelo Ivana *ex-questora sacri paladii,* izmedju kojih bijahu glasoviti Tribonijan i Teofil profesor prava u Carigradu. Novi decemviri, obskrbljeni najobsežnijom vlašću, dobiše nalog da protresu sve carske konstitucije, kako su bile naslagane, od Hadrijana unapried, u zakonicima Gregorij, Hermogena i Teodosija, da ih očiste od pogrešaka i protuslovja, da otriebe sve što bijaše izašlo iz običaja ili postalo suvišnim i da proberu naredjenja, koja se bolje slažu sa sudskim običajima i s gradjanskim navikama; da na svaku konstituciju stave ime cara, koji ju je proglasio, mjesto, vrieme i osobe na koje bijahu upravljene, i da sve slože u sbirku od dvanaest knjiga. U četrnaest mjeseci radnja bi sgotovljena, a po svoj prilici, izabrav povjerenstvo od deset članova i odrediv broj od dvanaest knjiga, Justinijan je smierao sliediti decemvire staroga Rima, koji sastaviše zakon dvanaest ploča. Izašav na sviet zakonik Justinijanov izgubiše vriednost prijašnji zakonici, i uslied toga potamni u Iztoku Teodosijev zakonik; ali ipak ne tako u Zapadu, gdje ovaj posljednji izravno i neizravno još mnogo i dugo osta u snazi, navlastito u zemljama, kamo nije mogao doprieti zakonik Justinijanov.

Zakonik Justinijanov, o kojem smo sada govorili, nije dospio do nas;[60] nego, kako ćemo niže vidjeti, Justinijan obielodani godine 534 novo izdanje popravljeno i povećano svoga zakonika *(Codex repetitae praelectionis),* a to je baš ono drugo izdanje koje spada u *Corpus iuris civilis,* kako ćemo bolje izkazati u poglavju namienjenu Justinijanovu zakonarstvu.[61]

---

[60] Sasvim je prilično da na prvom izdanju počiva prievod grčki sadržan u Κατὰ πόδας Taleleovu i većim dielom ponovljen u Basilicima. Vidi napokon ZACHARIAE, *Die Meinungsverschiedenheiten der justinianeischen Juristen,* a nada sve: *Aus und zu den Quellen des römischen Rechtes,* dio 1. LANDUCCI, *Storia,* § 74.

[61] Vidi niže § IX.

Digitized by Google

VII.

O responsima prudentium.

U vrieme slobodne republike tko je bio na glasu s mudrosti i znanja mogao je odgovarati na pitanja pravna; taki odgovori nisu bili podložni nikakovoj formalitati. Mnienja konsulenata imadjahu u ono doba samo doktrinalnu vriednost, nu kad postadoše osnovom mnogobrojnim suglasnim osudama, predjoše konačno u običaj i osnovaše vrst običajnoga prava. U tom svojstvu odgovori pravoznanaca služiše kao nadopunjak zakonarstvu, te iz njih potekoše mnoge pravne ustanove, kao, na primjer, teorija o razbaštinjenju, kverela inoficiositati i druge, o kojima ćemo govoriti u shodno vrieme i na shodnu mjestu.[61 bis]

Prevrat, koji uništi republiku i dovede do monarkije Augustove, u velike promieni prilike u kojima bijahu pravoznanci. Carstvo shvati zvanje i korist da uzdrži i podiže pravnu znanost. Vladar, koji po časti bijaše tumačem zakona, učini dionicima tolike auktoritati neke najodličnije pravnike, podielivši im *ius publice respondendi*, t. j. pravo da mogu davati odgovore uz njegovo jemstvo: *ex auctoritate eius.*[62] A to znači, da su se odgovori, dani od ovlaštenih pravoznanaca, imali uzporediti sa onima danim od vladara (kroz reskripte), imajuć, ako li ne po pravu, a to sigurno činom obveznu snagu za sudca.[63]

[61bis] FADDA, *Di un preteso ius respondendi sotto la repubblica,* 1887.

[62] Fr. 2, § 47 Dig. *de orig. iur.,* I, 2: „Primus divus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent." Vladari, upotrebiv na ovaj način tako visoko odlikovanje, pribavišę sebi najveću čast. i PERNICE, *Amtsrechtliches und volksrechtliches Verfahren* (Prevedeno od GAUDENZI-A u *Archivio Giuridico*, knj. XXXVI).

[63] FERRINI *Archivio Giuridico,* knj. XXXVII, str. 157-160 (bibliografija o ROSSI-JEVOJ radnji, *Dell'autorità dei responsa prudentium*, Siena, 1886).

Digitized by Google

Naravski, sudac je morao slobodno birati u slučaju, da bi mu obe strane prikazale protivne odgovore pravoznanaca jednako patentanih. U praksi pak (tako nam dokazuju i mnogobrojne sbirke responasa, sastavljene u prvo doba carstva) stekoše tu auktoritat i oni odgovori ovlaštenih pravnika, koji ne bijahu dani izrečito za tekuću parnicu, pa i u ovom slučaju sudac nije smio protivno odlučiti, nego ako se mogao nasloniti na odgovore drugih pravoznanaca takodjer povlaštenih. Ovaj sudski običaj bi izrečito potvrdjen Hadrijanovim reskriptom.[64]

Evo imenika najslavnijih pravoznanaca: SEXTUS AELIUS PETUS, narečeni *catus* (oprezan), edil godine 554, konsul godine 556, censor godine 561: napisa najstarije sistematično djelo, *tripertita,* i upodpuni sbirku Kneja Flavija, s česa njegov nadopunjak bi nazvan *ius Aelianum.*[65] — Q. MUCIUS SCAEVOLA, tribun godine 648, edil 650, konsul 659, prokonsul Azije, pontifex maximus: napisa prvi podpun traktat gradjanskoga prava u osamnaest knjiga.[66] — SERVIUS SULPICIUS RUFUS, pretor godine 692, konsul 703: napisa oko 180 knjiga, naime o ediktu, o dvanaest ploča *de dotibus, de sacris detestandis* itd.[67] — AULUS OFILIUS, tiesni prijatelj Cesarov, napisa mnoga diela o gradjanskom pravu.[68] — C. ATEIUS CAPITO, konsul godine 758, bi, po predaji koja je danas jako

---

[64] GAI., I, 7; FERRINI, *Storia delle fonti,* str. 56 i nav. Bibliografija u *Archivio Giuridico,* XXXVII, str. 159. O sudbini ovoga *ius respondendi* vidi sada LANDUCCI-A, *Storia,* § 44, 101-103.

[65] Fr. 2, § 7 i § 38 Dig. *de orig. iur.,* I, 2. LANDUCCI, *Storia,* § 47, str. 109-111.

[66] Fr. 2, § 41 Dig. *de orig. iur.,* I, 2: „Post hos Q. Mucius, Publii filius, pontifex maximus, ius civile primus constituit, generatim in libros decem et octo redigendo". LANDUCCI, *Storia,* I. § 47, str. 47, 115-117.

[67] Djela njegovih učenika (osim Alfenovih i Ofilijevih) biše sabrana od Aufidija Namuse u jedno djelo od 140 knjiga. Fr. 2, § 44 Dig. *de orig. iur.,* I, 2.

[68] Fr. 2, § 44, Dig. *de orig. iur.,* I, 2: „Is (Ofilius) fuit Caesari familiarissimus et libros de iure civili plurimos, et qui omnem

Digitized by Google

pobijana, prvi[69] osnivač škole Sabinovaca, tako prozvane po Masuriju Sabinu.[70] Kao pravoznanca hvale ga pisci; nego na nj se ne odnose navodi *Ateius*-a u Labeonu, koji je od Pomponija opisan kao njegov izravni protivnik, školovodja u politici, u znanosti i u značaju:[71] od njegovih spisa, kojima se stari nisu mnogo služili, spominju se izvjestno: *coniectanea,* barem u dvanaest knjiga, i *de iure pontificio,* barem u šest knjiga.[72] — M. Antistius Labeo bi, ako ćemo i ovdje vjerovat predaji, prvi osnivač škole Prokulovaca:[73] ostavi za sobom dubok trag u povjestnom razvoju gradjanskoga prava; napisa oko 400 knjiga *(libri posteriorum, probabilium, commentarii ad legem XII tabularum, libri ad edictum praetoris urbani et peregrini, libri epistularum, libri responsorum, commentarii de iure pontificio).*[74] — Massurius Sabinus, po komu ze prozva

---

partem operis fundarent, reliquit; nam de legibus vicesimae primus conscribit, de iurisdictione, idem edictum praetoris primus diligenter composuit." Landucci, *Storia,* § 48, str. 421.

[69] Pernice, *M. A. Labeo,* I, str. 81-92; Ferrini, *Storia delle fonti,* str. 62. Landucci, *Storia del diritto romano,* I, § 48, str. 124, opazka 21. — Vidi niže opazku 73.

[70] Vidi opazku 73.

[71] Fr. 2, § 47, Dig. *de orig. iur.,* I, 2, loc. cit.

[72] Landucci, *Storia del diritto romano,* I, § 48, str. 125, opazka 24.

[73] Fr. 2, § 47, Dig. *de orig. iur.,* I, 2: „Post hunc maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audivit; institutus est autem a Trebatio. Ex his Ateius consul fuit; Labeo noluit, quum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, et honorem suscipere; sed plurimum studiis operam dedit, et totum annum ita diviserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet, et conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadrigenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt, nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, perseverabat; Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit. Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva; qui adhuc eas dissensiones auxerunt."

[74] Vidi djelo Pernice-ovo, *M. A. Labeo,* knj. I i II (treća još nije izašla). Landucci, dj. nav., I, § 48, str. 125 i slied.

Digitized by Google

škola Sabinovaca. Njegovu najvećemu djelu napisaše tumače Pomponij, Ulpijan i Paul, iz kojih ima velik broj izvadaka u Digestima: ona tri tumača, pod imenom *libri sabiniani*, biše pače kao stožina jednoj od onih triju velikih hrpa djelâ, iz kojih biše složene Pandekte, koja hrpa bi i nazvana sabinijanskom hrpom. Ina djela Sabinova jesu: *libri responsorum, libri ad edictum praetoris urbani, libri ad Vitellium, libri memorabilium, commentarii de indigenis, liber assessorum.*[75] — C. Cassius Longinus, konsul godine 30 poslie Isusa, namjestnik Sirije, bi nasljednikom Sabinu u školi, koja po njemu bi nazvana i Kasijanskom. Kao pravnik steče velik glas: napisa opazaka Viteliju i Urseju Feroksu i *libri iuris civilis* (barem deset), po kojima Javolen sastavi djelo od XV kujiga.[76] — Proculus, po komu se prozva škola Prokulovska, ostavi barem XI knjiga epistola i opazaka Labeonovu djelu *posteriorum*, a spomenute su opetovano u Pandektama.[77] — P. Juventius Celsus, sin pravoznanca Juventija Celsa, kojemu bi nasljednikom u školi Prokulovskoj; bi pretorom godine 101, konsulom 129 poslie Isusa i savjetnikom Hadrijanovim. Napisa mnogo djela, od kojih *Digestorum libri XXXIX, commentariorum libri* (VII), *epistularum libri* (XI), *quaestionum libri* (XIX). Po njemu dobi ime senatus-consultum Juventianum.[78] Glasovit je njegov odgovor *(responsio Celsina)*, koji znači jednako kao odgovor objestan, na pitanje predloženo od Domicija Labeona i Domicijana, a koji odgovor u školskoj predaji srednjega vieka vriedijaše jednako kao budalast.[79] —

[75] Sabin je naveden na 190 mjesta u Pandektama, na jednom u kodeksu a na dva u Institucijama. Landucci, dj. nav. 130, opazka 3.

[76] U Pandektama je naveden 136 puta: ima 69 mjesta izvadjenih iz Javolena o njemu. Landucci, str. 133, opazka 10.

[77] U Pandektama nadalje naveden je 121 put. Landucci, str. 132, opazka 8.

[78] Vidi § 202, knj II ovoga djela.

[79] Fr. 27, Dig. *qui test. fac. possunt*, 28, 1. Ob ovoj *responsio Celsina* na *quaestio Domitiana* vidi sada Hoffmann-a, *Kritische Studien*, II i Lenel-a u *Kritische Vierteljahresschrift* (nova serija 1886) str. 163.

Digitized by Google

SEXTUS POMPONIUS zanimao se je izključivo pravnim poducavanjem i publikacijama, iz kojih 585 ulomaka predje u Pandekte. Osim glasovitoga *enchiridiuma*, iz koga je izvadjen fr. 2 Dig. *de origine iuris*, koji je prava poviest rimskoga prava, napisa: *ad Q. Mucium* (libri XXXIX), *ad Sabinum* (libri XXXV), *epistularum* (libri XX), *variarum lectionum* (libri XV), *ex Plautio* (libri VII), *fideicommissorum* (libri V), *senatus consultorum* (libri V), *enchiridii* (libri II), i *ad Edictum* (libri LXXIX).[80] — PRISCUS NERATIUS, konsul pod Trajanom, pisac važnih djela, od kojih se spominju: *regularum libri XV, membranarum libri VII, responsorum libri III, epistularum libri IV, ex Plautio et de nuptiis.*[81] — PRISCUS JAVOLENUS, savjetnik Antonina Pija, namjestnik afrički i sirijski, napisa: *libri XV ex Cassio, epistularum libri XIV, ad Plautium, libri posteriorum Labeonis a Javoleno epitomatorum, libri ex posterioribus Labeonis.*[82] — SALVIUS JULIANUS, pretor, konsul, gradski prefekat, savjetnik Hadrijana, Antonina Pija i sbora *divi fratres* napisa devetdeset *libri Digestorum*, iz kojih 376 ulomaka bi primljeno u Pandekte i uredi konačno pretorski Edikat. Sada je priznat kao najveći pravoznanac rimski.[83] — GAIUS cvao je izmedju Antonina Pija i Komoda. Osim dragocienih Institucija[84] napisa: *libri ex Q. Mucio, ad edictum praetoris urbani, ad edictum provinciale libri XXXII, rerum quotidianarum libri VII, libri III de verborum obligationibus, libri III de manumissionibus, libri II fideicommissorum, libri singulares*

---

[80] O Pomponiju i o bibliografiji glede njega vidi LANDUCCI-A, *Storia*, § 51.

[81] Iz djela *regulae, membranae* i *responsa* prenešena su 64 ulomka u Pandekte; a nadalje naveden je 128 puta. Paul napisa tumač u četiri knjige ad Neratium. LANDUCCI, str. 139, opazka 6.

[82] PERNICE, *M. A. Labeo*, I, str. 70 i FERRINI, str. 60.

[83] BUHL, *Salvius Julianus*, Heidelberg, knj. I, 1886, i bibliografija FERRINI-A u *Archivio Giuridico*, knj. XXXVII, str. 324-335. O sastavljenju Edikta perpetua S. Julijana govorismo na str. 19. LANDUCCI, *Storia*, § 50.

[84] Vidi niže na str. 34.

Digitized by Google

de re uxoria, de tacitis fideicommissis, de formula hypothecaria, de casibus liber singularis, libri III regularum, ad legem XII tabularum libri VI, ad legem Juliam et Papiam libri XV, ad legem Gliciam, ad Sc. Orphitianum, ad Sc. Tertullianum. Iz ovih djela ima 535 ulomaka u Pandektama. GAJ je pisac sjajan i kićen, ali nimalo izvoran.[85] — ULPIUS MARCELLUS, savjetnik Antonina Pija i Marka Aurelja, pisac vriednih djela, izmedju kojih *Digestorum libri XXXI.* Iz ovih je premetnuto 159 ulomaka u Pandekte.[86] — Q. CERVIDIUS SCAEVOLA, bi članom vieća *divi fratres*, učiteljem Septimiju Severu, Papinijanu, Trifoninu i Paulu. Iz njegovih djela obstoji 307 ulomaka u Pandektama.[87] — AEMILIUS PAPINIANUS, prefekat pretorija pod Septimijem Severom, valjda je najveći izmedju praktika.[88] Od njega je ostalo 395 ulomaka u Pandektama, izvadjenih iz njegovih *quaestiones, responsa, definitiones* itd. — DOMITIUS ULPIANUS, prisjednik Papinijanov, prefekat pretorija pod Aleksandrom Severom, upotrebi upravo začudnon plodnošću izpadke stoljetnog prijašnjeg nauka i dade najveći prinos za Pandekte.[89] Njegova poglavita djela jesu: *ad Sabinum libri LI, ad edictum libri LXXXIII, disputationum libri X, opinionum libri VI, regularum libri VII, pandectarum libri X, notae ad Marcellum, Papinianum, ad legem Juliam et Papiam libri XX, fideicommissorum libri VI* itd. — JULIUS PAULUS, savjetnik Septimija Severa, prisjednik Papinijanov, prefekat pretorija pod Aleksandrom Severom, on je najplodniji pisac, ali najezgrovitiji i stoga najmučniji izmedju klasičnih pravoznanaca rimskih. Iz mnogih njegovih djela uzeto je 2080 ulomaka u Digesta. Poglavita jesu: *sententiarum libri V ad Sabinum, ad Vitellium, od Plautium libri XVIII, ad*

---

[85] FERRINI, str. 77-79 i KUNTZE, *Der Provincialjurist Gaius*, Lipsko 1883. LANDUCCI, str. 147-151.

[86] LANDUCCI, *Storia*, § 51, str. 145-146.

[87] LANDUCCI, *Storia*, § 51, str. 146-147.

[88] Vidi niže str. 33.

[89] Vidi niže opazku 97 i LANDUCCI-A, str. 154.

Digitized by Google

Neratium libri IV, notae ad Scaevolam, Julianum, Papinianum, ad legem Juliam et Papiam libri X, quaestionum libri XXVI, responsorum libri XXIII.[90] — HERENNIUS MODESTINUS, vigilski prefekat godine 244 po Isusu, zadnji je po vriednosti i vremenu izmedju velikih rimskih pravoznanaca; napisa mnoga djela, od kojih su najglavnija Pandekte u dvanaest knjiga i responsa u devetnaest, a 344 ulomka biše primljena u Justinijanove Pandekte. Već se u njegovim djelima u velike počimlje osiećati nazadovanje pravne znanosti.[91]

O NAZADOVANJU PRAVNE ZNANOSTI.

Povlastica: odgovarati službeno na pravna pitanja, što je od Augusta do Aleksandra Severa bio najčastniji posao rimskih pravoznanaca, nije mogla trajati nadalje. Jer, pošto je nestalo onih prilika koje bijahu visoko digle pravnu znanost u Rimu, auktoritat pravoznanaca morade neobhodno potamniti i s vremenom postade mal ne sasvim ništavom. Nijhova prijašnja auktoritat predje neosjetljivo u vladareve ruke, uslied despotskog duha koji obuze sve uredbe. Nu, propadanje pravoznanstva poveća poštovanje prama spisima pravoznanaca prijašnjih vremena. To izvire iz naravi stvari; narod koji nema živućih velikana pita se još pohlepnije slavom svoje prošlosti. Tako je bilo i u ona doba. Uzalud iskahu sudci naslona na suvremene pravoznance da rieše sve to više rastuće težkoće i da ustale na koji način javno mišljenje; ne preosta ino sredstvo van uteći se djelima starinskih pravoznanaca i držati se njihovih riešenja. Ali, pošto su bila odviše mnogobrojna i kadikad nesuglasna djela klasičnih pravoznaca, i pošto nije bilo živućih pravoznanaca da rieše dvoumlja i uklone protuslovja, sudci nisu bili kadri da dalje vladaju onom gomilom djela, a još manje da izmjere i prosude razloge onih riešenja, te ih sliepo

[90] LANDUCCI, § 52, str. 156-158.
[91] LANDUCCI, § 52, str. 159-160.

Digitized by Google

prisvajahu u svojim presudama. Čuvati se svakoga izpitivanja osobnoga i razumnoga, posta o bćenitim pravilom; se porodi odatle mahnito navadjanje i prilaganje mnienja sadržanih u djelima pravoznanaca, a da ih se nije prosudilo ni dobro razumjelo.[92] Ovaj žalostni običaj koji je sada već jedini zavladao u pravnoj praksi, nagna cara Teodosija II da proglasi poseban zakon, po kojem bi ustanovljeno kako da se upotrebljavaju djela pravoznanaca.

O ZAKONU O CITAVANJU.[93]

Godine 426 Teodosij II izda glasovitu konstituciju, obično ali netačno zvanu *zakon o citavanju,* kojom stegnu na petoricu broj pravoznanskih ovlaštenika što su ih sudci morali slieditи uporabljujuć zakone. Ovom konstitucijom Teodosijevom priznata su kao povlaštena djela samo onih, koji su slovili kao najprvi medju pravnicima, t. j. Papinijana, Paula, Gaja, Ulpijana i Modestina; a pošto je u djelima ovih pet pravničkih perjanica moglo biti nesuglasnih mnienja o mnogim važnim pitanjima, bi naredjeno da se prihvati mnienje većine; razpolove li se pak glasovi neka se primi mnienje Papinijanovo. Kako se vidi, Teodosij složi sbor mrtvih pod predsjedničtvom Papinijanovim. A ako po čemu koje pitanje ne bi bilo pretreseno u Papinijanovim djelima, a glasovi bi se ostale četvorice pravoznanaca razpolovili, tada je sudac mogao izabrati ono mnienje koje mu se činilo boljim. Ova odredba Teodosijeva još jače uzdrma i podloži pravoznanstvo samovolji; jer, mjesto da sudac razložno prosudjuje različita mnienja, što mu prije bijaše još moguće, sada je, tako rekuć, prisiljen da sliepo broji glasove. S druge strane zakon o citavanju bijaše očita nepravda ostalim

---

[92] Vidi o svemu ovomu vrlo važni ulomak AMIJANA MARCELINA, *Hist.,* 30, 4.

[93] DERNBURG, *Institutionen des Gaius,* str. 110, slied.; SOHM, *Instit.,* str. 56 i slied; LANDUCCI, *Storia,* § 64 str. 185-186.

Digitized by Google

pravnicima koji su cvali kroz klasično doba pravoznanstva,[94] i koji su moćno pomogli napredku pravne znanosti. Pravom dakle Justinijan ukinu ovaj zakon Teodosijev, i zače veličanstvenu osnovu da se slože u osobitu sbirku djela trideset i devet najglasovitijih pravoznanaca. Ovo je baš ona sbirka koja se zove *Digesta* ili *Pandectae* a o kojoj ćemo govoriti u devetom poglavju i sliedećima.

O Ostatcima pravne književnosti rimske.

Najznamenitija pravna djela koja su do nas dospjela jesu sliedeća:

1° *Gaii Institutionum commentarii quattuor.* — Rukopis ovoga dragocjenoga djela nadjen je 1816 na jednom palimpsestu u kapitolskoj knjižnici u Veroni, a prvi put obielodanjen godine 1820. Od kasnijih izdanja vriedi osobito spomenuti Lachmann-ovo godine 1842, Böcking-ovo 1866, Huschke-ovo 1867 (5° izdanje 1885) a nada sve ona izdanja, po zadnjoj Studemund-ovoj reviziji rukopisa, obielodanjena od samoga Studemund-a zajedno s Krügerom u Berlinu godine 1884, od Muirhead-a *(The Institutes of Gaius,* Edinburgh, 1880), od Dubois-a *(Inst. de Gaius,* Paris 1881), od Mispoulet-a *(Manuel des Textes de droit romain)* i od Girard-a *(Textes de droit romain).* Gajeve institucije biše uzporedjene s Justinijanovim od Gneist-a *(Syntagma iuris romani* [1858], 2° izdanje 1880), od Polenaar-a *(Syntagma Institutionum novum,* 1876) i od Cogliolo-a *(Manuale delle fonti,* knj. I, 1886). U Institucijama Gajevim, koje služiše kao uzor Justinijanovim, i koje se sveudilj znanstveno obradjuju,[95] bistro je i kratko izloženo sve rimsko privatno

[94] Sudac je ipak mogao sliediti mnienja inih pravoznanaca, samo ako su bila prenešena u djela one prve petorice i ako je navod bio vjeran matici. O raznim mnienjima vidi Ferrini-a, str. 111 i slied. Glede toga i glede dviju drugih konstitucija, koje se takodjer zovu *zakoni o citavanju,* vidi Landucci-a, loc. cit.

[95] Sva su izdanja poslie godine 1874 osnovana na apografu iz Veronskoga zakonika Gajeva obielodanjena 1874 skrblju

Digitized by Google

pravo kako je bilo u kreposti za Antonina Pija i Marka Aurelija, a neobhodno su potrebite za pravo razumievanje Justinijanovih Institucija i za učenje poviesti rimskoga prava.

2⁰ *Ulpiani Fragmenta*, ili *tituli XXIX ex corpore Ulpiani.* — Ovi su ulomci uzeti iz *liber singularis Ulpiani* i pretiskani su više puta. Obstoje neki ulomci istoga Ulpijana uzeti iz njegovih *libri II Institutionum* a poznati su pod imenom *Ulpiani fragmenta vindobonensia* pošto su iznadjeni u palatinskoj knjižnici u Beču.[96] Najbolje je izdanje Krueger-ovo (Huschke, 5⁰ izdanje, Mispoulet i Girard).

3⁰ *Julii Pauli sententiarum libri quinque.* — Ovo je jedina radnja Paulova, koja je, barem djelomično, dospjela do nas. Uzeta je iz Brevijara Alarikova.[97]

4⁰ *Consultatio veteris Jurisconsulti.* — To su odgovori nekoga pravoznanca na pitanja što mu ih predloži neki odvjetnik o raznim pravnim slučajevima. Glavna vriednost ovih odgovora stoji u tome što pravoznanac naslanja svoje mnienje na vrela doslovno navedena te na dugo i široko crpljena iz Paulovih sentencija i iz sbiraka carskih konstitucija.[98]

G. Studemund-a. Vidi glede Studemund-ova apografa: PADELLETTI, *Archivio Giuridico,* knj. XIII, str. 240-244. COGLIOLO, *Manuale delle fonti,* str. 10-15.

[96] Slog je Ulpijanov lak i brz, ali mu jezgra mnogo manje vriedi. Odviše strogo, ali temeljito ga je ocienio PERNICE, *Ulpian als Schriftsteller,* Berlin, 1885. Uživao je neizmjerno dobar glas kao pravnik i iz njegovih djela uvrštena su 2462 ulomka u Justinijanove Pandekte.

[97] Dobro je izdanje ARNDTS-OVO, Bonn, 1833, i uvršteno (kao i izdanja spomenuta pod br. 1, 2, 4, 5 i 6) u *Corpus iuris anteiustinianeum Bonnense* i u *Jurisprudentia anteiustiniana* HUSCHKE-A. Sada je najbolje izdanje Paula KRUEGER-OVO, knj. II *Collectio librorum iuris* KRUEGER-A i STUDEMUND-A, za kojim se velikim dielom povedoše MISPOULET i GIRARD.

[98] Prvo je izdanje KUJACIJEVO godine 1577, a zadnja su izdanja PUGGÉ-OVO *(Corpus iuris Bonnense,* I, 384), HUSCHKE-OVO *(Jurisprud. anteiust.),* KRUEGER-OVO (djelo nav., knj. III), MISPOULET-OVO i GIRARD-OVO. — Ima pak radnja RUDORFF-OVA, *Ueber die Entstehung*

Digitized by Google

5° *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, nazvana takodjer *Lex Dei* po početnim slovima rukopisa. U ovoj su sbirci uzporedjeni rimski zakoni s Mojsijevim, pomoću izvadaka iz Pentateuka i iz djela nekih rimskih pravnika.[99]

6° *Fragmenta Vaticana,* biše odkrivena godine 1820 od Angjela Mai-a na jednom palimpsestu vatikanske knjižnice i obielodanjena od istoga 1823 pod naslovom *Juris civilis anteiustinianei reliquiae ineditae.* To su preznameniti ulomci crpljeni iz responasa i kvestija Papinijanovih, iz raznih spisa Ulpijanovih i Paulovih te iz nekih carskih konstitucija.[100]

VIII.

O sbirkama rimskih zakona složenim od barbarâ.

Barbari, osnovavši novih država na ruševinama rimskoga carstva, ne uništiše zakone pobjedjenih, već ih poštovaše i sabraše.

Najvažnija je njihova sbirka *Lex romana Visigothorum,* nazvana takodjer Alarikov Brevijar po imenu kralja koji ju

---

der Consultatio, u *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft,* knj. XIV, str. 50 i slied.

[99] Vidi se da su bile upotrebljene Gajeve Institucije, *libri differentiarum* Modestinovi, razni spisi Papinijanovi i Paulovi, i carske konstitucije, kojih su najstarije posudjene iz zakonika Gregorijeva i Hermogenova, ostale iz zakonika Teodosijeva. Prvo je izdanje PITHOU-OVO, 1573, zadnje MOMMSEN-OVO *(Collectio librorum,* knj. III). Otisak ovoga izdanja upotrebi GIRARD *(Textes,* str. 476 i slied).

[100] Najbolja su izdanja BETHMANN-HOLLWEG-OVO (Bonn, 1833), MOMMSEN-OVO (Berlin, 1869) i HUSCHKE-OVO *(Jurispr. anteiust.).* Apograf vatikanskoga palimpsesta izdan je godine 1860 od MOMMSEN-A, koji 1861 pak priredi ručno izdanje. Sada je MOMMSEN priredio novo izdanje u 3oj knjizi navedene *Collectio;* popravne listove upotrebi GIRARD, *Textes* nav., str. 417 i slied. Glede drugih ostataka starinskih djela koji su nedavno odkriveni, vidi sada 5° izdanje *Jurisprudentia* HUSCHKE-A, te radnje MISPOULET-A i GIRARD-A, u kojim ima takodjer sgodnih bilježaka.

Digitized by Google

dade složiti. Kako proiztječe iz ukaza kojim sbirka bi proglašena godine 506, Alarikova svrha bijaše, da ovom sbirkom ukloni težkoće i neizvjestnosti rimskoga prava i da sjedini u jedan skup izvore prava koje onda bijaše u kreposti, t. j. carske zakone *(leges)* i spise pravoznanaca *(ius)*. Medju zakonima uvrštenim u Brevijar ima mnogo carskih konstitucija izvadjenih iz zakonika Gregorijeva, Hermogenova i Teodosijeva, i kasnijih konstitucija istoga Teodosija, Valentinijana, Marcijana, Majorana i Severa. Iz spisâ pravoznanaca *(ius)* uvrštene su u Brevijar Institucije Gajeve i *sententiae receptae* Paulove, ali ne čiste i izvorne, već preobličene i osakaćene. Toli Gajeva epitoma, koli interpretacija Teodosijeva zakonika, i Paulovih sentencija bile su već (kako je dokazalo iztraživanje Fittingovo) složene gotovo pô vieka prije nego li su uvrštene u Brevijar.

Alarikov Brevijar razširi se i izvan zapadno-gotskoga kraljestva, a bio bi stekao još veću znamenitost da nije kasnije nadošla Justinijanova kompilacija.[101]

Druga sbirka rimskih zakona, sastavljena od barbarâ, jest *Lexromana Burgundionum* nazvana i *Papianus*. Obielodanjena je izmedju 517 i 534 po uzoru rimskoga zakona Zapadnih Gota. *Papianus* mnogo manje vriedi od Brevijara Alarikova.

Treća sbirka rimskih zakona, sastavljena od barbarâ, jest *Edictum Theodorici* ili rimski zakon Iztočnih Gota.[102] Vrela upotrebljena za kompilaciju Teodorikova Edikta sva su rimska. I u njemu, kao i u dvjema prijašnjim sbirkama, nalaze se one dvie vrsti pravnih vrela koje su jedine bile u kreposti od davna, naime zakoni carski i spisi klasičnih pravoznanaca ali u sasvim izkrivljenu obliku. Teodorikov se Edikat razlikuje od prijašnjih sbiraka Zapadnih Gota i Burgundaca u tome što je onaj

---

[101] Vidi *Archivio Giuridico*, knj. II, str. 7 i LANDUCCI-A, *Storia*, § 55. PATETTA, *Il Breviario Alariciano (Archivio Giuridico*, 1891).

[102] Vidi ga u PADELLETTI-A, *Fontes iuris italici*, Turin, 1877

Digitized by Google

vriedio za pobjeditelje i pobjedjenike, dočim u Zapadnih Gota i Burgundaca i inih germanskih naroda vriedio je osobni sustav, po kojem je svatko sliedio zakon svoga naroda. Ovaj izuzetak, jedini u sustavu osobnih prava, upleo je Teodorik u osnovu Edikta, da od dva puka učini jedan narod, izjednačivši Iztočne Gote s Rimljanima u svemu osim u pravu oružja, koje bi pridržano izključivo Iztočnim Gotima.

IX.

O Justinijanovom zakonotvornom radu.

(Povjestni priegled).

Justinijan, car bizantinski od 527 do 565, upotrebi zakonotvornu vlast, pridržanu već samomu vladaru, da oduzme svaku izravnu snagu prijašnjim zakonodavnim tekstima. Izcrpav mnogo tisuća knjiga, u kojima bijahu zakoni i djela pravoznanaca od deset vjekova, pokuša stopiti onu bezkrajnu različitost zakonâ i pravnih mnienja s nekoliko novih elemenata u jednu obširnu kompilaciju. Ovo preobsežno djelo, modernim imenom obično nazvano *Corpus iuris civilis*, od svih rimskih spomenika jedino obuhvaća cjelokupno pravo. Justinijanova kompilacija, osim što je zadnji izraz rimskoga pravoznanstva, predstavlja nam živu sliku klasičnoga prava. Ovo klasično pravo uči se pomoću malobrojnih ostataka rimske pravne književnosti a povrh svega pomoću Pandekata, koje su, kako ćemo vidjeti, sbirka mnogih tisuća ulomaka uzetih iz djela poglavitih pravoznanaca rimskih.

Justinijanova kompilacija obuhvaća četiri različite radnje, naime Institucije, Pandekte, Kodeks i Novele; ali glavno su djelo Pandekte i Kodeks. Ako hoćemo da dobro shvatimo misao koja je nadahnula ove dvie radnje, biva Pandekte i Kodeks, treba da razvidimo na kojem je temelju stalo pravo za Justinijanova uzašašća na priestolje, t. j. kojih su se vrela sudci držali pri uporabljivanju

Digitized by Google

zakona. Kako smo već drugdje opazili, pravna pravila bijahu razasuta po nebrojenim carskim konstitucijama od Hadrijana do Justinijana, i u mnogo tisuća pravničkih spisa. Carske konstitucije, kako smo opazili, sačinjavahu *leges,* a pravnički spisi *ius* u pravom smislu: ova su dva pravna vrela bila onda jedina u snazi, buduć su se već zakoni naroda, plebisciti, senatuskonsulti i magistratski edikti bili raztopili u njima. Ova razna vrela pak nisu se više izravno učila, poglavito s toga što obično nije bilo izvornika, a bilo je jako težko naći knjiga u kojima su sadržana; uslied česa, sudci, siromasi sred tolikog blaga, bijahu spali na svoju nepismenu opreznost. Justinijan, uvidiv neizmjernu težkoću što ju je zadavala učenju prava i njegovu praktičnu uporabljivanju ova preobilnost razasijanih teksta, zače veličanstvenu osnovu da složi u jedno tielo pravna pravila bilo da su potekla iz carske bilo iz pravničke auktoritati. Prigrliv opet a još sretnije izvršiv misao koja viek prije bijaše porodila Teodosijev zakonik i zakon o citavanju, naumi sjediniti u dvie sustavne sbirke carske konstitucije i pravnička djela. Ovo je postanak Kodeksa i Pandekata.

Kodeks je sbirka carskih konstitucija, kojih najstarije pripadaju Septimiju Severu[103] a najnovije Justinijanu. Kako je bilo iztaknuto na strani 25, prvo izdanje Justinijanova zakonika bi obielodanjeno godine 529, nu godine 534, htijući Justinijan umetnuti i petdeset konstitucija izdanih u ovo razdobje, i uvesti mnoge druge preinake, da bolje sljubi Kodeks s Pandektama, dade prirediti drugo izdanje, a ovo je baš do nas stiglo.

Pandekte su sbirka ulomaka izvadjenih iz djela trideset i devet pravoznanaca koji bijahu stekli pravo davati službene odgovore. Pandekte su obielodanjene godine 533.

Pandekte i Kodeks obuhvaćali su cielo rimsko pravo, t. j. toli carsko koli znastveno pravo, ali uporaba ovih

---

[103] Ako ne računamo ono ih malo od cara Hadrijana, Marka Aurelija i Komoda. LANDUCCI, *Storia,* § 78.

Digitized by Google

dviju preobširnih sbiraka morala je biti težka početnicima neupućenim u pravnu znanost. Justinijan, ne cieneći shodnim da se upotrebljavaju u tu svrhu djela starih pravnika, naloži Tribonijanu, Teofilu i Doroteju da sastave kompendij koji će služiti mladićima kao uvod u nauk pravne znanosti. Sastavljači, kojim bi naredjen ovaj posao, uzeše za osnovu Institucije i *Res cottidianae* Gajeve; pridodaše komadâ iz prijašnjih najboljih razprava o Institucijama (navlastito iz Marcijanove i Florentinove); a svoga umetnuše samo ono što se tiče novoga prava Justinijanova (FERRINI, *Fonti delle Istituzioni di Giustiniano*, Milano, 1890, a po njemu APPLETON, *Les sources des Institutes*, 1891).[104] Justinijanove institucije biše obielodanjene prije nego li Pandekte, a zadobiše zakonsku moć skupa s ovima na 30 prosinca 533.

Bivši sgotovljene spomenute kompilacije Kodeksa Pandekata i Institucija, Justinijan careva još trideset godina. Kroz ovo doba izda nemalo zakona ili konstitucija koje preinačiše razne strane postojećega prava, osobito pravo obiteljsko i nasljedno. Ovi novi zakoni, izdani većim dielom u grčkom jeziku, zovu se *Novellae constitutiones* ili jednostavno *Novellae*.

X.

O pojedinim sbirkama Justinijanova zakonarstva, o razdiobi, rukopisima, izdanjima i o citavanju istih.

Pošto smo u kratko povjestno pregledali Justinijanovo zakonarstvo i pokazali kako su postale i što sadrže njegove sbirke u obće, treba da o svakoj napose progovorimo.

Pokazat ćemo u kratko razdiobu, rukopise, izdanja i metod po kojem se svaka sbirka citaje.

---

[104] Poslie HUSCHKE-A (predgovor njegovu izdanju) Grupe je dokazivao da su Institucije u istinu bile sastavljene od Teofila Doroteja, pod vrhovnim nadzorom Tribonijanovim. Očevidno je da

Digitized by Google

I. — O INSTITUCIJAMA NAPOSE.

Razdioba Institucijâ. — Institucije su razdieljene na četiri knjige: svaka se knjiga opet dieli na naslove (titule) a svaki naslov na paragrafe. Prva knjiga, poslie nekoliko općih pojmova o pravu, bavi se o osobama; druga o stvarima i stvarnim pravima; treća o obvezama koje postaju iz kontrakta i kvasi-kontrakta; četvrta o obvezama koje postaju iz delikta i kvasi-delikta, o akcijama i inim pravnim sredstvima kojima se brane prava.

Rukopisi Institucijâ.[105] — Najstariji rukopis (iz VII vieka), naime onaj što je sahranjen u kapitolskoj knjižnici u Veroni, nije podpun. Od podpunih ima ih četiri starija od Irnerija, iz IX, X i XI vieka, i jedno desetak starijih od Akursija; ostali su većinom iz XIV i XV vieka.

Izdanja Institucijâ. — Glavnija su: 1° EDITIO PRINCEPS in urbe Magontina per Petrum Schoyffer de Gernsheim, 1468: ovo je izdanje glosano; — 2° EDITIO HALOANDRINA, od Gregorija Haloandra, Nürnberg, 1529; — 3° Izdanje BIENER-OVO, *Justiniani Institutionum libri IV,* Berolini, 1812; — 4° Izdanje SCHRADER-OVO, Berlin, 1832. Ovo obiluje izvrstnim bilježkama; — 5° HUSCHKE-OVO 1868; — 6° KRUEGER-OVO 1869, pretiskano pak u stereotipnim izdanjima berlinskoga *Corpus iuris;* — 7° MISPOULET-OVO i GIRARD-OVO u njihovim Manualima.

---

je jedan od njih (Grupe kaže Dorotej) sastavio prve dvie knjige, a drugi (on misli Teofil) ostalo: *De Justiniani Institutionum compositione,* Strassb., 1885. Nasuprot FERRINI *(Di alcuni recenti studi sull' origine delle Istituzioni imperiali,* 1885), primivši u jezgri Grupe-ovo razlaganje, dokaza da je Teofil auktor prvih dviju knjiga. Vidi takodjer istoga FERRINI-A *Coniectanea de Justiniani Institutionum compositione* u *Zeitschrift der Savigny Stiftung,* 1890.

[105] Glede rukopisa Institucijâ vidi SCHRADER-A, *Prodromus Corp. iur. civ.,* Berlin, 1832, koga, može se reći, dopunjuje (ako i ne uspješno sbog zamašitosti posla) djelo DYDYNSKOGA, *Beiträge zur handschriftlichen Ueberlieferung der justinianischen Rechtsquellen,* Berlin, 1891.

Digitized by Google

Citavanje Institucijâ. — Navadjajuć Institucije najprije se naznači paragraf, zatim se doda glava naslova, a napokon se naznači broj knjige i naslova. Primjer: § 8 *De usucapionibus,* II, 6. — Neki najprije naznače broj knjige i naslova a na kraju dodadu i onaj paragrafa. Primjer: *Inst.,* IV, 6, § 3. Prva vrsta svakoga naslova zove se *principium,* a samo se početna vrsta zove paragraf 1. Primjer: *Pr. Inst. de auct. tut.,* I, 21.

II. — O PANDEKTAMA NAPOSE.

Razdioba Pandekata. — Pandekte su razdieljene na petdeset knjiga. Osim 30, 31 i 32 knjige, koje se sve tri bave o zapisima, te nose naslov *de legatis* I, II i III, sve se ostale diele na naslove; naslovi se opet diele na ulomke (fragmente) a ovi na paragrafe, s uvodom sprieda. Glede razdiobe cielih knjiga i naslova, u obće se drži da je zavedena na podpunoj osnovi a navlastito na sustavu Edikta perpetua Salvija Julijana.[106]

Rukopisi Pandekata. — Od svih rukopisa što imamo, najstariji je onaj iz Pise[107] a spada u sedmi viek. Bio je prenešen u Fiorencu godine 1406 a sada ga ljubomorno čuvaju u Laurencijani. Glosatori su bili uvjereni da su pisanske, a danas fiorentiske Pandekte, izvorne Justinijanove Pandekte; i s toga kada bi nastala prepirka kako u istinu glasi stanovit zakon, opremili bi poslanike u Pisu da uzporede onaj rukopis *(Littera Pisana),* kojemu se pripisivaše gotovo nevjerovana vriednost i na čuvanje

---

[106] U pogledu diobene osnove ulomaka vidi F. SERAFINI-A, *Elementi di diritto romano,* knj. I, str. 232 i slied. Tu je naznačena i druga razdioba Pandekata na sedam diela i ona na *Digestum vetus, novum et infortiatum.* LANDUCCI, *Storia* § 76.

[107] BRENCMANN, *Historia Pandectarum,* Utrecht, 1722; GUADAGNI, *De florentino Codice,* Jenae, 1755; MOMMSEN, *Digesta (praefatio);* BUONAMICI, *Il Poliziano giureconsulto,* Pisa, 1864. Vidi takodjer ZACHARIAE, u njegovu članku o Mommsen-ovu izdanju u desetoj knjizi *Zeitschrift für Rechtsgeschichte.*

Digitized by Google

oga pazilo se izvanrednim načinom po naredbi pisanskih statuta trinaestoga vieka. Ostali rukopisi Pandekata *(Littera Vulgata)* svi su iz dvanaestoga, trinaestoga i četrnaestoga vieka, t. j. iz dobe kada je bolonjska škola bila u najvećem sjaju; s česa je *Vulgata* poznata takodjer pod imenom bolonjskoga teksta. Ne zna se izvjestno koje su rukopise imali glosatori i kako su ih upotrebili da urede bolonjski tekst ili ti *Vulgatu.* Čini se da su se glosatori, da urede bolonjski tekst, doista poslužili priepisom pisanskog rukopisa, ali da je ovaj priepis bio popravljen po nekom starijem rukopisu. Svi kasniji rukopisi čini se kao da su bili načinjeni na ovoj dvostrukoj podlozi, a varijante nisu drugo van pogreške i nagadjanja. Izvorni rukopis, koji je služio osnovom bolonjskomu tekstu, rekbi da je bio manjkav, pa da je iz knjige XXXV bio popunjen pomoću pisanskoga teksta. S toga, pošto ne obstoji autentičan tekst Pandekata, kao što ne obstoji ni drugih strana Justinijanova zakonarstva, jasno je da, ako se hoće ustanoviti pravi tekst Justinijanovih kompilacija, nema drugo van uteći se znanstvenoj kritici pomoću svih sredstava što nam ih pruža gradja i prije i poslie Justinijana.[108]

Izdanja Pandekata. — Poglavita izdanja jesu ova: 1° EDITIO PRINCEPS s glosom, i t. j. *Digestum vetus* od Henrika Clayn-a, Perugia, 1476; *Infortiatum* od Vida Pücher-a, Rim, 1475; *Digestum novum* od istoga izdavača, Rim, 1477; — 2° LECTIO HALOANDRINA ili NORICA tako nazvana jer je obielodanjena u Nürnbergu 1529 od Haloandra, koji se posluži primjerkom fiorentinskog teksta i raznim rukopisima *Vulgate;* — 3e LECTIO FLORENTINA tiskana skrblju Lelija i Franciška Torelli-a u Fiorenci 1553. U naše doba obielodanjeno je novo vrlo liepo izdanje Pandekata brigom glasovitoga prof. TEODORA MOMMSEN-A načinjena po opet pregledanom rukopisu fiorentinskom

[108] ZDEKAUER, *Sulle Pandette fiorentine;* BUONAMICI, *Archivio Giuridico,* 1890 i opet ZDEKAUER, *Bull. dell' Ist. di dir. rom.,* 1891.

Digitized by Google

i obzirom na druge bolje rukopise, pod naslovom: *Digesta Justiniani Augusti, Berolini apud Weidmannos.* Stereotipno izdanje istoga MOMMSEN-A, već pretiskano, vrlo je koristno za praktičnu i školsku porabu.

Citavanje Pandekata. — Najbolje je, navadjajuć Pandekte, najprije naznačiti fragmenat i paragraf a za njima neka sliedi glava naslova, a napokon neka se nadoda, da bude lakše tražiti, broj knjige i naslova. Primjer: fr. 3 § 1 *de rei vind.* VI, 1. Drugi primjer: fr. 26 *de V. O.* (45, 1) ili takodjer L. 26 D. *de V. O.* 45, 1.[109]

III. — O KODEKSU NAPOSE.[110]

Kodeks, kako smo već opazili, sadrži u jezgri carske konstitucije od Septimija Severa do Justinijana.

Razdioba Kodeksa. — Kodeks je razdieljen na dvanaest knjiga; knjige se opet diele na naslove, u svakom je naslovu manje ili više carskih konstitucija, kronologijskim redom, gdjegod krnjavih a gdjegod čitavih. Svaka konstitucija nosi na čelu ime cara koji ju je izdao i ime osobe na koju je bila upravljena. Na kraju naznačeno joj je mjesto i godina; ali obstoji ipak nekoliko konstitucija bez nadnevka.

Rukopisi Kodeksa. — Ima mnogo rukopisâ Kodeksa, ali malo ih je dobrih; i nijedan nije tako star i tako podpun kao rukopis fiorentinskih Pandekata. Iz nekojih rukopisa izpušteno je čitavih konstitucija, osobito grčkih, u neke su uvrštene konstitucje samo u izvadku a skoro svima manjkaju zadnje tri knjige, namienjene javnomu pravu i kojih uporaba morala je prestati već rano. Odatle nasta običaj da se učilo samo prvih devet knjiga u školama te se samo ove nalaze u starim izdanjima.

---

[109] Restituciju izvornih djela, iz kojih su izvadjene Pandekte, pokušao je sada oštroumnije od svojih predšastnika LENEL u djelu *Palingenesia iuris civilis,* Lipsko, 1888-90.

[110] BIENER, *Beiträge zur Revision des Justin. Codex,* Berlin, 1873 KRUEGER, *Kritik des Justin. Codex,* Berlin, 1869; LANDUCCI, *Storia,* § 78.

Digitized by Google

Izdanja Kodeksa. — Od ovih vriedna su osobita spomena EDITIO PRINCEPS tiskana u Maincu 1475, izdanje Haloandrovo (Meltzer) tiskano u Nürnbergu, Hermann-ovo 1868, a osobito Krüger-ovo 1879 (takodjer stereotipno u navedenom izdanju *Corpus iuris*, knj. II).

Citavanje Kodeksa. — Kodeksove se konstitucije navadjaju jednako kao i fragmenti Pandekata, s tom razlikom da mjesto *fr.* (fragmenat) upotrebljava se slovo *c.* koje znači *constitutio.* Primjer: c. 12 § 1 *qui potiores* VIII, 18. Neki pisci pak upotrebljavaju mjesto početnih slova *fr.* i *c.* početno slovo *L*, koje znači *Lex*, nu onda moraju dodati mu još jedno slovo *D* ili *C*, prama tomu da li je zakon iz Digesta ili Kodeksa. Gornje mjesto iz Kodeksa navadja se ovako: L. 12 § 1 C. *qui potiores* VIII, 18.

IV. — O NOVELAMA NAPOSE.[111]

Justinijan nije ostavio nijedne službene sbirke svojih Novela. Nu postoje ipak tri privatne sbirke, koje se medjusobno razlikuju i brojem Novela što sadrže i redom, kojim su poredane. Ove tri privatne sbirke jesu:

1° *Epitome Juliani,* latinski kompendij od 125 Novela, sastavljen 556 od Julijana, profesora prava na carigradskoj Akademiji. Najbolje je izdanje Haenel-ovo, Lipsko, 1873.

2° *Authenticum* ili *liber authenticorum* ili takodjer *versio vulgata*, sbirka od 134 Novele, latinske u izvornom tekstu, a grčke prevedene na latinski (po svoj prilici u uredima italijske prefekture uslied *sanctio pragmatica);* ova je sbirka bila vrlo razširena po Italiji u dvanaestom vieku.[112] Dobro je izdanje Heimbach-ovo, Lipsko, 1846; sada je pak bolje Schoell-ovo u III knjizi u berlinskom *Corpus iuris civilis.*

---

[111] BIENER, *Geschichte der Novellen.* Cfr. ZACHARIAE (vidi slied. opazku). LANDUCCI, *Storia,* § 79 i 87.

[112] Vidi ZACHARIAE, *Zur Geschichte des Authenticums,* 1882. Već u Ediktu Rotarijevu (643) ima sigurna traga uporabi *Authenticum-a.* BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte,* I, § 19.

Digitized by Google

3e Sbirka od 168 Novela, od kojih su 153 Justinijanove, ostale njegovih nasljednika, osobito Justina i Tiberija II. Najbolje je izdanje, još nepodpuno, Schoell-ovo u berlinskom *Corpus iuris civilis*, knj. III, s novim prievodom latinskim.[113]

XI.

O cjelokupnom „Corpus iuris iustinianei".

Četiri sbirke Justinijanova prava, što smo ih posebice pretresli u prošlom poglavju, poznate su pod općenitim imenom *Corpus iuris civilis,* a taj izraz prihvatiše već glosatori koji kao i mi smatrahu Justinijanovo zakonodavstvo jednom cjelinom. Glosatori razdieliše *Corpus iuris civilis* na pet knjiga. U prvoj je *Digestum vetus,* u drugoj *Infortiatum,* u trećoj *Digestum novum,* u četvrtoj prvih devet knjiga Kodeksa a u petoj napokon zadnje tri knjige Kodeksa, Institucija, vulgatni prievod Novelâ razdieljen na devet kolacija kao takodjer i dvie knjige feudalnoga prava koje skupa s nekojim zakonima carstva sačinjavahu desetu kolaciju.

Izmedju raznih izdanja *Corpus iuris iustinianei*[114] treba razlikovati glosane od onih bez glose, od kojih neka obiluju bilježkama i komentima, a neka su bez ikakovih bilježaka. Ne valja pomiešati izdanja s *glosama* i ona s bilježkama. *Glose* su postale odatle što najstariji komentatori rimskih zakona proučavahu eksegeškim načinom Justinijanove sbirke, a po njihovu tragu pak i prvi profesori prava u Bolonji, osobito Irnerij i njegovi

[113] Dobra su takodjer izdanja HALOANDROVO, (1531) i OSSENBRUEGGEN-OVO (1868). ZACHARIAE VON LINGENTHAL obielodani preliepo izdanje (2 knjige, Lipsko 1861) samo u grčkom tekstu, poredano kronologijski, što je do ciela milije. Vidi ZACHARIAE, *Supplementum editionis novellarum,* Lipsiae, 1884.

[114] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* § 2, opazka 5, gdje je naznačena i bibliografija. LANDUCCI, *Storia,* § 95, str. 244-250.

Digitized by Google

nasljednici do Akursija. *Glosama* biše prozvane opazke, sačinjavajuće neprekidan komentar na tekstu Justinijanovih kompilacija, pomoću kojih profesori nastojahu tumačiti rimsko pravo samim ovim pravom, toli u gramatičnom, koli, i to poglavito, u pravnom pogledu, a najviše pozivajuć se na uzporedna mjesta ili bistreć prividna protuslovja. Ove glose, po kojima se oni profesori prozvaše glosatorima, najprije bi se uvršćivale medju redke teksta *(glossa interlinearis)* pak pisale na okrajku *(glossa marginalis)* a zatim bi se spojile s onima ostalih glosatora *(apparatus)*. U trinaestom vieku, Akursij, sakupi razne glose, razasute u mnogobrojnim rukopisima, te probra što je bilo boljega i doda nešto svoga. Ova je radnja Akursijeva poznata pod imenom *glossa ordinaria*. Glosana izdanja imadu baš Akursijevu glosu. Nekojim od ovih glosanih izdanja dodato je bilježkaka i komenata, a nekoja imadu samo golu glosu; ima pak izdanja, kao što su sva moderna, i bez glose. Naznačit ćemo najbolja izdanja glosana i neglosana.

Glosana izdanja. — Najbolja glosana izdanja jesu: 1° devet izdanja tiskanih u Mletcima 1482-1507 u Ivana Krstitelja Torti-a; 2° pet izdanja tiskanih u Lijonu 1410-1536 u Fadin-a; 3° dvanaest izdanja tiskanih u Lijonu 1538-1575 u Huga a Porta; 4° razna izdanja Contius-a tiskana u Parisu u Nivelja, a osobito ona godine 1576; 5° izdanja Dionisija Gotofreda tiskana u Lijonu godine 1589 i kasnije; 6° zadnje izdanje glosano (koje od svih zaslužuje najbolju preporuku) skrblju Fehii-a tiskano je u Lijonu godine 1627 u šest knjiga na cielom listu.

Izdanja bez glosâ. — Kako rekosmo, nekoja izdanja bez glosa obskrbljena su bilježkama a nekoja nisu. Od izdanja bez bilježaka i bez glosa vriedna su preporuke Elzevir-ova, a osobito ono tiskano u Amsterdamu godine 1664, koje se odlikuje toli sjajem koli tačnošću, premda se na strani 150 prve knjige nalazi krupna tiskarska pogreška „pars *secundus*“ mjesto *secunda;* s česa je poznato i pod imenom *Pars secundus*.

Digitized by Google

Od izdanja bez glose ali s bilježkama vriedna su preporuke osobito sliedeća: 1° Izdanje Roussard-ovo, tiskano u Lijonu 1560-61 u dvie knjige na čitavom listu; 2° Contius-ovo, tiskano u Parisu 1850-62 u devet knjiga na osmini, i u Lijonu u petnaest prekrasnih knjižica; 3° Charondas-ovo, tiskano u Antverpenu 1575; 4° Pacius-ov tiskano u Ženevi 1580; 5° Gotofredovo koje je premnogo puta pretiskano a najbolje u Amsterdamu 1663, obielodanjeno brigom Simona van Leeuwen-a; 6° Gebauer-ovo i Spangenberg-ovo u Götingenu 1796-97 u dvie knjige na 4ini 7° stereotipno izdanje braće Kriegel-â, tiskano u Lipskom 1833 i sliedećih godina (ovo je najsgodnije); 8° Mommsen-ovo i Krüger-ovo, koga je izašla prva knjiga 1871, druga 1877 (2 izdanje 1880) a treća nedavno. Ovo je zadnje izdanje najbolje.[115]

XII.

O udesu rimskoga prava u Iztoku.[116]

Premda se Justinijanovi zakoni sačuvaše kao positivno pravo u bizantinskom carstvu, ipak pretrpiše mnogih promjena. Ponajprije oćuti se potreba prievoda s latinskoga jezika, kojim bijahu napisane Institucije, Pandekte i Kodeks, na grčki; zatim, biše obielodanjeni mnogi zakoni od Justinijanovih nasljednika, a napokon sbog velike obsežnosti Digesta i Kodeksa stupiše u običaj grčki kompendiji. Izmedju najvažnijih grčkih radnja, vrlo koristnih dobru shvaćanju Justinijanova prava, jesu *Parafraza* pripisana Teofilu i *libri Basilici*.

---

[115] Dobro je i sgodno, premda ima više tiskarskih pogrešaka takodjer izdanje turinsko. Izmedju komentatora *Corpus iuris civilis* odlikuju se KUJACIJ i DONELLO. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 19.

[116] O udesu rimskoga prava u Iztoku vidi LANDUCCI-A, *Storia*, § 84-92, str. 220-238.

Digitized by Google

Parafraza pripisana Teofilu. — Malo poslie obieladanjenja latinskih Institucija bi grčki napravljena obsežna elaboracija istih *(vulgo paraphrasis).* Nije izvjestno da li ju je izradio Teofil, kao što se obično do sada vjerovalo.[117] Važnost je ove knjige prevelika. Osnovana je na nekom starom grčkom prievodu Gaja s odnosnim komentima,[118] koji potječu od beritske škole, koja je bujno cvala u vieku prije Justinijana. S toga, sakupljen je u ovoj knjizi, koja će uviek biti eksegezi najbolja podpora, velik dio starinske predaje. Zadnje je izdanje Ferrini-evo a udešeno je po rukopisima i obskrbljeno novim latinskim prievodom.[119] Obširan komenat Parafrazi, skoro vrstnik njezinoj kompilaciji, bi odkriven u pariškim rukopisima i izdan od Ferrini-a (Milan, 1887).

Imamo takodjer ulomaka nekog grčkog izvadka iz Institucija kasnijih od Parafraze. A tako isto i druge strane cieloga *Corpus iuris civilis* imale su prije obširnih elaboracija (indeksi) a kasnije kompendijâ (summae, σύντομοι). Izmedju najvažnijih indeksa Digestima spomenimo onaj Doroteja (povjerenika) i Stefana, a Kodeksu indeks Talelejev i Isidorov; od kompendijâ o Digestima Anonimov i Kirilov a o Kodeksu Anatolijev i Teodorov. Većim dielom ovi najvažnji izradci sačuvaše se u Basilicima i njihovim Sholijima, u Nomokanonima i u raznim kompendijima bizantinskim: od nekih sačuvalo se je i samostalnih komada. Znatan broj konstitucija iz Sume Anatolijeve pronadjen je i obielodanjen s latinskim prievodom od Ferrini-a (Milan, 1885).

Prve sustavne sbirke bizantinskoga prava, najvećim dielom, sastavljene su od ulomaka iz navedenih izradaka

---

[117] FERRINI, u predgovoru svojem izdanju (vidi opazku 95), *Archivio giuridico,* knj. 37, svez. 3; *Storia delle fonti,* str. 140.

[118] FERRINI, loc. cit., *Zachariae,* knj. V i VI, *Zeitschrift der Savigny Stiftung* (Rom. Abtheilung); BROKATE, *De Theophilinae quae fertur paraphraseos origine,* Strassburg, 1886.

[119] *Institutionum graeca paraphrasis Theophilo antecessori vulgo tributa,* Berolini, knj. I (1884), knj. II, svez. 1 (1885), svez. 2 (1887).

Digitized by Google

a to su (da ne govorimo o Eglogi Isaurâ) Prohir, Epanogoga i Epitoma;[120] nu vriednost je ovih kompilacija vrlo malena pred Basilicima.

Basilici. — Mnogobrojne konstitucije Justinijanovih nasljednika, protuslovno tumačenje pravoznaca i varijante što su se bile uvukle u grčke prievode, neobhodno zatievahu reviziju cjelokupnoga prava. Pretežno je mnienje da je prvi pokušaj učinjen pod Basilijem I, rečenim Macedoncem, koji zače veličajnu osnovu da složi u sustavnu sbirku cielo Justinijanovo pravo i kasnije zakone. Po toj osnovi bi načinjena kompilacija od 40 knjiga. Sin mu Lav, rečeni Filosof, dade prekrojiti djelo u 60 knjiga odakle postade ona radnja koja je poznata pod imenom *Libri Basilici.* Nego, Zachariae[121] predlaže hipotezu mnogo priličniju. Bila su, veli, imenovana dva povjerenstva: jedno zače osnovu od 40 knjiga, a drugo od 60; prvo je pazilo na fuziju što intimniju i sustavniju, a drugo više na izvanjsko uredjenje. Oba pak povjerenstva stopiše ujedno svoje radnje, premda ostade još mnogo tragova dvaju različitih smjerova. Ovako Zachariae.

Basilici su razdieljeni na knjige, knjige na naslove, naslovi na paglavja a poglavja na paragrafe. Basilici sliede u obće sustav Justinijanova Kodeksa, ali pojedini im naslovi mnogo se razlikuju po sadržaju od Kodeksa. Jer u svakom su naslovu na okupu sva naredjenja, koja su u sborniku Justinijanovih zakona razasuta po raznim sbirkama, a osobito po Pandektama, tako da su Basilici sustavna jedinstvena kompilacija raznih sbiraka Justinjanovih i inih kasnijih zakona. Očevidno je dakle da su Basilici od velike pomoći pravomu shvaćanju Justinijanova prava, jer su izradjeni po prievodima koji potječu od Justinijanovih vremena. I Sholiji imadu veliku vriednost. Neki zovu se *antiquiores;* a neki *recentiores.* Prvi nisu drugo van izvadci iz starih izradaka iz Justinijanove

---

[120] Izdane u djelu *Ius graeco-romanum* ZACHARIAE.

[121] *Zeitschrift der Savigny Stiftung,* knj. VI.

Digitized by Google

dobe te za nas vriede (ako ne još više) koliko i tekst. Drugi su djelo pravoznanaca iz XI vieka i sliedećih, pa premda imadu važnih bilježaka i sačuvaše koju dobru predaju, u obće su od mnogo manje vriednosti.

Heimbach-ovo je izdanje (Lipsko, 1833 i slied. 5 knjigâ, u 6oj su Prolegomeni i *Manuale Basilicorum*) najpodpunije, premda, žalibože, nije u skladu sa zahtjevima kritike. Dočim je *Supplementum editionis Heimbachianae* od Zachariae (u kojem je palimpsest koji sada pripada berlinskoj knjižnici), i u pogledu kritičnom, sasvim hvale vriedan. I Heimbach i Zachariae dodaše po doslovan prievod latinski.

Od obielodanjenja Basilikâ do zauzeća Carigrada ne zape nimalo pravnički rad bizantinski, izadje novih kompendija[122], preradjenih starih kompendija, a navlastito Prohira, Epanagoge, Epitome i Egloge[123] i praktičnih sudskih radnja.[124] Znatnu živahnost pobudi djelo Konstantina Monomaha, koji konstitucijom nedavno pronadjenom[125] osnova opet carigradsku pravnu školu. Ljetopisi bizantinske pravne znanosti zatvaraju se Eksabiblom Armenopula:[126] traktatom jasnim i dosta kićenim.

Pomislimo li da je je cielo djelovanje grčko-rimskog pravoznanstva osnovano na radnjama pravnika po dobi vrstnika Justinijanovih, od kojih neki suradjivahu takodjer kod nekojih strana *Corpus iuris,* shvatit ćemo odmah koliku važnost te radnje moraju imati za romaniste. A k tomu dodajmo da su ondje sakupljene i predaje iz beritske škole, koja potječe barem od dobâ Paula i Ulpijana.[127]

---

[122] Kao priručna knjiga Mihovila Atalijote (zadnje izd. ZACHARIAE-OVO u knj. 8 Θέμις-a).

[123] Izdano većinom u djelu *Ius graeco-rom.* od ZACHARIAE.

[124] Osobito *Pira* EUSTAHIJEVA (izdana ibid.): razprava *de peculio* (izdana u II knj. *Anecdota* HEIMBACH-A (mladjega).

[125] Izdana s latinskim prievodom od FERRINI-A, u *Archivio Giuridico,* knj. XXXIII.

[126] Zadnje izdanje HEIMBACH-OVO (1851).

[127] MORTREUIL, *Histoire du droit byzantin;* ZACHARIAE, *Iuris*

Digitized by Google

XIII.

O udesu rimskoga prava u Zapadu.[128]

Justinijanove kompilacije bile su namienjene Iztoku, nu posebnom poveljom proglašene su i u Italiji, a Justinijan, izagnav iz nje Iztočne Gote, naloži naredbom *sanctio pragmatica pro petitione Vigilii* godine 554, neka se i ondje vrše njegovi zakoni, i neka se uče u školi. Od tada je Justinijanovo rimsko pravo vladalo u Italji usupor političkim mienama što se u njoj sbiše, a znade se pouzdano da se i za langobardskoga vladanja učilo rimsko pravo u Rimu, Raveni, Bolonji, kasnije i u Paviji, a u ovom gradu učilo se rimsko pravo uz langobardsko tako da je prodrlo već i u same langobardske zakone. Ipak prvih vjekova tudjinskoga vladanja rimsko pravo življaše kukavno i traljavo, dok se u XII vieku ne probudi iz mrtvila, postav predmetom učenja svih naobraženijih ljudi, i napokon zavladav kao zakon svim najprosvjetljenijim zemljama Europe.[129] Ovo začudno uskrisivanje

---

graeco-romani historiae delineatio; HEIMBACH u *Enciklopediji Ersch-Grueber-ovoj,* knj. 38 (slovo I) i FERRINI, str. 130 i slied., 140 i slied.

[128] Kratak ali podpun izvadak o udesu rimskoga prava u Zapadu vidi u LANDUCCI-A, *Storia,* § 93-96.

[129] Danas se razpravlja življe neg igda da li je osim praktične porabe rimskoga prava (dokazane od Savigny-a neprekidno kroz cieli srednji viek) odoljela navali barbarstva i pravna znanost. Potvrdjuje FITTING, *Ueber die sogenannte Turiner Institutionenglosse* (1870) — *Glosse zu den Exc. leg. rom.* (1874) — *Zur Geschichte der Rechtswissenschaft* (1875) — *Juristische Schriften des früheren Mittelalters* (1876) — *Ueber die Heimath und das Alter des sogenannten Brachylogus* (1880) i dva članka u knj. 6 i 7 *Zeitschrift der Savigny Stiftung.* Nasuprot poriče CONRAT u predgovoru izdanju djela *Epitome exactis regibus.* Ali je već prvi, obielodanjivanjem novih teksta, proučavanjem i uzporedjivanjem već poznatih, većinom napunio prazninu koja obstojaše izmedju turinske glose Institucijâ (Justinijansko doba) i glosatorâ. Izmedju pravnih djela na rimskom

Digitized by Google

rimskoga prava poče u Bolonji. Na koncu desetoga vieka, Italija počimaše sviestiti se od duge barbarske tlake; trgovina i umjetnost opet procvjetavahu; vraćaše se dobrostanje. Lombardski gradovi uzpeše se do visoka stupnja bogatstva i napredka, a novi život koji zadahnu trgovinu i poslovanje zahtievaše neko civilno pravo daleko razvijenije nego što ga pružahu riedki kompendiji Justinijanovih zakona onda u porabi, valjda jedva dostatni u neotesana doba. To pravo nadje se u Justinijanovim zakonima još postojećim koji kad biše dobro proučeni dostajahu svim potrebama one dobe.

Prvi se, po predaji, dade na uspješan rad Irnerij, koji oko početka dvanaestoga vieka u Bolonji, svome zavičaju, otvori školu rimskoga prava, koje se već podučavaše napose od ostalih nauka, s kojima prije bijaše pomiešano (rektorika, gramatika itd.)[130] Postojahu doduše još prije njega spomenute pravne škole u Rimu, Raveni, Paviji i u samoj Bolonji, ali dobar glas Irnerijeve tako ih

---

temelju doznačenih Italiji u ovom razdobju spominjemo *lex romana canonice compta,* perugjansku sumu Kodeksa (HEIMBACH, *Anecdota,* knj. II), spis Petra Crasso-a, konstitucije izdane od KLENZE-A, pistojsku glosu Kodeksa izdanu sada od CHIAPPELLI-A, itd. Od FITTING-A treba spomenuti i *Die Institutionenglossen des Gualcausus* (Berlin, 1891), knjigu na odgovor FLACH-U, *Études critiques sur l'histoire du droit romain au moyen-âge* (Paris, 1890), sljedbeniku CONRAT-OVIH nazora. U njoj FITTING dokazuje kako isti langobardiste u Paviji (n. pr. glasoviti Gvalkaus) predavahu rimsko pravo. Nu CONRAT je ponešto preinačio svoje nazore u djelu *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im früheren Mittelalter* (Berlin, 1889-91). Vidi i KRÜGER-A, *Geschichte der Quellen des röm. Rechts* (Berlin, 1891).

[130] Da li su grčko-rimske škole u južnoj Italiji utjecale na Irnerija i na bolonjsku školu iztražuje ZACHARIAE *(Grčko-rimsko pravo u južnoj Italiji i bolonjska pravna škola,* s njemačkoga preveo talijanski FERRINI, 1885). Oprie mu se osobito BRANDILEONE *(Archivio Giuridico,* knj. 35). Glede iztraživanja BRANDILEONE-A i PERLA-A *(Il diritto romano nelle provincie meridionali d' Italia prima dell' Assise normanne,* 1885) vidi SCHUPFER-A u Izvještajima lincejske Akademije, prosinca 1886.

Digitized by Google

potamni, da o njima osta samo nešto uspomene u pisaca onoga vremena.[181] Predavanja bolonjskih naučitelja (glosatorâ) jatimice privlačivahu u Italiju mladež iz svih strana Europe, te sve navrvi u ovu klasičnu zemlju, da se okoristi onim riedkim znanjem. Iz bolonjske škole izadje vrstnih pravoznanaca, koji vrativ se u otačbinu razprostranjivahu znanje rimskoga prava crpljeno u Bolonji i pobudjivahu neobuzdanu žudnju za naukom rimskoga prava. Gradjanska vlast često podtjecaše na ovaj nauk da ga upotrebi proti kanonskomu pravu. Na taj način primi se rimsko pravo po svoj Europi i osta u snazi do početka ovoga vieka, a i još žive u nekim državama; nu i novi zakonici gradjanskoga prava, postavljeni ovih zadnjih godina u raznih naroda, osim nekojih preinaka što ih zahtievaju vremena i mjestne prilike, nisu drugo van kompendiji rimskog gradjanskog prava.

---

[181] Vidi CHIAPPELLI-A, *Lo Studio Bolognese nelle sue origini e nei suoi rapporti colla scienza preirneriana,* i SCHUPFER-A, *Le origini della Università di Bologna* u Uspomenama lincejske Akademije, 1888. TAMASSIA, u *Archivio,* u članku pod naslovom *Bologna e le scuole imperiali di diritto,* 1888, uztvrdi da je procvat romanističnih nauka u Bolonji bio u izravnoj svezi s eksegeškim radnjama i kompendijima izvorâ predjustinijanove i pojustinijanove dobe (bizantinske škole). Tu svezu opravdava: 1° utjecajem škole u Raveni, koja osta bizantinskom sve do poslie langobardskog osvojenja; 2° interpretacijonim metodima (glose, kompendiji, traktati, itd.) običnim u bizantinsko i predbolonjsko doba; 3° neprekidnošću, već dokazanom, romanistične kulture od najranije dobe sredovječne do Irnerija; 4° samim imenima što ih dobiše radnje bizantinske i talijanske *(dissensiones dominorum, summae* = συντομοι itd.). Ovo je mnienje pobijao SCHUPFER osobito u radnjama prije navedenim.

Digitized by Google

INSTITUCIJE
RIMSKOGA PRAVA

PRVI DIO

OBĆE TEORIJE

POGLAVJE I.
O PRAVIMA U OBĆE.

§ 1.

O pojmu i diobi pravâ.

Pravo u objektivnom smislu *(regula agendi)* jest pravilo ili skup pravilâ propisanih čovječjemu djelovanju, kojih obdržavanje jemči družtvena vlast. Ova pravila ili propisi ustanovljuju preimućtava na korist nekih osoba a nameću dužnostî drugima: ova preimućtva, radjajuća se iz objektivnoga prava i njime zajemčena, nazivlju se *prava* (prava u subjektivnom smislu, *iura).*

Uzeto u ovom subjektivnom smislu, pravo se obično označuje: ovlast priznata i zaštićena od države da možeš vršiti neka djela i zahtievati da drugi nešto učini ili propusti nešto učiniti tebi na korist.

Pravima u subjektivnom smislu s druge strane odgovaraju dužnosti, i, polag toga da li je dužnost, koja odgovara pravu, puka posljedica prava, ili mu sačinjava svu jezgru, prava su absolutna ili relativna.

Digitized by Google

Absolutna prava. — Kako smo rekli, prava se zovu absolutna, kada je dužnost njima odgovarajuća *puka posljedica* samoga prava. Tako, na primjer, ako imam vlastničko pravo na neku stvar, mogu raditi od moje stvari što mi je drago, a dužnost je svačija da mi ne smeta izvršivanje moga prava; ali ovo moje pravo ne sastoji u dužnosti koju svatko ima da poštuje moje pravo, nego pače sastoji u vlastničtvu samom, t. j. u pravu što ga imam da mogu po volji razpolagati stvarju koja mi pripada. Dužnost drugih nije dakle nego *posljedica* moga prava.

Relativna prava. — Relativna se zovu prava, kad dužnost njima odgovarajuća sačinjava *svu jezgru* samoga prava. Tako, na primjer, ako mi Petar duguje tisuću kruna, sve moje pravo sastoji u tome što je Petar obvezan da mi plati tisuću kruna što mi duguje: čim Petar izpuni svoju obvezu, moje je pravo utrnuto.

Protresujuć pomnjivo prava absolutna i relativna, vidi se s mjesta da je dužnost prvim odgovarajuća negativna ali obćenita, a ona drugim odgovarajuća da je positivna ali ograničena samo na jednu ili više odredjenih osoba. Uslied toga neki pisci absolutnim zovu prava koja vriede proti svakomu, a relativnim ona koja vriede samo proti jednoj ili više odredjenih osoba. To stoji; ali prava značajna razlika izmedju absolutnih i relativnih prava ne sastoji u tome da li vriede proti svakomu ili proti nekojima, već sastoji u obćoj uzvratnosti izmedju pravâ i dužnostî. Iz ove pak obće uzvratnosti sliedi da je kod absolutnih prava dužnost naložena svakomu i posve je negativna, dočim kod relativnih prava naložena je samo jednoj ili više odredjenim osobama i ta je dužnost positivna.

Absolutna prava obuhvaćaju, u granicama prava privatnoga, prava odnoseća se na vlastitu osobu, na prava obiteljska, ili odnoseća se na obiteljski vez, i na onu stranu imovinskih prava poznatih pod imenom stvarnih prava *(inra in re)*. Relativna prava pak sačinjaju drugu

Digitized by Google

stranu imovinskih prava, koja se zovu obvezna prava, a zovu se takodjer i dugovinska prava ili takodjer osobna imovinska prava *(iura in personam seu obligationes)*. Ovo treba da se bolje razjasni.

Privatna se prava (osim onih koja se odnose na vlastitu osobu) diele na dvie velike kategorije, t. j. na obiteljska i na imovinska prava.

Obiteljska prava. — Obiteljska se prava osnivaju samo na ličnom odnošaju iz medju više osoba, tako da je jedna po neki način podložna drugoj a sve imadu uzvratnih prava i dužnosti, koji se *neposredno* i *izravno* odnose samo na osobu, kao, na primjer, odnošaji izmedju roditeljâ i djece, izmedju muža i žene itd.

Imovinska prava. — Imovinska su ona prava koja se odnose na izvanjska naravna dobra, ili ti na imovinu neke osobe. Diele se pak na stvarna i na obvezna prava.

Stvarna prava. — *Neposredan* je predmet stvarnih prava stvar, koja je izravno podložna našoj vlasti. Mogla bi se ta prava ovako označiti: neposredna pravna vlast nad tjelesnom stvarju. Pojam ovih stvarnih prava ima sama dva elementa, t. j. osobu kojoj pristoji pravo i tjelesnu stvar koja je predmetom toga prava. S toga se stvarno pravo prikazuje svedjer kao neposredan odnošaj izmedju osobe i stvari. Takvo je na primjer pravo vlastničtva. Ovo pravo sastoji u istinu od dva samą elementa, t. j. od vlastnika i od tjelesne stvari koja je predmetom vlastničtva. Pravo vlastničtva smjera ravno na stvar, koja mu je predmetom, a da ne treba uplićanja ine osobe. Isto se može reći o drugim stvarnim pravima, a to su poslužje, enfiteuza, superficies i stvarno pravo zaloga i podloga. Značajno je obilježje svih ovih stvarnih prava, kako rekosmo, neposredno i izravno vršenje naše pravne vlasti nad tjelesnom stvarju.

Obvezna prava. — Obvezna su prava ona koja vriede proti nekoj odredjenoj osobi, koja je usilovana da nešto dade ili učini. Mogla bi se označiti kao prava na uslugu ili na djelo ine osobe. Kako se vidi pojam

Digitized by Google

obveznih prava nema dva već *tri* elementa, prvi je osoba kojoj pristoji pravo (dužitelj), drugi je opredieljena osoba proti kojoj ono pravo pristoji (dužnik), a treći je elemenat djelo ili usluga što dužitelj može tražiti od dužnika.

Redovno se dogadja da i po obveznom pravu možemo dobiti stvar koju nam se netko obvezao dati; nu stvar je tako malo bitna po obstanak prava da bi ovo obstojalo i onda kad bi bilo nemoguće stvar dobiti. Dočim naprotiv, stvarna prava prestaju čim je nestalo stvari koja im je predmetom. I ovdje se pokazuje prevelika praktična vriednost razlike stvarnih i obveznih prava. Stvarnim je pravima neposredan predmet *tjelesna stvar;* obveznim pravima je neposredan predmet *djelo* neke osobe: stvarna prava sastoje u tome što možemo pravno djelovati na tjelesnu stvar i njome razpolagati sasvim ili dielom kako kada, ali ne mogu nigda sastojati u tome da netko dade ili učini štogod; nasuprot obvezna prava ne ustanovljuju nikakav izravan odnošaj izmedju nas i stvari koju nam se neka osoba obvezala dati ili učiniti, ali sastoje uviek i izključivo u tome da možemo zahtievati da ona osoba dade ili učini ono na što se obvezala: stvarna prava vriede proti svim onima koji smetaju vršenje našega prava; nasuprot obvezna prava mogu vrieditи samo proti obvezanoj osobi.[1]

---

[1] Obično pisci uz pojam o pravu stavljaju i pojam o pravnim odnošajima i o pravnim ustanovama.

Pravni odnošaj jest sveza, juridično opredieljena, jedne osobe s drugom osobom ili sa stvarju. Tako odnošaj je pravni vlastničtvo; isto je i posjed, premda posjed nije pravo (vidi § 48).

Pravna je ustanova skup pravnih pravila odnosećih se na kakav pravni odnošaj.

Digitized by Google

§ 2.

O normalnim pravima i povlasticama. — O pravima općim i posebnim.[1]

Obzirom na vrelo iz koga izviru, prava su normalna *(iura)* i abnormalna *(privilegia,* povlastice).

Normalna prava. — Normalna su prava ona što potječu od općeg pravna pravila iz kojega izvire novih prava svaki put kad obstoji ono što tomu treba. Na primjer, obće je pravno pravilo: tko kupi stvar dužan je da plati odnosnu cienu. S toga svaki put kad netko proda stvar za stanovitu cienu, ima pravo da traži izplatu, a ovo je njegovo pravo normalno pravo, jer se osniva na općem pravnom pravilu uporabljivu na sve one koji se nalaze u onim stanovitim prilikama što ih zakon predvidja.

Povlastice. — Povlastice su prava koja potječu od posebne i iznimne dozvolje vrhovne vlasti. Zovu se povlastice, baš stoga jer, mjesto da se temelje na pravilu koje vriedi za sve ili za stanovit razred ljudi, plod su iznimna zakona na korist jedne ili više opredieljenih osoba *(lex in privos lata),* a da se njime ne mogu poslužiti ine osobe, makar se nalazile u jednakim prilikama.

Prava obća i prava posebna (zakonske blagodati). — Ne valja pomiešati s pravim baš povlasticama zakonske blagodati, koje, kako ćemo do malo kazati, spadaju u normalna prava. I doista normalna se prava opet diele na prava obća i posebna. Zovu se prava obća ona što izviru iz pravna pravila, koje skladuje s temeljnim načelima prava i može se primieniti svim razredima osobâ: a posebna prava zovu se ona što izviru iz posebna pravna pravila, koje se s razlogâ razne naravi *(propter aliquam utilitatem)* udaljuje od vrhovnih načela prava, ili ti

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 23; PACIFICI-MAZZONI, II, 6.

Digitized by Google

zovu se ona, koja ustanovljuju za neku vrst osoba ili stvari, ili pravnih odnošaja, nešto što ne vriedi za ine osobe, ili stvari, ili pravne odnošaje. Posebna se prava zovu takodjer zakonske blagodati.

Takova je zakonska blagodat pravo maloljetnika da može tražiti povraćaj u prijašnje stanje, u slučaju oštete, u pogodbama od njega sklopljenim (§ 46). Da ova zakonska blagodat nije povlastica dolazi odatle što ju svatko tko se nadje u onim istim prilikama može uživati. Isto se može kazati o blagodati podieljenoj vojnicima da mogu praviti oporuku bez formalnosti propisanih za obične oporuke (§ 184); o naredjenjima izdanim na korist ženama, kućnoj djeci, odsutnicima i inih vrsti osobama. Pravno pravilo, po kojem žene, maloljetnici, kućna djeca, vojnici, odsutnici itd. uživaju onu blagodat, doduše je posebno pravilo postavljeno s razloga javne koristi, ali nije *lex in privos lata* buduć da nije dato nekim odredjenim osobama nego svim osobama koje se nahode u onim stanovitim obstojnostima.[2] S toga grieši tko mieša zakonske blagodati udieljene ovim vrstima osobâ, a koje su čisto normalna prava, s povlasticama koje, buduć sasvim iznimne, zaslužuju da ih se tek letimice spomene a nemaju nikakove naučne vriednosti.

Posebno pravo ne može se protegnuti preko granica što mu ih je postavio pravi uzrok naredjenja.[3]

---

[2] Blagodat je zakona takodjer što se ne može zahtievati od nekih osoba, na primjer od najbližih rodjaka, ono što nam duguju, nego prama snazi njihova stanja i odbiv potrebito im uzdržavanje. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, II, § 225. Drugih zakonskih blagodati naznačeno je dalje pod § 198. Glede pojma *ius singulare* vidi fr. 16 *de legibus* I, 3: „*ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.*“

[3] Ovo rekbi da je smisao načela: „*quod vero contra rationem iuris receptum est non est producendum ad consequentias.*“

Digitized by Google

POGLAVJE II.

O PRAVNIM SUBJEKTIMA ILI OSOBAMA

---

§ 3.

O pojmu osobe.

Svako pravo predpostavlja dakako subjekat komu pristoji. Ovaj subjekat zove se osoba. Osoba je dakle samo onaj komu je priznana pravna sposobnost. Drugim riečima u okrugu prava pojam osobnosti sudara se s pojmom pravne subjektivnosti.

Poradi položaja što ga čovjek zauzimlje u pravnom poredku, prvobitni pojam osobe suglasan je s pojmom čovjeka.[1] Odatle dolazi da bi po ovom prvobitnom pojmu, svaki čovjek morao biti osoba, i nitko drugi izvan njega; nu ovu istovjetnost pojma ne priznaju rimski zakoni. Oni sužujuć ili proširujuć prvobitni pojam, uzkratiše osobnost nekim ljudskim stvorovima, a s druge strane dozvoliše ju nekim neljudskim stvorovima. I s toga u rimskom pravu ima osobâ koje nisu ljudska bića, a ima ljudî, koji nisu osobe, naime robovi.

Poradi toga osoba se ima ovako označiti: *osoba je svako biće koje zakon smatra pravno sposobnim.* Nu, buduć da ova pravna sposobnost pristoji ne samo ljudskim bićima, nego i abstraktnim, s toga se osobe diele na tjelesne i pravne.

---

[1] I pravo postoji baš za ljude: „*hominum causa omne ius constitutum est*“ (fr. 2 *de statu hominum* I, 5).

Digitized by Google

§ 4.

O svojstvima tjelesne osobe.[1]

Tjelesna je osoba čovjek koji ima pravnu sposobnost. Dvie stvari trebaju dakle za tjelesnu osobnost, t. j. čovječje biće i pravna mu sposobnost.

Čovječje biće. — Ne može se govoriti o čovjeku prije nego se rodi živ, životan i s ljudskim obličjem.

Čovjek treba da je *rodjen.* Da se čovjek uzmogne smatrati rodjenim, zahtieva se podpuno odieljenje od materina tiela, bez obzira na sredstva upotrebljena da se postigne odieljenje, koje se može dogoditi i umjetnim načinom.[2] Zametak u materinoj utrobi nije nego klica koja je dio majčine utrobe.[3] Nu, premda zametak pravno nije čovjek, već samo nada čovjeka, zakon štuje u njemu buduće čovječtvo, čuva mu prava ako rodjenjem steče pravnu sposobnost.[4]

Drugo, čovjek treba da se rodi *živ.* Umre li čedo prije no što se razstavi od matere, bilo da ga smrt zateče u materinoj utrobi, bilo za radjanja, smatra se kao da nije rodjeno, i s toga ne može ni steći ni prenieti pravâ na drugoga.[5] Što se tiče dokaza o životu novorodjenčeta, Prokulovci smatrahu neobhodno potrebitim da mu se čuje glas, Sabinovci nasuprot bijahu zadovoljni svakim

---

[1] Arndts-Serafini, *Pandette,* § 25; Pacifici-Mazzoni, II, 8.

[2] Fr. 12 *pr. de liberis,* XXVIII, 2.

[3] Fr. 1. *de inspic. ventre,* XXV, 4. „Partus, antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum." Isto je rečeno u fr. 9, *ad legem Falcidiam,* XXXV, 2.

[4] Fr. 7, *de statu hominum,* I, 5: „Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quotiens de commodis ipsius agatur, quamquam alii nequaquam prosit." (Vidi i fr. 26 *eod*). Začeto još nerodjeno zove sa *nasciturus:* da pazi na prava pridržana nascituru zakon mu postavlja staratelja (fr. 20 pr. *de tut. et curat.,* XXVI, 5)

[5] 129 *de verb. signif.,* L. 16: „Qui mortui nascuntur, neque nati neque procreati videntur."

Digitized by Google

inim znakom života: pa ovo drugo mnienje prihvati kao bolje i Justinijan.[6] Dokaz da se osoba rodila živa na teret je onomu koji odatle hoće da izvadja pravâ.[7]

Treće, porod treba da je *životan*, t. j. sposoban za život, naime čedo treba da je u materinom krilu dovoljno dozrelo da uzmogne dalje samostalno živjeti. Porod još nezreo, koji ne može dalje da žive bez sveze s materom, ne može da steče nikakve pravne sposobnosti tim što se odielilo od majčine utrobe, jer baš to ga odieljenje vodi na izvjestnu smrt. Takav izmet *(abortus)* uzporedjen je s mrtvorodjenčetom, te poput ovoga smatra se kao da ga nigda nije bilo.[8]

Nu da čedo bude životno ne treba da je rodjeno sedmi mjesec po začeću, kao što krivo misle neki tumačitelji rimskoga prava. Fr. 12 *de statu hominum*, I, 5, na koji se naslanjaju, ne potvrdjuje ni najmanje njihovu teoriju toli samovoljnu koli pogibnu; jer onaj ulomak kaže da čedo rodjeno sedmi mjesec ima se predmnievati zakonitim, ali nikako ne kaže da tko je rodjen prije manjka mu stoga životnost: onaj se ulomak dakle odnosi na zakonitost a ne na pravnu sposobnost. Ne valja s toga krivo razumjeti rieč *životnost*. Porod neživotan, baš u pravom smislu, znači porod izmetnut, t. j. zametak koji izlazi iz majčina krila kao klica, pa sbog svoje

---

[6] Const. 3 *de postumis*, VI, 29.

[7] Doista svatko je dužan da uspješno dokaže obstanak svih onih činjenica na kojima se pravno osniva njegova tražba. Odatle nadalje sliedi da, ako je rodjenje dokazano ili nije porečeno, nu spor se okreće oko toga je li ona osoba bila živa u času u kojem nastaše prava što se ištu u njezino ime, dužna je ona strana koja tvrdi da je u ona doba dotična osoba bila još živa da to dokaže.

[8] PAULI, *Sentent.*, IV, 9, § 6: „Abortus vel abactus venter partum efficere non videtur.“ Uzp. const. 2 *de post. her. inst.*, VI, 29; § 1 Inst. *de exhered. liber.*, II, 13, i PAULI, *Sentent.*, IV, 9, § 1, gdje piše: „Matres tam ingenuae quam libertinae cives Romanae, ut ius liberorum consecutae videantur, ter et quater peperisse sufficiet, dummodo VIVOS ET PLENI TEMPORIS pariant.“

Digitized by Google

nezrelosti ne može dalje da žive izvan materine utrobe a neodvisno od nje. Ponajviše takvo čedo neživotno ili se rodi mrtvo ili umre za radjanja, nu može se lasno dogoditi, i dapače dogodi se ne sasvim riedko da žive i poslie rodjenja pa zatim umre uslied oskudice životne snage i u tom je slučaju kao da se nije nigda rodilo.

Ne valja zamieniti čedo neživotno s čedom koje rodjeno, nakon sasvim redovita trajanja prisobnosti nemoćno je s kakva organskog nedostatka koji mu onemogućuje dalnje življenje (neživotnost u nepravom smislu). Takvo čedo ne oskudieva životnošću u pravom smislu, te već s toga ne može biti lišeno osobnosti. I doista čedu, koje je dovoljno dozrelo u utrobi materinoj da može izvan nje neodvisno živjeti, sveza s majkom *jedina* je zapreka njegovoj pravnoj sposobnosti. Ove zapreke nestaje čim se je diete sasvim rodilo. S toga dakle kad je jednom novorodjenče steklo pravnu sposobnost, nje ga retroaktivno ne može više lišiti smrt koja je uzsliedila, tako da bi se po njoj smatralo da nije nikada obstojalo kao osoba. Ne odlučuje duljina vremena koje je čedo živjelo, niti uzrok s koga je uzsliedila smrt: u kratko, dosta je da je porod prekoračio embrionsko stanje i time da je živjelo neodvisno, bilo dugo bilo kratko. Nu stvar je sasvim drugačija s porodom koji pogine prije nego je prekoračio embrionsko stanje. Kako nije nikada bio sposoban da neodvisno živi, izvan majčine utrobe, tako se ne može baš govoriti o životu u pravom smislu. On bijaše samo klica i nada čovjeka; ali smrt je nadu prevarila i zapriečila da se klica razvije i postane čovjekom.[9]

---

[9] WAECHTER, *De partu vivo non vitali* (Lipsiae, 1863-1866); WINDSCHEID, *Pandekten*, 1, § 52, opazka 8; DELLA CARLINA, *Monitore dei Tribunali*, IX, br. 4 i 6. — Neki pisci ne luče neživotnost pravu od neprave, te poriču pravnu osobnost *dozrelu* porodu, koji sbog organske nemoći ne može da nastavi život; neki priznaju pravnu osobnost u obim slučajima. Teorija što smo ju izložili čini nam se podobnijom vrhovnim načelima prava, manje opasnom, manje samovoljnom i lakše uporabljivom.

Digitized by Google

Ljudsko obličje jest takodjer uvjet koji treba za čovječje biće: nakaze i čudila *(monstrum, prodigium)* nisu smatrani ljudima niti ih zakon štiti.[10]

O PRAVNOJ SPOSOBNOSTI ČOVJEKA. — Po općim načelima prava dosta je biti čovjek da budeš osoba; nu po rimskom pravu čovjek kao takav nije osoba, nego samo onaj čovjek komu zakon priznaje pravnu sposobnost. A ovu sposobnost poriču zakoni rimski robovima, koji nisu pravni subjekti, već se smatraju objektom tudjih prava; sloboda je dakle glavni i neobhodni temelj svakoj i ma kojoj osobnosti, t. j. pravnoj sposobnosti u obće. Nu ona sama nije dovoljna za stjecanje *gradjanskih* prava, jer ova prava pristoje samo rimskomu gradjaninu: rimsko je gradjanstvo dakle prvi temelj civilnoj osobnosti. Da slobodan gradjanin rimski uzmogne uživati *podpunu* sposobnost pravno-civilnu i političku potrebito je da pripada agnatskoj obitelji jer je u Rimljana agnatstvo temelj svim političkim i mnogim gradjanskim pravima. S toga sloboda, gradjanstvo i obitelj (kuća) jesu po rimskom pravu temelj sposobnosti pravnoj, gradjanskoj i političkoj i sačinjavaju u pravom smislu pravni položaj osobâ *(caput)*. Tri su dakle pravna odnošaja ili svojstva *(status)*, naime sloboda *(libertas)*, gradjanstvo *(civitas)* i familija.[11]

§ 5.

O slobodi.

O SLOBODI I ROBSTVU. — Po rimskom su pravu ljudi slobodni ili robovi.[1]

Slobodan čovjek nije predmet tudjega vlastničtva već svoj gospodar. Slobodni se ljudi diele na ingenue

[10] Fr. 14 *de statu hominum*, I, 5.

[11] Fr. 11 *de capite minutis*, VI, 5: „tria enim sunt, quae habemus: libertatem, civitatem, familiam."

[1] Pr. Inst. *de iure pers.*, I, 3. — Rimljani, navlastito za klasičnih pravoznanaca, priznavahu robstvo kao ustanovu medjunarodnoga prava, jer po naravi smatrahu ljude slobodnima i jednacima. (Fr. 4, § 1, Dig. *de statu hom.*, I, 5: *„Servitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur."* Cfr. § 2, Inst., l. c.)

Digitized by Google

i libertine. *Ingenuus* je tko se rodio slobodan i slobodan nije prestao nikada biti; *libertinus* tko steče slobodu oslobodjenjem od zakonita robstva.[2] Ako gospodar oslobodi roba, tako da ovaj steče slobodu tek poslie nekoliko vremena, zove se medjutim *statu liber*.

Rob nije svoj gospodar, već naprosto predmet tudjega vlastničtva. Robstvo je negacija osobnosti: rob je trgovinska stvar poput konja, mazge, magarca itd. Ako gospodar ostavi roba, ovaj ne postaje svoj, nego pravno ostaje robom *(servus sine domino)*, i smatran je pustom stvarju *(res nullius)* koja postaje svojinom prvoga zauzimaoca, baš kao da se radi o divljem živinčetu ili o drugoj stvari bez gospodara. — Gospodar se služi robom kao kljusetom. Budući nesposoban za prava i obveze rob ne može stjecati van za svoga gospodara. S toga su robovi davali preveliku korist rimskomu kućnom poglavici, a upotrebljavalo ih se na razne načine polag raznih stepena rimske prosvjete. Služili su za obradjivanje polja, za domaće radnje, za trgovinu, za brodarenje i za mekaničke umjetnosti. Robovi su mogli doduše sklapati pogodbe, upravljati imanjem, primati zapise i darovštine, vladati trgovinom ili brodom, ali ipak u svim ovim slučajima služili su samo kao sredstvo ili orudje svoga gospodara. Svaki put dakle kad robovi sudjeluju u pravnim poslima, ne rade u svoje ime, niti kao punomoćnici, već kao puko orudje ili kao produljena ruka svoga gospodara, koji, mjesto da govori svojim glasom ili da piše svojom rukom, služi se glasom ili rukom svoga roba. —

O POSTANKU ROBSTVA. — Robovi postaju rodjenjem ili kojim kasnijim činom. Robovi su djeca majke robinje. U starom pravu vriedilo je ovo načelo u podpunoj snazi, pa s toga ako bi žena, začev u slobodnom stanju, pala

[2] Pr. Inst. *de ingenuis*, 1, 4; fr. 6 *de statu hom.*, I, 5. Reklo se *zakonito* robstvo, jer ako slobodan čovjek, bludnjom držan robom, bude oslobodjen od svoga narečenoga gospodara, ne prestaje biti ingenuom, jer je pravno bio uviek slobodan. Libertini prema svojem osloboditelju *(patronus)* zovu se *liberti*.

Digitized by Google

u robstvo prije rodjenja, porod bijaše rob. Ovo je načelo kasnije preinačeno, i na uhar slobodi bi ustanovljeno da se djeca robinje, koja je i jedan čas za prisobnosti bila slobodna, imadu smatrati slobodnom.[3]

Bilo je mnogo uzroka s kojih je čovjek slobodan postajao robom poslie rodjenja; jedan od ovih uzroka, naime ratno zarobljenje jest *iuris gentium*, t. j. vriedio je kod svih starinskih naroda; ostali su uzroci svojina rimskoga gradjanskoga prava.

Gubitak slobode po medjunarodnom pravu. — Kao što rekosmo, po medjunarodnom pravu robstvo nastaje ratnim zarobljenjem.

Po pravilu starinskoga medjunarodnoga prava ratom se prekida svaki pravni odnošaj izmedju ratujućih strana, te se izmjenično smatraju lišenim osobnosti, stvarima koje vlastnika nemaju. Odatle sliedi da sve što se otme neprijatelju pripada zauzimaocu te su i zarobljenici dio ratnoga pliena. Rimski gradjanin, dopavši ratnoga robstva, po gradjanskom pravu ne postaje odmah pravim robom, nego *dok zarobljeni gradjanin prebiva izvan zemljišta, na kojem vriedi rimsko pravo,* njegov pravni položaj ostaje neriešen. Čim korakne preko granice, gdje vlada rimsko pravo, njegovo gradjansko svojstvo, načelno sačuvano, opet oživi *(ius postliminii).* Tko dopade razbojničkih ruku, lišen je doista vršenja slobode, ali ne postaje robom (*in servitute sed non servus*); isto vriedi za one koji faktično izgube slobodu u gradjanskom ratu.

U uzkom odnošaju s ratnim zarobljenjem stoji pravo postliminija i fikcija Kornelijeva Zakona. Po pravu postliminija, čim ratni rob priedje granice neprijateljske zemlje *(limina)* i dopre na rimsko tlo, vraća se odmah pod okrilje prava.[4] Umre li pak u robstvu, po dobrostivoj fikciji Kornelijeva Zakona, smatra se kao da je umro čas prije zarobljenja, i po tome kao da je umro u podpunom uživanju svoje slobode. Uslied te fikcije,

---

[3] PAULI, *Sentent.*, II, 24, §§ 1, 2, 3: pr. Inst. *de ingenuis*, 1, 4.
[4] GAI, I, 129; ULP., X, 3.

Digitized by Google

ostaje mu u snazi oporuka, a ako nema oporuke nasljedjuju ga zakoniti nasljednici.[5]

Gubitak slobode po gradjanskom pravu. — Od mnogobrojnih uzroka, s kojih postaje robstvo, po gradjanskom pravu, poslie rodjenja, treba u kratko spomenuti ove.

Gradjanin rimski, koji prevarno umakne javnomu popisivanju (*census*) ili vojnoj službi, biva prodan *trans Tiberim* i postaje robom.[6]

Tko u sudu izpovjedi dug, dosudjen je svomu dužitelju i gubi slobodu. Ako pak ovaj insolventni dužnik ne plati kroz trideset dana poslie dosudjenja, postaje robom svoga dužitelja, koji ga može prodati u tudju zemlju (*trans Tiberim*).[7]

Gradjanin rimski komu je preko dvadeset godina, ako prevarno pristane da bude prodan kao rob e da uzmogne podieliti kupovninu s narečenim gospodarom, postaje robom za kazan sbog prevare.[8]

Slobobna žena ako se sdruži s robom znajuć za njegov pravni položaj te uztraje u tom odnošaju, usupor trostrukoj zabrani robova gospodara izrečenoj pred svjedocima, može biti osudjena da bude robinjom rečenog gospodara, te njemu na korist gubi i svoju imovinu.[9]

Čovjek osudjen na smrt ili na javne radnje postaje robom pod imenom *servus poenae,* baš s toga jer ne postaje ničijom svojinom, već je rob kazni.[10]

Imamo još jedan uzrok robstvu: *revocatio in servitutem propter ingratitudinem.* Libertini, koji se pokažu kruto nezah-

[5] ULP., XXIII, 5; PAULI, *Sentent,* III, IV, § 5; fr. 18 i 22 *de captivis,* XLIX, 15 i fr. 12 *qui test. fac. poss.,* XXVIII, 1, § 5, Inst. *quib. non est perm.,* II, 12.

[6] Fr. 4, § 10 Dig. *de re mil.,* 49, 16; ULP., XI, 11.

[7] Dvoumilo se da li je i *fur manifestus* u jednakom odnošaju kao *adiudicatus* prama okradjenomu (GAI., III, 189; GELLIUS, *Noct. Att.,* XX, 1).

[8] § 4 Inst. *de iure pers.,* I, 3. — Tit. Dig. *quib. ad lib.,* XL, 13; tit. Cod. VII, 18. *Deditícius ex lege Aelia Sentia* ako boravi *intra centesimum urbis Romae miliarium* biva prodan kao rob (GAI., I, 27).

[9] GAI, I, §§ 84, 91; PAULI, *Rec. Sent.,* II, 21; const. un. *de S. C. Claud. toll.,* VII, 24.

[10] § 3 Inst. *quib. mod. ius potest. solv.,* I, 12.

Digitized by Google

valni prema svojim patronima, mogu od ovih opet biti pozvani u robstvo.

Od svih gore spomenutih uzroka s kojih se gubi sloboda, ostala su u Justinijanovu pravu sama četiri, naime ratno zarobljenje, osuda na smrt ili na javne radnje, poziv u ponovno robstvo sbog nezahvalnosti, i zloba onoga koji se dade prevarno prodati da uzmogne dobiti dio kupovnine.[11]

O PRESTANKU ROBSTVA. — Robstvo prestaje po zakonu i po manumisiji. Izmedju slučajeva po zakonu biti će dosta da spomenemo sliedeća dva: Robinjica bude li obezčašćena od onoga, koji ju je kupio pod uvjet, da ju ne smije obezčastiti, postaje slobodnom po izrečitom naredjenju zakona. Tako isto postaje slobodnim, po *sct. Silaṇianum,* rob koji dojavi ubojicu svoga gospodara. — Ali najvažniji uzrok, po kojem prestaje robstvo jest manumisija.

Manumisija. — Manumisija je pravno djelo kojim gospodar sa sebe prenosi vlastničtvo roba na njega samoga, a rob ovime postaje svojim gospodarom.

Manumisija se dakle svadja na prienos vlastničtva. U starom pravu bijaše samo jedna vrst vlastničtva, t. j. civilno vlastničtvo (*dominium ex iure Quiritium*), a kad bi predmetom ovoga vlastničtva bile *res mancipi,* kao što su baš robovi,[12] moglo se vlastničtvo valjano prenieti samo svečanim načinom. S toga, da bude civilno krepostna morala se i manumisija obaviti svečanim načinom. Bila su tri svečana načina manumisije, t. j. per *vindictam,* per *censum* i per *testamentum.*

Manumissio per vindictam. — *M. per vindictam* bijaše simbolična vindikacija vlastničtva. Gospodar bi došao s robom pred pretora: gdje bi prijatelj, *adsertor in libertatem* uzeo šibku nazvanu *vindicta,*[13] dirnuo roba i izrekao ove svečane rieči: „*hunc ego hominem liberum esse aio ex iure Quiritium.*“ Gospodar, ne odpiruć se priznao bi da

[11] § 4 Inst. *de iure personarum,* I, 3.

[12] Vidi dalje § 21, gdje se razpravlja o *res mancipi.*

[13] *Vindicta* ili *festuca* predstavljala je koplje koje je bilo na svim razprama kao simbol vlastničtva.

Digitized by Google

je pravedna tražba adsertora te izgovarajuć rieči: „*hunc ego hominem liberum esse volo*“ jednom bi ga zavrtio i pustio da ide.[14] Pretor bi dosudio robu zahtjevanu slobodu.[15] S vremenom nestade simbola te se smatralo dovoljnim da se gospodar s robom prikaže pretoru i izvan tribunala te očituje namjeru da želi pustiti roba na slobodu.[16]

Pretresujuć pomnjivo manumisiju *per vindictam* u prvom joj obliku, vidi se odmah da nije drugo nego prienos vlastničtva: drugim riečima manumisija roba obavljena na onaj način tačno odgovara ustanovi *in iure cessio* koja bijaše baš svečan način prenašanja vlastničtva.[17]

Manumissio per censum. — Ova je manumisija sastojala u tome, da bi gospodar prikazao roba censoru i dao ga upisati medju rimske gradjane. Censor bi napravio transkripciju, naime upisao bi kao gradjanina onoga koji prije bijaše izkazan kao stvar spadajuća u imovinu go-

---

[14] Da se radilo o pravoj i osbiljnoj razpri o vlastničtvu, gospodar bi se bio uzprotivio *vindikaciji kontravindikacijom;* nu pošto se radilo o parnici samo prividnoj i simboličnoj, jer bijaše namjera gospodareva da oslobodi roba s toga bi pristao na tražbu koju bi mjesto roba stavio *vindex* ili *adsertor in libertatem.*

[15] FESTUS voc. *Manumitti;* CIC., *Top.*, C. 2; THEOPHIL., I, 5, § ult., uzpor sa GAI, I, 119, II, 24; ULP., XIX, 10, I, 7 i fr. 23 *de manumiss. vind.*, XL, 2.

[16] Fr. 7 i 8 *de manumiss. vind.*, XL, 2.

[17] Kasnije liktor zamieni *adsertor-a,* a najposlie ne preosta od ovog parbenog postupka nego predstavljenje roba magistratu i ovoga izjava o robovoj slobodi. — O ustanovi *in iure cessio* govorit ćemo pod § 60. Ovdje je dosta opaziti da je *in iure cessio* vrst *rei-vindikacije*, u kojoj traženik *confitebatur in iure.* Pa baš krepost ustanove *confessio in iure* tumači učinke o kojima se govori. Evo kako se izrazuje GAJ, govoreć o ustanovi *in iure cessio,* kao o načinu kojim se prenosi vlastničtvo (II, 24): „In iure cessio hoc modo fit: apud magistratum is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita dicit: *hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio;* deinde postquam hic vindicaverit, praetor interrogat eum qui cedit, an contravindicet, quo negante aut tacente, tunc ei qui vindicaverit eam rem addicit.“ — A ULPIJAN (XIX, 10) ovako se izrazuje: „*Vindicat is cui ceditur, cedit dominus, addicit praetor.*“

Digitized by Google

spodara.[18] Ali upis, odkad *census* bi povjeren brigi censorovoj, počimao je djelovati tekar *lustro condito*, i s toga oslobodjeni rob kroz ovo vrieme, t. j. izmedju jedne *lustratio* i druge (pet godina), ne bi stekao slobodu. Za Vespasijana prestade *census lustralis* a time prestade i ovaj način manumisije.

Manumissio per testamentum. — Oporučna manumisija sbiva se svečanim očitovanjem, kojim oporučitelj u svojoj oporuci naredi neka mu rob bude slobodan. *(Stichus servus meus liber esto).*

Uslied ove izravne manumisije, oslobodjeni, postav libertom oporučiteljevim, zove se *libertus orcinus*, s toga jer mu je patron već *ad orca.*[19]

O nesvečanim manumisijama i ob onima koje ne potječu od gospodara. — Svečane manumisije, o kojima smo govorili, jedine su kadre da prenesu na oslobodjenoga podpuno civilno vlastničtvo njega samoga, naime slobodu i rimsko gradjanstvo. Jer, ako se gospodar posluži načinom nesvečanim, pišuć na primjer svomu robu list u kojem ga proglasuje slobodnim (*per epistulam*), ili očitujuć da namjerava osloboditi roba jednostavnom izjavom pred prijateljima (*inter amicos*),[20] ili dopuštajuć robu da sjedi s njime za trpezom (*inter epulas, per mensam*), rob ne stječe vlastničtva samoga sebe, nego pravno ostaje robom. U tom slučaju rob stječe samo posjed, ali ne stječe

[18] ULP., I, 8; CIC., *pro Caecina*, c. 34; THEOPHIL., ad § 4 de lib. 1, 5. I ova transkripcija potvrdjuje mnienje očitovano u tekstu da je manumisija baš svečano otudjenje mancipijske stvari. I doista ove stvari, kako ćemo vidjeti u poglavju o razdiobi stvari (§ 21), upisivahu se u knjige censusa. S toga ako je neka mancipijska stvar, kao što bijaše baš rob, imala doći u popis kao vlastničtvo novoga gospodara, trebalo je, naravski, da censor izvede dotičnu transkripciju (vidi VANGEROW-A, *Latini Juniani*, i BOETIUS-A, *ad Top. Cic.*, pogl. 2).

[19] GAI, II, 267; ULP., II, 8; DION., II, 24.

[20] *Amicus* u starom smislu kao „svjedok". Drugi nesvečani načini bijahu *acclamatio populi, filii nominatio*, § 1 Inst. *de libert.*, I, 5; THEOPH., *ad h. l.*; fr. 17 pr. *qui et a quibus*, XL, 9; PLIN., *Epist.*, VII, 16; ULP., I, 41, 44; PAUL., *Sentent.*, IV, 2, § 2; APPIAN., *de bello civ.*, IV, 135.

Digitized by Google

vlastničtvo samoga sebe; drugim riečima stječe puku slobodu *de facto*, ali ne *de iure*. Stvar je naravna. Robovi su *res mancipi;* da se prenese vlastničtvo *res mancipi* treba svečan čin; a čin ne svečan, kao što je gola predaja *(traditio)*, prenosi sami posjed, ali ne vlastničtvo. Isto se dogodja i ako, upotrebiv svečane načine manumisije, oslobodi roba tko mu nije vlastnik. Jer nitko ne može prenieti na drugoga što sam nema, pa i nevlastnik ne može prenieti na roba vlastničko pravo koje nema.

O manumisijama od kojih potječe latinska sloboda. — Iz ovoga što rekosmo vidimo da je manumisija davala ili slobodu rimsku ili nikakvu. Drugim riečima, robovi oslobodjeni od čovjeka na to ovlaštena i načinom propisanim u zakonu, postali bi slobodnim rimskim gradjanima, inače ostali bi i nadalje robovi; srednjeg puta nije bilo. I tako je staro pravo priznavalo samo jednu vrst vlastničtva. Nu stvar se preobliči čim se vlastničtvo razdvoji. Kao što ćemo vidjeti u povjesti vlastničtva, na umoru republike počimlje se uvlačiti druga vrst vlastničtva, t. j. vlastničtvo po medjunarodnom pravu, poznato pod imenom *in bonis esse* ili bonitarnoga vlastničtva.[21] Budući se time pojavilo dvostruko vlastničtvo, morala se dakako pojaviti i dvostruka sloboda, jerbo je sloboda baš vlastničtvo sama sebe. Pretor naime poče štititi robove kao da su slobodni *(tuebatur eos in libertate);* kasnije *Lex Junia Norbana*, zakon postavljen za Tiberija, naredi da robovi oslobodjeni bez svečanog obreda, i oni oslobodjeni svečanim načinom ali od čovjeka koji nad njima imadjaše samo bonitaran dominij, stječu bonitarno vlastničtvo sebe, t. j. latinsku slobodu.[22] Time zametnu se srednji razred izmedju gradjana i peregrina, naime razred *Latinâ*, tako prozvanih jer bijahu izjednačeni s Latinima u kolonijama, a za razliku od ovih

---

[21] GAI, II, 40: „Olim... aut ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intellegebatur dominus, sed postea divisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere". Vidi dalje § 59.

[22] GAI, III, 56; ULP., I, 20; DOSITH., § 8.

Digitized by Google

biše nazvani *Juniani*, jer ih slobodnima učini *Lex Junia Norbana*.[23]

Konstantin uvede nov svečan oblik manumisije, po kojem mogla se je podieliti sloboda u crkvi pred crkvenjacima *(in ecclesiis)*.[24]

Justinijan ukinu svaku razliku izmedju rimske i latinske slobode, i odredi da svi slobodni ljudi budu gradjani carstva.[25]

Neograničena vlast gospodareva, pod kojom bijahu robovi, bi stegnuta sbog zloupotrebljavanja, raznim zakonima, izmedju kojih su poglaviti *Lex Aelia Sentia* i *Lex Fufia Caninia:* prvi zakon postavi neke uslove valjanosti manumisijâ, drugi[26] ograniči na čudnovat način, kao što

---

[23] GAI, III, 56. — Kako se vidi, i ovdje se ponavlja isti čin što smo ga vidili u prienosu vlastničtva mancipijskih stvari. Ako li mancipijska stvar, mjesto da bude prenešena svečanošću *mancipacije* ili *iniurecesije*, bude prenešena golom predajom *(traditio)*, stečnik stječe samo bonitarni dominij, ali ne civilni. Baš se tako dogadja i u manumisiji. Manumisijom bez svečanosti prenosi se na roba golo bonitarno vlastničtvo njegove osobe, tojest latinska sloboda." *„Nam* (kaže GAJ, II, 41) *si tibi rem mancipi neque mancipavero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium vero mea permanebit."*

[24] Const. un. pr. Cod. Theod. *de manum. in eccl.*, IV, 6.

[25] Glavnije odredbe zakona *Lex Aelia Sentia* bijahu ove: 1° Robovi, koji su za robovanja morali izvršiti tjelesnu kazan sbog delikta, ne mogahu manumisijom steći rimsko gradjanstvo, već samo *dediticiam libertatem*, naime doći u prilike onih naroda, koji, bivši svladani od Rimljana, bijahu se predali na milost i nemilost *(deditio)*. Bilo im je zabranjeno stanovati u Rimu i sto milja od Rima naokolo, i bijaše im onemogućeno da postanu rimskim gradjanima (GAI., I, 16; ULP., I, 11; § 3 Inst. *de libert.*, I, 5). — 2° Ako robu nije bilo trideset godina, ili gospodaru dvadeset, zahtievao se izpit pred naročitim povjerenstvom *(causae cognitio)* kao uslov stečenju gradjanstva. Po zakonu *lex Junia*, bez ovoga uslova, postali bi *Latini Juniani* (ULP., I, 12, 13, 13[a]; GAI., I, 17; § 4 Inst. *qui ex quib.*, I, 6). — 3° Bila je izključena manumisija na štetu dužiteljâ ili patrona gospodareva *[dominus]* (§ 3 Inst. *qui ex quib.*, I, 6).

[26] *Lex Fufia Caninia* naredi, da se oporukom može osloboditi samo do odredjenog broja svojih robova a u sve ne više od sto; manumisije kojima bi se prekoračila dopuštena mjera smatrahu se ništetnima (GAI., I, 42; ULP., I, 24).

Digitized by Google

veli Svetonij, vlast oporučnog oslobadjanja. Justinijan[27] na korist slobodi ukinu oba zakona, osim one odredbe prvoga zakona kojom je bilo zabranjeno manumisijama smanjiti imovinu na štetu dužiteljima.[28]

Patroni i liberti. — Ljudi izbavljeni iz robstva manumisijom, obzirom na manumitenta, zovu se *liberti,* a manumitenat zove se *patronus.* Patron ima pravo na zahvalnost i štovanje (*obsequium: reverentia, honor*) svoga liberta a k tomu uživa prava najbližeg agnata; nu s druge strane obvezan je da hrani liberta u potrebi, pod prietnjom izguba patronskoga prava.[29]

Odnošaj libertstva i patronstva ugledao se je u staru klientelu što je Rimu bila zajednička s ostalim narodima indo-europejskim. Bijaše to odnošaj podredjenosti i izmjenične vjernosti, a štitijaše ga *ius sacrum;* ali rano ga nestade. — U opreci s ovom stoji druga ustanova, kolonat, koja se pojavi u Rimu u prvo doba carstva a da joj se ne pozna postanka. Koloni bijahu mali zakupnici, slobodni u pravu, ali vječno privezani na grudu što ju obradjivahu (*licet videantur ingenui, servi tamen terrae ipsius, cui nati sunt).* Ova ustanova zadobi prevelik obseg a bi uzakonjena u zadnje doba carstva.

§ 6.

O gradjanstvu.

Po starom rimskom pravu slobodni ljudi su gradjani ili inostranci *(cives et non cives).*

Samo gradjani rimski uživaju sva civilna i politička prava: inostranci ne uživaju u Rimu nikakva političkog

[27] Tit. Cod. *de lat. lib. tollenda,* VII, 6. Ova reforma Justinijanova bijaše logična posljedica ukinuća dvostrukog dominija, o kojem ćemo govoriti u povjesti vlastničtva. Justinijan ukinu i ostala razlikovanje slobode, a napokon ukinu *libertas dediticia* (const. un. VII, 5 *de dediticia libertate tollenda).*

[28] § 3 Inst. *qui ex quib.,* I, 6. Vidi § 158.

[29] Fr. 9 *de obseq.,* XXXVII, 15; fr. 7 pr., § 3 *de oper. libert.,* XXXVIII, 1; fr. 1, § 5 *quar. rer. act.,* XLIV, 5.

Digitized by Google

prava, a glede privatnih prava uživaju samo *ius gentium* a ne *ius civile Romanorum.*

Politička su prava *ius suffragii* i *ius honorum,* prvo sastoji u pravu glasa u komicijima, a drugo u pravu natjecanja na rimske magistrature. Civilna su prava *ius connubii* i *ius commercii.* Tko ima *connubium* vlastan je da sklopi brak po civilnim zakonima rimskim, odakle potječu mnoga prava a na prvom mjestu pravo otčinske vlasti i agnatstva. Tko ima *commercium* vlastan je da sklapa pravne posle po gradjanskom rimskom pravu; da stječe rimsko vlastničtvo; da oporučuje po rimskom običaju i s učincima gradjanskoga rimskoga prava; da bude oporučnim nasljednikom, zapisovnikom, i oporučnim svjedokom (testamentifakcija aktivna i pasivna).[1]

Gradjani koji uživaju sve ove četiri vrsti prava, zovu se *optimo iure cives, non optimo* ostali.

O STJECANJU GRADJANSTVA. — Gradjanstvo rimsko stječe se posebice rodjenjem, manumisijom i posebnim podieljenjem.

Rodjenjem. — Diete, rodjeno od roditelja vjenčanih sa *konubijem (iustae nuptiae),* postaje gradjaninom ako mu je otac bio gradjanin kad se začelo. Diete rodjeno izvan zakonita braka stječe položaj što ga je imala majka za *radjanja.*

Manumisijom. — Po starom rimskom pravu, manumisija daje rimsko gradjanstvo, samo ako potječe od rimskog gradjanina koji ima civilni dominij nad dotičnim robom, i ako je obavljena na svečan način po propisima gradjanskoga prava. Ako je manumisija manjkava ili ako potječe od čovjeka koji nema civilne vlasti nad robom u početku nije davala nikakvu slobodu a kasnije najviše latinsku slobodu.[2]

---

[1] Vidi dalje § 181. Glede razlike izmedju gradjana i inostranaca, vidi LANDUCCI-A, *Storia,* § 103.

[2] Vidi predhodni §. — Bijaše slučajeva da latini i inostranci mogahu steći rimsko gradjanstvo. O tome vidi u GAJA, I, 28-34, 66-96 i u ULPIJANA, III, 1 i VII, 4.

Digitized by Google

Latini, kako smo opazili u predhodnom paragrafu, bili su srednji stalež izmedju rimskih gradjana i inostranaca, i to dvojaki: *coloniarî* i *iuniani*. Prvi su bili stanovnici latinskih kolonija. *Latini iuniani* bili su libertini koji, sbog toga što im mamunisija nije bila obavljena sasvim po gradjanskom pravu, ne mogahu nad sobom steći dominija po civilnom pravu *(civitas)*, već samo po medjunarodnom pravu, u suglasju s junio-norbanskim zakonom. Latini zapremahu, u privatnom pravu, srednje mjesto izmedju gradjana i inostranaca, jer uživahu *ius commercii*, ali ne *ius connubii*.[3]

Posebnim podieljenjem. — Posebnim podieljenjem dozvoljavao je gradjanstvo najprije narod i senat, a kasnije car, na korist pojedinih osoba a i na korist čitavih mjesta i pokrajina. Zakoni pak obećavahu gradjanstvo kao nagradu za neke usluge učinjene državi ili gradu Rimu.

O GRADJANSKOJ ČASTI. — Rimsko gradjanstvo, sbog mnogih preimućtava javnih i privatnih s njime skopčanih, davaše dotičniku neki vanjski ugled, a namećaše svietu neko štovanje prama njemu. Ovo štovanje ili uvažavanje osobno davaše gradjaninu neki pravni položaj *(status)*, u kojem bi ostao sve dok bi njegovo ponašanje bilo neporočno u gradjanskom smislu.

Nu ovo stanje nepovredjene časti, kako ga zvahu Rimljani, moglo se je sasvim izgubiti ili samo umanjiti. Gubilo se je lišenjem slobode ili gradjanstva,[5] a umanjivalo se s mnogih uzroka, od kojih su u prvom redu relegacija,

---

[3] Nu treba opaziti da latini juniani, premda u obće govoreć imadjahu *ius commercii*, nisu bili ipak sposobni praviti oporuku, stjecati oporukom i biti imenovani oporučnim štitnicima (GAI, I, 23) i da suviše poslie smrti njihova dobra pripala bi opet staromu gospodaru. U Justinijanovu pravu nema više razlike izmedju latina i inostranaca: svi su stanovnici carstva gradjani, a inostranci (t. j. puci izvan rimskoga zakona) zovu se barbari.

[4] Fr. 5, § 1 *de extraord. cognit.*, L. 13: „Existimatio est dignitatis illaesae status legibus ac moribus comprobatus". ARNDTS-SERAFINI, *Pand.*, I, § 29.

[5] Fr. cit., § 3: „Consumitur quotiens magna capitis deminutio intervenit."

Digitized by Google

odstranjenje iz vitežkog staleža, izključenje iz javnih službа, šibanje a navlastito pak infamija.[6]

Infamija. Uzroci s kojih se upadalo u infamiju bijahu naznačeni u pretorskom ediktu,[7] a mogu se razdieliti na dvie kategorije. Jedni dolaze neposredno i ravno od vršenja nekih zanata i od nekih djela sramotnih označenih zakonom ili ediktom (neposredna infamija); a drugi predpostavljaju osobitu osudu sbog zločinstva ili priestupka ili na temelju četiriju infamantnih akcija, a to su: *actio mandati, depositi, pro socio* i *tutelae* (posredna infamija). Uslied infamije gubila su se politička prava, a redovito sliedila je i nesposobnost za *postulare,* to jest izlaziti pred sud kao zastupnik i punomoćnik, i nije se moglo zapodievati akcija popularnih ili javne koristi.[8]

§ 7.

O familiji.

O NARAVNOM TEMELJU FAMILIJI (kuća, obitelj). — Naravni je temelj familiji krvno rodstvo ili kognacija.[1] Familija se može ovako označiti: odnošaj izmedju dviju ili više osoba, koje potječu jedna od druge ili sve od jednoga

---

[6] Fr. cit., § 2.

[7] Fr. 1., *de his qui notantur inf.,* III, 2. Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pand.,* I, § 31. Doduše edikat se bavio jedino o sposobnosti za *postulare;* kompilatori Digesta prilagodiše one odredbe noti *infamije.* Cfr. GAI, IV, 182 (zadnje izdanje Studemund-a).

[8] Pokraj infamije (t. zv. *infamia iuris)* stoji *nota* ili *turpitudo (infamia facti),* t. j. ono povriedjenje časti, koje se osnivalo na moralnom sudu sugradjana, na javnom mnienju. Uslied toga osoba postala bi *turpis* ili *vilis* te bi ju zatekle razne pravne posljedice (Const. 27 *de inoff. test.,* III, 28; const. 2 *de dignit.,* XII, 1; const. 6 eod.; Nov. 90 cap. 1). — Ne valja zamieniti sa *personae viles* one *humiles, humiliores,* tako nazvane u oprieci sa *honestiores,* naime sa članovima senatorskog i vitežkog reda, proti kojima one ne mogahu zapodjeti akciju za kojom bi sliedilo umanjenje časti (fr. 11 *de sepulchro viol.,* XLVII, 12).

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 38-39; PACIFICI-MAZZONI, II, br. 46-53.

Digitized by Google

roditelja.[2] U prvom slučaju ima se *upravna loza* a u drugom *pobočna*. Upravna se loza dieli na *nizhodnu* i *uzhodnu* (na ascendente i discendente): prva veže panj s potomcima; druga veže osobu s onima od kojih potječe.[3]

Rodjaci su bliži ili dalji. Stepeni rodstva znadu se po broju koljenâ. Svako je koljeno jedan stepen. I po tomu ima se sliedeće pravilo: Koliko koljenâ toliko stepenâ; a toliko koljenâ, koliko osoba, ne brojeći panj.[4] Djeca, na primjer, s otcem su u prvom stepenu rodstva, jer izmedju otca i sina jedno je samo koljeno; djeca od djece rod su drugoga stepena s djedom, jer izmedju djeda i unuka dva su koljena, t. j. ono od koga je rodjen otac i ono od koga je rodjen unuk; djeca dječije djece (praunuci) s pradjedom su u treće rodbinskom stupnju. Ovo su primjeri upravne loze nizhodne. U upravnoj uzhodnoj lozi otac je prvi stepen, djed drugi, pradjed treći, šukundjed četvrti itd. Pravilo gore naznačeno, po kojem se ustanovljuju stepeni, vriedi toliko za upravnu koliko za pobočnu lozu. Pobočna loza predpostavlja da obstoje dvie osobe iz dviju različitih upravnih loza i da obe potječu od istoga panja. A rodbinski stepen izmedju njih naći ćeš pobrojiš li koljena, uzlazeć od jednoga od njih do panja i od panja salazeć k drugomu: koliko koljenâ toliko stepenâ; tako na primjer, hoćeš li znati na kojem su rodbinskom stepenu braća, valja najprije brojiti koljena, od jednoga brata do otca, i naći ćeš jedno koljeno, ili ti

---

[2] Fr. 4, § 1 *de grad.*, XXXVIII, 10. Nu, treba opaziti da rodstvo, barem spram otca, vriedi samo onda ako potječe iz zakonita braka, naime kada se radi o zakonitoj djeci. U takovu braku smatra se otcem materin muž, *pater est, quem nuptiae demostrant*, a djeca se predpostavljaju zakonitom ako su rodjena 180 dana po sklopljenju braka ili prije od deset mjeseci po razriešenju braka. Ostala su djeca nezakonita: 1° *naturales* od suložnice; 2° *adulterini* od preljubnice; 3e *incestuosi* djeca rodjena od osoba u tiesnom krvnom rodstvu; 4° *spurii (vulgo quaesiti* ili *vulgo concepti)* sva ostala. — Nezakonita djeca u nekim slučajima i na neke načine mogu se pozakoniti (§ 168).

[3] Fr. 4, § 1 *de grad.*, XXXVIII, 10.

[4] § 7 i 8 Inst. *e grad. cogn.*, III, 6.

Digitized by Google

jedan stepen; pak saći od otca do drugoga brata, i naći ćeš opet jedno koljeno: odavle ćemo zaključiti da su braća rod drugoga stepena, a to je u pobočnoj lozi stepen najbliži. Radi li se o bratučedima, pošto brojeć od jednoga od njih do zajedničkog panja t. j. do djeda, ima dva koljena a od djeda do drugoga opet dva, to su oni rodjaci četvrtoga stepena i tako napried. Sve su ovo primjeri *jednake* loze pobočne, jer su rodjaci jednako daleko od zajedničkoga panja, kao što su dva brata, dva bratučeda; nu kad je nasuprot jedan dalji negoli drugi od zajedničkog panja loza je *nejednaka*. Tako je na primjer, nejednaka rodbinska loza izmedju strica i sinovca, koji su u trećem stepenu, jer od strica do zajedničkog panja jedno je koljeno, dočim dva su od panja do sinovca. — Kad je jedan od dvaju rodjaka brat ascendentu drugoga, kao što je stric sinovčevu otcu, kaže se da obstoji *respectus parentelae*.

Kognacija ili rodstvo može biti jednostruko ili dvostruko. Dvostruko se rodstvo pojavlja osobito u sliedećim slučajima: 1° ako dvie osobe sdružene rodbinskim vezom porode diete: u tom je slučaju diete u dvostrukom rodsvu s roditeljima;[5] 2° ako dvie osobe, premda nisu sdružene rodbinskim vezom ali imadu jednoga roditelja zajedničkoga, porode diete;[6] 3° ako dvie osobe koje su u rodu imadu poroda sa dvie osobe koje su opet medju sobom u

[5] Na primjer, da bratučed vjenča bratučedu, koja mu porodi diete, ovo je diete u dvostrukom rodstvu sa svojim roditeljem, naime u prvom stepenu, jer izmedju njega i roditelja ima jedno koljeno, pak i u petom pošto on i roditelj mu potječu od istoga panja kroz pet koljena.

[6] Na primjer, ako netko oženiv se po drugi put vjenča svoju svast t. j. sestru svoje prve žene i s njom porodi djece, djeca iz ovih dvaju braka medju sobom su braća i tetići, braća jer su od ednoga otca, tetići jer su od dviju sestara.

Digitized by Google

rodu;[7] 4° ako dvie osobe u rodu sdruže se bračno jedna za drugom s istom osobom i dobiju poroda.[8]

Braća koja potječu od istih roditelja zovu se *germani*, kojim je samo otac zajednički *consanguinei*, a kojim je samo mati zajednička *uterini*.

O GRADJANSKOM TEMELJU FAMILIJI. — Osim naravnog krvnog rodstva (kognacija) ima i gradjansko rodstvo koje se zove *agnacija*. Ovaj je obiteljski vez jedino juridički te odvisi od stroge vlasti kućnog poglavice i od posebnog značaja otčinske vlasti u Rimljana. Rimski gradjanin, naime, imao je pod otčinskom vlašću ne samo svoju djecu rodjenu u zakonitu braku, nego takodjer i unučad, praunučad i tako dalje. On nadalje mogaše steći otčinsku vlast nad drugim osobama, koje ne potječu od njegova koljena, svečanim činom, nazvanim adopcija. Na ovaj način mogla je postati velika kuća, u kojoj je čeljad spojena jedinoistim vezom otčinske vlasti. Sva se ova kućna čeljad zove *agnati*. Odnošaj agnacije, jednom osnovan, traje neprekidno, i onda kada smrt kućnog poglavice pretrgne za unapried zajednički vez otčinske vlasti, i kada uslied toga neki od onih, koji bijahu podložni onoj otčinskoj vlasti, postanu sami nezavisnim glavarima svojih obitelji. U tom slučaju ova prva velika obitelj razpada se i od nje postane nekoliko omanjih obitelji, koje su u nekom pogledu neodvisne jedna od druge, ali ipak su medjusobno spojene zajedničkim vezom agnacije i familije. Nu, agnatski se vez prekida kada otčinska vlast, na kojoj je osnovan, prestane i to s koga mu drago uzroka samo ne sbog smrti kućnog poglavice. Sin emancipan, t. j. oslobodjen od otčinske vlasti, a tako isto i sin predat drugomu u adopciju, prestaje biti agnatom, jer ne pripada više agnatskoj kući (§ 168 i 169). Iz ovoga što se reklo

---

[7] Na primjer, ako se dvie sestre udadu za dva brata, djeca su im medju sobom bratučedi, jer su djeca od dva brata, a tetići jer su djeca svojih têtaka.

[8] Na primjer, ako djever vjenča bratovu udovicu, ovdje će takodjer djeca iz oba braka biti medju sobom braća jer su rodjena od jedne majke, bratučedi (stričevići) jer su rodjena od dva brata.

Digitized by Google

proizlazi dakle da agnacija obuhvaća *sve osobe koje su podložne jednoj te istoj otčinskoj vlasti, ili bi barem bile podložne da nije zajednički kućni poglavica preminuo.* A pošto se kćerina djeca ne mogu nigda naći pod otčinskom vlasti svoga djeda po materi, sliedi da ona ne spadaju u njegovu obitelj, i da spram njega i njegovih potomaka jesu doduše u krvnom rodstvu (kognati), ali nisu u agnatskom. Tako se tumači ona Ulpijanova definicija agnatâ pod paragrafom 3, naslovom XI njegovih fragmenata: „*Agnati sunt a patre cognati virilis sexus per virilem sexum descendentes, eiusdem familiae.*“ Nu ova definicija, po sudu nekojih, nije sasvim tačna, pošto nisu svi *agnati* takodjer i *cognati* (a patre cognati), buduć su agnati i svi oni koji adopcijom uljegnu u adoptantovu kuću premda nisu spojeni nikakovim kognatskim vezom sa svojim adoptivnim otcem; ali skolastička predaja, što ju sabra Teofil, hoće da stvori po adopciji neku izmišljenu kognaciju.

O RIMSKOJ FAMILIJI. — Razna značenja ima rieč *familia* u Rimljana. Jer, sada znači skup osoba nalazećih se pod otčinskom vlašću kućnog poglavice; sada skupna dobra kućnog poglavice; sada sve robove podložne njegovoj vlasti. Pod imenom familije pravije razumievaju se svi agnati.[9] *Familia,* u ovom pravom smislu, bijaše preznamenita u starom rimskom pravu; jer ona, osim što bijaše temelj političkim pravima, bijaše takodjer i podloga najvažnijim gradjanskim pravima. I doista na familiji se osnivalo zakonito nasljedstvo i zakonito štitničtvo. Evo zašto Rimljani smatrahu *status familiae* kao temelj gradjanskim i političkim pravima, a izlaz iz kućnog kruga kao *capitis deminutio.*

Rimska se kuća, kako smo ju sada shvatili, osniva na posve umjetnu temelju te je sastavljena sasvim samovoljno. Jer, osim što rimska familija ima osoba koje nisu spojene vezom zajedničkog postanka, kao na primjer posinjena djeca, izključuje sav rod koji potječe od ženskih, t. j. sav materin rod, i dio otčeva roda, na primjer

[9] Fr. 195, § 2 *de verb. signif.,* 50, 16.

Digitized by Google

emancipane potomke. Poradi toga, dok dvie osobe desetoga ili makar dvadesetoga koljena spadaju u istu familiju, jer potječu *ex eodem masculo per masculos*, diete nije u nikakvoj civilnoj svezi sa svojom majkom (ako ova nije *in manu* muža) ni s materinim rodom. Odatle, u starom rimskom pravu, ona nepravedna posljedica, da *agnat* desetoga koljena izključuje iz civilnog nasljedstva *kognata* drugoga koljena, i to s toga, kako rekosmo, što se zakonito nasljedstvo osniva posve na agnaciji, a nimalo na kognaciji. Ovaj je sustav morao neobhodno izazvati odpor osobito u nasljednom pravu. Najprije poče pretor dostojno uvažavati kognaciju, a Justinijan ukinu skoro sasvim agnaciju, povrativ time naravi njezina prava, a familiji njezin pravi i jedini razumni temelj, naime zajedničtvo postanka, iliti kognaciju.

O GENTILITATI. — U uzkom odnošaju s familijom stoji, po starom pravu, plemenstvo (*gentilitas*). *Gentes* su skupovi familijâ, spojenih starim vezom agnacije, što se osobito iztječe, u zajedničkom imenu.[10] Njihova se znamenitost pokazuje ne samo u javnom, nego i u privatnom pravu, jer u nestašici agnata bijahu gentili (plemenici) pozvani na zakonito nasljedstvo i na zakonito štitničtvo.[11] Nu gentilitat izadje brzo iz običaja: tako da bijaše već od Gajevih vremena samo povjestna ustanova bez ikakove praktične vriednosti.[12]

O TASTBINI. — Tastbina (*affinitas*) je odnošaj sličan rodstvu, i kao takav stoji u nekoj svezi s familijom. Može se reći, da je tastbina vez koji brakom nastane izmedju jednoga bračnog druga i rodbine drugoga druga. Može tastbina nastati u upravnoj lozi, kao na primjer izmedju jednoga bračnoga druga i nizhodnog ili uzhodnog koljena drugoga

---

[10] Gentilno pravo bijaše osnovano na porietlu od istoga panja, što se redovito ne mogaše dokazati sbog davna vremena, već jedino nasliedjenjem imena. PADELLETTI-COGLIOLO, *Storia del diritto romano*, str. 4, 28, 51 i 154 i LANDUCCI, § 108.

[11] Sličnih ustanova nahodi se i kod ostalih starinskih naroda arijske pasmine.

[12] GAI., III., 17.

Digitized by Google

druga, ili u pobočnoj lozi, naime izmedju jednoga bračnog druga i pobočnih rodjaka drugoga druga. Jedna osoba sbog koje nastaje tastbina jest uviek bračni drug: pa s toga rod jednoga nije u tastbini s rodom drugoga, već samo sa sámim bračnim drugom. [13] Tastbina ne utječe nimalo na prava tastbenikâ, već samo u koliko može biti zaprekom braku i nametnuti dužnost hranjenja. — Strogo govoreć nema stupnjeva u tastbini, pošto ne postaje na koljena: ipak običaje se brojiti i tastbina po rodbinskim stupnjima, s česa je nastalo ovo pravilo: u istoj lozi i u istom stupnju, u kojem je netko rodjak jednomu bračnomu drugu, u istoj lozi i u istom je stupnju tastbenik drugomu drugu.

§ 8.

O prestanku tjelesne osobnosti.

Ako li postanku tjelesne osobe dva uvjeta neobhodno trebaju, onda čim jednoga nestane, prestaje osobnost.

Tjelesna osoba može dakle prestati ili čovječjom smrću ili gubitkom civilnih *status*-a.

O PRESTANKU TJELESNE OSOBNOSTI SMRĆU. — Ako rodjenjem počimlje tjelesna osobnost, smrću dospieva. Smrt je obično uzrok mnogim promjenama u gospodarstvenim prilikama kuće, budući da pokojnikova dobra prelaze u ruke njegovih nasljednika, koji čestokrat uslied njegove smrti stječu veoma važnih prava. Nego, pošto je smrt faktična okolnost, a faktične okolnosti treba da dokaže onaj, koji hoće da iz njih izvadja prava, očevidno je da, bude li smrt porečena, treba da ju dokaže onaj, koji na njoj osniva svoja prava. A pošto je kadgod od najveće vriednosti ustanoviti, da li je jedna osoba umrla prije druge, s toga je naravno, da onaj, koji izvadja prava iz toga, što je neka osoba umrla prije druge ili ju je preživjela, treba da dokaže ovu faktičnu okolnost, na koju naslanja svoje

[13] Fr. 4, § 3 i fr. 10, § 13 *de grad.*, XXXVIII, 10.

Digitized by Google

pravo. U tom pogledu rimski zakoni ustanoviše ove tri predmnjeve: ako dvie osobe poginu u istoj nesreći (kao u požaru, potopu, brodolomu, boju, pod ruševinama) a ne može se ustanoviti, koja je umrla prije, predmnieva se, da su umrle u isti trěn; ako li u takvom slučaju premine otac i *nedoraslo* mu diete, drži se da je ovo umrlo prije onoga, ako je otac preminuo u istoj nesreći s *doraslim* djetetom, predmnieva se, da ga je ovo preživilo (Fr. 9, § 4, fr. 18 pr. *de rebus dubiis*, 34, 5). [1]

Rimsko pravo ne dopušta drugih predmnjeva; [2] ali na temelju psalma XC, k. 10, [3] koji smatra 70^u^ godinu kao obični svršetak života, stvorilo se sliedeće načelo običajnoga prava. Smatra se preminulim odsutnik, o kome se ne zna je li u životu a koji bi bio navršio sedamdesetu godinu da je živ; ako je pak odsutniku bilo sedamdeset godina kad ga nestade, smatra ga se mrtvim pet godina po odlazku, osim ako se dokaže protivno.

O PRESTANKU TJELESNE OSOBNOSTI GUBITKOM GRADJANSKIH STATUS-A *(capitis deminutiones)*. — Može se dogoditi, da tjelesna osoba sačuva svojstvo čovjeka, ali da izgubi pravnu sposobnost *(caput)*. Gubitak pravne sposobnosti zove se u rimskom pravu *capitis deminutio*.

U rimskom pravu imamo tri vrsti *capitis deminutio: maxima*, *media* i *minima*. [4]

Maxima capitis deminutio. — Ova nastaje, kad gradjanin izgubi slobodu. Za tim sliedi gubitak gradjanstva i

---

[1] Vidi SAVIGNY-EV, *Sistem rim. prava.*, knj. II, gdje pod § 63 ističe ponešto različito mnienje.

[2] Rimljani drže sto godina kao zadnji rok života (GAJ u fr. 56. Dig. *de usufr.*, VII, 1 i fr. 8. Dig. *de usu et usufr. leg.*, XXXIII, 2.) Vidi § 82.

[3] Vidi ARNDTS-SERAFINI-EVE, *Pandette*, § 26, opazku 1.

[4] U vrelima ima tragova drugoj razdiobi na dvie kategorije: prva obuhvaća toli gubitak slobode koli gradjanstva. Ovo dvostruko razlikovanje slaže se s povjestnim razvitkom ove ustanove. Najprije se pojavi *cap. dem. minima;* za ovom dodje *cap. dem. magna,* koju prouzrokuje *civitatis ammissio*, ovu pak pravoznanci razdieliše u *cap. dem. media* i *maxima*. Vidi KRÜGER-OVU, *Geschichte der cap. dem.* (1887).

Digitized by Google

familije pošto rob ne može da bude gradjaninom rimskim (uzroci poradi kojih slobodan gradjanin rimski gubi slobodu izloženi su pod § 5).

Media capitis deminutio. Ova nastaje ako slobodan gradjanin rimski izgubi rimsko gradjanstvo, sačuvavši slobodu. Za tim sliedi gubitak obiteljskih prava, pošto, po rimskom pravu, otčinska vlast, temelj obiteljskom pravu, ne može obstojati već izmedju gradjana. — Rimsko se pravo gubi odrekom i s t. zv. *interdictio aqua et igni. Interdictio aqua et igni* je neizravno sredstvo, kojim se sililo rimske gradjane na progonstvo a koje se inače ne bi bilo moglo izravno udariti. U carsko doba ova se kazan upotrebljavaše kao zatočenje *(deportatio in insulam).* Gradjanstvo se gubilo takodjer stečenjem inostranskoga gradjanstva[5] i preseljenjem u latinsku koloniju.

Capitis deminutio minima. — Ova nastaje, kada se rimski gradjanin rieši veza agnatske obitelji *(familiae mutatio)*, i to po Justinijanovu pravu u sliedeća tri slučaja: 1° kad osoba svojevlastna *(sui iuris)* biva podvrgnuta tudjoj vlasti, a to se dogadja u arogaciji i u legitimaciji (što će biti bolje razloženo u drugom poglavju četvrtog diela); 2° kad osoba podložna tudjoj vlasti *(alieni iuris)* udje u novu familiju, a to se dogadja u podpunoj adopciji i u slučaju arogacije djeci aroganoga (§ 168); 3° kad osoba takodjer *alieni iuris* postane *sui iuris* emancipacijom (§ 169). Nu ako osoba *alieni iuris* postane svojevlastnom smrću kućnog poglavice ili postignućem nekih časti, agnatski se vez ne razrieši i time ne nastaje *capitis deminutio.* — Ova deminucija ukida sva prava agnatska, ali pošto u najnovijem pravu najvažnija prava proiztičuća iz agnatstva predjoše na kognatstvo, koje traje i ako se obitelj mnienja, po tome *capitis deminutio minima* u rimskom općem pravu vriedi malo ili ništa.

---

[5] CICERO *pro Balbo*, cap. 11, § 28; *pro Caecina*, 34, 100.

Digitized by Google

§ 9.

O naravnim prilikama koje preinačuju pravni položaj osobâ.

Ima mnogo naravnih prilika koje utječu na pravni položaj osoba ili na njihovu sposobnost vršiti pravna djela, te ćemo ih na shodnu mjestu spomenuti. Ovdje ćemo se ograničiti da štogod kažemo u kratko i u glavno o utjecaju dobi, spola, tjelesnog i duševnog zdravlja, staleža i zanimanja, vjere, zavičajnosti i prebivališta. [1]

O DOBI. — Rimsko je pravo već od postanka ustanovilo tri stupnja dobi, naime djetinjstvo, nedoraslost i doraslost; nu pošto se kasnije doraslost podielila na maloljetnost i punoljetnost, može se reći, da ima četiri stupnja.

Djetinjstvo. — Diete je (kako kaže i sama rieč *infans qui fari nequit)* onaj koji ne može razabrano govoriti i nema osbiljna razbora. Ovaj stupanj traje do kraja sedme godine, bez ikakva obzira na lični razvitak. Pošto diete nije vriedno da razumi stvari osbiljne, to ga zakon smatra da nema nikakva hotjenja, te mu krati svaku slobodu djelovanja. Diete dakle ne može obaviti nikakav pravni posao, bilo sebi na štetu bilo na korist.

Nedoraslost. — Nedoraslost traje sve do četrnaeste godine u mužkih, a sve do dvanaeste u ženskih. Nedorasli nalazeći se pod štitničtvom zovu se takodjer štićenici *(pupilli).* Nedorasli nisu sasvim bez djelatne sposobnosti, ali im je mnogo ograničena. Naime nesposobni su za sve one posle koji bi im mogli naškoditi; s toga ne mogu se obvezati, niti šta otudjiti, ali su sposobni steći i obvezati druge koji se s njima pogadjaju. [2] Uslied ove ograničene sposobnosti nedorasli, koji nisu pod otčinskom vlasti, imadu štitnika, koji, posredujuć svojom vlašću, upodpunjuje im osobnost i sposobnost. Nedorasli nadalje

---

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 34-40.

[2] Pr. Inst. *de auct. tut.*, I, 21.

Digitized by Google

ne mogu niti s štitničkom vlašću sklopiti braka niti učiniti oporuku, ali se mogu zaručiti.

Doraslost. — Za nedorašlošću sliedi doraslost, koja traje do konca života. Po starom rimskom pravu dorasli uživahu podpunu pravnu sposobnost, toli da razpolagaju svojom imovinom, koli da se mogu obvezati i izlaziti pred sud. Nu pošto su mladji rad te slobode bivali lako i često varani, već u šestom vieku Rima *lex Plaetoria de circumscriptione adolescentium* dodje u pomoć mladjim od dvadeset i pete godine, te se od onda razdieli doraslost na maloljetnost i punoljetnost.

Maloljetnost. — Od četrnaeste ili dvanaeste pa do svršene dvadeset i pete godine mužki i ženske zovu se maloljetnici. Oni uživaju podpunu sposobnost djelovanja; nu, ako su oštećeni, predmnieva se, da je druga strana zloupotrebila njihovu neizkušanost i lakoumnost, i s toga magistrat, osim što kazni krivce po Pletorijevu zakonu, udieljuje im povraćaj u prijašnje stanje, usljed česa smatra se kao da se štetno im djelo nije niti dogodilo (§ 46). Isto tako sbog neizkušanosti i lakoumnosti, što prate maloljetnost, bi postavljeno starateljstvo maloljetnicima (§ 176).

Punoljetnost. — Punoljetni su oni, koji su navršili dvadeset i petu godinu, a za nje vriedi obće pravo. Nu starost uoblaščuje da se možeš izbaviti od nekih javnih službа kao n. p. od štitničtva.

O SPOLU. — Rimsko pravo zna samo za mužke i ženske. Ermafroditi pripadaju pretežnijemu spolu. S početka, žena, ako nije odvisila od otca ili muža, bijaše podložna vječitu štitničtvu (§ 175). U Justinijanovu pravu u obće vriede za oba spola ista pravila, i zakonske odredbe za mužke uporabljuju se, u sumnji, i za ženske. U nekim pak slučajima ima posebnih propisa za ženske, nešto im u prilog a nešto na uštrb. Tako na primjer, žena ne može biti svjedokom u pravnim djelima, ne može biti štitnicom već u nekim izuzetnim prigodama, nema nad djecom otčinske vlasti, ne može obnašati javne službe, ne može valjano jemčiti i tako dalje.

Digitized by Google

O TJELESNOM I DUŠEVNOM ZDRAVLJU. — Prelazne bolesti i stalne nemoći mogu i na pravnu sposobnost u velike utjecati. Tako, na primjer, bolestnik je gdjegod jednak odsutnoj osobi *(absens)*, gluhoniemac i sliepac ne mogu svjedočiti, uškopljenici ne mogu se oženiti, ni posinjivati itd. Još veću važnost imadu umne nemoći. Ludjaci, slaboumnici i mahniti, budući su nezdrava uma svog, nisu sposobni sklapati pravna djela bilo koje vrsti, kao što nisu odgovorni za delikte što ih počine. Ovaki se nemoćnici stavljaju pod starateljstvo. Što se pak tiče mahnitih, treba opaziti, da su u osvjestici *(dilucida intervalla)* smatrani kao osobe zdrava uma. [3]

O STALEŽU I ZANIMANJU. — Po općem pravilu, razlika staleža i zanimanja ne utječe nimalo na privatna prava. Al ipak ima posebnih pravila za neke staleže i za neka zanimanja što ćemo ih naznačiti od slučaja do slučaja, kad budemo razpravljali stvari koje se na ona posebna pravila odnose. Nu već sada spominjemo da vojnici mogu napraviti valjanu oporuku bez svečanosti potrebitih za oporuke nevojnikâ *(pagani)*, da klerici ne mogu sklopiti braka pošto već primiše više redove, da biskupi i koludri ne mogu biti štitnici i tako dalje.

O VJERI. — Po Justinijanovom pravu državna je vjera kršćanska, i samo kršćanin-katolik *(fidelis)* podpuno uživa gradjanska prava. Pravni položaj krivovjeraca i nevjernikâ mnogo je gori, budući, na primjer, ne mogu pred sudom svjedočiti proti katolicima, vieno (miraz) njihovih žena ne uživa nekih pogodnosti, nije dozvoljen brak medju židovima i kršćanima itd. Smatramo izlišnim baviti se ovdje o podrobnostima odnosećim se na pravni položaj židovâ, krivovjeraca i odmetnikâ, tim više što moderni zakonici nemaju obzira na razliku izmedju vjere i vjere.

---

[3] S trajnom umnom nemoći u nekim je granicama izjednačeno pijanstvo i nesvjest *(deliquium)* za vrieme dok traje ovo neobično stanje, ali nije izjednačena biesna srčba *(calor iracundiae)*. U nekom je pogledu izjednačen s osobama nezdrava uma razsipnik *(prodigus)* čim je sudbeno proglašen.

Digitized by Google

O ZAVIČAJNOSTI I PREBIVALIŠTU. — Zavičajnost *(origo)* po rimskom pravu dvojaka je: obća i posebna. Obća je *origo* Rim, zajednički dom svih rimskih gradjana. Posebna je *origo* mjesto gdje prebiva otac kad mu se rodi zakonito diete.

Prebivalište *(domicilium)* je mjesto, gdje osoba ima središte svoga gradjanskoga i družtvenoga djelovanja. — Neke osobe imadu *nuždno* prebivalište, naime zatočnici u mjestu gdje su zatočeni, vojnici gdje im je posada, javni uredovnici gdje im je ured, žena gdje joj muž prebiva, štićenik u mjestu koje mu štitnik odabere itd. — Jedna osoba može imati više prebivališta, kao što ih kadkad imadu trgovci koji vode trgovinu u raznim mjestima, u njima borave izmjenice, i iz svakog upravljaju svojim trgovinskim poslima, kao iz središta čitave im trgovine. Nasuprot ima osobâ bez prebivališta, a te se zovu skitalice. [4]

Prebivalište vrlo je znamenito po pravni položaj osobe; jer zakon o prebivalištu odredjuje sposobnost čovječju, upravlja mu tečenjem i otudjivanjem, uredjuje mu vanjski oblik pravnih djela i ustanovljuje mu osobne terete i sudsku nadležnost.

§ 10.

O vlasti što ju po privatnom pravu imaju jedne osobe nad drugima.

(Homines sui et alieni iuris).

Privatno-pravna vlast *(ius)* jest pravo jednoga čovjeka na hotjenje drugoga. Ne valja dakle zamieniti *ius* i *dominium*. *Dominium* je tjelesno gospodstvo ili vlast nad tielom; *ius* je duševno gospodstvo ili vlast nad hotjenjem. Tko je podložan tudjemu dominiju, rob je. Nasuprot, čovjek koji nije podložan tudjemu dominiju, nego je gospodar svoga tiela, slobodna je osoba. Ako takva osoba i svojom voljom vlada, onda je ona slo-

[4] Const. 7 *de incolis*, X, 40.

Digitized by Google

bodna, svojevlastna (*sui iuris*); nu može se dogoditi da netko premda je gospodar svoga tiela, nije ipak gospodar svoje volje nego odvisi od tudje volje, a onda je osoba slobodna ali odvisna od tudje vlasti (*alieni iuris*).

U staro doba bile su tri vrsti vlasti privatnoga prava nad tudjom voljom, naime *patria potestas*, *manus* i *mancipium*.[1]

Patria potestas. — Otčinska vlast obuhvaća sva prava što ih kućni poglavica ima nad djecom svoje kuće. I robovi su podložni vlasti svoga gospodara (*dominica*, *herilis potestas*), ali oni su podložni i njegovu dominiju pa s toga se zovu *servi in potestate*. Kućna djeca naprotiv podložna su vlasti kućnog poglavice (*patria potestas*), ali nisu njegovu dominiju, jer ona su slobodne osobe i s toga se zovu *liberi in potestate*. Sbog toga rieč *liberi* u latinskom jeziku bez ikakva dodatka znači djecu. Pravo otčinske vlasti sačuvalo se i u Justinijanovu pravu, o čemu ćemo se na široko bavit u drugom poglavju četvrtog diela ove radnje (§§ 165—169).

Manus. — *Manus*, odnošaj sličan otčinskoj vlasti, jest slučajna vlast koju muž ima nad svojom ženom. Ova se vlast zove *slučajnom*, jer nisu sve žene pod muževljim *manus*-om. Jer, kako ćemo vidjet u četvrtom dielu, *manus* nije uvjet nuždan za valjanost braka, koji se može sasvim valjano sklopiti *sine manu* a bez ikakva kvara bidnosti mu (§ 158).

Na tri načina može muž steći *manus* nad ženom, a to su *confarreatio*, *coëmtio* i *usus*.

Confarreatio je vjerski obred pri kojem zaručnici, pred svećenikom (*pontifex maximus*) i pred deset svjedoka, žrtvujuć Jupitru piran hljeb (od *far*=pîr potječe ime *confarreatio*), izgovaraju stalne svečane rieči, *certa verba sollemnia*. Konfareacija je svojina patricija, i samo djeca rodjena u konfareanu braku mogu dobiti najviše svećeničke časti.

---

[1] GAI, I, 48, 49: „Quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae. — Earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt."

Digitized by Google

Običaj konfareacije postaje sve to rjedjim, te za Gaja služi još izključivo da se djeca usposobe za svećeničke časti (Gaj, I, 112).

Coëmtio je simbolična prodaja, koja se vrši na način mancipacije pred pet svjedoka i libripensom (Gaj, I, 113).

Usus je treći način kojim muž stječe *manus*, a to se sbiva ako žena živi s mužem neprekidno godinu dana. To je vrst usukapije (§ 65) kojom muž stječe *manus* nad ženom; ali ona može to zapriečiti samo ako svake godine tri noći zasebice proboravi izvan muževlje kuće. Ovom odsutnošću prekida se posjed a time ne može muž da nad njom steče *manus* (Gaj, I, 111). To može biti po nju od velike koristi, jer, kao takova, pridrži vlastničtvo svojih ekstradotnih dobara, dočim podloživši se muževljem *manus*-u, postaje kćerju svoga muža *(loco filiae)* te uslied toga ne može imati nikakve imovine, jer ova prelazi pod općim naslovom na muža.

Mancipium. — Mancipij je privatno-pravna vlast što ju slobodan gradjanin rimski može imati nad drugim gradjaninom (podobno dominijskoj vlasti nad robom), a da osoba podložna onoj vlasti ne izgubi slobodu i gradjanstvo. Mancipij nastaje kad kućni poglavica mancipa drugomu diete svoje kuće, i kad muž mancipa ženu koja mu stoji pod *manus*-om (Gaj, I, 116, 117 i 118). Mancipanje kućnog djeteta može biti prividno, ili pravo i istinito. Prividno mancipanje ima jedinu svrhu da se kućno diete pusti na slobodu ili dade u adopciju. Pravo i istinito mancipanje čini se dobitka radi *(propter pecuniam)* ili da dobije naknadu onaj komu je kućno diete deliktom nanielo kvar (*noxae detitio*). U ovom slučaju, mancipano diete, premda je pravno slobodno, mora raditi kupcu poput roba (*servi loco*), svoga ne može ništa posjedovati, i sve ono što steče pripadne kupcu, pod čijim se mancipijem nalazi. (Gaj, II, 86, 90, 96).

U Justinijanovu pravu nema više *mancipium*-a ni *manus*-a, a ostala je sama otčinska vlast. Po tome u Justinijanovu pravu osoba pod tudjom vlašću isto je što i *kućno diete.*

Digitized by Google

§ 11.

O pravnim osobama. [1]

Čovjek, koji ima pravnu sposobnost, jest osoba tjelesna ili ti naravna. Uz ove osobe tjelesne ili naravne zakon poznaje i takovih pravnih subjekata, koji nisu ljudi. Ovi subjekti nelični, kojima zakon podieljuje pravnu sposobnost, zovu se *pravne osobe*, to znači osobe koje obstoje kao pravni stvorovi i za pravne svrhe.

Umjetna sposobnost pravnih osoba ne proteže se na obiteljska prava, koja uviek predpostavljaju ljudsko biće kao subjekat tih prava, nego se primjenjuje samo imovinskim pravima. Eto zašto se pravna osoba vrlo sgodno označuje ovako (što se tiče privatnoga prava): *umjetno stvoren subjekat imovinskih prava.* U ostalom pravna sposobnost ovih umjetnih subjekata može biti uža ili šira polag svrhe za kojom idu i polag zakona, koji ih je stvorio ili priznao. Nu to je bitno da ne može obstojati pravna osoba ako ne postoji obći ili poseban zakon, koji joj priznaje svojstvo osobe.

Rimsko pravo ima tri vrsti pravnih osoba, naime korporacije (*universitates*), zaklade (*piae causae*), državnu imovinu (*fiscus*) i ležeću otavinu (*hereditas jacens*). Prva je vrst, *universitates*, najvažnija.

O KORPORACIJAMA. — Korporacija je udružba više tjelesnih osoba složivših se za odredjenu svrhu, a kojoj je država udielila osobna prava. Razlamajuć ovu definiciju, vidimo da su tri uslova u pojmu korporacije, i to: više tjelesnih osoba, udruženje istih za odredjenu svrhu, i personifikacija što ju država podieljuje.

Više tjelesnih osoba. — Za korporaciju treba najmanje tri tjelesne osobe. To vriedi samo dok se korporacija

---

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 41-47.

Digitized by Google

osnuje jer, kad se jednom osnovala, može sliediti i s jednom samom osobom. [2]

Udruženje za odredjenu svrhu. — Obično, svrha, za koju se korporacija osniva, jest vjekovita; ali to nije nuždno, jer država može udieliti korporacijska prava i udružbi osoba sastavših se za kratkovječnu svrhu. Ali treba svakako da svrha bude *odredjena,* pošto korporacija vriedi samo kao osoba *relativna*, t. j. u granicama svrhe za koju je osnovana. Država pak može udieliti svojstvo pravne osobe svakoj udružbi i za svaku svrhu, na primjer obrtničkim udružbama, trgovačkim družtvima, bratimštinama i tako dalje.

Personifikacija što ju država podieljuje. — Čovjek, čim je na svietu, ima pravnu sposobnost; a robstvo u Rimljana i u drugih starinskih naroda nije nego izuzetak tomu pravilu. Već samo s toga, što je čovjek na sviet rodjen, ima se vidljiv znak po kojem sudac odmah znade koja prava ima da štiti. Nu kada naravna sposobnost čovječja biva umjetnim načinom protegnuta na idealno biće, nema onog vidljivog znaka, te samo volja vrhovne vlasti može ga nadomjestiti stvarajuć umjetno pravnih subjekata. Izvjestno je dakle, da ne može biti udružbe s korporacijskim pravima, naime sa svojstvom osobe, ako li joj ovo svojstvo nije priznato od države, bilo obćim zakonom, kao kod municipijâ, pokrajinâ, obćinâ itd., bilo posebnim naredjenjem, koje udružbi udieljuje korporacijska prava, [3]

---

[2] Fr. 85 *de verb. signif.,* 50, 16: „Neratius Priscus tres *facere* existimat collegium: et hoc magis sequendum est." — Fr. 7, § 2 *quod cuiuscunque universitatis,* III, 4: „Si universitas ad unum redit, posse eum convenire et conveniri: cum ius omnium in unum reciderit, et stet nomen universitatis."

[3] Fr. 1, pr. § 1 *quod cuiusc. univ.,* III, 4: „Neque societas, neque collegium, neque huius modi corpus passim omnibus haberi conceditur, *nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur.*" Moralni se sborovi mnogo razlikuju od gradjanskih družtava: 1° U družtvu zajednička svrha sasvim je podredjena privatnim ciljevima pojedinih članova; u moralnom sboru nasuprot prevladjuje zajednička svrha. 2° U družtvu pojedinac ne odriče se sasvim i konačno dobara, što ih doprinosi u zajednicu;

Digitized by Google

kao što se gdjegod dogadja sa nekim družtvima i podhvatima trgovačkim i obrtničkim.

Prava korporacije treba lučiti od prava pojedinih njezinih članova, buduć je korporacija sasvim osebna pravna osoba. Korporacija dakle ima svoju imovinu sasvim razlučenu od one pojedinih članova. Ovi mogu biti dužitelji i dužnici korporacije, a njezine tražbine ili dugovi ne mogu se smatrati kao osobne tražbine ili dugovi pojedinaca. Odatle sliedi, da občinar ne može tužiti sudu dužnike svoje občine, niti može biti od njezinih dužitelja tužen za dugove občine. Pravi pravni subjekat uviek je korporacija a nije pojedini član iste. To ne smeta da može biti nekih korporacija (privatnih), gdje pojedini družinari imadu pravo na dohodke i koristi što ih daje imovina korporacije i da budu u slučaju ukinuća iste dionici njezina imanja. U malo rieči, sve je do vrsti korporacije: u nekim, t. j. u javnim, članovi nisu izravno dionici ni njezinih dohodaka ni koristi, a u slučaju ukinuća njezina se imovina ne dieli medju pojedine drugove, nego ako sama nije valjano razpoložila prije ukinuća, postaje vakantnim dobrom i prelazi na državu: dočim u drugim (privatnim) korporacijama pojedini družinari izravni su dionici u

---

nego mjesto da bude izključivi gospodar, kao prije, postaje suvlastnikom, ili pridrži dio onoga što je bilo cielo njegovo, a stječe pak dio onoga, što je prije sasvim pripadalo ostalim članovima dočim sada je postalo zajedničkim dobrom svih sudionika: osim toga ima se pravo tražiti diobu ove zajedničke imovine. Nasuprot, u moralnom sboru pojedinac se odriče sasvim vlastničkog prava na ono što doprinosi: sve što prinose pojedini članovi i sve ine stječevine pripadaju korporacijskoj imovini, koja ni dielom ni cjelinom ne pripada pojedinim članovima; a ovi nemajuć nikakva suvlastničkog prava na imovinu korporacije, ne mogu tražiti da se ista dieli. 3e Moralni sborovi mogu biti imenovani nasljednicima, a družtva ne mogu. 4o Po razpustu družtva, družtvena imovina dieli se medju članove; dočim ukine li se moralno tielo, imovina mu postaje vakantnim dobrom i prelazi na državu. Vidi piščeve opazke u ARNDTS-a, *Pandette*, § 45 i slied.

Digitized by Google

većoj ili manjoj mjeri.[4] Nu u svakom slučaju uviek je sama korporacija prava podloga pravima i obvezama, a nisu pojedini članovi od kojih je složena.

Korporacija, kako smo rekli, sposobna je da stječe pravâ i obvezâ; ali za stjecanje pravâ i obvezâ zahtieva se djelatna sposobnost. Nu pošto je korporacija prividno biće bez hotjenja, s toga ne može sama poduzeti nikakav čin stjecanja, ne može imati nikakve djelatne sposobnosti. Al ipak ništa ne smeta da korporacija nešto stječe po svojim predstavnicima, u smislu svojih pravila po kojima se vlada. Ako pak pravila ne podjeljuju ovu vlast osobitim poslovačima, odlučuje većina članova korporacije. U oskudici osobitih odredaba, vriedi obćenito načelo da svi članovi imadu biti redovno pozvani na skupštinu, gdje se zaključci stvaraju absolutnom većinom glasova, t. j. jednim glasom preko polovice prisutnikâ.

Rieč korporacija, kako smo rekli, obćenit je izraz, koji obuhvaća svaku vrst udružbe tjelesnih osoba samo ako joj javno pravo i državni zakoni priznaju značaj pravne osobe. U Rimljana, na primjer, korporacije su, osim municipijâ i obćinâ, takodjer *collegia* i *sodalicia, corpora publicanorum*, t. j. ona složena od *soci vectigalium publicorum, salinarum*, itd.

O ZAKLADAMA. — Zaklade se zovu gradjanski ili crkveni zavodi namienjeni milosrdnoj svrsi ili javnoj koristi. Vrela rimskoga prava osobito spominju sliedeće zaklade, sa značajem pravne osobe: crkve, samostane, ubožišta, sirotišta, bolnice, itd.[5] Pravnom osobom smatra se sama imovina zaklade, t. j. ukupnost dobara i prava, koja služe

---

[4] Tako je baš u bezimenim družtvima, a s obilježjem korporacije, kojih je imovina idealno razdieljena po vriednosti medju pojedinim dioničarima. Razpustom bezimena družtva, imovina mu, koja je prije bila razdieljena na idealne diele medju drugove, dieli se na realne diele.

[5] Pojam zaklade, kakav je u našem pravu, nije poznat klasičnomu rimskomu pravu. Pojam imovine namienjene pobožnim i dobročinskim ciljevima i koja se podigla do pravnog subjekta razvio se tekar u kršćansko doba carstva.

Digitized by Google

da se dostigne koristna svrha kojoj je zaklada namienjena. I ove zaklade imadu svoje upravitelje, ali upravitelji nisu subjekti pravâ i obvezâ zaklade, upravitelji su samo njezini poslovači, a pravi subjekat pravâ i obvezâ jest zakladna imovina. Gdjegod je dostignuće zakladne svrhe utjelovljeno u kakvom javnom zavodu, a onda se personifikacija stječe s personifikacijom zavoda. Ali bilo da se personifika sama zaklada, bilo da se personifika zavod, pravni je pojam jednak: razlika je samo u predmetu na koji se smjera. Prava podloga uviek je imovina, koja služi da se njome dostigne svrha općenite koristi rad koje je zaklada zasnovana.

O ISCUS-U. — *Fiscus* je državna imovina, smatrana pravnom osobom, ili, bolje govoreć, sama država kao subjekat imovinskih pravnih odnošaja. Fisk je jedna sama osoba; a pojedini fiskovi uredi (*stationes fisci*), premda su u nekom pogledu smatrani kao neodvisna bića, nisu ipak posebne pravne osobe.

O LEŽEĆOJ OSTAVINI. — Pokojnikova ostavina, dok nije prihvaćena, u istinu je imovina bez gospodara (*hereditas iacens*). Na korist budućega nasljednika zakon s ovom nasljednom imovinom postupa kao kada je živio ostavitelj, smatra naime samu ostavinu gospodaricom imovine, i hini da u njoj neprekidno traje pokojnikova osobnost. Po tome, ležeća je ostavina sposobna da stječe i gubi prava, smatrana je zamjenikom i namjestnikom pokojnikovim, te se hini da ona nastavlja njegovu pravnu sposobnost.[6] Uslied te fikcije ležeća je ostavina vrst pravne osobe sposobne za prava i obveze, kako ćemo bolje razložiti u petom dielu ovih Institucija.[7]

---

[6] Fr. 34 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1: „Hereditas defuncti personam sustinet.“ U fr. 31, § 1 *de her. inst.* (XXVIII, 5) i u fr. 13, § 2 *ad Leg. Aq.* (IX, 2) ležeća ostavina nazvana je *domina*.

[7] Ipak ležeća ostavina nije u svemu jednaka ostalim pravnim osobama: tako na primjer, ne može biti imenovana nasljednikom. Vidi § 177. Isto tako po rimskom pravu nije bilo *kradje* na štetu *ležeće ostavine*.

Digitized by Google

POGLAVJE III.

O PRAVNIM OBJEKTIMA ILI O STVARIMA U OBĆE.

§ 12.

O pojmu stvari.

U običnom govoru zove se stvar svaki tvarni predmet osim čovjeka. U pravnom pogledu ova misao, poput one o osobi, s jednoga je kraja šira, s drugoga uža; šira je, budući obuhvaća razna netvarna bića;[1] uža, budući izključuje one stvari, koje ne mogu biti predmetom pravâ.[2]

U pravnom govoru dakle stvar je sve ono što može biti objektom pravâ.

Uzporedjujuć obični pojam s pravnim pojmom stvari, treba razlučiti tjelesne stvari od netjelesnih.

Tjelesne i netjelesne stvari. Stvari koje fizično obstoje, te ih možemo očutjeti, zovu se tjelesne; one naprotiv, koje ne zapremaju prostora, već ih se pojmi samim umom, zovu se netjelesne. U prve spadaju svi tvarni predmeti, kao njiva, odjeća, rob;[3] u druge prava smatrana u sebi, kao nasljedstvo, uživanje plodova, dug.[4]

Spomenuv predhodno što su stvari, da vidimo koje su im poglavite razlike.

---

[1] To jest prava (vidi dalje opazku 4). U Rimljana i rob je stvar.

[2] Kao, na primjer, mjesec, svemir itd.

[3] Pr. § 1. Inst. *de reb. incorp.*, II, 2: „Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales sunt, quae sui natura tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles."

[4] § 2 i 3 Inst. l. c.: „Incorporales autem sunt, quae tangi non possunt. Qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod

Digitized by Google

§ 13.

O stvarima u trgovini i izvan trgovine.

Stvari su namienjene zadovoljivanju ljudskih potreba i postignuću ljudskih ciljeva. Obično su ove stvari takove da mogu biti pod izključivom vlašću jedne ili više odredjenih osoba, da ih mogu steći privatnici, da se mogu otudjiti i prenieti, bilo činom medju živima, bilo činom posljednje volje, s jedne osobe na drugu. Stvari što ih privatnici mogu kupiti i prodati ili prenieti na drugi način, zovu se stvari u trgovini. Nu ima stvari, koje su po svojoj namjeni izlučene iz privatne trgovine, naime nije dopušteno da se na nje stječu prava po pravilima koja vriede za ostale stvari. Te se stvari zovu izvan trgovine. U stvari izvan trgovine spadaju stvari svačije, javne i božje. Ipak treba opaziti da čim prestanu biti namienjene svačijoj porabi ili bogoštovju, stvari svačije, javne ili božje mogu se opet vratiti medju stvari u trgovini.

---

ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia; nam ipsum ius hereditatis, et ipsum ius utendi fruendi, et ipsum ius obligationis, incorporale est. Eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam servitutes vocantur.“ — Držeći se ove definicije, sva bi prava bila stvari netjelesne; nego Rimljani iznimno luče pravo vlastničtva, koje smatraju kao stvar tjelesnu ili ti poistovjećuju ju s njezinim objektom. Razlog je u tome, što se pravo vlastničtva gubi u stvari koja mu je predmetom i svu ju obuzimlje. I radi toga se često vlastničtvo kao tjelesna stvar suprotstavlja ostalim pravima, kao netjelesnim stvarima (fr. 13, § 1 Dig. *de damno infecto*, XXXIX, 2: „sive *corporis dominus*, sive is qui *ius habet*, ut puta servitutem.“ Cfr. fr. 8, pr. Dig. *quib. mod. pign. solv.*, XX, 6; fr. 3, pr. Dig. *de bon. poss.*, XXXVII, 1; Vatic. fragm. 92).

Digitized by Google

Svačije stvari. — Svačije su stvari one, koje nisu pod ničijom vlašću, nego služiti se njima svakomu je dopušteno. To su vazduh, more i tekuća voda. [1]

Javne stvari. — Javne su stvari one, koje pripadaju državi, ili stanovitoj zajednici (*universitas*), ali koje služe svačijoj porabi, barem u tom smislu da su namienjene javnoj službi (*quae in usu publico habentur*). To su ceste, puti, javni trgovi, jezera, rieke, javne bare, hramovi i javna glumišta, itd. [2]

Božje stvari. — Ovamo spadaju stvari namienjene bogoštovju (*res sacrae*), ili stavljene pod osobito okrilje božanstva (*res sanctae*), grobište, groblje i pokretne stvari spojene s mrtvacem (*res religiosae*). Po rimskom su pravu božje stvari sasvim izključene iz vlastničtva, ali po modernom pravu mogu pripadati moralnomu tielu pa i privatniku. [3]

Sve stvari, koje nisu ni božje, ni svačije, ni javne, stvari su u trgovini.

---

[1] Tekuća voda *(aqua profluens)*, kao takova, ne može biti predmetom privatnoga prava, jer se ne može uhvatiti, i s ovoga ju gledišta Rimljani smatraju kao *res communis omnium*, poput vazduha i mora (§ 1 Inst. *de rer. div.*, II, 1); ali neka skupnost, neki komad vode, može dakako biti predmetom vlastničtva, bilo države, bilo privatnika. — Što se tiče vazduha i mora suvišno je napominjati da se od ovih svačijih stvari može razstaviti koji dio ili odlomak, i ovi razstavci nisu više (dok traje odieljenje) svačija stvar. Tako, na primjer, može se imati vlastničtvo *plina*. Navedeno mjesto iz Institucija spominje medju svačijim stvarima i morske žale; ali, kako odredjuje i fr. 3 pr. *ne quid in loco publ.* (43, 8), morski žali pripadaju državnom teritoriju, a kako ih se ima uporabljivati odredjuju pak zakoni svake pojedine države. I u Rimljana je trebalo dobiti dozvolju oblasti da uzmogneš *graditi* na morskom žalu (fr. 50 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1, i navedeni fr. 3 *ne quid in loco publico fiat).*

[2] Fr. 6 pr. *de contr. emt.*, XVIII, 1. Pripadnost ovih stvari državi ili zajednici nosi prâvo obilježje vlastničkog prava.

[3] Na primjer, privatne crkvice i privatni grobovi itd. FADDA, *Diritto di sepolcro*, 1889.

Digitized by Google

§ 14.

O stvarima u imovini i izvan imovine.

Stvari su izvan imovine one koje *sada* nisu u imovini nijednoga privatnika, bilo da ne mogu biti, kao što svačije stvari i druge izvan prometa, bilo da mogu biti, ali sada nisu, kao *res nullius*. *Res nullius* (puste stvari) su ove: 1° Stvari koje nisu nigda bile zauzete od koje osobe, kao na primjer, divlje životinje u naravnoj im slobodi, koralj u moru, drago kamenje *in litore maris*. itd.; 2° *res derelictae* (zapuštene stvari), one naime što ih je gospodar zapustio, a drugi ih još nije posvojio.

§ 15.

O pokretnim i nepokretnim stvarima.

Ovo je podieljenje od najveće važnosti, osobito u modernom pravu. Pojam je jasan. Nepokretne su one stvari, koje se ne dadu prenositi s jednoga mjesta na drugo a da im se suština ili oblik ne naruši, kao zemljišta i sgradje. — Nasuprot su pokretne sve one stvari, koje se dadu prenositi bez povrede njihove suštine ili promjene oblika. [1]

---

[1] U § 19 vidit ćemo da neke stvari, koje su po svojoj naravi pokretne, mogu biti tjelesno spojene s nepokretnom tako da su njezin sastavni dio, te da ne postoje samostalno o sebi, kao na primjer stabla ukorjenjena u zemlji i gradja kojom je gradjena kuća. Dok su ove stvari tjelesno spojene s nepokretnim dobrom komu pripadaju, mogu se i one smatrati kao nepokretne po prirastu. — Neki pisci, prislanjajuć se uz fr. 17 pr. *de act. emt. vend.*, XIX, 1 i uz druga mjesta u Pandektama tvrde, da i po rimskom pravu priložja su nepokretne stvari, nu ona mjesta kažu jednostavno, da su priložja uzeta skupa sa poglavitom stvarju u pogodbenim i oporučnim odredbama, ali ne kažu da su priložja, kao na primjer ključi, nepokretne stvari! ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 50.

Digitized by Google

Nepokretne se stvari opet diele na *praedia rustica i urbana* (zemlje i sgrade). *Rustica* su ona koja se imadu obradjivati, kao polja, livade, bez obzira da li su u gradu ili vani. *Urbana* su sve sgrade, bez obzira dali su u gradu ili vani. Medju pokretne stvari ubrojene su i stvari samokretne, naime, koje se svojom organskom i životinjskom snagom pokreću (*res se moventes*), a to su robovi i nieme životinje. Ove se pak diele na divlje životinje, pitome i pripitomljene. *Divlje* se zovu koje žive u naravnoj im slobodi, kao medvjedi, zečevi, ribe pa i pčele. *Pitome* su one koje s čovjekom žive, kao psi, mačke, perad, riečju sve one koje su poznate pod imenom domaće životinje. *Pripitomljene* su životinje divlje po naravi, a koje se pod čovječjom rukom upitomiše kao i domaće životinje, na primjer, jeleni.

§ 16.

O zamjenivim i nezamjenivim stvarima, o potrošnim i nepotrošnim.

Stvari su *zamjenive* one, koje se mogu nadomjestiti svakom drugom stvarju iste vrsti, kao na primjer, otisci istoga izdanja jedne knjige ili novac odredjene vrsti i vriednosti, vreća žita koja se može tačno nadomjestiti drugom vrećom. Ako pak takve stvari idu na broj ili na mjeru, zovu se takodjer količine, *quantitates*, ili *res, quae numero, pondere, mensura consistunt.* [1] Ostale zamjenive stvari koje se u trgovini razpoznaju po vrsti, a ne po svojoj osobitoj vlastitosti, zovu se suvrste stvari ili *genera.* [2]

---

[1] GAI., III, 90; pr. Inst. *quib. mod. re*, III, 14; fr. 35, § 5 *de contr. emt.*, XVIII, 1; fr. 42 *de iure dot.*, XXIII, 3; fr. 1, § 2 *de obl. et act.*, XLIV, 7; fr. 2, § 1 *de reb. cred.*, XII, 1 (iznešena u sliedećoj opazki). GOLDSCHMIDT, *Handbuch*, knj. II, § 61.

[2] Fr. 2, § 1, *de reb. cred.*, XII, 1: „Mutui datio consistit in his rebus, *quae pondere, numero, mensura consistunt:* quoniam earum datione possumus in creditum ire, quia *in genere suo* functionem recipiunt per solutionem magis quam *specie.*“ Fr. 29 *de sol.*, XLVI, 3.

Digitized by Google

Nezamjenive su stvari one koje se nikakvom drugom ne mogu tačno zamieniti ni nadomjestiti. Nezamjenive stvari, nisu označene u trgovini po obilježju svoje vrsti, već po svojoj vlastitosti, kao na primjer, Kornelijevo zemljište, Rafaelova gospa. Nezamjeniva stvar, u kratko, jest stvar kao biće odredjena, stvar smatrana kao stanovito tielo; i odatle ime *corpus* ili *species.*[3]

Zamjenivost i nezamjenivost stvarî nije absolutna, već relativna. Jer, ako se s jedne strane neke stvari običavaju u trgovini smatrati kao zamjenive a druge kao nezamjenive, s druge pak može se u privatnim pogodbama, smatrati zamjenivim što je nezamjenivo i obratno. Ako, na primjer, tko posudi dukat s obvezom, da mu se vrati onaj isti dukat, to je ovaj novac smatran kao *corpus* i stoga je stvar nezamjeniva, premda se novac obično smatra zamjenivom stvarju (kao *quantitas).*

Ne valja pomiešati sa zamjenivim stvarima stvari *potrošne*, naime one koje ne daju izravne koristi ako se ne potroše,[4] na primjer, žito, vino, novac; kao što se ne smiju pomiešati nezamjenive stvari s *nepotrošnima*, biva s onima koje daju izravnu korist a ne potroše se svaki put kad ih upotrebiš, kao što su na primjer, konj, kuća, kočija.[5]

---

[3] *Species*, u opreci sa zamjenivom stvarju, nalazi se, osim u razstavku navedenu u prijašnjoj opazci, i u fr. 54, pr. i u fr. 83, § 5 *de verb. obl.*, XLV, 1. U rimskom se pravu izmjenjuje *species* sa *genus* u fr. 29 *de solut.*, XLVI, 3, i s toga je bolja rieč *corpus*, koja je takodjer upotrebljena na mnogim mjestima, na primjer u fr. 30 pr., fr. 34, §§ 3, 6 i fr. 51 *de legatis* I (XXX).

[4] *Trošiti* uzimlje se u ekonomskom smislu. Novac je potrošna stvar jer ga upotrebljavamo jedino trošeć ga (premda ostaje u naravi) itd.

[5] I ovaj je pojam relativan. Prsten, na primjer, dòk je u zlatara potrošna je stvar, jer ne služi ako ga se ne otudji; nije pak više potrošan čim priedje u vlastničtvo kupca, koji ne misli da ga proda već da se njime gizda. S toga, na primjer, ne može se baš pravo uzeti u najam skup trgovinske robe koja se ima prodati.

Digitized by Google

§ 17.

O razdjelivim i nerazdjelivim stvarima.

Stvari su razdjelive one koje se mogu razstaviti na više diela bez znatna narušenja njihove suštine ili ekonomske im vriednosti; ostale su nerazdjelive.[1] Dieljenje gdjegod dokida fizičnu koeziju stvari koja se dieli (razstavljenje), ali koezija se može i sačuvati kao kad se dieli zemljište (omedjašenje).

Osim tvarnoga dieljenja o kojem smo govorili, ima i pomišljeno dielenje, gdje, mjesto da se dieli *tielo*, dieli se *vriednost*, biva ekonomska korist, stvari. Gdje su, na primjer, četiri brata suvlastnici neke zemlje po četvrti dio svaki, to zemlja nije razdieljena medju ova četiri brata, i s toga nitko od njih nema izključivo pravo na odredjen dio te zemlje, nego svaki ima pravo na cielu zemlju razmjerno prema dielu koji ga ide t. j. po četvrtinu.[2]

---

[1] Konj je, na primjer, pravno nerazdjeliv, jer pojedina uda, da mu se razstave, ne bi bila konji. Tako je isto nerazdjeliv dragulj, jer pojedini razlomci. da ga se razdrobi, ne vriede kao dragulj, niti vriede razmjerno prema dielu. Fr. 26, § 2 *de legatis* I: „sin autem naturaliter indivisae sint, vel sine damno divisio earum fieri non potest.“ Cfr. fr. 35, § 3 *de rei vind.*, VI, 1.

[2] Kako se vidi, u ovom slučaju nema pravoga razdieljenja zemlje, koja je zajednička svojina sve braće, i s toga se veli, da su oni suvlastnici nerazdieljene stvari *(communio pro indiviso)*. Kad bi naprotiv ona četiri brata razdielila zemlju na četiri diela i doznačila svakomu svoj dio, ne bi bilo više suvlastničtva ili zajednice, već bi obstojale četiri zemlje razstavljene i razlučene, a svaki bi brat imao onu koja bi mu bila doznačena. Nego buduć zemlja, uzprkos stvarnom razdieljenju na četiri osobite strane, čuva još fizičnu koeziju, s toga se, usupor izvršenoj podjeli, još može govoriti o dielima jedne cjeline. I u tom se baš smislu upotrebljava izraz *communio pro indiviso* (fr. 5, § 16 *de rebus eorum, qui sub tutela*, XXVII, 9). ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, 1, § 53.

Digitized by Google

§ 18.

O jednostrukim i složenim stvarima i o skupu stvari.

Stvari su *jednostruke*, one koje suveć po naravi jedna cjelina, naime organska cjelina, kao na primjer, konj, stablo, kamen; *složene* su one koje predstavljaju mekaničnu cjelinu, kao na primjer, brod, kuća, ure; skup stvari (*universitas rerum*) pak su one, koje i bez tvarne spojitbe, sastavljaju idealnu cjelinu, kao na primjer, stado, krdo ili koji drugi skup živućih bića.[1] Ovdje ostan naravi nadomješćuje fizičnu koeziju koje nema.

I skup imovinskih prava može biti smatran kao cjelina, naime kao *universitas iuris*. Takov je skup pravâ nasljedstvo, vieno, pekulij. Nu, po najnovijem nauku, ti pojmovi nemaju praktične vriednosti.

§ 19.

O poglavitim i uzgrednim stvarima.

Obično gdje su dvie stvari spojene tjelesno ili pravno, jedna nadvlada te sebi drugu podredi. Ona se zove *poglavita*, a ova kao podredjena zove se *uzgredna*.

Uzgredna stvar može biti podredjena poglavitoj dvojako, naime ili krepošću naravna odnošaja, uslied koga je uzgredna stvar *cjelovit dio* poglavite stvari,[1] ili

[1] Fr. 30 pr. *de usurp.*, XLI, 3: „Tria autem genera sunt corporum: unum, quod continetur uno spiritu, ut homo, tignum, lapis; alterum quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus, constat, ut aedificium, navis, armarium; tertium, quod ex distantibus constat, ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, veluti grex."

[1] Cjelovit su dio poglavite stvari trava, stabla, plodovi i sve koristne stvari što ih zemlja radja, zdanja i druge gradjevine u tlu, i sve što je naravno ili umjetno spojeno s tlom ili sa sgradjama tako da se ne može više razstaviti a da se ne uništi ili ne promieni biće i time je postalo cjelovit dio poglavite stvari s kojom je spojeno, kao crepovi, opeke, grede usadjene i uzidane u kući, vrata, prozori, itd.

Digitized by Google

uslied pravna odnošaja, po kojem uzgredna stvar, premda ne sačinjava cjelovit dio poglavite stvari, namienjena je da služi ovoj i da joj pripada. O uzgrednim stvarima koje su cjelovit dio poglavite stvari ne treba razpravljati, jer ono što vriedi za cjelinu vriedi i za njezine sastavne djelove.

Ostale uzgredne stvari, pokretne ili nepokretne, koje nisu cjelovit dio poglavite stvari, kojoj pripadaju, zovu se *priložje*. Priložje su one stvari, koje, premda uzdrže svoje posebno obilježje i biće, ipak stoje u takvom odnošaju s poglavitom stvarju da su smatrane kao da pripadaju istoj. One se dodaju već savršenim stvarima da ih se uzčuva, obrani, poljepša ili da koristnije služe. Pravna vriednost priložja jest ta, da svaka pravna odredba odnoseća se na poglavitu stvar proteže se, po obćenitom pravilu, i na priložje. Treba dakle ustanoviti koje se stvari imadu smatrati kao priložje. Prije svega jasno je da treba uviek paziti na namjeru ugovornikâ i na posebne prilike svakog pojedinog slučaja, jer se može dogoditi da ista stvar čas jest a čas nije priložje. [2] — U obće priložju trebaju ova tri uvjeta. Najprije mora da je na korist poglavitoj stvari; [3] drugo, mora da je namienjeno trajnoj službi poglavite stvari; [4] treće, mora se već nalaziti u takovu odnošaju s poglavitom stvarju da služi trajnoj koristi njezinoj. [5]

Medju stvari uzgredne spadaju takodjer i troškovi i plodovi, o kojima ćemo sada govoriti.

[2] Ako, na primjer, netko stupi u mirodijarnicu i kupi staklenicu vina, razumije se po sebi da je kupljena i staklenica s vinom; ali podje li u krčmu i dade donieti staklenicu vina, on ne može ponieti sobom staklenicu kon što je popio i platio vino.

[3] Fr. 13, § 31 i fr. 17, § 2 *de act. emti* (19, 1); fr. 91, § 3, 5 i 6, *de legatis* III (XXXII).

[4] Fr. 17, § 7 *de act. emti vend.* (19, 1); fr. 26 *de instrum. leg.* (33, 7)

[5] Nu ako je do vremena oduzeta ne gubi obilježje priložja Fr. 17, § 10 *de act. emti vend.* (19, 1): „Ea, quae ex aedificio detracta sunt, ut reponantur, aedificii sunt, at quae parata sunt, ut imponantur, non sunt aedificii. § 11. Pali qui vineae causa parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt, sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt."

Digitized by Google

§ 20.

O troškovima i o plodovima.

O troškovima. — Trošak je sve ono što se u gotovu platilo ili što se uložilo za neku stanovitu stvar ili u nju. Troškovi se diele na nuždne, koristne i samohotne. *Nuždni* su oni koji neobhodno trebaju za uzdržanje stvari; *koristni* su oni koji, premda nisu od prieke nužde, povećavaju dohodak, kao troškovi obradjivanja, krčenja, natapanja; *samohotni* su pak oni koji ne povisuju dohodka, već samo dragost ili nasladu kao što su poljepšanja, pozlate itd. [1]

O plodovima. — Plod je, u pravom smislu rieči, odieljen dio stvari, koji predstavlja njezin redovni dohodak, kao što je trava, žito, stablo, mlad životinjâ, mlieko, vuna, treset, rude iz rudnika i slična. [2]

Plodovi se diele na viseće, odieljene, uzete i neuzete, postojeće i potrošene.

Viseći je plod dok je još sdružen sa stvarju koja ga je dala; [3] *odieljen* je plod kad je razstavljen od stvari koja ga je dala pa makar koji bio uzrok razstavi, bila zrelost, bio vjetar, bila čovječja ruka; [4] *uzet* je plod kad je,

---

[1] ULP., VI, 14-17.

[2] Nu treba opaziti da, strogo govoreć, plodovi su samo oni djelovi koji se razstave od stvari polag njezine namjene a da se ne načme sama stvar. S toga nije plod porod robinje, jer ovaj porod nije redovni dohodak nje (fr. 27 pr. *de her. pet.*, 5, 3), niti stabla koja se, po pravilima poljske ekonomije, nisu imala posjeći (fr. 7, § 12 *sol. mat.*, 24, 3). Naprotiv drugi neorganski proizvodi jesu plodovi, ako sačinjavaju redovni dohodak, n. pr. lov (fr. 26 *de usur.*, XXII, 1: „Venationem fructus fundi negavit esse, *nisi fructus fundi ex venatione constet*"). Plod je i kamenje, vapno, glina (fr. 77 *de verb. sign.*, 50, 16).

[3] Dokle plod još visi smatra se cjelovitim dielom stvari, koja ga je dala i pripada njezinu gospodaru (fr. 44 *de rei vind.*, VI, 1).

[4] Razstavom ploda postaje nova stvar i s njome novo vlastničtvo (§ 70).

Digitized by Google

poslie razstavljenja, dignut s namjerom da ga se prisvoji; *neuzet* jest plod što ga je posjednik plodonosne stvari imao, kao uredan domaćin, uzeti ali ga nije uzeo; *postojeći* je plod *(extantes fructus)* koji postoji u naravi u posjednika plodonosne stvari; *potrošen* je napokon onaj plod koga više nema kao takova u posjednika plodonosne stvari, bilo da ga je doista potratio, bilo da ga je prodao, bilo da ga je preradio *(specificatio)*, t. j. pretvorio u drugu vrst.

U širem smislu rieč *plod* služi, da se naznači dohodak što ga daje neka stvar uslied pravna posla sklopljena s kime u pogledu iste stvari, n. pr. dobitak na novac (pravije *usurae)*, kućni najam, kirija za konja i kola.[5] Plodovi se u ovom smislu zovu *civilni* da ih se razluči od plodova u pravom smislu ili naravnih.

§ 21.

O res mancipi i o res nec mancipi.

Rimski pravnici ubrajaju medju *res mancipi:* 1° italijska zemljišta; 2° seoska poslužja *(servitutes praediorum rusticorum);* 3° roblje i 4° tegleću i tovarnu marvu, ako je pitoma i domaća, kao na primjer, mazge, magarad, goveda i konje;[1] sve su ostale stvari *res nec mancipi.*

Težko je naći tačan kriterij koji dieli *res mancipi* od *res nec mancipi.*[2] Rekbi da je ovo najbolje tumačenje. *Res mancipi* su one koje svatko ima očitovati pri popisivanju *(census)*, što ga je uveo Servij Tulij da se izračuna bogatstvo gradjana te da im se naznači razred u kojem

---

[5] Fr. 34, 36 i 49 *de usur.*, XXII, 1 i fr. 62 *de rei vind.*, VI 1

[1] ULP., XI, 27; XIX, 1, 7, 8, 9, 16, 17. — Fragm. Vat. 45. — ISIDOR., *Orig.*, IX, 4, 45. Vidi u obće GAL., I, 192; II, 26-27, 41, 43, 47, 80-85, 204. O pitanju, da li su *res mancipi* u vrelima do jedne nabrojene, vidi SQUITTI-A, *Studio sulle res mancipi* (Napulj, 1885) pogl. I; BONFANTE, str. 26-29, LONGO u *Archivio Giuridico*, XXXVI, 307-332 i BREZZO, *Mancipatio.*

[2] BONFANTE, *Res mancipi* i *nec mancipi*, Rim, 1889, str. 37-75, pokupio je mnienja raznih pisaca.

Digitized by Google

su imali glasati na komicijima. Razlog s kojega su se u *census* upisivale samo gore navedene stvari jest taj, što je poljodjeljstvo bilo najveće bogatstvo rimskoga naroda. Zemljišta, ležeća u Italiji, bila su dakle poglavito bogatstvo naroda: ali nisu bila dosta sama zemljišta, pa su se stoga procienjivale i stvari po nje najvažnije i priložja im, a zatim takodjer i poljska poslužja i četveronožne životinje koristne poljskomu gospodarstvu.[3] A buduć su se *res mancipi* pisale u knjige *census*-a, smatrao se vlastnikom onaj, koji je kao takav bio upisan, te, svaki put kad se htjelo to vlastničtvo prenieti na drugoga, trebalo je da se obavi priepis u tim knjigama. Nu ovaj je priepis dobivao snagu tek lustracijom, koja se sbivala svake pete godine. Stvar otudjena u ovo razdobje ne bi odmah postala pravim vlastničtvom stjecateljevim, nego tek poslie nove lustracije. Da se ukloni ova neprilika uvela se, kao zamjena otudjivanju po *census*-u, mancipacija, koja je simbolična prodaja sklopljena pred svjedočanstvom rimskoga naroda zastupana od petorice mužkih i doraslih gradjana.

POGLAVJE IV.

O STJECANJU I GUBLJENJU PRAVÂ.

§ 22.

O stjecanju pravâ u obće.[1]

Da se steče pravo treba da postoje četiri uvjeta, naime: subjekat koji stječe, objekat stjecanja, dogodjaj koji stvara pravni odnošaj, i napokon pravno pravilo, koje onomu dogodjaju daje snagu stečenja.

Ovi dogadjaji, po kojima nastaju pravni odnošaji, zovu se pravne činjenice, te se diele na tri vrsti. Prvo, mogu sastojati u dobrovoljnu djelu stjecateljevu,

[3] CIC., *pro Flacco*, c. 21; FEST., *censui censendo;* GAI., I, 219.
[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 56-57.

Digitized by Google

kao što je zauzeće puste stvari; drugo, mogu sastojati u kakvoj obstojnosti sasvim neodvisnoj od volje stjecateljeve, a ova obstojnost pak može biti, ili naravni [2] dogadjaj ili dobrovoljno djelo treće osobe; [3] treće, mogu sastojati istodobno u dobrovoljnu djelu stjecatelja i u slučajnu dogadjaju, ili u dobrovoljnu djelu toli stjecatelja koli treće osobe. [4]

Ako neko pravo postane po kojem sasvim slučajnom dogadjaju, pravo se stječe *neposredno* čim se sam dogadjaj obistini i to bez ikakva stjecateljeva djela, pače a da on i ne zna za dogadjaj. U tom se slučaju ima neposredno stečenje prava (*ipso iure*).

Stjecanje pravâ dieli se na *izvorno* i *derivativno*, po tome da li se prava stječu neodvisno od prava trećega, ili se prenose s jedne osobe na drugu, tako da ih ova prima od one, a to bilo da prenositelj prenese cielo svoje pravo, bilo samo jednu ovlast sadržanu u svojem pravu. Izvorno je stečenje, na primjer, stečenje vlastničtva zauzećem zapuštene stvari, a tako i stečenje usukapijom. Derivativno je stečenje vlastničtva kad prvašnji gospodar preda stvar, ili kad vlastnik ustanovi pravo uživanja plodova.

Stjecanje se prava dieli još na *onerosno* i *gratuitno*, po tome da li se sbiva za naknadu ili bez nje. Onerosno je, na primjer, stečenje kupovinom ili promjenom; a gratuitno je stečenje prava baštinjenjem ili darovanjem; stečenje po usukapiji može biti toli onerosno koli gratuitno. [5]

---

[2] Primjeri stečenja pravâ uslied naravna dogadjaja jesu stečenje gradjanskoga prava *porodjenjem*, stečenje zapisa *smrću* oporučiteljevom.

[3] Steče se, na primjer, pravo tudjim djelom, ako netko sazida sgradju na našem tlu.

[4] To je, na primjer, stečenje nasljedstva *adicijom*, stečenje vlastničtva *predajom*, stečenje duga *pogodbom*.

[5] To treba opaziti, osobito u pogledu teorije o stječaju lukrativnih uzroka. Vidi knj. II, § 125.

Digitized by Google

§ 23.

O nasliedjenju tudjih prava.

Kadkad se mogu steći prava koja su propala za drugu osobu. Ovaj prielaz pravâ s jedne osobe na drugu zove se *nasliedjenje.*

Svako pravno nasliedjenje zahtieva ova tri uvjeta. Prvo mora obstojati pravan odnošaj, koji se može nasliediti; drugo, ovaj pravni odnošaj mora ostati nepromienjen, a samo subjekat treba da se promieni:[1] napokon treba da stjecatelj stupi na mjesto prijašnjega uživatelja onoga prava krepošću osobita pravna odnošaja koji postoji medju njima, biva medju predšastnikom i nasljednikom.[2] Pravnog nasliedjenja nema u obiteljskim odnošajima, već samo u odnošajima imovinskoga prava.

Nasliedjenje se dieli na posebno i općenito. *Posebno,* ili pod posebnim naslovom, jest ono koje obuhvaća jedno ili više imovinskih prava, ali svako posebice. *Općenito* nasliedjenje, ili pod općenitim naslovom, obuhvaća imovinu kao idealnu cjelinu, bez obzira na njezin posebni sadržaj, toli što se tiče kolikoće koli kakvoće. Istina je doduše da nasliedjenje pod općenitim naslovom uklopno obuhvaća sva posebna prava sadržana u skupnoj

---

[1] Samo to što su dvie osobe imale u razno doba vlastničtvo iste stvari nije po sebi dovoljno da se osnuje pravno nasliedjenje izmedju tih dviju osoba, kao što će se bolje vidjeti u sliedećoj opazki.

[2] Nasliedjenje predpostavlja da su dva pravna odnošaja uzko vezana tako da se mogu smatrati istim i istovjetnim pravnim odnošajem prenešenim s jedne osobe na drugu. Da uzmogne obstojati takav vez treba da se posljednje pravo nadoveže neposredno na prvo. Ako, na primjer, stvar zapuštena od gospodara bude zauzeta od drugoga, nema nasliedjenja. Isto vriedi kada se steče pravo usukapijom. Za nasliedjenje se neobhodno zahtieva da posljednji pravni odnošaj bude osnovan na predhodnom odnošaju i da iz ovoga proizlazi kao posljedica mu. Primjer nam je stečenje vlastničtva predajom. Primilac stječe pravo od predatelja, i ne stječe ni manje ni više nego li je imao predatelj ili njegov predšastnik.

Digitized by Google

imovini, ali to se dogadja samo neizravno, budući su ona posebna prava cjelovit dio skupnosti koja je baš pravi objekat općenitog nasliedjenja. Značajno obilježje nasliedjenja pod općenitim naslovom jest *neposredni* prienos dugova i tražbina što sačinjavaju cjelinu, dočim na posebnog nasljednika prava se prenose samo posredno. Ovdje se baš pokazuje velika razlika što obstoji medju *baštinstvom*, koje je nasliedjenje pod općenitim naslovom, i *zapisom*, koji je nasliedjenje pod naslovom posebnim. Baštinik čim nastupi baštinstvo, postaje vlastnikom čitave imovine pokojnikove, i nasljedjuje izravno sve njegove dugove i tražbine, bez potrebe da mu se izruče ostavinske stvari i ustupe dugovinske tražbe pokojnikove;[3] zapisovnik, naprotiv, ne samo ne nastupa pokojnikove obveze, ali ne stječe niti ostavljenih mu tražbina bez dotičnoga ustupa.[4]

U modernom je pravu jedini način sveobćega nasljedstva *baštinjenje;* dočim u starinskom pravu bili su i ovi načini: *arrogatio, conventio in manum* i drugi o kojima ćemo govoriti na sgodnijem mjestu.

§ 24.

O pravnim činjenicama iz kojih nastaju prava.

Pravne činjenice jesu one činjenice ili oni dogadjaji, positivni ili negativni, po kojiima se prava stječu, gube ili preinačuju. Te su činjenice sasvim raznovrstne, te ih nije moguće drugčije tačno opredieliti nego imajuć osobit obzir na pojedine pravne odnošaje. Osobita su spomena vriedna čovječja djela, biva izvanjsko očitovanje čovječje volje. Čovječja djela, bila positivna ili negativna,

[3] Vidi §§ 118, 177 i 198.

[4] Zapisovniku tražbine ne pristoji direktna akcija proti dužniku da traži izplatu ostavljene mu tražbine, nego može postupati jedino *ex testamento* proti nasljedniku da ga prisili na ustup akcije proti dužniku (vidi § 214): proti ovomu pak ne može postupati, nego kao cesionar ili pomoću *actio utilis tamquam cessa* (vidi § 119).

Digitized by Google

mogu prouzrokovati pravnih posljedica, te s ovoga gledišta mogu se nazvati pravnim djelima, u širokom smislu. Izmedju pravnih djela osobito su važni pravni posli *(negotia)*, ili ti pravna djela u uzkom smislu, kojom riečju označujemo sva očitovanja volje privatnika koja imadu pravne vriednosti, i kojih pravne posljedice namienjene su da oživotvore očitovanu namjeru.[1]

Svako pravno djelo u ovom smislu zahtieva svakako da djelatelj bude sposoban hotjeti i da svoje hotjenje očituje. Ove sposobnosti nemaju pravne osobe, djeca i oni koji su sasvim lišeni razuma, kao što su mahniti, slaboumnici i ludjaci. Ove osobe ne mogu poduzeti pravnih djela nego pomoću svojih zastupnika, naime svojih upravitelja, štitnika ili staratelja.[2]

Da se izvrši pravno djelo u naznačenom smislu zahtieva se nadalje da osoba, sposobna hotjeti, objavi svoje hotjenje, i da je ovo izvanjsko objavljenje ili očitovanje hotjenja isto što i samo hotjenje, jer ako ono što se očitovalo nije se u istinu htjelo, obstoji samo prividno očitovanje volje.[3] Tko tvrdi da se volja, kako je

[1] Vidi LENEL-A u Ihering-ovim *Analima*, knj. XIX, str. 154 i slied. Kažemo očitovanja *privatnika* da izključimo presude magistratâ, odluke, pravilnike, itd. Ne kažemo da očitovanje svakako ima težiti uprav za pravnim uspjehom jer nije nuždno da stranke misle na takav uspjeh, dapače niti da znadu za nj.

[2] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 59.

[3] Kadkad je sam djelatelj uzrok onoj prividnosti, znajući da joj je uzrok ili htijući ju naumice (simulacija). O simulanim pogodbama vidi knj. II, § 101. U slučaju simulacije treba razlikovati sliedeće hipoteze: Ili stranke nisu namjeravali sklopiti nikakvo pravno djelo (absolutna simulacija), a tada očitovanje volje nema nikakve snage; ili su htjele sklopiti djelo različito od onoga što je objavljeno, ili na korist drugih osoba a ne onih koje su imenovane (relativna simulacija), a tada se uporabljuje općenito načelo, biva, treba slieditи pravu namjeru stranaka, ne osvrćuć se na njihovo simulano očitovanje, samo da ne bude po zakonu zabranjeno ono što su htjele, jer u ovoj posljednjoj hipotezi ono što su očitovale da hoće ostaje bez uspjeha jer to u istinu nisu htjele, a ono što su htjele takodjer je bez uspjeha budući zabranjeno. Vidi SERAFINI-EVE opazke na ARNDTS-OVE *Pandette*, I, § 60, opaz. 5, str. 187.

Digitized by Google

očitovana, ne slaže s onim što je djelatelj baš doista htio, mora da to dokaže; ali, bude li dokazano, naravno je da ono očitovanje volje neće imati nikakve pravne snage. Ovomu protuslovju izmedju djelateljeve volje i izvanjskog očitovanja njegove volje, može doduše biti uzročna i zabluda, ali ne valja misliti da zabluda uviek izključuje volju i da s toga obezuspješuje očitovanje iste. Isto se može reći o sili i o zloj nakani, koje mogu izopačiti odluku volje, ali je obično ne izključuju. To nas vodi da razpravljamo o utjecaju što ga na odluku volje mogu imati sila, zabluda i zla nakana.

O sili. — Sila može biti tjelesna *(vis absoluta)* ili duševna *(vis compulsiva)*. Tjelesna je sila kad onoga koga siliš postaviš u takav položaj da ti se ne može oprieti. Takvom se tjelesnom silom ne ćemo baviti, jer izključuje svaku i koju mu drago volju, a bez volje nema pravna djela. Jer, ako silom uzmem za ruku Petra te njegovom rukom nešto napišem, ne mogu reći da je Petar djelovao a još manje da je *htio*. Ali nije tako s duševnom silom. Ona sastoji u prietnji kojom se nekoga plaši neka pristane na nekakvu odluku. Ova sila ne izključuje sasvim volju uplašenoga, budući da onaj koji od straha pristane na neko djelo, on sam stvara neku odluku a svakoj odluci treba privolje, ili, kako kaže pravoznanac Paul u fr. 21, § 5, *quod metus causa* (4, 2), „*quamvis, si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui.*“ I doista ako mi Petar zaprieti da će mi izgorjeti kuću ne učinim li nešto što mi on nameće, ja nisam baš usilovan da izvršim Petrovu želju, jer je do mene hoću li se oprieti njegovim prietnjama ili podnieti zlo kojim me plaši. [4]

[4] Jednom riečju, da stane na snagu posao ne zahtieva se *slobodna* volja, već samo *volja*. Nu ipak se može dogoditi da duševno posilje liši sasvim čovjeka volje. Praktičan je slučaj ove vrsti naveo ULPIJAN u fr. 6, § 7 *de acq. hered.*, XXIX, 2, a naišao je na najraznovrstnija tumačenja (ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 61, opazka 2). Tumačenje što ga je pokušao LANDUCCI u *Commentario alle Pandette di F. Glück*, knj. IV, str. 77, malo se komu svidilo. GANDOLFO, *Antologia giuridica*, II, str. 151.

Digitized by Google

Uprav na temelju ovih načela pravna djela obavljena pod utjecajem tudjih prietnja, ne smatraju se ništavima.[5] Nu ako pravna djela silom sklopljena nisu iz korjena ništava, ipak je uplašena osoba vlastna da izposluje uništenje istih. Pravičnost bo zahtieva da bude ugušena nemoralnost što prati silu i da se nitko ne smije okoristiti nedopuštenim djelom. Baš obzirom na ovu nemoralnost sile, rimski je pretor podielio uplašenomu razne pravne ljekove da se izbavi od štetnih posljedica što mu ih je prouzročila tudja sila; a ti ljekovi su sliedeći: akcija koja potječe iz same pogodbe a kojom usilovani može tražiti uništenje pogodbe i naknadjenje sve štete; *actio quod metus causa*,[6] *exceptio metus*, i povraćaj u prijašnje stanje *propter metum*; što ćemo bolje raztumačiti u posebnom dielu.

Ali, treba paziti da svaka sila ili prietnja, po kojoj nastaju gore izloženi pravni učinci, zahtieva ova četiri uvjeta. Najprije treba da je sila nepravedna, naime da začetnik sile nema prava tako postupati.[7] Drugo, treba da je zlo, kojim se prieti, težko, t. j. da je u pogibli život ili zdravlje, ili znatan dio imovine.[8] Treće, treba da je strah, što ga je prietnja zadala, osnovan, t. j. da zapriećeno zlo bude vjerojatno. Prietnje dakle treba da su učinjene

---

[5] Protivi se ovoj teoriji SCHLIEMANN, *Die Lehre vom Zwange* (Rostock, 1861), ali vidi proti njemu SCHLOSSMANN-A, *Zur Lehre vom Zwange* (Lipsko, 1874). SCHLIEMANN se, osim na fr. 6, § 7 *de acq. her.*, XXIX, 2, naveden u predhodnoj opazki, naslanja i na glasovito mjesto PAULOVO (fr. 21, § 3 *quod metus causa*, IV, 2), što ga SCHLOSSMANN, dj. nav., str. 31 i HENRIK SERAFINI, *Revoca degli atti fraudolenti*, knj. II, str. 99, tumače ovako: Ako je obećanje viena bilo silom iztisnuto, muž po pravu nije dužan da traži izplatu viena, te s toga nije niti dužan da ga povrati, pošto ovako obećanje viena ne može stvoriti prave obveze sbog prigovora *exceptio metus* što pristoji žrtvi nasilja. Drugih razjašnjenja ima u GLÜCK-LANDUCCI-A, IV, str. 80.

[6] *Actio quod metus causa* može se upotrebiti ne samo proti silovatelju, već i proti svakomu koji se išta okoristio (vidi § 37; opazku 6). I *exceptio metus* ima istu vriednost.

[7] Fr. 3, § 1 *quod metus causa*, IV, 2.

[8] Fr. 4, 5, 7, § 1; fr. 8, 22, 23, § 1 i 2 eod. IV, 2; fr. 3, *ex quib. caus. mai.*, IV, 6.

Digitized by Google

u takovim prilikama da se uzmognu izvršiti. Do razuma je pak sudčeva da odluči je li strah osnovan ili nije.[9] Napokon treba da je strah zadat navlaš, t. j. baš zato da uplašeni bude prisiljen izvršiti ono djelo.[10]

O zabludi.[11] — Zabluda je krivo shvaćanje stvarî. Podpuno nepoznavanje stvari, ili ti neznanje, u pravu je jednako zabludi. Ima dvie vrsti zablude, zabluda pravna i zabluda faktična. Prva je nepoznavanje kojeg pravnog pravila,[12] a druga je nepoznavanje koje faktične obstojnosti.[13] Ova razlika vriedi kada se stječu prava ili kad se hoće ukloniti štetnih pravnih posljedica. Jer zabluda, ako služi da pribavi koristi ili da zaprieči štetu, mora da bude oprostiva. Nu, obično, jedino je faktična zabluda oprostiva, samo ako ne potječe od krupna neznanja, dočim pravna zabluda ne može se oprostiti, jer, tko ima običnu sposobnost, ne smije ne poznavati zakona. Al ipak ako, sbog osobitih prilika, dotična osoba nije mogla da upozna ono pravo kojeg se zabluda tiče, može joj se oprostiti i pravna zabluda. U ostalom s maloljetnicima, ženama, vojnicima i seljanima, pošto su manje na prigodi da poznadu zakon, i manje sposobnosti imadu da ga shvate, zakon postupa većom blagošću nego li s drugima, što se tiče pravne zablude. Pošto namjeravamo razvidjeti u posebnom dielu, u svakom pojedinom slučaju, utjecaj zablude bilo na stjecanje koristi, bilo na odstranjivanje štetnih pravnih posljedica, ovdje ćemo se ograničiti da razpravimo kako zabluda utječe na očitovanje volje u pravnim djelima.

---

[9] Fr. 6 i 7 pr. i fr. 9 *quod metus. c.* (4. 2) složen s fr. 3, *ex quibus causis mai.*, IV, 6.

[10] Fr. 14, § 3 i fr. 9, § 1 i fr. 21, pr. *quod metus causa*, IV, 2, Neki, naslanjajući se na fr. 9 pr. *quod metus causa*, IV, 2, zahtievaju nadalje da zlo bude već tu; ali onaj razstavak kaže jednostavno da *strah* mora da postoji dok se sklapa pogodba; a to je pravedno.

[11] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 62.

[12] Na pr. ako stanem ugovarati s maloljetnikom cieneći da su maloljetnici posve sposobni obvezati se.

[13] Na pr. ako ugovaram s maloljetnikom cieneći ga u zabludi punoljetnim.

Digitized by Google

Razlozi koji podtječu osobu na pravna djela, predpostavke s kojih ona polazi i nade koje goji, sve su to duševne činjenice što ne spadaju na pravno djelo, koje je osnovano na volji a ne na razlozima iz kojih je volja potekla. S toga zabluda što se tiče razlogâ ne prieči volju, te pravno djelo sklopljeno pod utjecajem takve zablude nije nigda ništavo. [14] Ovo pravilo vriedi za sva pravna djela, biva za ona medju živima kao i za očitovanja posljednje volje. Nu ova očitovanja mogu biti pobijena kao bezkrepostna uviek kada se dokaže da oporučitelj ili ne bi bio razpoložio, ili ne bi bio onako razpoložio, da je, dok je oporuku pravio, znao za pravo stanje stvari.

Što se tiče drugih vrsti zablude, treba vidjeti da li pored zablude, ipak postoji djelateljeva volja, ili sbog zablude ne postoji. Ako li je zabluda takva da poradi nje nema volje, pravno je djelo ništavo: ako nasuprot postoji volja pored zablude, pravno je djelo valjano. [15] U prvom je slučaju pravno djelo ništavo, ne s toga što je djelatelj bio u zabludi, nego s toga, jer se s onim što je očitovano ne slaže nimalo njegova prava i valjana volja. Drugim riečima, zabluda nije uzrok što je očitovanje ništavo, nego ona je uzrok što ne postoji volja. Odatle sliedi da se u ovom slučaju ne može lučiti zabluda oprostiva od neoprostive, zabluda pravna od faktične. Čim je bo dokazano da nema volje, dočim se zna da je bitan uvjet svakomu pravnomu djelu (dobrovoljnomu, dakako) očitovanje volje onoga koji djeluje, očito je da se ne može govoriti o postojanju pravna djela, te ništa ne može vrieditи ako je uzrok, koji je izključio onu volju, pravna a ne faktična zabluda.

---

[14] Fr. 3 § 7 *de condict. causa data non sec.*, XII, 4; fr. 52 i 65, § 2 *de cond. ind.*, XII, 6. Zabluda o razlozima ili o impulsivnom uzroku ne smije se zamieniti sa zabludom o djelatnom uzroku (fr. 5 § 1 *de act. emti vend.*, XXIX, 1).

[15] Ako su zabludu prouzročile spletke drugog ugovornika, može se tražiti razriešenje pogodbe, kako je kazano na kraju ovoga paragrafa i u knj. II, § 101.

Digitized by Google

Ciela stvar dakle stoji u tome, da treba ustanoviti slučaje kada zabluda izključuje volju. U tom pogledu možemo reći, u obće govoreći, da „zabluda izključuje volju svaki put kada ono što je djelatelj očitovao da hoće, nije u istinu htio bilo sasvim bilo dielom.“ Ovo pravilo tumačitelji izrazuju sliedećim riečima: „samo *bitna* zabluda uzrok je ništavosti.“ Treba dakle izvidjeti koje su bitne strane očitovanja volje, ili, drugim riečima, kada postoji bitna zabluda.

Najprije, zabluda je bitna kada se odnosi na narav pravnog odnošaja što ga se htjelo osnovati. Ako, na primjer, Petar namjerava dati u zakup zemljište, a Pavao ga namjerava kupiti, postoji zabluda o naravi pravnog odnošaja, i s toga pravno djelo nije stalo na snagu, jer se obe volje nisu složile. [16]

Drugo, zabluda je bitna kada se tiče istovjetnosti osobe, samo ako je krivo bila naznačena druga osoba a ne ona na koju se u istinu mislilo, [17] a istovjestnost osobe bila je glavni povod pravnomu djelu.

Treće, zabluda je bitna kada se tiče istovjetnosti objekta. [18] Ako li je objekat očitovanja volje naznačen *po kolikoći,* očitovanje je valjano sve dokle se slažu očitovanje i volja. [19]

Napokon, zabluda je bitna kada pada na glavna svojstva stvari. Glavna ili bitna su ona svojstva koja, po nazorima što vladaju u trgovini, stavljaju stvar u ovu ili onu vrst, polag toga da li ona svojstva postoje ili ne postoje. Ako nasuprot zabluda pada na prigodna svojstva, koja mogu biti na korist ili na štetu stvari, ali joj ne

---

[16] Fr. 18 *de reb. cred.,* XII, 1; fr. 36 *de acq. rer. dom.,* XLI, 1. Vidi dalje § 63, opaz. 19.

[17] Fr. 9 pr. *de hered. inst.,* 28, 5. Ne valja zamieniti zabludu o *istovjetnosti* osobe s onom o njezinim *svojstvima.* Na zabludu o svojstvima osobe mogu se po analogiji uporaviti načela po kojima se vlada zabluda o svojstvima objekta.

[18] Fr. 9, § 1 *de hered. inst.,* 28, 5; § 23. Inst. *de inut. stip.,* III, 19.

[19] Fr. 9, § 3 *de hered. inst.,* 28, 5; fr. 9 pr. *de contr. emt.,* XVIII, 1; fr. 52 *locati,* XIX, 2; fr. 1, § 4 *de verb. obl.,* XLV, 1.

Digitized by Google

sačinjavaju jezgru, zabluda nije bitna i s toga ne izključuje volju,[20] te će se najviše moći tražiti obaljenje ciene ili postaviti koji sličan zahtjev, kako ćemo razložiti u posebnom dielu.[21]

Razpravivši slučaje bitne zablude, nadodajemo da su sasvim uzgredne strane očitovanja volje prigodna svojstva osobe, ime joj, ime i prigodna svojtva stvari, i uzgredni joj djelovi.

U dvostranim pravnim djelima, biva u pogodbama, može se dogoditi da, uslied zablude, očitovanje volje jedne strane ne skladuje s očitovanjem druge strane, pošto jedna strana misli da je druga očitovala drugčiju volju nego li je u istinu, i tako da postoji sklad, gdje u istinu nesklad vlada. U tim prigodama biti će pogodba ništava ili ne, prema tome da li se nesklad pojavio u bitnoj tački ili u uzgrednoj u smislu nazorâ gore izloženih; nego ni ovdje nije zabluda, u svakom slučaju, uzrok ništavosti, već oskudica skladne volje, kako ćemo bolje razpraviti u teoriji o pogodbama.

O zloj nakani. — Do sada smo razmatrali zabludu kakva je u sebi, bez obzira na uzroke s kojih je nastala. Sada ćemo razpravljati o zabludi kada je prouzročena tudjom zlobnom voljom *(dolus)*.[22] *Dolus* je djelo kojim netko nepravedno zavede drugoga ili se njegovom zabludom okoristi da ga sklone na pravno djelo.

Ako li je zabluda, prouzročena tudjim spletkama, bitna, po nazorima prije izloženim, pravno je djelo ništavo već s nestašice volje u djelatelja[23] a *dolus* se uzimlje u obzir jedino sbog akcije o naknadi štete. Pri razlaganju teorije o zloj nakani smjera se samo na

---

[20] Primjerâ zablude o bitnim ili prigodnim svojstvima nalazi se u fr. 9, § 2; fr. 10, 11, 14, 41, § 1; fr. 58 *de contr. emt.*, XVIII, 1.

[21] BIANCHI *Rivista ital. per le scienze giuridiche*, XI, str. 321. Knj. II, § 101 i 134.

[22] Mjesto zle nakane često se upotrebljava prevara kao sinonim.

[23] Vidi opazku 26.

Digitized by Google

onu zabludu po kojoj može postojati volja,[24] ili, još tačnije, na zabludu koja se tiče razlogâ.[25]

Da postoji zla nakana ne treba da varalac smjera na svoju korist; s toga radi dolosno i tko, hotice, dade štetan svjet, kao i tko prevari nasljednika o stanju ostavine da ga sklone na prihvat ostavine, premda se sam ne nalazi medju dužiteljima iste. Ako se tko nepravedno okoristi tudjom zabludom, postoji zla nakana samo onda, kada stranke stoje tako medju sobom da je svaka strana dužna da upozori drugu na zabludu u koju može zaći. A sličan se odnošaj uviek desi u pogodbama, jer svaki ugovornik ima pravo zahtievati da drugi postupa pošteno i da se zlobno ne okoristi time što je on slučajno zabludio.

Zla nakana može biti determinantna *(causam dans)* ili incidentna *(incidens)*. *Determinantna* je, ako je stranka tako plela da se bez toga ne bi bio posao sklopio; *incidentna* je ako bi se pravno djelo bilo sklopilo i bez onih spletaka. Prema tome da li je zla nakana determinantna ili incidentna i prema tome dali dolazi od ugovornika ili od koga stranjskoga, nastaju odatle različiti pravni učinci, koji se mogu okupiti u ovoj izreci:

---

[24] Baš jer se radi o zloj nakani premda postoji volja, prije nego li je pretor priskočio u pomoć nije bilo načina da se po zakonu ukloniš štetnim posljedicama: djelo je bilo sasvim valjano. Nu stranke bi izmjenično obećale da će platiti, u slučaju zle nakane, stanovitu svotu ili pretrpljenu štetu. Bilo je pak osobitih ljekova na korist maloljetnika po zakonu *lex Plaetoria* (fr. 7, § 1 *de except.*, XLIV, 1) i u slučaju jednoga *falsus tutor* (fr. 7 pr. *quod falso tutore*, XXVII, 6). Samo na domaku republike bi prevarenomu podieljena *actio* i *exceptio doli* proti spletkama; ova se posljednja upotrebljavala samo u *stricta iudicia*, jer u onima *bonae fidei „ipso iure inest.“* Vidi § 38, opazku 3.

[25] Kad zabluda nastane uslied prevare, ova pokrije i proguta onu; s toga ne pazi se baš na *zabludu* već na *nepravedno djelovanje* spletkarevo, od koga prevareni hoće da se obrani. Sbog toga zakon dolazi u pomoć prevarenome ne jer je zabludio, nego jer je bio prevaren *(ex capite doli)*. Evo zašto zabluda o razlozima, koja po sebi nema nikakve vriednosti po valjanost pravnih djela, kao što smo gore vidjeli, vriedi kada je prouzročena tudjom zlom nakanom.

Digitized by Google

Ako je jedna strana upotrebila determinantan *dolus*, druga prevarena ima pravo tražiti razvrgnuće pravnog djela ili naknadu štete; ako je upotrebila incidentan, prevarena strana ima jedino pravo da traži podobnu odštetu. Ako pak *dolus* dolazi od koga stranjskoga, pravno je djelo posve valjano, nu prevareni ima *actio doli* proti varatelju da traži naknadu štete.[26]

§ 25.

O raznim vrstima pravnih djela u pravom smislu.

U predhodnom smo paragrafu nasjekli što su pravna djela u pravom smislu, ili pravni posli. Oni su uzrok što se osnivaju, preinačuju i dokidaju pravni odnošaji. Po vrelima, pravna se djela zovu *negotia, negotia iuris,* a gdjegod i *actus legitimi.* Ovaj izraz obično služi za ona pravna djela koja ne dopuštaju uzgrednih uglavaka.[1]

Pravna se djela diele na jednostrana i dvostrana, na onerosna i gratuitna, na djela medju živima i na djela za slučaj smrti.

Jednostrana su pravna djela ona, koja mogu postati djelovanjem jedne same osobe; kao što je, na primjer, zauzeće, zapuštenje, specifikacija, oporuka, kodicil, prihvat ostavine, nezvano vršenje tudjih posala. *Dvostrana* su pravna djela ona koja ne mogu postati bez djelovanja dviju ili više osoba; kao, na primjer, predaja, brak, adopcija, a navlastito pak sve pogodbe svake vrsti.[2]

Lukrativna pravna djela su ona, u kojima je sadržano nadarenje, kao, na primjer, oporuka, darovanje, pogodba

---

[26] Suvišno je ponavljati što je gore bilo rečeno, naime da ovdje imamo pred očima samo slučaj kada *dolus* prouzroči zabludu koja po sebi ne utječe nimalo na valjanost pravnog djela (kao što je baš zabluda o razlozima), jer u slučajima bitne zablude nema volje, i pravno je djelo ništavo, bez obzira da li *dolus* obstoji ili ne i da li dolazi od koga ugovornika ili od koga stranjskoga.

[1] Fr. 77 *de reg. iur.,* L, 77. Vidi § 28, opaz. 5.

[2] I jednostrane su pogodbe dvostrana pravna djela (vidi knj. II, § 104).

Digitized by Google

posudna, ostavna i punomoćna. Pravna djela *onerosna* jesu ona u kojima svaka strana smjera na naknadu, kao kupovina, najam, zamjena, nagodba i ostala.

§ 26.

O sastavnim elementima pravnih djela.

Elementi koji sačinjavaju pravno djelo jesu bitni, naravni i slučajni *(essentialia, naturalia, accidentalia negotii).*

Bitni su elementi oni bez kojih pravno djelo ne bi postojalo: oni su jezgra djela. Tako, na primjer, ciena je bitan elemenat kupovine, jer bez ciene nema prodaje.

Naravni su elementi oni koji nisu nuždni za obstanak pravna djela, ali koji postoje obično u svim pravnim djelima, te se predpostavlja da su u djelu ako ih ugovornici nisu izrečito izključili. Tako, na primjer, dužnost kupčeva da plati cienu na predavanju kupljene stvari naravan je elemenat kupovine.

Slučajni su elementi oni, koji ne dolaze iz same naravi pravna djela, nego treba da budu izrečito nadostavljeni. Tako, na primjer, kupac može uglaviti da će izplatiti cienu poslie nekoliko vremena. [1]

Da postoje bitni elementi pravna djela ima da dokaže onaj, koji iz samoga djela izvodi koje pravo; čim su bitni elementi dokazani, naravni se predmnievaju, a tko protivno tvrdi treba da dokaže; da postoje pak slučajni elementi ima da dokaže onaj koji na njima osniva svoja prava, jer se isti ne predmnievaju.

Od slučajnih elemenata prvi su: uvjeti, rok i nalog.

---

[1] U povjestnom razvoju elemenat može promieniti narav; tako dužnost odgovarati za evikciju u kupovini bila je s početka *accidentale negotii;* kasnije postade *naturale* (vidi knj. II, § 134).

Digitized by Google

§ 27.

O uvjetima. [1]

O POJMU UVJETA. — Uvjet je, u širokom smislu, dogadjaj o kome visi pravan odnošaj.

U užem i pravijem značenju uvjet se zove dogadjaj *budući* i *neizvjestan* o čijem obistinjenju ili neobistinjenju visi neki pravni odnošaj. [2] Pravno djelo, sklopljeno s tim ograničenjem, zove se *negotium conditionale*, u opreci s djelima sklopljenim bez uvjeta, koja se zovu *negotia pura*.

O RAZNIM VRSTIMA UVJETÂ. — Uvjeti su suspensivni ili resolutivni, afirmativni ili negativni, slučajni, potestativni ili mješoviti, dopušteni ili nedopušteni.

Uvjet je suspensivan ako o njemu visi *obstanak* pravna djela; *resolutivan* ako o njemu visi *prestanak* pravna djela. —

Uvjét je *afirmativan*, kada pravno djelo primi snagu, čim se obistini neka faktična okolnost; *negativan* je kad pravno djelo izgubi snagu čim se obistini ona okolnost. [3]

Uvjet je *slučajan*, ako li mu obistinjenje visi jedino o slučaju; *potestativan* ako visi samo o volji onoga, čije je pravo podredjeno tomu uvjetu; a napokon uvjet je *mješovit* ako visi i o volji njegovoj i o slučaju.

Dopušten je uvjet koji nije protivan ni zakonu ni ćudoredju; *nedopušten* onaj koji sadrži nešto zabranjena ili priekorna po zakonu i moralu. [4]

O OBISTINJENJU UVJETÂ. — Uvjet je izpunjen *(conditio existit)*, ako se je dogadjaj, postavljen kao uvjet, sasvim

---

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 66-72; BORGNA, *Contributo alla dottrina delle determinaz. accessorie negli atti giurid.* Cagliari 1891.

[2] Iz uvjetâ u pravom smislu treba izključiti uvjete nuždne, nemoguće, naravne i one koji se odnose na dogadjaj sadašnji ili budući. O ovim uvjetima u nepravom smislu govorit ćemo na kraju ovoga paragrafa.

[3] Ipak ne valja paziti samo na gramatični oblik naredjenja.

[4] Po nedopuštenim uvjetima nastaju isti učinci kao i po uvjetima nemogućim.

Digitized by Google

obistinio. Sve dok se ovaj dogadjaj ne obistini, samo ako je još moguće da se obistini, kaže se da uvjet visi *(conditio pendet)*. Ako je pak izvjestno da se više neće obistiniti, kaže se da je uvjeta nestalo *(conditio deficit)*. Negativni uvjeti pak smatra se da su se obistinili kad je više nemoguće da se izpuni što je bilo stavljeno kao uvjet. —

Uvjet se smatra izpunjenim, premda se dogadjaj stavljen za uvjet nije još u istinu obistinio, onda kada onaj, komu je do toga da se uvjet ne obistini, zaprieči opačinom izvršenje proti smislu onoga što je bilo ustanovljeno. [5]

O UČINCIMA UVJETÂ. — Da se tačno oprediele učinci uvjetâ postavljenih pravnim djelima, shodno je da razstavimo uvjete suspensivne od resolutivnih, i da napose pretresemo jedne i druge, uzevši u obzir tri stadija: dok uvjet visi, kad se obistinio i kad ga je nestalo.

Učinci suspensivnih uvjeta. — Dok visi suspensivan uvjet neizvjestno je hoće li pravno djelo doći do snage. Pravno djelo postoji, ali je djelo uvjetno: naime, ono sadrži u sebi mogućnost da nastanu pravni učinci na koje se smjeralo, ali ipak to je samo mogućnost koje može sasvim nestati. Budući pravno djelo sadrži u sebi mogućnost da nastanu pravni učinci na koje se smjeralo kad se to djelo osnivalo, ono već od početka ima neku pravnu vriednost i nešto pravne kreposti, u tom smislu da onaj, koji na tom djelu osniva neko svoje pravo, ma kako nestalno i neizvjestno bilo, ne može samovoljno biti lišen istoga. To je zakonita nada koja pripada njegovoj imovini i koju on, umre li dok uvjet visi, prenosi

---

[5] Fr. 161 *de reg. iur.*, L, 17. Praktičnih primjera ima u fr. 7 pr. i u fr. 50 *de contr. emt.*, XVIII, 1. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 69, opazka 2 (4ª nakl., str. 215). Da li, izjaloviv se svaki pokušaj, pokazana dobra volja vriedi kao izpunjenje, do toga je kako se tumači dotični posao. Odgovor će biti ponajviše afirmativan što se tiče naredjenja posljednje volje.

Digitized by Google

na svoje nasljednike.[6] Druga strana, na čiju se štetu uvjet može obistiniti, ne može uništiti onu nadu ni raditi da pravni učinci, što će nastati ako se uvjet izpuni, ne nastanu, nego ona je dužna da čeka kraj uvjetu, i u ovom pogledu može se podpunim pravom reći da je ona vezana. I baš sbog ovoga veza, čim se obistini uvjet, odpadaju po sebi sve one pravne odredbe, što ih je, dok je uvjet visio, stranka učinila proti pravu koje je moglo nastati iz uvjetovanog djela.[7]

Ako suspensivnog uvjeta nestane, pravno djelo ostaje bezkrepostno, ništavo.[8]

Obistini li se suspensivan uvjet, uvjetno pravno djelo stupa podpuno na snagu i proizvodi sve pravne učinke, kao da je bilo bezuvjetno.[9]

---

[6] Dužitelj pod uvjetom može u nekim slučajima dobiti kauciju da se posluži svojim budućim pravom ili postignuti koje drugo jemstvo (fr. 16 pr. *de hered pet.*, V, 3 — fr. 40 *ad leg. Aquil.*, IX, 2 — fr. 13, § 5 *de pignor.*, XX, 1 — fr. 1, § 3, 14, 20; fr. 5 pr. § 2 i fr. 10 *ut legat.*, XXXVI, 3). U slučaju dužnikove smrti može zahtievati proti nasljednicima odieljenje imovine poput bezuvjetnih dužitelja (fr. 4 *de separationibus*, XLII, 6). Uvjetan pravan odnošaj elemenat je imovinski; s toga može se založiti i uračunava se kad se odbija *quarta Falcidia*. Glede pitanja da li uvjetan dužitelj može pitati *missio in bona* u slučaju da dužnik propadne vidi H. SERAFINI-A, *Della revoca degli atti fraudolenti*, II, str. 178 i slied. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 70, opaz. 4.

[7] Da je, na primjer, Petar, pod uvjetom, prenio na drugoga vlastničtvo svoga zemljišta, ne bi mogao, dok uvjet traje, prenieti isto vlastničtvo na koga trećega ili ga obterititi poslužjem ili podlogom; a da to učini, čim bi se uvjet obistino prestalo bi punim pravom ono poslužje ili onaj podlog, kao što bi izčezlo takodjer vlastničko pravo već preneseno na koga trećega.

[8] Fr. 8 *de peric. et com.*, XVIII, 6: „quodsi defecerit conditio, nulla est emtio sicut et stipulatio.“ Cfr. fr. 37 *de contr. emt.*, XVIII, 1; fr. 19 *de hered. vel act. vend.*, XVIII, 4.

[9] Fr. 11, § 1 *qui potiores in pign.*, XX, 4; fr. 8 pr. *de per. et com.*, XVIII, 6; fr. 16 *de solut.*, XLVI, 3; fr. 69, § 1 *de legatis* I (XXX); fr. 78 *de verb. obl.*, XLV, 1; fr. 18 *de reg. iur.*, L, 17. Odatle sliedi pravilo da izpunjen uvjet djeluje retroaktivno od postanka pravnog djela. Tomu pravilu ima se izuzetak kada izpunjenje uvjeta sastoji

Digitized by Google

Učinci resolutivnih uvjeta. — Sve ono što u suspensivnim uvjetima vriedi o *početku* pravnog odnošaja, u resolutivnim uvjetima vriedi o *svršetku* istoga. Da se bolje razjasni ovo pravilo, razgledat ćemo i ovdje ona tri stadija naime dok uvjet visi, kad ga nestane i kad se obistini.

Dok visi resolutivan uvjet, pravno djelo proizvodi sve učinke što ih po svojoj naravi može proizvesti, ali uz mogućnost ipak da, kad se obistini uvjet, izgubi krepost. S toga u tom slučaju govori se o *negotium perfectum, quod sub conditione resolvitur.*

Ako resolutivnog uvjeta nestane, izvjestno je već da pravno djelo, koje se je moglo slučajno razriešiti nije više razrešivo, te ono djelo sada vriedi kao da nije nikad bilo stavljeno pod uvjet.

Kada se obistini resolutivan uvjet, pravno se djelo, uz koje je postavljen, razriješi te punim pravom prestaju mu svi pravni učinci, kao da nije nigda postojalo.

Neka se pak ne misli, da, obistinjenjem resolutivnog uvjeta, nastaje osobna akcija kojom se može tražiti povraćaj stvari u prijašnje im stanje; jer pače pravni učinci, što ih je proizvelo djelo podloženo resolutivnom uvjetu, prestaju sasvim kao da ih nikad nije bilo.[10] Drugim riečima, resolutivan uvjet ako se obistini djeluje retroaktivno.

O NEPRAVIM UVJETIMA. — Ima uvjeta koji u strogom smislu nisu baš uvjeti. To su uvjeti nuždni, nemogući, naravni i oni koji se odnose na kakav dogadjaj sadašnji ili prošli.

Nuždni uvjeti. — Nuždni su oni uvjeti, koji se moraju svakako obistiniti. Na primjer: „obvezujem ti se platiti

u djelu odvisnu od dobre volje dužnikove. (Ovo je načelo primienjeno u fr. 4 *quae res pignori*, XX, 3). Glede drugih ograničenja vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, I, § 71 i spisatelje ondje navedene

[10] Fr. 4, § 3 *de in diem add.*, XVIII, 2; fr. 3 *quib. mod. pign.*, XX, 6; fr. 41 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 9 *de aqua*, XXXIX, 3; c. 4 Cod. *de pactis inter vend. et emt.*, IV, 54. Ne protivi se const. 3 Cod. IV, 54. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 71, opazka 7.

Digitized by Google

tisuću kruna umre li Petar.“ Izvjestno je da će Petar umrieti, ali je samo neizvjestno kada će se to dogoditi, i s toga se jur sada znade da će se prije ili poslie uvjet obistiniti. Pravno djelo sklopljeno pod ovakim uvjetom nije uvjetno, nego bezuvjetno *(negotium purum)*. U rečenom slučaju, ja sam već od početka dužan obećanu svotu, dočim se samo izplata ima odgoditi do smrtnoga dana, ako su tako namjeravali ugovornici.[11] Drugi primjer nuždna uvjeta bio bi ovaj: „obričem ti tisuću kruna ako cieli ovaj mjesec Petar ne takne prstom nebo.“ Pošto je od početka izvjestno da Petar neće taknuti prstom nebo, i ovaj uvjet *ako ne takne prstom nebo* već je izpunjen. To je isto kao da sam rekao: „dat ću ti tisuću kruna ako se ne dogodi što je nemoguće da se dogodi“, i s toga morat ću platiti odmah onu tisuću kruna kao da sam ih bezuvjetno obećao.[12]

Nemogući uvjeti. — Uvjeti su nemogući, ako je već od početka izvjestno da, po naravnim ili pravnim zakonima, dogadjaj na koji se odnose neće se nigda moći obistiniti. S toga su ti uvjeti ili *po naravi* ili *po pravu* nemogući. Primjer uvjeta *po naravi* nemoguća: „obričem ti tisuću kruna, takneš li prstom nebo.“[13] Primjer uvjeta *po pravu* nemoguća: „obričem ti tisuću kruna ako se valjano oženiš sa svojom sestrom.“ Nemoguć uvjet vriedi koliko i zaniekanje slobodne volje onoga koji se obvezuje ili koji odredjuje pod takvim uvjetom, te s toga imao

---

[11] Fr. 9, § 1 *de novat.*, 46, 2: „Qui sub conditione stipulatur, *quae omnimodo extitura est, pure* videtur stipulari.“ Vidi dalje fr. 79 pr. *de cond.* (35, 1) i § 11, Inst. III, 19, str. ista, opazka ista.

[12] Fr. 8 *de V. O.*, 45, 1: „Sed cum eo, qui ita promisit: *si intra Kalendas digito coelum non tetigerit*, agi protinus potest.“ Neki pisci zovu ove nuždne negativne uvjete *negativnim nemogućim uvjetima*, ali ovaj naziv treba odbaciti, jer načela po kojima se vladaju uvjeti *nemogući* veoma su različiti od načela koja vriede za uvjete *nuždne*. Vidi i opazke 11, 13 i 14. Cfr. *Archivio Giuridico*, knj, VIII, str. 427.

[13] Vidi § 11 Inst. *de inut. stipul.* (3, 19). Ne mari da tko nešto obeća ili odredi pod uvjetom nemogućim misli u zabludi da je moguće da se uvjet obistini. Uvjet ipak ostaje nemoguć (fr. 31 *de obl. et act.*, 44, 7).

Digitized by Google

bi u svakom slučaju prouzročiti ništavost djela. Ova je ništavost očito izrečena za djela medju živima,[14] nu glede naredjenjâ posljednje volje, vriedi pravilo da se nemogući uvjeti smatraju kao da nisu postavljeni.[15]

Naravni uvjeti. — Naravni uvjeti, biva oni koje sam zakon postavlja stečenju koga prava, ne čine pravno djelo uvjetnim, pošto su nepotrebito ponavljanje onoga što se već razumieva po samoj naravi djela. Ovi su uvjeti samo prividni, a nemaju snage pravih uvjeta.[16]

Uvjeti koji se odnose na dogadjaj sadašnji ili prošli. — I ovo su samo prividni uvjeti, ali u istinu ne čine uvjetnim pravno djelo komu su postavljeni jer u njima nema ništa neizvjestna. Neizvjestnost je samo u misli stranaka, ali nije u naravi stvari. Jednostavno ustanovljenje obstojnosti dosta je da se rieši je li se ili nije dogadjaj obistinio već od postanka djela: u prvom je slučaju djelo već od početka čisto bez uvjeta: u drugom nije nigda postalo.[17]

---

[14] Fr. 31 *de obl. et act.*, 44, 7.

[15] GAI., III, 98; § 10 *Inst. de hered. inst.*, II, 14; fr. 3, *de cond. et demonstrat.*, XXXV, 1. Isti učinci koji se radjaju iz nemogućih uvjeta, radjaju se i iz uvjeta nedopuštenih *(turpes)* biva iz onih koji udare djelu, u kojem se dese, takav pečat da je ukupan posao priekoran po zakonu moralnome ili po gradjanskome. Da se pozna je li uvjet dopušten ili nedopušten ne valja paziti na čin postavljen kao uvjet, već na cilj za kojim teži onaj koji je uvjet postavio. Treba pak znati da je podpuno valjan uvjet koji se odnosi na nedopušteno djelo koga trećega (n. pr. „platit ću ti stotinu počini li Petar ono opako djelo“) ili na nedopušteno djelo jedne stranke, ako se usluga ne predstavlja kao nagrada nedopuštenu djelu ili kao jedini razlog, s koga se stranka toga djela čuva. Fr. 121, § 1 *de verb. obl.*, XLV, 1; fr. 123 *eod.*; fr. 7, § 3 *de pactis*, II, 14.

[16] Fr. 69 *de hered. inst.*, 28, 5.

[17] Na primjer: Obvezujem ti se platiti tisuću kruna ako su 1866 Prusi pobiedili kod Sadove. Sad, ili dogadjaj postoji već od početka, a onda sam ja odmah bio dužan; ili dogadjaj ne postoji, a onda je obećanje ništavo, kako je rečeno takodjer u § 6, Inst. III, 15: *„Nam si ita non sunt, nihil valet stipulatio; sin autem ita se habent, statim valet.“*

Digitized by Google

Napokon ćemo opaziti da neka pravna djela ne trpe ikakovih uvjeta, a neka, kao na primjer, prihvat ostavine, ne trpe neke vrsti uvjeta. Tako, na primjer, ne može se imenovati baštinika pod resolutivnim uvjetom: smatralo bi se kao da uvjet nije postavljen.[18]

§ 28.

O roku i o nalogu.

Rok ili „dies."[1] — Rok postavljen pravnu djelu jest čas od koga djelo ima započeti, ili do koga ima trajati pravan odnošaj. U prvom slučaju imamo početni rok *(dies a quo)*, u drugom dočetni rok *(dies ad quem)*. Rok može biti odredjen izravno ako je baš naznačen dan po kalendaru,[2] ili neizravno ako se odnosi na budući dogadjaj ili na svršetak nekoga trajanja, na primjer, na čas moje smrti, kada se izbaviš štitničtva. Ako je rok neizravno odredjen, može biti neizvjestno hoće li se dogadjaj obistiniti *(dies incertus an)*. U tom slučaju ne postoji pravi rok, nego uvjet.[3]

Rok, za razliku od uvjeta, ne čini neizvjestnim pravni odnošaj (biva obstanak ili mu svršetak), nego, polag toga da li je rok početan ili dočetan ne dâ da se odnošaj izvrši ili prieči da se nastavi. Na primjer, obećam li tisuću

---

[18] Fr. 77 *de reg. iur.*; fr. 88 (89) *de hered. inst.* Vidi § 28, opazku 5 i ARNDTS SERAFINI-A *Pandette*, § 68, opaz. 3 i § 495, opaz. 1.

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 73.

[2] Na primjer: Obvezujem ti se platiti tisuću kruna na 10 siečnja došaste godine. — Primjer dočetnog roka: Dajem ti ovo zemljište u najam za godinu dana, t. j. od 11 studenoga 1894 do 10 studenoga 1895.

[3] Na primjer: Obvezujem ti se platiti tisuću kruna onaj dan kad navršim devedesetu godinu. Ovdje je rok samo prividan; a u istinu postoji uvjet. Nu gdjegod namjera stranaka može biti da se i rok, premda je neizvjestno hoće li doći, smatra kao pravi rok. Na primjer, ako pustim Petra neka uživa neko zemljište *sve do dana dok Pavao navrši dvadeset i petu godinu*, može biti da sam namjeravao reći dok bi Pavao bio navršio dvadeset i petu godinu, da bude poživio.

Digitized by Google

kruna za 1[1] siečnja došaste godine, moj dug postoji već od obećanja, a postavljeni rok odgadja samo izvršenje toga obećanja.[4]

Ne može se svakomu pravnom poslu postaviti rok.[5]

Nalog ili „modus“.[6] — Nalog je tegoba nametnuta onomu koji je obdaren. Naime, često se dogodi da se u darovanju i u odredjenjima posljednje volje naloži onomu koji se time koristi (obdareniku, baštiniku ili zapisovniku) da ono što je primio upotrebi sasvim ili dielom za neku odredjenu svrhu, ili da izvrši koju drugu naredbu.[7] Ovakav nalog, koji nema značaja korespektivnosti, nego je samo smanjenje udieljenog dobročinstva, razlikuje se od uvjeta i roka u tome što ne smeta da pravo postane niti da se izvrši.

Tko primi što mu je bilo *sub modo* ostavljeno dužan je da izvrši naloženu mu tegobu,[8] samo da u ovoj tegobi ne bude što nemoguća, nezakonita ili nemoralna.[9] U tu svrhu dobročinitelj, njegovi nasljednici, i onaj na čiju je korist ustanovljena tegoba, mogu zapravdati obdarenika

---

[4] Što se tiče početnog roka *(dies a quo)*, načelo, po kojem pravo odmah staje na snagu, ali mu je obustavljeno izvršenje i izvršivost, vriedi za obvezna prava, za založno pravo i za poslužja, a ne vriedi za pravo vlastničtva. Vlastnik s rokom nije još vlastnik. Što se tiče konačnog roka *(dies ad quem)*, prieporno je da li na dospietku roka prestaje *ipso iure* vlastničtvo dozvoljeno *ad diem*. Vidi u predhodnom §u opazke 7 i 10.

[5] Fr. 77 *de reg. iuris.*, L, 17: „Actus legitimi, qui non recipiunt diem, vel conditionem, veluti emancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adiectionem.“ Vidi gore § 25, § 27, opaz. 18 i knj. II, § 185.

[6] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, 74.

[7] Primjer: „*Centum millia tibi lego ut monumentum facias.*“ *Modus* ne diže djelu gratuitno obilježje, ni onda kada obdarenik ima, da sve što je primio, namieni stanovitoj svrsi.

[8] C. 9 Cod. *de donat.*, VIII, 54 (53). Vidi sliedeću opazku.

[9] Fr. 37 *de cond.*, XXXV, 1; fr. 8, § 6 i 7 *de cond. inst.*, XXVIII, 7; fr. 7 na kraju *de annuis legat.*, XXXIII, 1.

Digitized by Google

e da ga prisile na izvršenje naložene mu tegobe.[10] Da se to izvršenje osigura obično se može iskati jemčevina.[11] *Modus* ne valja zamieniti s prostim savjetom, koji nema nikakve pravne kreposti.

§ 29.

O nuždnim svojstvima pravnih djela u pravom smislu.

Za obstanak pravna djela ili posla zahtieva se subjekat, objekat i stanovito očitovanje volje.

Subjekat. — Subjekat koji poduzimlje djelo mora biti sposoban da djeluje (svojevlast).[1] Te sposobnosti, kako smo već kazali (§ 9 i 24), nemaju djeca, mahniti i ludjaci, koji dakako ne mogu sklopiti nikakav pravni posao; ima pak osobâ koje su samo donekle nesposobne, kao na primjer, štićenici, koji, bez vlasti *(auctoritas)* svoga štitnika, mogu ugovarati ali ne mogu obećati. Maloljetnicima i ženama takodjer je ograničena, u nekom smjeru, djelatna sposobnost, kako ćemo vidjeti na shodnu mjestu.

Objekat. — Objekat pravna djela mora biti moguć i dopušten.[2] S toga ako je objekat tako neizvjestno naznačen da ga nije nikako moguće ustanoviti, djelo je nevaljano. To isto vriedi ako je pravnu djelu objektom stvar koja ne postoji ili koja je izvan trgovine. Ako je pak objektom pravnu poslu djelo koje osobe, ovo djelo mora biti dopušteno te po naravi i po pravu moguće.

Očitovanje volje. — Obično je dosta da se volja kakogod očituje, naime ustmeno, pismeno, znacima ili drugim uspješnim načinom. Gdjegod ipak potrebito je držati se nekih svečanih oblika, biva da se služiš

---

[10] Fr. 40, § 5; fr. 71 pr. § 1 i 2 i fr. 80 *de cond. et demonstr.*, XXXV, 1.

[11] Fr. 19 *de legatis* III° (XXXII). Vidi i predhodnu opazku. Nu ako se *modus*, bez obdarenikove krivnje već samo pukim slučajem, ne da izpuniti, posao se smatra kao da je sklopljen bez *modus*-a.

[1] Vidi takodjer knj. II, § 100, 159, 172, 181.

[2] Vidi i knj. II, § 102.

Digitized by Google

nekim odredjenim riečima, da se pozoveš na svjedoke, da djelo u pismeno staviš, ili da učestvuju javni urednici. Izvršenje ovih svečanih čina, kadagod ih zakon izrečito zahtieva za valjanost djela a ne samo za dokazne svrhe, neobhodno je potrebito za pravni obstanak djela, jer ako se ti svečani čini ne izvrše djelo je nevaljano.[3]

§ 30.

O nevaljanosti pravnih djela.[1]

Nevaljanost pravnih djela ili posala dvojaka je, naime ništavost (neobstanak) i uništivost (razrešivost).

Ništavo (neobstojeće) je ono pravno djelo ili onaj pravni posao, što postoji samo prividno, ili faktično, ali po pravu ne postoji. Ništavo je dakle djelo kada po pravu ne vriedi te ne postoji. S toga ništava je oporuka koja mimoidje sina podložna očinskoj vlasti ili u kojoj nije imenovan nasljednik ili koja nema sve svečanosti što ih zakon izrečito zahtieva.[2]

---

[3] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 64 i memorija: *Sulla nullità degli atti giuridici compiuti senza l' osservanza delle forme prescritte dalla legge.* Rim, 1874. PUNZI, *Nullità degli atti*, 1880.

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 79 i MITTEIS u *Jheringa (Jahrbücher für Dogmatik)*, XXVIII, str. 84 i slied.

[2] Ako je djelo ništavo (neobstojeće) ne treba tražbe da ga se uništi; pače takove tražbe nema, jer zakonito ne postoji djelo ili posao što bi se imao uništiti. S toga, u ovom slučaju, zakoniti nasljednici, mjesto da ištu da oporuka bude uništena, zametnut će *hereditatis petitio*, a bude li im prigovoreno da postoji tobožnja oporuka, bit će dosta da joj poreknu pravni obstanak. U slučaju priepora, sudac će doduše izreći da li oporuka pravno postoji ili ne; ali, bude li smatrao da ne postoji odmah će otvoriti bezoporučno nasliedjenje i osudit će traženika da vrati ostavinske stvari, budući ne postoji oporuka po kojoj ih je htio posjedovati. Drugim riečima, osuda biti će osnovana na nepostojanju tobožnje oporuke, ali to je ne uništuje, pošto se ne može uništiti česa nema. (ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 79, opazka 2). Poglavite razlike izmedju ništavih djela (neobstojećih) i uništivih (razrešivih) sabrane su u ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, I, § 79, opazka 4.

Digitized by Google

Uništivo je (razrešivo) ono pravno djelo što doduše po pravu postoji, ali ga može pobiti jedna ili druga strana ili tko treći koga se tiče ako je na to ovlašten; te uslied toga pobijeno djelo gubi snagu. Dok pak uništivo pravno djelo nije stao pobijati tko je vlastan, djelo sveudilj postoji. Tako, na primjer, pravno djelo sklopljeno prevarnim ili silovitim načinom nije ništavo, jer po pravu postoji, sve dotle dok se prevareni ili uplašeni ne posluži pravom da traži uništenje.[3]

Djelo može biti nevaljano od postanka svog ili može kasnije nevaljanim postati. Nevaljano je djelo od postanka svog, kad mu manjka bitan uvjet, ili kada se protivi prohibitivnu zakonu. Uzroci s kojih pravno djelo, u početku valjano, kasnije postane nevaljanim, razni su polag naravi djela, i ne dadu se razdieliti na obće razrede. Jedan je primjer razvrgnuće oporuke po tome što se rodilo posmrtče, *postumus suus*, koje je oporuka mimoišla, ili po promjeni volje.[4]

Gdjegod pravno djelo može biti nevaljano po nekom zakonskom propisu koji se tiče onoga tko je djelo sklopio, ali inače to djelo ima sva svojstva što ih zahtieva drugi zakonski propis te je u ovom smjeru valjano. Po današnjem pravu mjenična obveza, na primjer, može biti valjana kao civilna obveza, kad nema koje svojstvo potrebito valjanoj mjeničnoj obvezi. Tako može vrieditи kao darovanje prodajna pogodba, u kojoj je ugovoreno da prodavac ne smije tražiti ciene.[5]

---

[3] Vidi § 24 i knj. II, § 101. Ako prevarena ili uplašena osoba neće da pobija pravni posao sklopljen prevarnim ili silovitim načinom, kao što je vlastna, druga strana ne može okoristit se razrešivošću toga posla, jer to bi bila *exceptio ex iure tertii* (vidi i knj. II, § 100 na kraju).

[4] Vidi knj. II, § 193.

[5] Prepiru se moderni civiliste, treba li da oblik bude onakav kakav se zahtieva za pravo djelo ili je dosta ono što treba za simulano djelo. PACIFICI-MAZZONI, *Istituzioni*, II, br. 134 (3e izd., str. 227); BIANCHI F. S., *Principii generali sulle leggi*, br. 91, str. 425 i slied.

Digitized by Google

Gdjegod se dogodi da nevaljano pravno djelo postane kasnije valjanim. U tom smjeru možemo imati dva različita slučaja, naime da djelo postane valjano jerbo je prestao uzrok nevaljanosti i jerbo je djelo bilo kasnije odobreno.

Što se tiče prvoga slučaja vriedi obće pravilo da ništavo pravno djelo ne postaje valjano ako prestane uzrok ništavosti.[6] Samo neobičnim putem zakon dopušta da se kasnije može nadodati djelu ono što je njegovoj valjanosti manjkalo od postanka, a to se osobito dogadja kad je uzrok nevaljanosti taj što nije bilo privolje treće osobe, koja je pak kasnije privoljela; kao na primjer, po rimskom pravu, kad staratelj kasnije potvrdi maloljetnikovu prodaju, ili kad otac odobri novčani zajam što ga je sklopilo diete iz njegove kuće.[7]

Što se tiče drugoga slučaja, treba razlučiti ništava djela od uništivih. Pravno djelo ništavo s kakva formalna nedostatka ili s kakva razloga javnoga reda ne može se izcieliti nikakvim konfirmativnim djelom;[8] dočim pravno djelo uništivo može potvrditi ili ratifikati onaj koji ima pravo da ga pobija.[9]

---

[6] Fr. 29 *de reg. iuris*, L, 17: „Quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere." Ovo je glasovito pravilo *Katonovo* koje se odnosi se zapise (§ 216). Kada se govori o kasnijo konvalescenciji ništavih djela, često se upotrebljava time neizpravan izraz, dielom što se time naznačuje kasniji postanak valjana posla jednaka sadržaja, dielom što se time označuje obistinjenje nekog dogadjaja koji odlučuje o valjanosti posla koja je do tada bila neriešena. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 78-79 i BERTOLINI, *La ratifica degli atti giuridici*, Rim, 1889-1891. Vidi i sliedeće opazke

[7] Const. 7 pr. *ad Sc. Maced.*, IV, 28.

[8] Doista djelo koje ne obstoji ne može da bude potvrdjeno. Ono što se nepravilno zove potvrdjenje ništavih djela nije potvrdjenje, nego novo djelo, koje, kad se sjedine svi uvjeti što ih zakon zahtieva, vriedit će, ali bez retroaktivne snage. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 78, opazka 15.

[9] Ima primjerâ u fr. 3, § 1 *de min.* (IV, 4); u fr. 7, § 16 i fr. 19 *de Sc. Maced.*, XIV, 6 i u const. *de his quae vi* (II, 20). Vidi takodjer § 24, opazku 28.

Digitized by Google

Nevaljanost može biti i djelomična, bilo obzirom na sadržaj posla, bilo obzirom na osobe. Pogodba koja veže samo jednu stranu zove se *negotium claudicans*. Tako, na primjer, ako pupil što proda *sine tutoris auctoritate* ta pogodba veže samo kupca.[10]

§ 31.

O nedopuštenim djelima u obće a o krivnji napose.[1]

O NEDOPUŠTENIM DJELIMA U OBĆE. — U obsegu privatnoga prava nedopušteno je djelo svaka radnja ili propust, kojim se na neopravdan način vriedja tudje pravo. Djelo može biti nedopušteno po sebi a da ne postoji nikakav obvezan odnošaj izmedju štetnika i oštećenika, ili u svezi s posebnim obveznim odnošajem što medju njima postoji. U prvom se slučaju nedopuštena djela zovu *delicta*, a ako vriedjaju privatna prava, zovu se tačnije *delicta privata*. Od ovih privatnih delikata potječe osobita vrst obvezâ *(obligationes ex delicto)*, o kojima ćemo govoriti u trećem dielu. U drugom pak slučaju delikti prouzrokuju samo preinaku već postojećeg obveznog odnošaja.

Svako nedopušteno djelo predpostavlja da je povriedjeno tudje pravo, i da se ova povreda može upisati u grieh onomu od koga potječe. Ovo se zove krivnja u širokom smislu.

O KRIVNJI. — Krivnja *(culpa)*, u širokom smislu, postoji uviek kad se koga može okriviti s povrede tudjega prava. Krivnja u ovom širokom značenju obuhvaća toliko zlu nakanu *(dolus)* koliko krivnju *(culpa)* u uzkom smislu. Ima se *dolus* kad je počinjeno nedopušteno positivno ili negativno djelo, s namjerom nanieti komu štetu, t. j. počiniti povredu tudjega prava. Ima se *culpa, u uzkom smislu*, kada tko, bez namjere da povriedi tudje pravo, ne upotrebi dužnu pomnju e da se ukloni onoj povredi.

---

[10] Fr. 13, § 29 *de act. emti vend.*, XIX, 1; pr. Inst. *de auct. tut.*, I, 21.

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, §§ 84-86; CHIRONI, *La colpa*, *Turin*, 1884-86.

Digitized by Google

O RAZNIM VRSTIMA KRIVNJE U UZKOM SMISLU. — Krivnja, u pravom smislu, ili je težka ili je laka. *Težka* krivnja *(culpa lata)* sastoji u prekomjernoj nepomnji, naime kada tko ne shvaća ono što svak može da shvati;[2] težka je krivnja takodjer kada tko u tudjim poslima ne postupa onako oprezno kao što postupa u svojim vlastitim poslima.[3] *Laka* krivnja *(culpa levis)* postoji onda kada tko ne radi onim marom kojim ima da radi uredan domaćin *(diligens pater familias)*, biva čovjek pazljiv i pomnjiv.[4] Što nije niti laka krivnja, to je slučajna prigoda.

Krivnja se zatim dieli na positivnu *(culpa in faciendo)* i negativnu *(culpa in non faciendo)*, prema tomu da li je tko skrivio djelom ili propustom.

Krivnja se dieli takodjer na kontraktnu i nekontraktnu. Krivnja *kontraktna* nastaje kada tko ne upotrebi pomnju što ju zahtieva pogodbena dužnost koju krivac ima prema povredjenoj osobi. Na primjer: hranilac, ako ne čuva stvar danu mu na ostavu, kriv je, što nije izpunio dužnost koju je preuzeo ostavnom pogodbom. Krivnja *nekontraktna (culpa legis Aquiliae)* postoji kada tko nanese štetu nekoj osobi s kojom nije nikakvom pogodbom vezan, kao, na primjer, kada tko uništi ili pokvari tudju stvar. Nekontraktna krivnja poznata je pod imenom *culpa legis Aquiliae*, s toga jer se *lex Aquilia* bavi o kvaru koji je nepravedno nanešen tudjoj stvari.[5] Krivnja akvilijska, ili nekontraktna, uviek je positivna, *culpa in faciendo*, jer čovjek drugomu čovjeku po pravu ne duguje nikakvo positivno djelo ako se nije dobrovoljno podvezao.[6] Krivnja kontraktna nasuprot može biti i negativna, jer se čovjek može vezati i na *non facere*.

---

[2] Fr. 213, § 2 *de V. S.*, L, 16: „Lata culpa est nimia negligentia, id est non intelligere quod omnes intelligunt."

[3] Fr. 32 *depositi*, XVI, 3.

[4] Fr. 12 (11) *de peric.*, XVIII, 6; fr. 65 *de usufr.*, VII, 1; fr. 31 *ad leg. Aq.*, IX, 2; fr. 13, § 1 i fr. 14 *de pign. act.*, XIII, 7.

[5] O *lex Aquilia* vidi CASTELLARI-A, *Archivio Giuridico*, knj. XXII, str. 305-433.

[6] Fr. 13, § 2 *de usufr.*, VII, 1. Vidi CASTELLARI-A, dj. nav., str. 345.

Digitized by Google

Stupnji krivnje. — Da se, općenito govoreći, ustanove stupnji odgovornosti, treba razlučiti krivnju kontraktnu od nekontraktne, ili akvilijske. U štetama, koje spadaju pod ustanove *legis Aquiliae*, nema stupnjeva okrivljivosti. Za svaki kvar, bilo da dolazi od neopreznosti, od nepomnje manje ili veće, bilo od zle nakane *(dolus)*, odgovara tko je kvar uzrokovao: *„In lege Aquilia et levissima culpa venit."* [7]

Naprotiv u kontraktnoj krivnji ima stupnjeva odgovornosti prema raznom obveznom odnošaju u kojem je krivac. U nekim obveznim odnošajima odgovara se samo za težku krivnju, a u nekim i za laku. U tom smjeru može se ustanoviti sliedeće obće pravilo. Tko stupa u obvezan odnošaj da odatle vuče korist odgovara i za laku krivnju; [8] a tko smjera jedino na korist druge strane odgovara samo za težku krivnju. [9] Tako, na primjer, hranilac i komodanat odgovaraju za težku krivnju, a ne za laku, baš s toga jer je pogodba sklopljena samo na korist protivne strane; nasuprot ostavilac, komodatar, kupac, prodavac, davalac i uzimalac u najam odgovorni su i za laku krivnju. [10]

Ima slučajeva gdje netko može bit riešen odgovornosti za laku krivnju, ako dokaže da je upotrebio onu pomnju koju obično upotrebljava u svojim poslima. Ovi

---

[7] Fr. 44 *ad leg. Aquil.*, IX, 2.

[8] Izuzetak je ovomu pravilu kada tko primi stvar u prekarno ime, jer odgovara samo za težku krivnju premda vuče korist. Uzrok je čisto povjestan i dolazi odatle što u početku prekarij ne bijaše pogodba, već se smatraše prostim faktičnim odnošajem.

[9] Izuzetak ovomu pravilu obstoji za mandatara, koji, premda smjera samo na probitak drugoga ugovornika, odgovara i za laku krivnju (budi isto rečeno i o *negotiorum gestor*-u). Napokon izlišno je spominjati da se za *dolus* odgovara uviek.

[10] Neki spisatelji luče tri stupnja krivnje *(lata, levis, levissima)*. Po njima, onaj ugovornik koji nema nikakve koristi od obveznog odnošaja odgovara samo za *culpa lata;* ako obe strane imadu koristi, obe su odgovorne i za *culpa levis;* napokon ako sama jedna strana ima koristi od obveznog odnošaja, odgovara za *culpa levissima,* naime ona mora da upotrebi još veću pomnju neg uredan domaćin.

Digitized by Google

se slučaji mogu svesti na ovo obće pravilo. Kad se tudji posli ne mogu razstaviti od svojih, odgovara se samo za tako zvanu *diligentia in concreto.* Tako, na primjer, muž upravljajući vienskom imovinom, drug družtvenom imovinom, štitnik i staratelj upravljajući imovinom pupilâ i maloljetnikâ, vezani su samo na pomnju *quam in rebus suis adhibere solent.*[11]

Naknada štete krivnjom nanešene. — Vrlo važna posljedica krivnje jest naknada štete. Šteta može biti positivna *(damnum emergens)* ili negativna *(lucrum cessans),* po tome da li smanjuje imovinu ili joj smeta da raste. Šteta se nadalje dieli na *rei aestimatio* i na *id quod interest. Rei aestimatio* je šteta koja dolazi neposredno od djela; *id quod interest* je neizravna probit, t. j. probit koju bi bio imao oštećenik da se nije dogodilo ono što se dogodilo *(quanti eius interest hoc vel illud factum non esse).*[12] S toga *id quod interest* obuhvaća i onu štetu koja ne dolazi ravno od okrivljivog djela nego koju trpi oštećenik s toga što postoje ine prilike koje su mogle i ne postojati, samo ako se to može izvjestno dokazati.[13] Tko drugomu nanese štetu vlastitom krivnjom odgovara za *aestimatio* i za *id quod interest.* Naknada štete koja dolazi od zle nakane ili od krivnje može se složnom voljom stranaka odmjeriti više ili niže;[14] ali je ništav *pactum ne dolus praestetur.*[15]

---

[11] Fr. 72 *pro socio,* XVII, 2; fr. 17 pr. *de iure dot.,* XXIII, 3; fr. 1 pr. *de tut.,* XXVII, 3. Razumi se da se u tim prigodama uviek nastoji smanjiti odgovornost, a nikad povećat ju, niti onda kad muž, drug, suvlastnik, štitnik ili staratelj običavaju upotrebiti izvanrednu pomnju u svojim poslima.

[12] Ima primjera u fr. 21, § 2 i fr. 22, pr. i u § 1 *ad legem Aquil.,* IX, 2. Vidi takodjer fr. 13, pr. *de action. emti vend.,* XIX, 1. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* II, § 206, opazke 3, 4 i 5.

[13] Ipak ne valja računati u štetu, za koju dužnik mora odgovarati, onaj kvar koji je samo daleka posljedica zle mu nakane ili krivnje, te može nastati i s drugih uzroka.

[14] Pr. Inst. *de emt. vend.,* III, 23; fr. 5, § 2 *commod.,* XIII, 6.

[15] Fr. 23 *de reg. iur.,* L, 17; fr. 17, § 3 i 4 *de pact.,* II, 14.

Digitized by Google

POGLAVJE V.

O VRŠENJU I ZAŠTITI PRAVÂ.

§ 32.

O vršenju pravâ.

Vrši pravo tko vlast, koju veli da ima nad nekom stvarju, pokazuje djelima na koja ga samo pravo ovlašćuje. Vršenje je prava dopušteno i ako je drugomu na štetu a na nikakvu korist onomu čije je to pravo: *qui iure suo utitur nemini facit iniuriam.*[1] Nu ako tko nepravedno prisvoji vršenje prava ili krnji tudje pravo, nastaje povreda prava, od koje oštećenik ima pravo da bude zaštićen.

I doista, da nam zakon uz prava ne daje potrebita sredstva kojima da ih čuvamo i branimo, koristi što bi ih odatle imali bile bi samo prekarne i prividne. Pravilni put, kojim se brane prava povriedjena ili napadnuta, jest sudski put. Sudska vlast starat će se da onomu koga ide povrati što mu je uzeto ili da mu se naknadi šteta što mu je učinjena ili da mu se dade dužno jemstvó za buduće štete koje mu priete. Nu čim javna vlast dolazi u pomoć onomu čije je pravo povredjeno, treba da bude zabranjeno svakomu da sam sebi sudi lаćajući se djelotvornih sredstava.[2] Rimsko je pravo postavilo ovo načelo a novovječni su ga zakoni potvrdili.[3] Samovlastni je put za-

[1] Fr. 55 i 151 *de reg. iur.*, L, 17; fr. 9 *de servit. praed. urb.*, VIII, 2; fr. 26 *de damno infecto*, XXXIX, 2; fr. 21 *de aqua*, XXXIX 3. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 21, opaz. 9 i § 92, opaz. 8-9 i pisci navedeni.

[2] Ovo se ima shvatiti u smislu da nitko ne smije uzeti samovlastno što ga ide po njegovom pravu.

[3] Fr. 176 pr. *de reg. juris*, 50, 17: „Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi." C. 8, Cod. *de obl. et act.*, IV, 10. CICERO, *pro Caecina*, cap. 11.

Digitized by Google

branjen na razne načine. Nećemo se obzirati na kriminalne kazni što ih odrediše *lex Julia de vi publica aut privata* i kazneni zakoni jer to ne spada u ovu radnju o gradjanskom pravu, nego ćemo se ograničiti samo da izložimo privatne kazni. Odlukom Marka Aurelija bi ustanovljeno da dužitelj gubi svoje pravo, ako li, da se naplati, samovoljno uzme u posjed stvari koje dužniku pripadaju:[4] ova odluka Marka Aurelija steče kasnije obćenitu upotrebu.[5] Ukazom cara Valentinijana, Teodosija i Arhadija bi odluka Marka Aurelija protegnuta i na stvarna prava, ter bi naredjeno da tko samovoljno uzme u posjed stvar, koju drugi posjeduje, gubi svoje pravo na tu stvar a na korist onomu drugomu, a ako nije imao nikakva prava na stvar, ima ju povratiti i povrh toga platiti još koliko vriedi.[6]

U ostalom ako zakon kazni svakoga tko samovoljno postupa, ipak obično dozvoljava da svak može samovlastno braniti postojeći poredak od tudjih nepravednih navala *(vim vi repellere licet)*, samo da ta obrana ostane u dužnim granicama *(moderamen inculpatae tutelae)*.[7]

U nekim slučajima postoji pravo pridržaja, po kojem si vlastan da pridržiš tudju ili svoju stvar, koju si dužan da dadeš drugomu, dok ti vlastnik ili dužitelj iste stvari ne podmiri ono što ti duguje; takav su dug, na primjer, troškovi potrebiti i koristni, ili šteta koju nam je ona stvar prouzrokovala. Nu, da se to sbije zahtieva se da dugovinsko pravo bude u svezi sa stvarju koju dužitelj kani pridržati, i da stvar ne bude došla pod njegovu vlast nepravednim načinom.[8]

---

[4] Fr. 13 *quod metus causa*, IV, 2; fr. 7 *ad l. Jul. de vi priv.*, XLVIII, 7. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 94.

[5] Fr. 12, § 2 i fr. 13 *quod metus causa*, IV, 2; nov. 52, cap. 1; nov. 134, cap. 7.

[6] Const. 7 *unde vi*, VIII, 4.

[7] Fr. 1, § 17 *de vi*, XLIII, 16: „Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur." Cfr. const. 1 *unde vi*, VIII, 4.

[8] Fr. 14, § 1 *comm. div.*, X, 3; fr. 8, pr. *de pign. act.*, XIII, 7. Ne treba da dug bude likvidan. Temelj pridržaju jest *bona fides*; a obrana mu *exceptio doli*.

Digitized by Google

Negledajući na spomenite izuzetke, stoji načelo da tko hoće da zakloni svoja prava od tudjih povreda i napadaja, neka se obrati k državnoj sudskoj oblasti, koja će riešiti da li postoji napadnuto pravo i pobrinut će se da se ovrši kako je osudila. Ovo je pravo zvanje gradjanskoga suda, ali da se sudska vlast umieša u privatne sporove, treba da se tražba iznese pred nadležnu vlast, koja, obično ne može suditi o nikakvom zahtjevu ako nije saslušala ili redovno pozvala drugu stranu proti kojoj je tražba iznesena, e da ova uzmogne iznieti svoje prigovore: poslie toga izreći će se presuda. Ovaj postupak razpravlja se i uči sasvim napose: ali pošto pobijanje pravâ i zazivanje sudske oblasti poradi zaštite, kao i gradjanski postupak koji odatle sliedi, u velike utječu na sama prava, s toga nauk o postupku spada po neki način i na razpravu o gradjanskom pravu. S druge strane, pošto je nemoguće da razumije rimsko gradjansko pravo tko ne poznaje glavne strane postupka, potrebito je da mu iztaknemo barem osnovne pojmove.

§ 33.

O rimskom gradjanskom postupku u obće.

Od najdavnijih vremena do Dioklecijana sudski djelokrug bijaše podieljen izmedju magistrata i sudca. U organizaciji i razvoju rimskoga gradjanskog postupka ta je podjela najglavnije i najznačajnije obilježje. Po tome postupak dieli se na dvie posebne i odieljene strane: prva je razprava pred magistratom *(in iure)*, a druga pred sudcem *(in iudicio)*.

Magistrat *ius dicit*, t. j. naznačuje naprvo pravne posljedice činjenicama što ih parci navedoše; sudac *iudicat*, t. j. ustanovljuje činjenice što ih stranke navedoše, primjenjuje im zakonske ustanove što ih je magistrat naznačio, te napokon osudom dokončava pravdu. Magistrat ima da priredi parnicu a sudac da ju rieši.[1]

[1] Cfr. PERNICE, *Parerga*, II, str. 37 i slied i *Archivio Giuridico*, knj. XXXVI, str. 116-148. Vidi se da se razlika izmedju *ius* i

Digitized by Google

Služba jurisdicenta, ili ti jurisdikcija, pripadala je osobito višim magistratima, t. j. u Rimu pretorima, u Italiji konsularima i juridicima, a u pokrajinama prokonsulima i presidima. Oni su mogli odabrati vieće *(consilium)* i pristave *(assessores)* da im pomažu.[2]

Sudačku službu obavljaše ili permanentan sud, na primjer, decemviri i centumviri,[3] ili sbor privatnih sudaca ili ju takodjer obavljahu pojedini privatni sudci imenovani za svaki pojedini slučaj od jusdicentnoga magistrata. Za carstva, centumvirski sud sudio je samo u iznimnim sgodama, a osobito u nekim parnicama o baštinstvu: obično ako se stranke ne bi složile koga da uzmu za sudca, onda bi se sudac birao iz *album iudicum selectorum*. U nekim slučajima važnim po javni poredak gdje je magistrat više vršio vlast javnu nego li sudsku,[4] sudili su *recuperatores*.

U parnicama gdje sudcu bijahu ponešto slobodne ruke, kao na primjer, u parnicama *bonae fidei*, pravo ime bijaše mu *arbiter*.

Postupak ovako podieljen na *ius* i *iudicium* zove se *ordo iudiciorum privatorum*, baš s toga jer sudačka služba nije spadala na magistrate nego na privatne gradjane. Ova podjela na *ius* i *iudicium* bijaše obična; nu bilo je i iznimnih slučajeva gdje bi magistrat, mjesto da imenuje sudca, sam izpitivao i sudio, *extra ordinem*, odakle ime *iudicium extraordinarium*, ili *extraordinaria cognitio*. Za Dioklecijana nestade *ordo iudiciorum privatorum* te sve parnice postadoše *iudicia extraordinaria*.

Mi ćemo se najprije baviti o redovnom postupku prije Dioklecijana *(ordo iudiciorum privatorum)*, a najposlie iztaknut ćemo glavne preinake što ih uvedoše Dioklecijan

---

iudicium ne sudara posve s današnjom razlikom izmedju suda pravnog i faktičnog.

[2] HITZIG, *De magistratuum et iudicum romanorum assessoribus*, Bern., 1891, i vidi preglavak u *Rivista internazionale di scienze giuridiche* HENRIKA SERAFINI-A, knj. I, svezak 1.

[3] CHÉNON, *Le tribunal des centumvirs*, Paris, 1881.

[4] LENEL, *Edictum perpetuum*, str. 21.

Digitized by Google

i njegovi nasljednici. Razlagajući *ordo iudiciorum privatorum*, iztaknut ćemo najprije obćenite pojmove o načinu kojim se postupalo pred magistratom *(in iure)*, te ćemo se napose zabaviti postupkom *per legis actiones* i onim *per formulas.*

§ 34.

O postupku „in iure" u redovnom procesu.

Postupku *in iure* bila je jedina svrha *ordinatio iudicii*, t. j. pripravljenje parnice, koju bi pak sudac preuzeo da ju razpravi i rieši. Stranke su imale doći glavom pred magistrata i izkazati mu ustmeno svoje razloge. Tražitelj se je dakako morao starati da mu protivnik dodje pred magistrata, a to se zvalo *in ius vocare.* Za *in ius vocatio* nije trebalo teklića, kao što ga treba po današnjem postupku, to je bio čisto privatan posao. Tražitelj bi naime pozvao protivnika da dodje pred magistrata, a u slučaju neposluha mogao ga je usilovati sa *manus iniectio.*[1] Traženik je morao odmah doći pred magistrata ili prikazati podobnu osobu koja da jemči za njega *(vindex).*

Čim bi parci stupili pred magistrata, tražitelj je morao prikazati tražbu *(edere actionem).* Traženik je mogao moliti odgodu da dade odgovor, što bi mu se dozvoljelo, uz formalno obećanje, zajemčeno poručanstvom *(vades)*, da će doći u odredjeni dan pred magistrata: ovo obećanje zvalo se *vadimonium.*[2] *In ius* vokaciju s vremenom zamieni *litis contestatio*, koja je sastojala u tome što bi tražitelj formalno pred svjedocima prijavio svoje zahtjeve traženiku.

Postupak *in iure* išao je za tim da osnuje parnicu, naime imao je da pripravi dovoljan temelj dalnjemu razvitku parnice. Sbog toga trebalo je da tražba aktorova i obrana traženikova budu svedene na stanovit

---

[1] Vidi zakon XII ploča, ploča I (BRUNS, *Fontes*, str. 16). — Kasnije pretor zamieni *manus iniectio* s novčanom globom.

[2] GAI., IV, §§ 181-187.

Digitized by Google

izvanjski oblik e da se po njemu uzmogne sudac vladati pri dalnjem razpravljanju parnice i riešavanju spora. Ovaj je izvanjski oblik bio različit u postupku *per legis actiones* od onoga u postupku *per formulas*.

§ 35.

O legisakcijama. [1]

Legis actio je svečano postupanje paraca pred magistratom, a kojim, upotrebljavajući svečane rieči i simbolične kretnje, pred svjedocima, pripravlja se parnica koja će se dalje razviti pred sudcem.

Legis actiones zahtievale su tako svečane izraze i tako strogu tačnost da bi izgubio parnicu tko bi od toga i malo odstupio. [2]

Bilo je pet legisakcija, ali samo tri su se ticale presudnog postupka, naime *legis actio sacramento, iudicis postulatio,* i *condictio;* ostale dvie, t. j. *manus iniectio* i *pignoris capio,* spadale su na ovršni postupak.

LEGIS ACTIO SACRAMENTO. — *Sacramentum* značilo je novčanu svotu, koju su parci morali položiti u ruke pontifeksu *(in sacro deponebant),* uglavivši da onaj tko izgubi parnicu gubi okladu na korist državi. Kasnije mjesto gotovog novca polagalo se prosto obećanje magistratu, te postavljalo jemce *(praedes). Legis actio sacramento* imala je u bitnosti oblik i značaj oklade; naime parci bi izmienili svečane i sakramantalne rieči te bi se

---

[1] Smjela nagadjanja o postupku *per legis actionem,* koji izpunjuje glavnu stranu nove knjige KRÜGER-OVE, *Geschichte der capitis deminutio,* prečesto se udaljuju od izvorâ a da bi se mogla odobriti, nu ipak su očit dokaz snažna uma i plodne mašte.

[2] GAI., IV, 11: „Actiones, quas in usu veteres habuerunt, Legis Actiones appellabantur, vel ideo quod legibus proditae erant, vel ideo, quia ipsarum legum verbis accomodatae erant, *et ideo immutabiles atque leges observabantur:* unde cum qui de vitibus succisis ita egisset, ut in actione *vites* nominaret, responsum est eum rem perdidisse, quia debuisset *arbores* nominare eo quod lex XII tabularum, ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de *arboribus succisis* loqueretur." Cfr. GAI., IV, 30

Digitized by Google

obvezali da će onaj izgubiti na korist državi okladu, položenu ili obećanu, čije tvrdnje ne budu istinite. Poradi toga, stranke, koje su htjele postupati *per sacramentum*, imale su izkazati magistratu, bistrim, tačnim i svečanim riečima, svoje zahtjeve i pozvati se izmjenično da polože ili obećaju *sacramentum (provocatio sacramento)*.[3] Nakon izmjenična poziva jedna bi se drugoj obvezale da će se do trideset dana prikazati magistratu *ad iudicem capiendum*, biva da prime sudca koji će odlučiti koja je strana pravedno položila okladu te koja po tome ima da dobije parnicu *(utrius sacramentum iustum, utrius iniustum sit)*. Bivši imenovan sudac, stranke bi se izmjenično pozvale da mu se treći dan prikažu *(comperendinum diem denuntiabant)*. Time prestaje postupak pred magistratom (*in iure*), te nastaje drugi stadij, naime postupak pred sudcem (*in iudicio*). Ovaj postupak (*in iudicio*) počimlje kratkim izvještajem što bi ga stranke podniele sudcu o svemu što se sbilo pred magistratom (*brevis causae coniectio*), neka sudac tačno znade o čemu se prepiru; zatim bi sliedilo pravdanje ili razprava, a napokon osuda, kojom bi sudac osudio koja je strana dobila okladu *(sacramentum iustum)*. Nu da se rieši tko je dobio okladu, trebalo je znati tko ima pravo a tko krivo; s toga je presuda neizravno i uključivo riešavala pitanje da li postoji ili ne postoji pravo što ga je tražitelj zahtievao. Da nadvladana strana bude pak osudjena (*iudicatus*) trebalo je još dalje postupati.

Legis actio sacramento bijaše obćenit oblik kojim su se na sudu branila prava, i upotrebljavao se taj oblik svagdje gdje nije bila uvedena posebna *legis actio*, biva u prieporima o vlastničtvu, o *status*-u i u osobnim parnicama. U prieporima o vlastničtvu, magistrat, prije

[3] Evo primjera. Aul Agerij tvrdi da mu Numerij Negidij duguje deset tisuća asa, ovaj to poriče. Prvi se obraća k drugomu ovim riečima: *„Aio te mihi decem millia aeris dare oportere“*. Ako ovaj odgovori da ne duguje ništa, Aul Agerij kaže: *„Quando negas, te, sacramento quingenario provoco“*, a na to Numerij Negidij odvraća: *„Quando ais neque negas te sacramento quingenario provoco“*. (Vidi GAI. IV, 13 i slied).

Digitized by Google

nego bi parnica došla do sudca, naredio bi koji će parac, dok traje pravda, privremeno posjedovati stvar (*vindicias dicebat*). Na taj bi se način znalo tko ima biti tražitelj a tko traženik.

LEGIS ACTIO PER IUDICIS ARBITRIVE POSTULATIONEM. — Ova je *legis actio* bila, po neki način, dodatak postupku *per sacramentum*. Izmedju *iudicis postulatio* i *sacramentum* ima ona razlika, po prilici, koja izmedju *arbitria* i *iudicia*. Drugim riečima, *sacramentum* se upotrebljavao u parnicama kojim predmet bijaše sasvim opredieljen tako da je sudac mogao odlučiti sa *da* ili *ne;* dočim je *postulatio iudicis vel arbitri* služila u zamršenim parnicama, koje se nisu mogle riešiti bez obširnijeg prosudjivanja. Stranke, mjesto da ih se odputi na centumvirski sud, dobile bi arbitra, koji je bio mnogo slobodniji u prosudjivanju, i koji se više vladao po načelima pravičnosti nego li strogog prava.[4]

LEGIS ACTIO PER CONDICTIONEM. — Ovo je najmladja *legis actio* a postavljena je zakonom Silijevim za tražbine *dare certam pecuniam* te protegnuta zakonom Kalpurnijevim na sve osobne tražbe *de omni certa re*. Ime *condictio* dolazi od *condicere*, t. j. od toga što bi tražitelj odmah pozvao traženika da se do trideset dana prikaže magistratu *ad iudicem capiendum*.[5] Ova je rieč *condictio* služila kasnije da se naznači svaka osobna akcija *stricti iuris*. Postupak *per condictionem* bio je brži od prijašnjih, kao što je zahtievala baš sama narav parnice, a mjesto njega moglo se po volji upotrebiti *legis actio sacramento in personam*. Jer kad se radilo o tražbinama odredjene novčane svote ili druge odredjene stvari, trebalo je da na obranu prava,

[4] Valjda se *legis actio per iudicis arbitrive postulationem* ograničivala na osobne tražbe. O obliku ove legisakcije ništa se ne zna, jer se je dotično GAJEVO (IV, § 17 i slied.) iztumačenje sasvim izgubilo. Čini se da su se iz njegova rituala sačuvale dvie formule u bilježkama Valerija Proba (opazka 4). T. P. R. I. A. V. P. U. D. *(„te praetor iudicem arbitrumve postulo uti des")* i Q. I. I. T. C. P. A. F. A. *(„quando in iure te conspicio, postulo, anne fias auctor")*.

[5] GAI., IV, 18: „Condicere autem denuntiare est prisca lingua. Itaque haec quidem actio proprie condictio vocabatur: nam actor adversario denuntiabat, ut ad iudicem capiendum die XXX adesset."

Digitized by Google

zakon dozvoli koje hitrije sredstvo i manje zapleteno a to se postiglo dopuštajući tražitelju da umah pozove protivnika neka se prikaže magistratu *ad iudicem capiendum trigesima die*, oslobodivši ga time svih ostalih formalnosti što ih zahtievaše *legis actio sacramento.*[6]

Sve tri spomenute *legis actiones* spadale su u presudni postupak. Sada nam ostaje da razgledamo ostale dvie koje su spadale na ovršni postupak, naime *manus iniectio* i *pignoris capio*. Prva je bila zakonit način ovrhe na osobu, a druga način ovrhe na dužnikovu imovinu.[7] Govorit ćemo o njima dalje, pod § 43.

§ 36.

O postupku per formulas.

O PREDHODNIM POJMOVIMA. — Skrajna tančina *legis akcijâ*, prekomjerni njihov formalizam, a i pogibli na koje izlagahu parbene strane, obćenito ih omraziše; te poradi toga zakonom Ebucijevim i dvama zakonima Julijevim biše ukinute, a mjesto njih bi postavljen postupak *per formulas.*[1] Ovaj je novi sustav dugo živio, naime kroz cielo slavno doba rimskoga prava, od Cicerona sve do Dioklecijana. Velik dio spisâ klasičnih pravnika u takvom su odnošaju s ovim postupkom, da tko ga baš dobro ne poznaje ne može da ih uči ni razumije: tko nema čista i bistra pojma o formularnom postupku ne može nikako da shvati najvažnija mjesta u Pandektama.

Ime ovomu postupku potječe od *formule*, koju bi složio magistrat po izkazima i zahtjevima stranaka, e da

---

[6] GAI., IV, 18-20. Mjesto *provocatio sacramento* dodje *sponsio tertiae partis*, koja pak pade uslied *condictiones ex lege Calpurnia.*

[7] GAI., IV, 21.

[1] GAI., IV, 30. Već u legisakcijama služila je *formula*, kao posebna institucija naredjena od pretora za privatnog sudca. I posve je naravno da joj je u djelu vriednost bila mnogo veća od pravne formalnosti *litiskontestacije.* Tek stupivši na snagu zakoni Ebucijev i Julijevi ukinuše svečanost *kontestacije* i podieliše obveznu snagu *formuli.* Vidi oštroumne opazke SOHM-OVE u *Institucijama*, § 36. WLASSAK, *die römischen Procesgesetze* (1888-91).

Digitized by Google

bude služiti kao ravnalo i naputak sudcu koji je imao da razpravi i rieši spor. Ovo je prva razlika izmedju formularnog i legisakcijonog postupka. Druga je razlika u tome, što su parci mogli, mjesto da izvadjaju stanovite svečane i simbolične kretnje i da izgovaraju stanovite tipične i nepromjenive rieči, izkazati sgodnim i običnim riečima svoje zahtjeve i razloge magistratu, koji bi pak dao ili uzkratio *formulu*, prama tomu da li je, predpostavivši da su istiniti aktorovi navodi, mogao traženik biti osudjen ili ne. Evo doslovnog primjera jedne formule: Aul Agerij prodade Numeriju Negidiju roba za deset tisuća sestercija. Jer mu N. Negidij ne htjede platiti kupovnu cienu, A. Agerij pozva N. Negidija pred pretora te izloži svoju tražbu. Pretor, čuvši Agerijeve razloge i Negidijeve prigovore posla ih k sudcu Luciju Ticiju s ovom formulom: „Lucije Ticije, budi sudcem. Predpostaviv da je Numerij Negidij kupio u Aula Agerija roba, osudi Numerija Negidija da plati Aulu Ageriju sve što ti se bude činilo da Numerij Negidij po toj pogodbi ima da dade ili da učini Aulu Ageriju po pravilima *bonae fidei;* rieši pak Numerija Negidija, ako ti se bude činilo da ništa ne duguje.“ [2] Kako se vidi, formula je sud ipotetičan, kojim pretor ustanovljuje pitanje što će ga riešiti sudac komu da je vlast da osudi i rieši, prama tomu kako mu se bude činilo, nakon pomnjiva upoznanja svih obstojnosti, da li se rečeno pitanje ima riešiti afirmativno ili negativno.

O CJELOVITIM DJELOVIMA FORMULE. — Bio priepor najednostavniji, u aktorojoj tražbi mora da bude ovo: 1° izkazanje čina koji je povod pravdi; 2° pitanje koje se ima riešiti, a 3° aktorovi zaključci. Po tome i formule

---

[2] GAI., IV, 40-43: „Quod Aulus Agerius Numerio Negidio hominem vendidit, quidquid ob eam rem N. Negidium A. Agerio dare facere oportet ex fide bona, tanti iudex N. Negidium A. Agerio condemna; si non paret, absolve.“ *A. Agerij* i *N. Negidij* su shematska imena rabljena u formulama mjesto „tražitelja“ i „traženika“; prvo je očito izvedeno iz *agere* a drugo iz *negare.*

Digitized by Google

magistrata imale su, osim *iudicis datio*, tri diela, naime *demonstratio, intentio* i *condemnatio.*

Demonstratio. — *Demonstratio* je ona strana formule u kojoj je izložen čin na kojem aktor osniva svoju tražbu. [3]

Intentio. — *Intentio* je ona strana formule u kojoj magistrat ponavlja aktorovu tražbu. [4]

Condemnatio. — *Condemnatio* je ona strana formule kojom magistrat ovlašćuje dotičnog sudca da osudi ili rieši, prema tomu da li je aktorova tražba osnovana ili nije. [5]

U diobenim parnicama dolazi četvrti dio formule, t. j. *adiudicatio.* Adjudikacija je onaj dio formule kojim magistrat ovlašćuje sudca da dosudi kao izključivo vlastničtvo jednoj strani ono što je bilo zajedničko vlastničtvo obiju strana. [6]

Mjesto kondemnacije mogla se naći u formuli *pronuntiatio,* t. j. naputak sudcu da ustanovi neki odnošaj. [7] U prejudicijalnim parnicama formula je stegnuta na *iudicis datio, intentio* i na *pronuntiatio,* [8] pošto je ona predhodni postupak drugomu sudu. [9]

---

[3] GAI, IV, 40: „Demonstratio est ea pars formulae, quae praecipue ideo inseritur, *ut demonstretur res de qua agitur.*"

[4] GAI., IV, 41: „Intentio est ea pars formulae, qua actor *desiderium suum concludit.*"

[5] GAI., IV, 43: „Condemnatio est ea pars formulae, qua iudici condemnandi absolvendive potestas permittitur."

[6] GAI., IV, 42: „Adiudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicare: veluti si inter coheredes familiae herciscundae agatur, aut inter socios communi dividundo, aut inter vicinos finium regundorum". Vidi § 64 i knj. II, § 150.

[7] Vidi sliedeću opazku.

[8] Na primjer: „Je li Oktavij Ticijev liberat?" *(Paretne Octavium Titii libertum esse?)* Cfr. PSEUDO-TEOFIL, IV, 6, 13. Vidi sliedeći §, opazku 15.

[9] Vidi § 37, opazku 15 i § 41, opazku 1.

Digitized by Google

§ 37.

O raznim vrstima formulâ ili akcijâ.[1]

Formula „in ius concepta;" formula „in factum concepta". — Formula je *„in ius concepta"*, kada je aktorova tražba osnovana na civilnom pravu, ili, kako kaže Gaj, kada je *intentio* formule *iuris civilis*, na primjer: *si paret rem Auli Agerii esse ex iure Quiritium.*[2] Formula je *„in factum concepta,"* kada tražba nije osnovana na civilnom pravu, nego na honorarnom pravu; u tom slučaju magistrat nije mogao uvrstiti u formulu *intentio iuris civilis*, nego bi se ograničio na izkazanje čina. Kad bi sudac ustanovio da je taj čin istinit, bio je ovlašten da osudi traženika baš na temelju toga čina. Sbog toga formula *in factum concepta* nije sadržavala nikakve očite i izrečite intencije, već samo neizravnu tražbu, uključivo sadržanu u izkazanju čina:[3] u krątko, *intentio* je bila pomiešana sa demonstracijom, a sudac nije bio pozvan da rieši pravno pitanje, već naprosto da iztraži istinitost činjenica navedenih od aktora i da odluči po pravici.[4]

Pretor je mogao naložiti da bude sudjeno i o pravnim odnošajima osnovanim na pretorskom pravu, a ne na civilnom pravu, a te su se formule zvale *formulae fictitiae.* U njima ili se predpostavljalo da postoje neke činjenice, potrebite za civilnu akciju, koja je bila uzorom pretorskoj akciji, ili se hinilo da ne postoji neka činjenica što bi inače smetala civilnoj akciji, što je služila kao uzor pretorskoj akciji.[5]

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 96-100.

[2] GAI., IV, 45.

[3] GAI., IV, 46.

[4] Na primjer: kućni sin dade na ostavu stvar, pa pita da mu bude povraćena; pretor ne bi bio mogao dozvoliti mu formulu s intencijom *iuris civilis* (jer kućna djeca nisu za se ništa posjedovala i s toga nisu mogla zametnuti pravdu s formulom *in ius concepta),* već jednostavno formulu s intencijom *in factum concepta.*

[5] GAI., IV, 32-38. Takva na primjer bijaše formula Publicijeve akcije (Vidi dalje § 75). Tako, da se uzmogne upotrebiti formulu proti peregrinima ili za nje pretor hinijaše da je peregrin gradjanin rimski.

Digitized by Google

Formula „in personam;“ formula „in rem.“ — Ova je razlika osnovana na podjeli akcija na osobne i stvarne. *Osobna* je akcija ona kojom dužitelj traži da mu dužnik namiri dug. Ova se akcija može upotrebiti samo proti odredjenoj osobi koja nešto duguje, po kontraktu, ili po kvasi-kontraktu, po deliktu ili po kvasi-deliktu; ili pak po neposrednoj zakonskoj odredbi. *Stvarna* je akcija naprotiv ona koja je osnovana na stvarnu pravu, i njome tko je vlastan pita da mu to pravo bude priznato proti svakomu tko mu smeta, a samo kao posljedicu toga prava pita da bude protivnik osudjen. Ova akcija vriedi ne samo proti jednoj odredjenoj osobi, već proti svakomu tko krnji tvoje pravo. Stvarne su akcije dane na obranu vlastničkog prava i podrobnih stvarnih prava, kao što su poslužje, enfiteuza, superficies i stvarno pravo zaloga i podloga.

U širem smislu izraz *actio in rem* obuhvaća sve neosobne akcije.[6]

Pa, prema tomu da li je akcija *in personam* ili *in rem* i *intentio* je formule *in personam* ili *in rem concepta*. Jer u osobnim akcijama *intentio* treba da jasno naznači traženikovu osobu, na primjer: *„si paret Numerium Negidium Aulo Agerio centum dare oportere.“* U stvarnim akcijama naprotiv *intentio* smjera ravno na stvar, a ne

---

[6] Kao na primjer *hereditatis petitio (actio in rem universalis)* i ostale akcije koje potječu iz obiteljskog odnošaja. U ovom smjeru, može se reći da su *in rem* i prejudicijalne akcije (vidi § 36 na kraju i pod ovim §, opaz. 15). Ima takodjer osobnih akcija, koje se u tome dotiču stvarnih, što se ne mogu upotrebiti proti jednoj samoj osobi, već se mogu, poput akcijâ *in rem*, upotrebiti proti svakomu koji učestvuje u nekom odnošaju (postavi u odnošaju posjeda), od koga potječe obveza na kojoj se akcija osniva. Tako na primjer, *actio quod metus causa* (§ 24) može se vršiti ne samo proti začetniku posilja, već proti svakomu koji je odatle imao koristi. Isto vriedi za *actio ad exhibendum* (§ 148) koja se može upotrebiti proti svakomu tko drži stvar koje se izručenje traži. Te osobne akcije, koje se iznimno mogu vršiti proti trećim osobama, zovu se *actiones in rem scriptae* (fr. 9, § 8 D. *quod. met. causa*, IV, 2. Cfr. fr. 3, § 3 i 15 D. *ad exhib.*, X, 4). ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 97, opaz. 6.

Digitized by Google

treba da spominje traženikova imena, na primjer: „*si paret hominem de quo agitur ex iure Quiritium Auli Agerii esse.*“ [7]

Formula certa, formula incerta. — Formula je *certa* kada stvar naznačena u intenciji jest tačno odredjena, naime ili je stvar zasebno naznačena ili je svota novca tačno ustanovljena, na primjer: Kornelijevo zemljište, tisuću sestercija; *incerta* je, kada u intenciji stvar nije tačno odredjena, već se donekle pušta sudcu da odredi i osudi koliko je dužan traženik da plati, na primjer: *quidquid ob eam rem Numerium Negidium Aulo Agerio dare facere oportet.*

Po sebi se razumije da su formule *in rem conceptae* sve *certae*, a da se *formulae incertae* ne mogu naći već u osobnim akcijama. Nego i ove mogu biti *certae*, ako se obveza odnosi na izplatu odredjene svote ili na pribavu odredjene stvari.

Formulae vulgares, formulae concessae causa cognita. — *Vulgarne* formule jesu one koje su se napried izlagale u ediktu, budući su se odnosile na običajne pravne odnošaje poznate već od nekoga vremena, kao, na primjer, kad se radilo o akcijama koje dolaze od kupovine ili od druge imenovane pogodbe. U ovim slučajevima pretor je imao formular već pripravljen i prilagodio bi ga samo konkretnu slučaju, uvrstiv imena stranaka i naznačiv stvar. *Formulae concessae causa cognita* nasuprot jesu one što ih je od slučaja do slučaja, prema prilikama, magistrat davao, bilo složivši ih sasvim iz nova, bilo udesivši stare formule.

Prama tomu da li formule bijahu *in rem* ili *in personam*, *in ius* ili *in factum conceptae*, *vulgares* ili ne, *certae* ili *incertae* i akcije zvahu se osobne ili stvarne, *conceptae in ius* ili *in factum*, *vulgares* ili ne, *certae* ili *incertae.*

Osim ovih akcija vriedne su osobita spomena akcija *bonae fidei* i *stricti iuris*, direktne i indirektne, *uti es* i *in*

---

[7] Izuzetak je *actio negatoria* u kojoj se spominje traženikovo ime, premda je stvarna akcija.

Digitized by Google

factum, akcije arbitrarne, civilne i honorarne, akcije prejudicijalne, akcije jednostruke i dvostruke, akcije privatne i popularne, akcije *rei persecutoriae, penales* i *mixtae*.

Actiones bonae fidei, stricti iuris. — Ova se dioba tiče samo onih osobnih akcija, s formulom *in ius*, koje potječu od kontrakta i od naličnih im odnošaja. Ove se akcije zvahu *bonae fidei* kad je *intentio* imala dodatak *ex fide bona* ili drugi sličan ovomu,[8] po čemu sudac bijaše vlastan da odredi *ex aequo et bono, quantum actori praestari debeat*; zvahu se naprotiv *stricti iuris*, kad je *intentio* smjerala ravno na *dare* ili *dare facere oportere* bez onoga dodatka. U prvom slučaju sudac, iztražujući činjenice, imao je da pazi ne samo na potankosti poimence i posebno naznačene u formuli, nego i na one koje bi odkrio tekom parnice a koje bi bile kadre da preobraze prieporni čin. Navlastito pak bio je dužan, prije nego li osudi traženika, da pravedno i pošteno, izmjeri zahtjeve paraca, smatrajući ih nerazdruživim, da prebije jedne s drugima i da tako obračuna tražbine da sav onaj prvi dug bude stegnut ili da ga nestane. U drugom slučaju pak, t. j. u akcijama *stricti iuris*, sudac se morao strogo držati formule i odlučiti jednostavno sa *da* ili *ne*. Stavimo, na primjer, da je Aul Agerij udužio *devetdeset i devet* sestercija Numerija Negidija, a da je tražba glasila na *sto* sestercija, odriešenje ili osuda dužnikova bila bi visila o vrsti formule. Ako je *intentio* glasila jednostavno na *dare oportere* (SI PARET N^m N^m A^o A^o CENTUM DARE OPORTERE), sudac je imao riešiti Numerija, jer ovaj nije bio dužan *sto* nego samo *devetdeset i devet*. Nu ako je *intentio* formule bila slobodnije sastavljena, na primjer: „QUIDQUID N^m N^m A^o A^o DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA“, sudac je imao osuditi

[8] To jest za *actio fiduciae* „UT INTER BONOS BENE AGERE OPORTET ET SINE FRAUDATIONE“ a za *actio rei uxoriae* „QUANTUM AEQUIUS MELIUS EST“. LENEL u *Zeitschrift der Savigny Stiftung*, Rom. Abth., III, IV i slied., *Edict. perpet.*, str. 233.

Digitized by Google

traženika da plati, mjesto sto sestercija što ih je aktor zatražio, ono što je u istinu dugovao, naime *devetdeset i devet* sestercija.[9]

Actiones directae, utiles i „*in factum.*" — *Directae* su one akcije koje služe samo za slučaje za koje su bile uvedene; *utiles* su pak akcije prilagodjene analognim slučajevima. Evo primjera. Akvilijev zakon ovlašćuje vlastnika, da tražbom *actio legis Aquiliae* traži naknadu štete nepravedno nanešene njegovoj stvari. Ovo je *actio directa.* Ona se po analogiji može protegnuti i na uživaoca plodova, koji može tražiti naknadu štete nepravedno nanešene stvari, koju uživa, tražbom *actio legis Aquiliae utilis.* Uporaba utilnih akcija odgovara ćudi Rimljana, kojima se nisu milile korjenite promjene u zakonima, nego su se zadovoljivali da analogijom prošire porabu postojećih ustanova, prema tome kako bi potrebe novih vremena odkrile koji nedostatak u starim zakonima. U tu svrhu pretori su se služili fikcijama koje uvršćivahu u formulu, ovlašćujući sudca da upotrebi stanovitu zakonsku ustanovu, premda je u konkretnom slučaju oskudievalo koje nuždno svojstvo, i da sudi kao da to svojstvo u istinu postoji. Tako, na primjer, tko je imao u nezlomislenu (*possessio bonae fidei*) i pravilnu posjedu (*possessio iusta*) stvar, ali nije bio postao vlastnikom po usukapiji, budući još nije bilo dospjelo vrieme po zakonu ustanovljeno, pak bi izgubio posjed one stvari, nije imao stvarne akcije proti trećem posjedniku. Poradi toga pretor Publicij uvede *actio Publiciana* koja je *actio in rem utilis* nalik onoj što pristoji vlastniku a osnovana je na fikciji već dospjele usukapije.[10]

---

[9] GAI., IV, 61-63. Cfr. CICERO, *pro Roscio*, 4 — U akcije *bonae fidei* spadaju one koje potječu od pogodbe kupovine, najma, punomoćja i nezvanog vršenja tudjih posala, ostave, družtva, itd. U akcije *stricti iuris* spada osobito ona koja potječe od zajamne pogodbe (*condictio mutui*). Akcije *stricti iuris* poznate su bolje pod imenom *condictiones*, a to ime potječe odatle što se je starinom za ove akcije upotrebljavao postupak *l. a. per condictionem.* (Vidi § 35).

[10] Vidi dalje dio II, poglavje 2, § 75.

Digitized by Google

Ove utilne akcije, osnovane na fikciji, poznate su pod imenom *actiones fictitiae.*[11] Bilo je i drugih akcija koje su postajale utilnim samo promjenom subjekata u formuli, itd.

Utilne dakle akcije imale su *intentio iuris civilis* (*dare oportere, ex iure Quiritium esse*). Kad pak nije bilo moguće pomoću utilnih akcija upotrebiti takvu intenciju u slučaju koji je bio vriedan pravne zaštite, stvaralo se naprosto izvornih akcija, koje se zvahu *in factum*, da se baš pokaže da nisu osnovane na kojem pravilu *iuris civilis*, nego na očitoj pravici izvirućoj iz svih činjenica.[12] U širokom smislu *actio utilis* obuhvaća i onu *in factum*.

Actiones arbitrariae. — Ne valja pomiešati ovu vrst akcija s onima *bonae fidei*. Nešto im je nalik u tome što se i ovdje prepušta premnogo sudčevu razboru: i ovdje: „*permittitur iudici ex bono et aequo, secundum cuiusque rei,* „*de qua actum est, naturam aestimare, quemadmodum actori* „*satisfieri oporteat.*“ Nego ovim akcijama najprije bijaše otvoreno šire polje, pošto nè bijahu ograničene, kao *actiones bonae fidei*, na osobne akcije, nego osim ovih,[13] obuhvaćahu i one *in rem* i sve pretorske akcije. Razlika pak značajna stoji u tome što je u arbitrarnim akcijama dužnost sudčeva, prije neg osudi, da pokaže traženiku (predhodnom pronuncijacijom: *arbitrium*) kako se može inače uklonit osudi, na primjer, ako povrati stvar. A to je osobito bilo važno onda kad bi, kao što se sbivalo u mnogim akcijama, za formalnom osudom sliedile po zakonu mnoge posljedice štetne po osudjenoga, na primjer, infamija. U starom procesu nadalje, arbitrarne su akcije imale osobitu vriednost kad su težile za povraćajem stvari, jer krepošću nekog posve osobitog pravila starog rimskog postupka sudilo se uviek na izplatu novčane

---

[11] Drugi primjer fikt. akcije iztakao je GAJ, IV, 34, a odnosi se na *bonorum possessor*-a koji postupa kao da je nasljednik.

[12] Kadkad bi pak i *actio in factum* bila protegnuta analogijom na slučaje nalične, tada bi postala *actio utilis in factum.*

[13] Ali ne sve, već samo one koje se odnose na povraćaj ili eksibiciju stvari ili na uzpostavu nekog stanja stvari *(actio aque pluviae arcendae, actio Fabiana, Calvisiana,* itd.).

Digitized by Google

svote, a nije nikad na povraćaj stvari, što je moglo težko smetati aktoru, koji je na taj način bio usilovan da primi novac mjesto zatražene stvari. Toj se neprilici sudac uklanjao time što bi ponukao traženika da prije osude povrati stvar u naravi. Ako bi se traženik pokorio ovoj naredbi sudčevoj (*arbitratus*), bio je riešen; inače (*nisi restituat*, *nisi exhibeat*, *nisi solvat*) sudac bi izrekao osudu[14] koja je obično iznosila mnogo više od prave vriednosti stvari, jerbo u tom slučaju mogao je aktor biti pozvan da prisegom sam procieni vriednost stvari.

Actiones civiles et honorariae. — Civilne akcije potječu od *ius civile;* a honorarne od magistratskih edikata. Izmedju honorarnih akcija u prvom su redu one što ih uvedoše pretori, i s toga se kadkad honorarne akcije zovu *actiones praetoriae.* Ima pak i edilskih akcija.

Actiones praeiudiciales. — To su one akcije koje ne idu baš za tim da bude protivnik osudjen, nego im je poglavita svrha da sudac proglasi da postoji neko absolutno pravo, neki pravni položaj ili odnošaj e da se s vremenom onaj čije je to pravo uzmogne poslužiti ovim sudskim proglašenjem kad iznese pred sud svoje zahtjeve koji potječu iz prava tako ustanovljena. To su *actiones praeiudiciales.*[15]

Actio simplex et duplex. — Redovno, u svakom sporu dvie su strane, tražitelj i traženik, jedan proti drugomu: onaj traži da se dade zadovoljština njegovome pravu osudjenjem traženika; ovaj pak da tražitelj bude odbijen. U tom slučaju veli se da je akcija jednostrana ili ti

---

[14] GAI., IV, 163, Inst., IV, 6, § 31; CIC. *in Verr.*, II, 2, c. 12 Na navedeno mjesto Institucije su krivo postavile akciju *de eo quod certo loco.* Zove se arbitrarnom u sasvim drugom smislu: naime da se pokaže da u njoj sudac može sasvim slobodno iztraživati koja je i na čiju je štetu ekonomska razlika što nastaje, ako se izplata ima učiniti na jednom mjestu a utjerati na drugom.

[15] § 13 Inst. *de act*, IV, 6: „Praeiudiciales actiones in rem esse videntur, quales sunt per quas quaeritur an aliquis libertus sit, vel de partu agnoscendo." Vidi opazku 8 pod § 36, opazku 6 pod § 37, opazku 1 pod § 41 i ARNDTS-SERAFINI-A *Pandette*, § 97 opazke 4 i 5.

Digitized by Google

jednostruka (*actio simplex*). Al ipak kadkad se oba parca nadju u istim prilikama, svaki je u isto doba tražitelj i traženik; i jedan i drugi mogu biti osudjeni, tako da je položaj aktorov samo prividno različit od traženikova al u istinu nije. Takva akcija zove se dvostruka (*actio duplex*. [16]

Actiones privatae et populares. — Privatne su akcije one kojima se čuva i brani koje zasebno dobro: nu rimsko, je pravo dozvoljavalo gdjegod da svaki gradjanin može zametnuti pravdu na obranu javnih probitaka: *actiones populares.* Neke je pravde mogao zamećati tko je htio, kao predstavnik zajednice; a neke pak takodjer tko je htio, ali bi aktor dobio za se cielu globu ili dio nje. [17]

Actiones „rei persecutoriae," penales et mixtae. — Akcije *rei persucotoriae* su one kojima aktor traži da mu se napravi šteta što ju je pretrpio na imovini time što mu je bilo povredjeno pravo, tako da ga osuda ima staviti opet u onaj položaj u kojem bi se bio nalazio da mu pravo nije bilo povredjeno. [18] Kaznene akcije pak traže da začetnik uvrede bude osudjen na kazan, kojom se toliko ima povećati aktorova imovina koliko traženikova smanjiti. [19] *Act. mixtae* napokon idu zatim da postignu u isto doba obe spomenute svrhe. [20]

---

[16] Fr. 10 *fin. regund.*, X, 1. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 99. — U dvostruke akcije spadaju i diobene (§ 64) i *interdicta retinendae possessionis* (§ 54).

[17] BRUNS, *Actiones populares;* CODACCI-PISANELLI u *Archivio Giuridico*, knj. XXXIII, str. 317-371 i COSTA u *Rivista italiana*, knj. XI, str. 358 i slied.

[18] Ove se akcije u vrelima zovu *rei persequendae causa comparatae* (§ 16 Inst *de act.*, IV, 6).

[19] U vrelima se zovu *poenae persequendae causa comparatae* (§ 16 Inst. *de act.*, IV, 6. Vidi i sliedeću opazku). Savigny ih zove dvostrane kaznene akcije. Obzirom na traženika, njemu su kaznene i one koje smanjuju imovinu njegovu, a bez koristi aktorove, koji dobije samo naknadu štete pretrpljene uslied traženikova nedjela (kaznene akcije jednostrane).

[20] § 16 Inst. *de act.*, IV, 6, GAJ, IV, 6: „Agimus autem interdum ut rem tantum consequamur, interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam." Vidi i § 151. *Pen. act. mixtae* mogu tražiti

Digitized by Google

§ 38.

O izvanrednim dielima formule. — Exceptiones. [1]

Kad bi traženik samo zaniekao tvrdnje, na kojima je osnovana aktorova tražba, formuli nije trebalo nikakva dodatka. Jer ako se one tvrdnje ne bi dokazale, sudac je imao nalog da rieši traženika, bilo da tražitelj nije nikada stekao zatraženo pravo, bilo da ga je izgubio. Nu kad bi traženik priznao da je u obće osnovaną tražba, ali bi se pozvao ujedno na neke nove okolovštine, na neke činjenice, koje ako su istinite mogu sasvim ili dielom obezkriepiti tražbu, pa bila i je na pravu osnovana, i njega izbaviti od osude, tad je bilo potrebito da se formuli priloži dodatak, kojim se nalagalo sudcu da osudi traženika samo onda ako ne dokaže činjenice navedene proti aktorovoj tražbi. Ovaj se dodatak zove *exceptio*. Evo primjera: Aul Agerij pita da mu Numerij Negidij izplati sto sestercija u ime najma. Numerij Negidij ne nieče da je dužan sto sestercija, ali prigovara da mu je Aul Agerij osobitim ugovorom obećao da neće tražiti izplate do dvie godine, koje nisu još dospjele. U tom slučaju pretor ima da k „*si paret N. N. centum dare oportere*“ nadoda prigovor Numerija Negidija „*si inter A. A. et N. N. non convenit, ne ea pecunia peteretur.*“ [2] Dokaže li se u parnici da su istinite činjenice kojima se traženik brani, naravno je da aktorova tražba mora biti odbijena. [3]

Aktor je pak mogao novih činjenica suprotstaviti onima navedenim od traženika, pa ako bijahu takove da,

svotu nekoliko puta veću od štete što ju je aktor u istinu pretrpio. (I odatle *actiones in simplum, duplum, triplum, quadruplum*, §§ 21-28 Inst. *de act.*, IV, 6).

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, §§ 101-103.

[2] GAI., IV, 119.

[3] U akcijama *bonae fidei* nije trebalo da se potanko uvrste u formulu prigovori napereni proti *bonam fidem* aktora. Ovaki su se prigovori već po sebi razumievali, te je sudac imao dužnost da na nje pazi u ovim parnicama. To izrazuju Rimljani ovako: *bonae fidei iudiciis doli exceptio inest.*

Digitized by Google

kad bi se dokazale, izključile bi traženikov prigovor, sudac bi ekscepciji priložio nov dodatak koji se zvaše *replicatio*. U opreci s replikacijom stoji opet traženikova *duplicatio*, na koju se moglo odgovoriti s *triplikacijom* i tako napried. [4]

Važna vrst ekscepcijâ jesu *praescriptiones*, tako zvane jer, mjesto da stoje poslie intencije kao i ostale ekscepcije, upisavahu se na čelo formule.[5] To je bio kao predgovor, kojim bi magistrat naložio sudcu da najprije razvidi *praescriptio*. Obično *praescriptiones*, uvrštene u formulu na korist traženiku, bijahu naravi prejudicijalne, kao na primjer, prigovor vandobnosti (*exceptio* ili *praescriptio temporis*), koji se pisao u vrh formule, baš s toga što, ako bi se dokazalo da aktor nije zametnuo pravdu na vrieme, suviše je bilo dalje razpravljati.

S vremenom izadje iz običaja stavljati *praescriptiones* na čelo formule, te su se i one uvršćivale u formulu poslie intencije, kao i sve druge ekscepcije, s česa su morale izgubiti svoj osobiti naziv. Nu bilo je nekih preskripcija, na koje je trebalo više paziti nego na ostale, i s toga one sačuvaše svoje posebno ime i poslie nego sve ekscepcije postadoše jednake. Od svih najvažnija je *praescriptio temporis*, nazvana *praescriptio* bez ikakva dodatka.[6] Osim toga ostala je u formularnom procesu važna vrst *praescriptiones pro actore*, koje su išle za tim da na korist aktoru ograniče uništujuću moć litiskontestacije ili da omoguće postanak intenciji *iuris civilis* (*agere praescriptis verbis*).[7]

---

[4] Fr. 2, § 1 *de exc.*, XLIV, 1; pr. § 3 Inst. *de repl.*, IV, 14.

[5] GAI., IV, 132.

[6] Vidi dalje § 45. — Cfr. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 106-111.

[7] KNIEP, *Praescriptio und Pactum*, 1891.

Digitized by Google

§ 39.

O litiskontestaciji.

U OBĆE. — *Litis contestatio* je krajni dio postupka *in iure*. U starom postupku *per legis actiones*, *litis contenstatio* bijaše svečano pozivanje svjedoka, koji su imali da, do potrebe, svjedoče ono što se sbilo pred magistratom.[1] Uvedenjem postupka *per formulas* bi dokinuta ova svečanost dočim postade obveznim (osim u decemvirskim i centumvirskim parnicama) pismeni naputak (*formula*), što ga je magistrat imao dati sudcu. Razlog s koga formula i formularni postupak nisu ulazili u parnice koje su spadale pred decemvirski i centumvirski sud stoji u značajnoj stalnosti ovoga sbora, koji je bio već dobio neko službeno obličje i oko koga se bila već ustanovila neka postojana praksa.

Pismeni naputak kao da je postao suvišnim: ali se sačuvao običaje da se pozivlju svjedoci. Ipak ime *litis contestatio* živjelo je i poslie neg nestade pozivanja svjedokâ i kao proste formalnosti, pa živi i u modernoj proceduri. U formularnom postupku izraz „*litis contestatio*“ ne znači više (u većem dielu slučajeva) pozivanje svjedokâ, nego znači onaj čas u kojem se baš, po prvašnjem procesnom sustavu, sbivalo ono svečano pozivanje. Može se dakle reći da je *litis contestatio*, u formularnom postupku, tačka koja dieli postupak *in iure* od postupka *in iudicio*. Čim je imenovan sudac, formula je konačno ustanovljena; od ovoga časa *iudicium* je *acceptum*, *lis* je *contestata*, a izmedju prućih se strana postoji kvasi-kontraktni odnošaj uslied koga su dužne da se podvrgnu sudčevoj odluci.

O UČINCIMA LITISKONTESTACIJE U LEGISAKCIONOM I FORMULARNOM POSTUPKU. — Najvažniji učinak litiskontestacije jest vrst novacije koja po njoj nastaje u pravu paraca. Kvasi-kontraktni odnošaj, uslied koga stranke su dužne podnieti *iudicium*, uništuje pravni odnošaj koji je

[1] Vidi FESTUS s. v. *Contestari*. — Cfr. ARNDTS-SERAFINI, loc. cit., § 113.

Digitized by Google

prije postojao medju njima, tako da aktor ne može više na temelju starog pravnog odnošaja da po drugi put zapravda traženika (*exceptio rei in iudicium deductae*); drugim riečima, čim je akcija donešena *in iudicium* dokončana je litiskontestacijom tako da nema više snage za drugu parnicu (*actio consumitur; bis de eadem re agi non potest*).[2] Drugi vrlo važan učinak litiskontestacije jest što ona tačno ustanovljuje koje je prieporno pitanje te je osnovom sudčevoj presudi.[3]

§ 40.

O postupku „in iudicio."

Postupkom *in iudicio* sudac dolazi u položaj da uzmogne izreći presudu, koja će biti kondemnatorna ili absolutorna, prema tomu je li se sudac zakonito uvjerio da postoje neke stanovite činjenice, na kojima se osnivaju zahtjevi stranaka. S toga je dužnost stranaka da pribave sudcu to uvjerenje, pruživši mu dokaz o temeljitosti svojih tvrdnja, jer ono, što nije dokazano, po sudca zakonito ne postoji, pošto on ne može uvažiti prazne tvrdnje što ih je jedna strana navela a druga zaniekala. Toga radi od velike je vriednosti po uspjeh pravde da se znade na kojoj je strani dokazni teret i koja su dokazna sredstva.

O DOKAZNOM TERETU (*onus probandi*). — Obće je pravilo da ona strana, bio to tražitelj ili traženik, koja nešto uztvrdi a hoće da iz toga izvede koje pravo, ili koju mu drago posljedicu sebi na korist, dužna je da to dokaže. S toga je tražitelj dužan da dokaže činjenice koje mu služe podlogom akciji, a traženik je dužan da dokaže one na kojima osniva ekscepcije.[1] Ako, na primjer, Aul Agerij

---

[2] Proti ovoj teoriji odlučno se bori COGLIOLO, *Trattato dell' eccezione di cosa giudicata* (Turin 1883). FADDA u *Archivio Giuridico*, XXXIV, str. 327-358.

[3] GAI., III, 180 i slied.; IV, 98, 106, 107; fr. 40 *de hered. pet.*, V, 3. — Cfr. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 113.

[1] Fr. 2; fr. 19, § 1 i 3 i fr. 21 i 25 pr. *de probat.*, XXII, 3; c. 4 *de edendo*, II, 1 i const. 23 *de probat.*, IV, 19.

Digitized by Google

traži od Numerija Negidija sto sestercija, što mu duguje u ime kupovne ciene ili u koje drugo ime, dužan je da dokaže tu tvrdnju. Ako pak Numerij Negidij tvrdi da je protivnikov dug namiren prebojem, ili se brani drugim sličnim prigovorima, dužan je ujedno da dokaže na kojem se temelju prigovori osnivaju.

Jedino, ne treba dokazati činjenice što su ih stranke navele, ako ih protivnik nije zaniekao nego ih je potvrdio, ili ako su takove naravi da ih ne treba posebice dokazivati. Ovo vriedi za one činjenice o kojima zakon predpostavlja da se imadu smatrati istinitim i dokazanim dok druga strana ne dokaže protivno (*praesumptiones iuris*).[2]

O DOKAZNIM SREDSTVIMA. — Poglavita su dokazna sredstva svjedoci, izprave i prisega.

Dokaz po svjedocima. — Stranke su naznačivale svjedoke koji su pak svjedočili ustmeno i javno na ročištu a njih su mogli izpitivati stranke i njihovi odvjetnici. Nije bilo pravila po kojem se formalno znalo, koliko je koje svjedočanstvo vjerovano, nego je vriedilo obće načelo po kojem je sudac, mjesto da broji svjedočanstva, bio dužan da ih procieni i odluči po uvjerenju što ga bijaše zadobio. Načelo *testis unus testis nullus* bilo je samo puki savjet dok ga car Konstantin ne postavi kao zakonito pravilo.[3]

Pismeni dokaz. — Pismeni dokaz daje javna izprava ili privatno pismo. Privatna pisma vriede proti osobama od kojih potječu; javne izprave nasuprot vriede proti svakomu.

Dokaz prisegom. — Stranka da dokaže činjenice što ih je navela, može se pustit na duševnost protivniku,

[2] Tako, na primjer, zakon predmnieva da je diete, rodjeno u braku od šestog do desetog mjeseca, zakonito. Tko stoji na toj zakonskoj predmnjevi oprošten je dokazivanja, a onaj koji to pobija dužan je da dokaže protivno. — Gdjegod dokaz o protivnom je zabranjen, a onda se kaže *praesumptiones iuris et de jure*. O predmnjevama piše RAMPONI, *La teoria generale delle presunzioni*, Turin, 1890.

[3] Fr. 2, 3, pr. *iurei.*, XII, 2. O ovom predmetu vidi BERTOLINI-A, *Il giuramento nel diritto privato romano*, Rim, 1886.

Digitized by Google

navrativši mu prisegu o istinitosti onih činjenica (odlučna prisega). Ako onaj komu je navraćena prisega, neće da ju položi ili protivniku uzvrati, pada mu tražba, ili prigovor, a tako isto gubi pravdu i protivnik mu, ako neće da položi uzvraćenu prisegu.[4]

Ako činjenice što ih je jedna strana navela nisu posve dokazane, sudac može jednoj strani naložiti prisegu da se dokaz upodpuni (dopunitbena prisega).[5]

Gdjegod sudac dozvoli tražitelju da prisegom ustanovi kolika je šteta što mu ju protivnik ima da nadoknadi (procjenitbena prisega).

§ 41.

O presudi i o drugim sredstvima kojima se parnica rieša.

Postupak *in iudicio* svršava obično presudom. Njome sudac, polag alternative postavljene u formuli, osudi ili rieši traženika.[1]

Čim je presuda objavljena prestaje sudčeva vlast; spor razpravljen *in iudicio* postaje *res iudicata* stvarajući formalno pravo koje vriedi medju strankama, a kad se presuda odnosi na objektivnu činjenicu, vriedi i *inter omnes*, te u ovom slučaju Rimljani kažu *res iudicata pro veritate habetur*.[2] Ako je presuda absolutorna, traženiku pristoji *exceptio rei iudicatae*, kojom može odbiti svaki zahtjev što bi ga unapried aktor postavio na temelju pravnog od-

---

[4] Fr. 1 i 31 loc. cit.; c. 3, 12, IV, 1.

[5] Fr. 2, § 1 i fr. 5 pr. § 1-6 loc. cit. (Vidi § 37).

[1] U prejudicijalnim akcijama (kojima se ne traži osudjenje protivnika, nego da se jednostavno sudskim putem ustanovi neko svojstvo ili neka činjenica) sudac mjesto da izreče absolutornu ili kondemnatornu presudu, priznade aktorovo pravo *pronuncijacijom*, koja obično ide prije redovnog postupka, odakle ime *praeiudicium*, *formula praeiudicialis*, *actio praeiudicalis* (GAI., IV, 44). I kod *actiones arbitrariae in rem*, mogla je *pronunciatio* izaći prije presude, t. j. *arbitratus iudicis* (vidi gore § 37).

[2] KELLER, *Civilprocess*, 6o izd. po WACH-U, str. 349, opazka 854 i SAVIGNY, *System*, knj. VI, § 282, *d*.

Digitized by Google

nošaja o kome je već sudjeno; ako je presuda kondematorna, ona daje aktoru *actio iudicati*, kojom može tražiti ovršenje presude.[3]

Nu u novom pravu, pošto je uveden priziv, presuda ima snagu *rei iudicatae*, samo onda kada je već postala bezprizivnom.

Ne valja zamieniti s presudom u pravom smislu, kojom se rieśava parnica (konačna presuda), ona sudčeva riešenja tečajem postupka kojima se pripravlja presuda *(interlocutiones, iussus, mandata)*.

U procesnom perijodu o kojem govorimo, parnicu je svršavala ne samo presuda, nego i *confessio in iure*, koja je imala snagu presude. Traženik, ako prizna pred magistratom (*in iure*) temelj na kojem se osniva aktorova tražba, osudjuje se sam, te više ne treba presude.[4] Bivši dokinut *ordo iudiciorum privatorum*, nestade dakako i *confessio in iure*. Izpovied pred sudcem oprašta od dokazivanja ali ne od presude. Druga neobična sredstva kojima se svršavaju parnice jesu odreka i perempcija tražbe.[5]

§ 42.

O ekstraordinarnom postupku i o interdiktima.[1]

U postupku *per legis actiones* i u postupku *per formulas* dogadjalo se da magistrat, mjesto da odputi parnicu na sudca, pridržao bi ju sebi, te bi ju sam meritorno riešio (*extra ordinem*). Tražba se tada zvala *persecutio*, a riešenje magistratovo zvalo se *decretum*.

---

[3] Vidi dalje § 53.

[4] Fr. 1 *de conf.*, XLII, 2: „Confessus pro iudicato est, quia quodammodo sua sententia damnatur."

[5] *Iudicia legitima* morala su svršiti u osamnaest mjeseci a za *iudicia quae imperio continentur* postupak nije mogao trajati više od godine magistrature u kojoj je pravda zametnuta. (GAI., IV, 104-105). Kasnije je bilo ustanovljeno da pravde ne smiju trajati više od tri godine (const. 13, § 1 *de iudicis*, III, 1).

[1] BELLAVITE u *Archivio Giuridico*, III, 234 i PERNICE u *Archivio Giuridico*, XXXVI, str. 116-148. Cfr. GAI., IV, 138 i slied.; Inst. IV, 15; Dig. XLIII, 1-9; LEPEL, *Edictum perpetuum*, str. 356.

Digitized by Google

Magistrat je sudio sam, *extra ordinem*, osobito u slučajima koji su se odnosili na neparbenu jurisdikciju, a dapače i na neke predmete parbene jurisdikcije, kao što su fideikomisi, povraćaj u prijašnje stanje i slična.

Magistrat je s početka sudio *extra ordinem*, odlukom, i u onim slučajima za koje je kasnije uveden posebni postupak interdikata.

Bilo je naime u starih Rimljana slučajeva gdje, premda se radilo o vrlo važnim odnošajima i probitcima, nije *ius civile* davao nikakove zaštite. Izmedju ovih odnošaja u prvom su redu posjed i poraba javnih stvari. U ovim i drugim sličnim slučajima, s nestašice pravnog lieka, bili bi ljudi morali upotrebiti privatnu silu da se obrane od onih koji im smetaju posjedovanje i porabu javnih stvari, da im nije pretor pružio pomoć, izdavši odluku krepošću svoga *imperium*-a.

Nego, pošto su se poslovi sve to više množili, pretor nije mogao, za dugo, sam riešavati sporove. S druge strane, pošto nije bilo civilne akcije za one slučaje, nije mogao da odmah odputi parce k *iudex*-u, a da ne povriedi staro načelo *praetor ius facere non potest*. S toga je trebalo naći način da se pravo prilagodi praktičnim potrebama.

Pretor naime, mjesto da odlukom sam riešava *extra ordinem*, s česa bi bio morao gubiti mnogo vremena razpravljajući spor, dao bi odmah na prvom ročištu parcima naredbu, zvanu *interdictum* (od *inter* duos *dictum*), kojom bi zapelio jednoj ili obim stranama da se nečesa čuvaju da povrate ili pokažu neku stvar (*interdicta prohibitoria exhibitoria, restitutoria*). Interdikat je nalog hipotetičan i uvjetan, kojim pretor zapovieda strankama neka se pokore njegovoj naredbi ako su istiniti uvjeti ili prilike koje ga navedoše da izda onaj nalog. Time stranka, kojoj je bio namienjen interdikat, bila je potaknuta da pazi postoje li doista prilike, na kojima se osnivao interdikat te je li dužna da mu se pokori. Ako bi se pokorila, sve je bilo svršeno; nu ako se ne bi pokorila, a dokazalo bi se da su istiniti uvjeti, pod koje je interdikat bio

Digitized by Google

izdan, bila bi kriva s neposluha magistratovoj naredbi i bila bi odgovorna prema protivniku.

Da se pak ustanovi postoje li doista uvjeti na kojima je interdikat osnovan, strana koja ga bijaše izmolila dala bi pozvati protivnika pred pretora koji bi ga pod prietnjom globe prisilio na *sponsio poenalis*, t. j. neka obeća da će platiti novčan iznos ako budu istiniti uvjeti interdikta, komu se nije pokorio. Jednak bi iznos obećao i provokanat za protivan slučaj (*restipulatio*). Od te sponsije i restipulacije potjecale su obveze civilno valjane, te su stranke mogle tražiti legisakcijom izplatu obećanog novca.

Poslie uvedenja formularnog postupka, bio je pretor vlastan da udieli akciju, a ova mu je preznamenita vlast po onoj proceduri pristojala, te, i bez interdiktne stranputice i dvostrukih stipulacija, mogao je narediti *iudicium* u slučajima nepredvidjenim u civilnom pravu; ali budući se to protivilo rimskoj ćudi, koja nije ljubila nenadnih novotarija, pretor se ograniči, neko vrieme, na to da udjeljuje novih akcija samo za one slučaje, za koje je mogao naći jake analogije u civilnom pravu. S jedne strane ovo, a s druge to što je *sponsio poenalis* nagonila zlomislenu stranu neka osbiljno promišlja o štetnim posljedicama svoga neposluha bi uzrokom da je interdiktni proces živio koje doba čitav i za formularnog postupka. Nu kasnije kad pretor proširi vršenje svoje vlasti, uvodeći novinâ mimo civilnog prava, i interdiktni proces bi ponešto preinačen. Najprije nestade druge stipulacije *(restipulatio)*, a u ekshibitornim i restitutornim interdiktima traženik se je sada mogao ukloniti sponsiji, pitajući neka se imenuje arbitar, koji će arbitrarnom formulom *in factum concepta* iztražiti je li, po načelima sadržanim u interdiktu, traženik dužan da pokaže ili povrati stvar, a u tom slučaju morao bi ju vratiti, ako li pak ne bi poslušao bio bi osudjen da plati svu štetu *(quanti actoris interest)*.[2] Kasnije prestadoše *sponsiones* i u prohibitornim interdiktima. Interdikti izgubiše svoj vlastiti značaj i približiše se k redovnomu postupku.

[2] Vidi gore § 37.

Digitized by Google

§ 43.

O ovršnom postupku.

Po civilnom pravu imali su Rimljani dva ovršna načina *manus iniectio* i *pignoris capio;* pretorsko pravo uvede *bonorum venditio,* koju je pak preinačila ili barem ublažila *cessio bonorum* i *bonorum distractio.*

Manus iniectio. — *Manus iniectio* bila je zakonit način ovrhe na dužnikovu osobu, a zahtievalo se da bude dug osnovan na presudi, ili na izpoviedi *in iure,* koja vriedijaše kolik presuda. Ako dužnik ne bi izpunio presudu kroz trideset dana, dužitelj ga je mogao pograbiti za život *(manum iniiciebat),* dovesti ga pred magistrata, opravdavši svoje postupanje, tražiti da mu bude dosudjen *(addictio).* Takav dužnik, čim bi pao pod sumnju da neće da izpuni svojih obveza, nije više bio vlastan da se sam brani, te nije mogao sam pobijati protivnikov zahtjev nego po trećoj osobi koja je imala jemčiti za sve procesne posljedice *(vindex).* Dužnik koji nije imao jemca bio je dosudjen dužitelju, koji ga je mogao odvesti k svojoj kući, držati ga kao sužnja i prodati ga, ako u šestdeset dana ne bi platio duga. Kasnije ova osobna ovrha bi nešto ublažena. Dužitelj je mogao zasužnjiti dužnika koji mu je morao služiti kao rob do namirenja duga, ali ga nije smio prodati; a čim bi dužnik namirio dug stekao bi opet podpunu slobodu.

Pignoris capio. — Ovo je bio način ovrhe na dobra dužnika koji nije mogao dobiti natrag zaplienjene stvari dok ne bi sasvim namirio svoga dužitelja. *Pignoris capio* vriedila je samo u malo slučajeva koji bijahu odredjeni po zakonu ili po običaju. [1]

Bonorum venditio. — Pretorsko pravo sačuva osobnu ovrhu, ali uza nju uvede *bonorum venditio* koja bijaše vrst ovrhe na dužnikova dobra vrlo slična današnjemu stečaju. Dužitelj, nakon što bi dužnik već bio osudjen, obratio

[1] GAI., IV, 21, 26, 27, 28 i 29.

Digitized by Google

bi se k magistratu, koji, uvjerivši se da je zahtjev osnovan, ovlastio bi ga odlukom da se *rei servandae causa* stavi u posjed svih dužnikovih dobara, koja bi se kasnije prodala uz obdržavanje nekih formalnosti. Prodaja bi se javno proglasila na najviše pohadjanim mjestima u gradu, a poslie nekog roka, koji je bio sad duži sad kraći, bili bi sazvani svi dužitelji da izaberu povjerenika *(magister)* koji će prodati dobra. Kad bi dospio drugi rok jednak prvomu, od kada je *magister* napravio inventar dobara i imenik dužiteljâ, čitava bi se imovina dosudila najboljemu nudiocu *(bonorum emtor)*, koji bi stekao vlastničtvo pod universalnim naslovom.[2] Dužitelji pak koji su učestvovali u stečaju obratili bi se k njemu da im u ime duga plati koliko je svakome obećao; ali tada nisu više mogli zapravdati dužnika.[3] Oni koji su imali založno pravo na imovinu dužnikovu mogli su zahtievati podloženo im dobro, samo što je *bonorum emtor* bio vlastan da zadrži podlog uz podpuno namirenje založnog duga.

Cessio bonorum. — *Cessio bonorum* je blagodat uvedena Julijevim zakonom, a sastoji u tome što je insolventan dužnik, ako nije bio *in culpa*, mogao izbjeći infamiju skopčanu sa *venditio bonorum*, i izhoditi blagodat pridržaja nuždne hrane,[4] ako bi dobrovoljno pustio dužiteljima svu svoju imovinu; nu da se dodje do prodaje trebala je uviek *missio in bona*.

Bonorum distractio. — Ovo je bila ovrha po kojoj se na drobno prodavala dužnikova imovina. Ova prodaja bila je dakako po dužnika manje štetna nego li skupna prodaja *(bonorum venditio)*, a i uvedena je za Dioklecijana mjesto ove.

---

[2] Pr. Inst. *de success. sublat.*, III, 12. GAI., II, 98.

[3] Fr. 24, § 7 *quae in fraudem cred.*, XLII, 8. Vidi ipak GAJA, II, 155 i o njemu interpretaciju od HENRIKA SERAFINI-A, *Della revoca degli atti fraudolenti*, II, str. 71 i slied.

[4] O ovoj blagodati nuždne hrane *(beneficium competentiae)* vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, § 225.

Digitized by Google

§ 44.

O ukinuću ustanove „ordo iudiciorum privatorum."

Kao što smo drugdje napomenuli (§ 33 i 42), i u vrieme legisakcija i formularnoga postupka dogadjalo se da bi se u pretoru sjedinile obe vlasti, magistratska i sudača; nu to je bilo riedko i iznimno, i s toga se govorilo da magistrat sudi *extra ordinem*, odakle ime *iudicia extraordinaria*. Za carstva stvorilo se raznih carskih magistrata, i njima bi povjereno raznih vrstih parnicâ (fideikomisarnih, alimentarnih, tutelarnih itd.), koje su se riešavale administrativnim ili ekstraordinarnim putem. — Pred magistratima carskih pokrajina (koji nisu bili *magistratus populi romani*, već vladarevi povjerenici) parnice su se imale uviek voditi po ovom postupku; u nje se brzo ugledaše i senatorske pokrajine: dapače za Septimija Severa nije bilo više razlike u ovom smjeru izmedju raznih pokrajina. Nasuprot kod gradskog pretora uviek je služio *ordo iudiciorum privatorum*. Po tome se čini da Dioklecijan nije ukinuo (kao što se obično tvrdi) taj *ordo*, nego on propade naravno sam, čim Dioklecijan oduze gradskomu pretoru jurisdikciju u civilnim parnicama.[1]

Ova promjena urodi važnim preinakama u postupnom redu. Po starom pravilu, aktor bi pozvao protivnika pred pretora sa *in ius* vokacijom i tu bi izložio svoju tražbu *(actionem edebat)*: traženiku bi se dozvolio rok da pripravi dokazna sredstva, samo ako bi obećao da će se opet prikazati na stanoviti dan *(vadimonium)*. Ali već za Marka Aurelija *in ius vocatio*, pa *editio actionis*, *vadimonium* i dvostruko ročenje u sudu, što je sve preko načina razvlačilo postupak, mogli su se mimoići ako bi se upotrebila *actionis denunciatio*. Ova *denunciatio* sastojala je u tome što bi aktor javio protivniku tražbu koju kani iznieti pred sud,

[1] Const. 2 *de pedan. iud.*, III, 2, pazi li se dobro, ne govori ništa o ukinuću porotnih sudaca (s kojima *pedanei* nemaju ništa zajedničkoga) niti o podpunoj uzpostavi *ekstraordinarne kognicije*. PERNICE *Archivio Giuridico*, knj. XXXVI, str. 116-148.

Digitized by Google

te bi se s njime sporazumio na koji dan da se prikažu. Ovo javljanje akcije postade s vremenom pravilom. Do Konstantina bijaše to sasvim privatan čin, ali ga ovaj car učini javnim, naredivši da javan urednik ima napisnikom ovjeriti citaciju.[2] Javljanje se zatim zamienilo prostim spisom *(libellus conventionis)*, koji bi se prikazao sudcu, a ovaj bi ga dao uručiti po teklíću, kao što se i danas radi. U ovom *libellus conventionis* ili pozovnom spisu bio je u kratko izkazan čin, pak zahtjev i dokazna sredstva. Traženik, kojemu je libel bio uručen, imao je vratiti teklíću primnicu i zajemčiti da će se prikazati sudu *(cautio in iudicio sisti)*, a kad ne bi mogao to zajemčiti, stavili bi ga pod teklićevu stražu, ili u zatvor do ročnog dana. On je bio takodjer dužan da odgovori drugim libelom *(libellus responsionis* ili *contradictionis)*. Na odredjeni dan stranke bi stupile pred magistrata, koji bi ustanovio da li je akcija pripustiva, zatim bi saslušao svjedoke i razlaganje stranaka, a napokon bi izrekao presudu.

Stara litiskontestacija, koja je u legisakcionom sustavu sastojala u svečanom prizivanju svjedokâ, a u formularnom označivala medju gdje se dielio *ius* i *iudicium*, nije dakako mogla više postojati, budući nije više postojala ona razdioba na *ius* i *iudicium;* ali ipak to se ime sačuvalo te se njime označivao onaj čas kad bi stranke ustanovile svaka svoje zahtjeve. Po Justinijanovu pravu *litis contestatio* sbiva se *post narrationem propositam et contradictionem obiectam.*[3]

U ovo se doba postepeno razvio i institut apelacije.

Obično sredstvo kojim se ovršivahu pravomoćne osude bijaše *pignoris capio*. Staro uvadjanje u posjed dužnikovih dobara (*missio in bona*) postojaše samo u iznimnim slučajima, naime kad je dužnik bio sudjen u odsutnosti, i kad je bio pod stečajem. Osobna ovrha dopuštala se samo ako je stvarna ovrha bila bezuspješno provedena.

---

[2] Const. 2, Cod. Theod. *de denunt.*, II, 14.

[3] C. 14 C. *iudiciis*, III, 1; Const. un. C. *de lit. cont.*, III, 9.

Digitized by Google

§ 45.

O prestanku akcija.

Akcije prestaju smrću jedne strane, zastarom i stečajem više akcija.

Smrću. — Po općem pravilu smrt jedne ili druge strane ne ukida akcije, jer *actiones heredi et in heredem competunt.*[1] Ipak ne prelaze na nasljednike *actiones iniuriarum* i *actiones populares;* a osim tih po aktorovoj smrti, ne prelaze na nasljednike *actiones vindictam spirantes,* a po traženikovoj smrti ne prelaze akcije koje nastaju iz delikta, ako teže za kaznom, a kad teže za naknadom štete prelaze na nasljednike samo ako je nasljednik koju korist imao.

Zastarom. — Prije Teodosija II sve civilne akcije, osim preriedkih, nisu prestajale izminućem vremena, nego su bile vjekovite u pravom smislu rieči. Ali honorarne akcije, naime pretorske i edilske, vriedile su samo za godinu dana, a i još kraće. Odatle im ime *actiones temporales,* u opreci sa *actiones perpetuae.*

Što se tiče stvarnih akcija koje potječu iz vlastničtva ili iz podrobnih stvarnih prava, vriedilo je pravilo da tko posjeduje pravilno (*iusta possessio*) i nezlomisleno (*poss. bonae fidei*) dugo vrieme, naime deset godina *inter praesentes* a dvadeset *inter absentes*, mogao je od reivindikacije braniti se sa *praescriptio longi temporis;* ali ova *praescriptio* ili *exceptio longi temporis*, za koju se, kako smo rekli, zahtievala pravilnost i nezlomislenost u posjednika, stopila se kasnije s usukapijom, o kojoj ćemo govoriti razpravljajući o vlastničtvu pod § 65.

Car Teodosij II, konstitucijom godine 424,[2] obrati izuzetak u pravilo, i naredi da sve akcije, koje nisu već omedjašene na kraći rok, vriede samo za trideset godina; i da poslie toga roka gube snagu po preskripciji *triginta*

---

[1] Inst. IV, 12. — ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 104.

[2] Const. un. Cod. Theod. *de act. certo temp. fin.,* IV, 14.

Digitized by Google

annorum. Ona odredba Teodosijeva s malim preinakama priedje u Justinijanovo pravo.[3] Za neke akcije rok od trideset godina bi kasnije povišen na četrdeset, s česa po Justinijanovom pravu sve akcije gube snagu ili preskripcijom od trideset ili od četrdeset godina ili kraćom. Onima pak ostade ime *actiones perpetuae,* a ovima *temporales* ili *temporariae.*

Preskripcija teče takodjer na korist posjednika zlomislena i nepravilna. Počimlje od dana postanka akcije; *stvarna* akcija smatra se da je postala kad je protivnik dao povoda akciji povredom tudjega prava; dočim osobna akcija onaj čas kad obveza postane tako da možeš s mjesta tražiti da ju dužnik izpuni *(quando dies venit).*[4]

Preskripcija stvarnih akcija ukida samo akciju, ali ne pravo;[5] dočim preskripcija osobnih akcija ukida takodjer i dugovinsko pravo tako da ne postoji više niti naravna obveza.[6]

Stječajem više akcija. — Stječaj više akcija postoji onda kada ima više akcija a sve teže za *istim ciljem,* naime kada *bis idem exigitur.*[7] Tako, na primjer, vlastnik ima istodobno *rei vindicatio, condictio furtiva,* a gdjegod i koju kontraktnu akciju, da traži povraćaj ukradjene mu stvari. Tako isto ima se *actio locati* i *rei vindicatio* za povraćaj iznajmljene stvari, *actio commodati directa* i *actio legis Aquiliae* za komodatarovo oštećenje posudjene stvari. U ovim i sličnim slučajima ako je aktor već zatražio svoje pravo jednom od ovih akcija, nema više prava na ostale akcije,

---

[3] Const. 3 *de praescript. 30 vel 40 ann.,* VII, 39.

[4] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 107, nota 5.

[5] Const. 8, § 1 *de praescr. trig.,* VII, 39. — ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 111.

[6] O ovomu postoji žestoka prepirka. Glede raznih mnienja vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette,* II, § 277, nota 1.

[7] Fr. 57 *de reg. iur.,* L, 17: „Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur." — ARNDTS-SERAFINI, *Pandette,* I, § 105, opaz. 3, gdje je iztaknuto novo tumačenje fr. 34, § 2 *de obl. et act.,* XLIV, 7. ALIBRANDI, u listu *Giornale di giurisprudenza teorico-pratica,* I, str. 321 i 457 i slied. Shvaćanje je ALIBRANDI-EVO preuzko i ne obuzimlje sve slučajeve stječaja akcijâ.

Digitized by Google

koje time izčezavaju i dokidaju se. Treba zapamtiti da stječaj akcijâ ne sastoji u istovjetnosti njihova uzroka, ni imena, ni osobâ, već u istovjetnosti *pravnoga* objekta, t. j. cilja u koji smjeraju. Ako cilj nije baš isti, nema stječaja i svaka akcija može da o sebi vriedi a neodvisno od ostalih; kao u slučaju kradje *rei vendicatio* i *condictio furtiva* s jedne strane, a *actio furti* s druge.[8]

§ 46.

O povraćaju u prijašnje stanje.[1]

Od pravnih liekova pretorskog postanka povraćaj je u prijašnje izmedju najvažnijih. Po njemu pretor, naslanjajući se na načela pravičnosti, smatrao je da ne postoje neke činjenice ili neka pravna djela iz kojih nastaju pravne posljedice po strogom civilnom pravu, i povratio bi stranke u isti položaj u kojem bi se bile nalazile, da se one činjenice ili ona djela nisu dogodili.

Nu ova *restitutio in integrum* bila je samo izvanredan liek, *extraordinarium auxilium*, koji se nije udieljivao ako je po pravu već bila osigurana akcija ili ekscepcija onomu koji ju je zahtievao. Osim toga zahtievali su se neki odredjeni uvjeti. Najprije trebalo je da je onaj koji je molio restituciju bez svoje krivnje pretrpio povredu, t. j. da mu je strogo pravo nanielo štetu; a zatim zahtievao se temeljit uzrok pravičnosti u prilog onomu izvanrednomu lieku, *iusta causa restitutionis.*

Temeljiti uzroci restituciji što ih pretor zahtievaše za positivna djela jesu: maloljetnost, sila, zla nakana, zabluda i kapitisdeminucija; za propuste: odsutnost i drugi zakoniti uzroci.

---

[8] Ako je kojoj akciji objekat bio ograničen, moglo se drugom dosežnijom tražiti ono što se prije nije postiglo. — ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 105.

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 117-125 i GLÜCK, *Commentario alle Pandette*, knj. IV (talijanski prievod s bilježkama od LANDUCCI-A, str. 1 i slied).

Digitized by Google

Maloljetnost. — Odrasli su po rimskom pravu imali obveznu sposobnost. *Lex Plaetoria de circumscriptione adolescentium,* plebiscit iz šestog vieka po postanku Rima, naredi da budu kažnjeni oni koji prevare odrasloga izpod dvadeset i pete godine. Pretor podje korak napried, i udieli doraslim maloljetnicima povraćaj u prijašnje stanje proti štetnim pravnim posljedicama u koje upadahu sbog neizkustva i nedostatka potrebite im umne zrelosti.[2]

Sila, zla nakana i zabluda. — Punoljetnici, ako su oštećeni pravnim djelom sklopljenim pod utjecajem straha ili zlobe, imadu osobitih akcija ili ekscepcija s kojih čestokrat postaje izličnim liek povraćaja u prijašnje stanje; nu kadkad one akcije i ekscepcije nisu dovoljne[3] i onda je potrebita *in integrum restitutio propter metum et dolum.* Povraćaj poradi zablude odnosi se, osim jednog izuzetka, na same procesne slučaje.

Propusti. — Onaj komu zakonit uzrok prieči da preduzme neko djelo, kao što je, na primjer, odsutnost poradi javne službe, *reipublicae causa,* može dobiti povraćaj u prijašnje stanje (fr. 1, § 1 *ex quib. caus. maior.,* IV, 6).

---

[2] PAUL., *Sententiae,* I, 9; Dig. IV, 4; Cod. II, 22. Povraćaj je uzkraćen oštećeniku ako je u *zloj nakani (dolus)* (fr. 9, § 2 *de minor.,* IV, 4); prosta *krivnja (culpa)* ne izključuje ga (fr. 9, § 5 *eod.).* Cost. 1 Cod. *si advers. del.,* II, 34 (35) postavlja isto načelo općenitim izrazom. Sami red mislî kaže da se u ovom Kodeksovom zakonu *dolus* suprotstavlja *kulpi.* SAVIGNY, *Sistem rimskoga prava,* VII, § 321, čita *sed extra venit* mjesto *ex contractu.* Cienimo da je praviji *ex contractu,* a ovaj izraz može značiti *sbog nemarnosti.* I u Basilicima, X, 17, 1 stoji ἀπὸ συναλλάγματος.

[3] Kao, na primjer, kad je tko bio prietnjama prisiljen da prihvati prezaduženo nasljedstvo ili da odkloni koristno nasljedstvo. Fr. 21, § 5 i 6 *quod metus causa,* IV, 2; fr. 85 *de acq. vel om. hered.,* XXXIX, 2.

Digitized by Google

DRUGI DIO.

O STVARNIM PRAVIMA

§ 47.

O temeljnim pojmovima.

Stvarna su prava ona kojima je *neposrednim* objektom stvar, koja je *izravno* podložna našoj pravnoj vlasti. Pa s toga jer je neposrednim objektom stvar a ne tudje djelo, ova prava postoje o sebi te ne vise o posebnoj obvezi druge odredjene osobe, i s toga se mogu braniti stvarnom akcijom proti svakomu tko nam vriedja ona prava.[1]

Pravna vlast, pod kojom je stvar, može ju obuhvaćati svu bez ikakva ograničenja. Takvo je pravo vlastničtvo (*dominium*), koje je baš ukupnost svih prava što ih čovjek može imati na stvar. Ali ova obsežna pravna vlast, ovaj dominij, može se ograničiti djelomičnim pravima što pripadaju inim osobama na istu stvar koja im je objektom. I pravima podrobnim ili frakcionarnim što ih može čovjek imati na tudje stvari *(iura in re aliena)* neposredan je objekat stvar, jednako kao i vlastničkomu pravu što ga ona prava ograničuju. Ova su podrobna prava četvera: poslužje, enfiteuza, superficies, zalog ili podlog, te skupa s vlastničkim pravom tvore tako zvana stvarna prava.

Stvarna prava daju *pravnu* vlast cjelovitu ili djelomičnu nad stvarju, al se ipak bitno razlikuju u ovom smjeru od gologa *posjeda*, koji je samo tjelesna vlast nad stvarju. Nu pošto posjed stvara, na neki način, uslied pravnih posljedica koje su s njime skopčane, *pravan odnošaj nad stvarju,* smatramo shodnim da odmah u prvom poglavju razpravljamo o posjedu a u sliedećih pet poglavja o stvarnim pravima.

[1] Vidi gore § 1.

Digitized by Google

POGLAVJE I.

O POSJEDU.[1]

§ 48.

O pojmu i o naravi posjeda.

Posjedovati stvar znači imati ju pod svojom tjelesnom vlašću.[2] Ova je vlast samo tvarna, a ne gleda se nimalo da li posjednik ima ili nema u istinu pravo da ju vrši.[3] Posjed je dakle *faktično* ono što je vlastničtvo *pravno;* posjed je samo *tjelesna, tvarna* vlast, dočim vlastničtvo predpostavlja vlast *pravnu, zakonitu;* vlastnik ima *pravo* da posjeduje, posjednik *vrši* faktično ovo vlastničko pravo. Ponajviše vlastnik je i posjednik stvari, ali može se lako dogoditi da joj je jedan vlastnik a drugi da ju posjeduje.[4]

Posjed je *pravan* ili *naravan.* Pravan je posjed kad ti je moguće da razpolagaš stvarju bez tudjega pačanja, s namjerom da ostaneš s njome u neposrednom i neodvisnom odnošaju. Ako nema ove namjere posjed je samo naravan, a zove se takodjer držanje.

---

[1] Najglavnija radnja jest SAVIGNY-EVA, *Das Recht des Besitzes,* 7° izd., obielodanjeno u Beču 1865 od RUDORFF-A a prevedeno na francežki od STAEDTLER-A, Paris, 1866. Vidi i ALIBRANDI-A, *Teoria del possesso secondo il diritto romano,* Rim, 1871 i nedavnu knjigu JHERING-OVU, *Der Besitzwille,* 1889. *Archivio Giuridico,* III, 234, 511; IV, 583, i ARNDTS SERAFINI, *Pandette,* § 135 i slied.

[2] Fr. 1 pr. *de acq. vel amitt. poss.,* XLI, 2: „Possessio appellata est a sedibus, quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit."

[3] Fr. 12, § 1, loc. cit.: „Nihil commune habet possessio cum proprietate." Cfr. fr. 1, § 2 *uti poss.,* XLIII, 17.

[4] Fr. 1, § 2 *uti possidetis,* XLIII, 17: „Separata esse debet possessio a proprietate: fieri enim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit, alter dominus quidem sit, possessor vero non sit; fieri potest, ut et possessor idem et dominus sit."

Digitized by Google

Rieč „posjed" bez ikakva dodatka vriedi kao pravan posjed, i mi ćemo ju upotrebljavati baš u ovom pravom smislu.

Posjed nije pravo, već gola činjenica (*res facti*):[5] nu ipak donosi pravnih posljedica, budući ga osobite akcije čuvaju i štite od samovlastna smetanja. Ovo je pravni učinak koji potječe od gologa posjedovanja. Na taj način posjednik, kao takav, ima pravâ (*ius possessionis*) koja po sebi dolaze od gologa posjedovanja, a posve su neodvisna od posjedovnog prava (*ius possidendi*), koje može pristojati i drugoj osobi. S toga treba razlikovati *ius possidendi* od *ius possessionis:* ono prvo je pravo posjedovati stvar; ovo drugo je ukupnost koristî koje dolaze od faktičnog posjedovanja. Vlastnik ima pravo da posjeduje stvar koja mu pripada, pa i ako ju faktično ne posjeduje; posjednik ima nekih prava jedino s toga što ju faktično posjeduje, pa i ako nema prava da ju posjeduje. Tat, na primjer, nema nikakva prava na ukradjenu stvar koju drži u svojem posjedu, on nema prava da ju posjeduje (*ius possidendi*); al ipak ima *ius possessionis*, pravni je posjednik stvari, i kao takav zaštićen je osobitim akcijama od samovlastna tudjeg smetanja.

Razlog s koga se posjed ovako štiti, premda nije nikoje pravo, već gola činjenica, jest taj što zakon ne može trpiti da se samovlastno poremećuje postojeći red.[6] Posjed je činjenica, koju nitko ne smije samovlastno uništiti, niti onaj koji ima pravo na stvar što ju drugi posjeduje, a da ne prisvoji prava koja državi pripadaju i ne poremeti družtveni pravni red. Tko hoće da posjednika liši posjeda, neka prizove u pomoć oblast koju je država postavila da štiti taj pravni red. Tko nasuprot hoće

---

[5] Fr. 1, § 4 *de acquirenda poss.*, XLI, 2.

[6] Što se tiče prigodnih historičnih uzroka štićenju posjeda vidi SAVIGNY-EV, *Das Recht des Besitzes* (7° izdanje, Beč, 1865, str. 197-204 i 632, 633).

Digitized by Google

da samovoljno nametne svoju volju drugomu, počinja nepravdu, što ju zakon, kao čuvar reda, ima pravo i dužnost da ukroti.[7]

Značajni dakle pravni posljedak posjeda jest pravo na zaštitu od samovlastna smetanja. Ovaj posljedak dolazi od samoga posjeda bez ikakovih drugih činjenica. Nu, ako uza nj ima i drugih uzroka, može po njemu nastati dalnjih pravnih posljedica prevelike vriednosti, a u prvom redu stečenje vlastničtva usukapijom. Nezlomislen posjed (*possessio bonae fidei*), kad je osnovan na pravilnu temelju (*iusta possessio*) i kad potraje stanovito vrieme, može se prometnuti pravom, može t. j. postati vlastničtvom (§ 65).

§ 49.

O raznim vrstima posjeda i o rimskoj terminologiji.

Po vrelima rimskoga prava imamo ove vrsti posjeda.

Possessio civilis et naturalis. — Kad držiš stvar a nisi voljan da ju držiš za sebe to nije pravi posjed. Rimljani to držanje nazivlju *detentio, detinere, in possessione esse,* ili takodjer *possessio naturalis.* Po tome, na primjer, uzimalac u najam i komodatar su držaoci, ali nisu pravi posjednici.

Tko hoće da ima posjed u pravom smislu, t. j. pravni ili civilni posjed, treba da je voljan stati sa stvarju u izravnu i neodvisnu odnošaju. Rimljani zovu ovaj posjed *possessio,* ili *possessio civilis.* Ovaj je pravni ili civilni posjed zaštićen osobitim posjedovnim akcijama (*interdicta*), i onda kada je zlomislen i nepravilan. Nu ako je posjed nezlomislen i uz to pravilan može po njemu nastati usukapija. Dvie su dakle vrsti pravnoga posjeda, naime posjed *ad interdicta,*

[7] Nek se uvaži i to da bi povoljni položaj posjednikov, što se tiče dokaznog tereta, bio lasno uzdrman kad bi ga drugi mogao samovlastno lišiti posjeda; bilo bi nepravedno, da mu drugi, može oduzeti posjed mu te oteti ovaj povoljni položaj i prisiliti ga da dokaže svoje vlastničtvo, što je težko. — Glede raznih mnienja o temelju zaštite posjeda, vidi SAVIGNY-EVO, nav. djelo, str. 55-69 i 576-592, i JHERING-OVO, *O temelju zaštite posjeda.* Cfr. RAMON DE DALMAU Y OLIVART (Marqués de OLIVART) *La posesion,* Barcelona, 1884.

Digitized by Google

i posjed *ad usucapionem*. Ovaj zadnji zove se baš čisto *civilis*, dočim *naturalis possessio* u vrelima znači sad posjed *ad interdicta*, sad golo držanje.

Possessio iusta et iniusta. — Ovo se razlikovanje odnosi na postanak posjeda. Posjed je pravilan ili temeljit (*possessio iusta*), ako nije postao ni nasiljem, ni krišom, ni prievarnim zadržajem (*nec vi, nec clam, nec precario*). Nepravilan ili netemeljit (samovoljan) je posjed (*possessio iniusta*), ako u njegovu postanku ima koji onih triju nedostataka. Posjed je stečen nasiljem, ako je posjednik upotrebio silu proti životu ili volji prijašnjeg posjednika e da mu otme posjed. Stečen je krišom ako se posjednik potajno dočepao posjeda e da se ukloni odporu prijašnjeg posjednika. Napokon posjed je stečen zadržajem, kada tko udje u posjed jer mu je to prijašnji posjednik dozvolio ali pod uvjet da mu posjed može po miloj volji natrag uzeti.

Samovoljan posjed ne vriedi, u obće, proti onomu spram koga je samovoljan, ali ima pravnu snagu proti svakomu drugomu. Tako, na primjer, tat premda je samovoljan posjednik, ipak mu je posjed pravan te se može obraniti posjedovnim akcijama od samovlastna smetanja koje mu drago osobe osim one koja je okradjena: *adversus extraneos vitiosa possessio prodesse solet.*[1] S toga baš, u nauku o posjedu, malo mari je li posjed temeljit ili samovoljan; *in summa possessionis non multum interest, iuste quis, an iniuste possideat.*[2]

Possessio bonae fidei et malae fidei. — *Bona fides* je kad si uvjeren da time što prisvajaš stvar ne radiš proti pravu, ne činiš krivo nikomu.[3] Obično misliš da si time stekao vlastničtvo (*opinio domini*).[4] Ali ovo posljednje nije uviek

---

[1] Fr. 53 *de acq. poss.*, XLI, 2.

[2] Fr. 3, § 5 *de acq. poss.*, XLI, 2.

[3] Vidi dalje § 66 i GLÜCK-OV, *Commentario alle Pandette*, knj. IV; str. 335 i slied.

[4] Fr. 38 *de usurp.*, XLI, 3; fr. 1 pr. i fr. 5 *pro suo*, XLI, 10, fr. 20, § 6 *de h. p.*, V, 3.

Digitized by Google

potrebito[5] niti je uviek dovoljno za obstanak *bonae fidei.*[6] Ako dakle onaj koji prisvaja stvar znade, ili je dužan znati da počinja nepravdu, posjednik je zlomislen, inače je nezlomislen.[7]

§ 50.

O objektivnim i subjektivnim svojstvima posjeda.

Posjed, po onome što smo rekli, jest *fizična vlast što je nad stvari, ima tko je voljan stati s njome u izravnu i neodvisnu odnošaju.* Po tome za posjed hoće se dvoje: 1° da imaš fizičnu vlast nad stvarju (*corpus*), i 2° da si voljan stati s njome u izravnu i neodvisnu odnošaju (*animus possidendi*).

Corpus. — Nuždno je da postoji fizična mogućnost da možeš razpolagati stvarju bez ičijega pačanja. Odatle sliedi da više osoba ne mogu istodobno na isti način,[1] posjedovati istu stvar u cjelini. To ne smeta da više osoba mogu *ujedno* suposjedovati jednu te istu stvar, jer u ovom slučaju razpolaže stvarju njihova zajednička volja a ne volja svake pojedine osobe napose; suposjednici, prema skupnoj volji, zajednički uživaju koristi što ih daje posjed.

---

[5] Fr. 5 pr. *pro derel.* XLI, 7. Vidi o tome dalje § 66, opaz. 6 i 7. Vidi takodjer fr. 2, § 2 *pro emt.,* XLI, 4; fr. 3 *pro don.,* XLI, 6 i fr. 25 *de don. int. vir et ux.,* XXIV, 1.

[6] Fr. 48 *de usurp.,* XLI, 3; fr. 7, § 6 *pro emt.,* XLI, 4; c. 6 *de pr. l. t.,* VII, 33.

[7] *Bona fides* treba da je osnovana na opravdanoj zabludi. Obično pravna zabluda ne opravdava (vidi § 24 str. 114). U ostalom posjed *bonae* ili *malae fidei* ne valja pomiešati sa *possessio iusta* ili *iniusta. Possessor bonae fidei* može biti *possessor iniustus,* na primjer, tko silom prisvoji tudju stvar cieneći da je njegova; i obratno *possessio iusta* može biti *malae fidei,* na primjer, kada tko nabavi stvar u čovjeka o kome se znade da joj nije gospodar i da nije vlastan njome razpolagati.

[1] Fr. 3, § 5 *de acq. poss.,* XLI, 2: „Plures eandem rem in solidum possidere non possunt. Contra naturam quippe est, ut, quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris." Cfr. fr. 5, § 15 *commodati,* XIII, 6. — Ako se pazi na to što se nemogućnost da *plures eandem rem in solidum possideant* odnosi uviek na stječaj ſednakih odnošaja, shvatit će se zašto mogu posjedovati istodobno

Digitized by Google

Budući posjed *fizična* vlast nad stvarju ne mogu se dakako posjedovati netjelesne stvari.[2] Isto tako nije dopušteno posjedovati, s naravnih uzroka, neodieljene česti pokretne stvari, na primjer, glavu ili noge konja.[3]

S pravnih pak uzroka nije dopušteno posjedovati stvari na koje se vlastničko pravo ne može steći,[4] niti one koje su, kao sastavne česti jedne cjeline, izgubile svoje zasebno biće.[5]

Animus. — Drugo je nuždno svojstvo da osoba koja posjeduje bude voljna sa stvarju stati u izravnu i neodvisnu odnošaju (*animus possidendi*).[6] S toga tko je nesposoban htjeti, imao bi biti nesposoban i posjedovati. Ali ipak dopušta se da one osobe, koje nemaju naravne sposobnosti u pogledu hotjenja, ipak su sposobne stjecati vlastničtvo, kao, na primjer, pravne osobe, nejaka djeca ludjaci i mahniti mogu takodjer posjedovati. Ove osobe stječu posjed po svojim zastupnicima.[7]

---

založni dužitelj i dužnik koji je zalog postavio, prekarista i onaj koji je dao stvar na prekarij, itd. Jedan posjeduje stvar, a drugi posjeduje vlastničtvo. Vidi § 51 na kraju.

[2] O tako zvanoj *quasi-possessio iuris* vidi § 55.

[3] Fr. 8 *de rei vind.*, VI, 1. — Dopušten je posjed realne česti tla, jer ta čest u istinu stoji o sebi. A tako je isto dopušten posjed idealnih ili pomišljenih česti pokretne i nepokretne stvari, samo da, razumije se, suposjednikova volja bude smjerala na odredjen pomišljeni dio, na primjer, na trećinu, četvrtinu, na polovicu itd. (fr. 3, § 2 i fr. 26 *de acq. poss.*, XLI, 2). Ipak ne može se posjedovati *pro parte* ako s druge strane ne postoji posjednik. Cfr. SEGRÈ, *O naravi suposjeda u rimskom pravu.* Vidi gore § 17.

[4] Fr. 30, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2.

[5] Fr. 23 pr. i fr. 30, § 1 *de usurp.*, XLI, 3. — Nasuprot stvari koje pored toga što su s drugima spojene ipak su po svome značaju odieljena tjelesa mogu se posjedovati. — Vidi gore § 19.

[6] Obično mnienje, da je *animus possidendi* kriterij po kojem se luči pravni posjed od držine, to skoro je odlučno pobijao JHERING, dj. nav. On tvrdi da se rečena razlika ne osniva po rimskim pravnicima, izuzem Paula, na tome da li *animus possidendi* obstoji ili ne, nego na praktičnim potrebama, na trgovinskim zahtjevima: naime oni su priznavali posjed gdje je bila potreba posjedovne zaštite, a držinu pak gdje nije bilo te potrebe.

[7] Fr. 1, § 22 i fr. 2 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 1, § 3 i fr. 18, § 1 *eod.*; c. 26 *de donat.*, VIII, 53 [54]. Oni koji su sasvim nespo-

Digitized by Google

§ 51.

O stjecanju posjeda.

Stječe se posjed kad postoje ona dva elementa od kojih je složen, naime fizična mogućnost razpolagati stvarju (*corpus*) i volja posjedovati ju (*animus*).[1]

Fizična mogućnost razpolagati stvarju (*corpus, apprehensio*). — Da imaš fizičnu vlast ne zahtieva se da si u doticaju sa stvarju, niti je pak taj doticaj uviek dovoljan, nego, treba da se stvar postavi u takav odnošaj s tobom, da ti bude moguće neposredno i sbiljski držati stvar pod svojom vlašću.[2]

Ako tko drugi posjeduje stvar, fizična vlast nad stvarju može se steći njegovom privoljom ili proti istoj. U prvom slučaju govori se o predaji ili tradiciji, baš s toga jer prijašnji posjednik sam prenosi na novog posjednika vlast koju je sam imao nad stvarju. U drugom slučaju postoji posebno zakonsko naredjenje po kojem potajno zauzeće zemljišta nije dovoljno za stečenje posjeda.[3]

Namjera posjedovati (*animus*). — Ova namjera može se izrečito očitovati, ili može izvirati iz drugih djela; može postojati onda kada se stječe fizična vlast nad

---

sobni stjecati vlastničtvo, kao što su po starom pravu kućna djeca, nesposobni su i posjedovat (fr. 49, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2. Cfr. fr. 24 i 30, § 3 *eod.* i fr. 93 *de reg. iur.*, L, 17).

[1] Fr. 3 pr. *de acq. poss.*, XLI, 2: „Adipiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo, aut per se corpore."

[2] U vrelima imamo mnogobrojnih i podrobnih primjera u pogledu *aprehensije*. Vidi na primjer, što se tiče zemljištnog posjeda, fr. 77 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 3, § 1 i fr. 18, § 2 *de acq. poss.*, XLI, 2; što se tiče posjeda pokretnih stvari fr. 51 *de acq. poss.* i fr. 79 *de solut.*, XLVI, 3; fr. 1 § 21 *de acq. poss.*, i fr. 31, § 1 *de donat.*, XXXIX, 5; fr. 18, § 2 *de acq. poss.* i fr. 9, § 3 *de iure dot.*, XXIII, 3; fr. 15 *ad exhib.*, X, 4; fr. 3, § 3 i fr. 44 pr. *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 47 *de contr. emt.*, XVIII, 1 složen s fr. 9, § 6 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1 i s fr. 1, § 21 *de acq. poss.*, XLI, 2; što se tiče posjeda ranjene životinje dok je progonjena, fr. 5, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

[3] Vidi dalje § 53.

Digitized by Google

stvarju, ili može takodjer nadoći kasnije.[4] Kada netko odluči da će stvar, koju je već prije držao, posjedovati za se s privoljenjem onoga u čije je ime vršio fizičnu moć, nastaje tako zvana *traditio brevi manu.*[5] Ako li nasuprot odluči proti volji onoga, u čije ime vrši fizičnu vlast, ta odluka sama nije dovoljna za stečenje posjeda, nego treba izvanjsko jedno djelo kojim da očito izkaže promjenu volje i da ju izkaže proti prijašnjemu posjedniku.[6]

Nu dosta je da je osoba voljna stati u izravnu i neodvisnu odnošaju sa stvarju, a da i nije u izravnu odnošaju s drugom osobom, po kojoj se jedino može doći u odnošaj sa stvarju. S toga može postojati pravan posjed a da i ne misliš držati stvar kao svoju. Najvažniji je slučaj založnog dužitelja, koji stječe pravan posjed stvarî što su mu dane u zalog, premda on nema namjere da razpolaže s njima kao da im je vlastnik.[7] A tako se priznaje pravan posjed i prekarnom uživaocu kojî je prosio i dobio taj posjed.[8] Napokon priznat je kao posjednik i sekvestratar, kojemu su stranke izrečito posjed povjerile.[9] Bez sumnje ovamo spada i našlac izgubljene stvari ako ju digne s poštenom namjerom da ju vrati onomu koji dokaže da joj je vlastnik.

Prieporno je da li su enfiteuta i superficijar pravni posjednici zemljišta ili samo *iuris quasi possessores.*[10]

---

[4] Fr. 3, § 3 *de acq. poss.*, XLI, 2.

[5] Stvar se smatra da je predana *(res pro tradita est)*, fr. 62 pr. *de evict.*, XXI, 2; fr. 9, § 1 *de publ. act.*, VI, 2. Vidi § 52, opazku 6.

[6] Fr. 8, § 18 *de acq. poss.*, XLI, 2. Vidi dalje § 53.

[7] Zalagalac ipak ne gubi pravo usukapije *(possessio ad usucapionem)*, što ide takodjer na korist založnomu dužitelju.

[8] Fr. 4, § 1 *de prec.*, XLIII, 26; fr. 10, § 1 *de acq. poss*, XLI, 2. — I u ovom slučaju *possessio ad usucapionem* ostaje u *koncedenta*. Vidi prijašnji §, opaz. 1.

[9] Fr. 39 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 17, § 1 *depositi*, XVI, 3.

[10] ARNDTS, *Scritti Civili* I, br. 22. i SEGRÉ, *Commentario alle Pandette del Glück*, knj. VI, nasl. 3, § 603. Vidi dalje §§ 85 i 88.

Digitized by Google

Napokon u rimskom pravu vriedi načelo da nejak. pupil može steći posjed *tutore auctore,* dočim *infantia major* može ga steći i *sine tutoris auctoritate.*[11]

§ 52.

O stjecanju posjeda po zastupnicima.

Posjed se može steći po zastupnicima. Za to se obično zahtieva da stjecatelj na to privoli. Nu ima iznimnih slučajeva gdje se posjed stječe bez stjecateljeve volje. Da razgledamo oba slučaja napose.

O STJECANJU POSJEDA PO ZASTUPNICIMA SA STJECATELJEVOM VOLJOM. — Možemo steći posjed po drugomu, ako nas on zamieni pri *aprehensiji* stvari.[1] U tom slučaju posjedujemo i one stvari koje su pod tudjom fizičnom vlašću, samo ako taj čovjek drži stvar s namjerom da ju drži za nas, a mi privoljujemo posjedovati ju po njemu.

Prvi uvjet. — Za stjecanje posjeda po zastupniku najprvo treba da ovaj kani držati stvar za nas. Bez ove nakane ne stječemo posjeda;[2] s toga je sasvim nemoguće steći posjed po osobi koja nije sposobna htjeti.[3] Da li pak ona zastupnikova namjera posjedovati za nas postoji ili ne postoji u pojedinom slučaju, to je faktično pitanje koje se ima riešiti od slučaja do slučaja. U ovom smjeru treba opaziti da kada zastupnik stječe *po našem nalogu* fizičnu vlast nad stvarju, nije neobhodno nuždno da namjerava steći posjed neposredno za nas,

---

[11] Fr. 32, § 2 *de acq. poss.,* XLI, 2. O c. 3 Cod. *de acq. poss.,* VII, 32 i u obće o posjedu infanata vidi COGLIOLO-A, *Saggi sopra l' evoluzione del diritto privato,* Turin, 1865.

[1] Fr. 3, § 12 *de acq. poss.,* XLI, 2; PAUL., *Sent.* V, 2, § 1: „Possessionem acquirimus animo et corpore; animo utique nostro, corpore vel nostro vel alieno."

[2] Fr. 1, § 19 i 20 *de acq. poss.,* XLI, 2.

[3] Fr. 1, § 9 i 10 *de acq. poss.,* XLI, 2.

Digitized by Google

samo neka ima namjeru da nas kasnije učini posjednicima.[4] U slučaju da neka stvar bude za nas predana našemu zastupniku, dosta je da ju ovaj primi te da ne odkrije drugčiju namjeru, i mi time stječemo posjed. Jer čim je primio stvar s izjavom predateljevom, on je usvojio ovu izjavu, a kasnija izjava kojom bi očitovao da je stvar primio za se, a ne za osobu naznačenu od predatelja, pravno ne bi bila valjana.

Namjera držati stvar za drugoga može postojati od početka, ili se može očitovati kasnije, ako onaj koji je do toga časa za se posjedovao stvar, odluči da će ju držati za drugoga. Ovaj je slučaj poznat pod imenom *constitutum possessorium*.[6]

Drugi uvjet. — Drugo, što treba za stjecanje posjeda po zastupniku, jest da posjednik hoće da posjeduje stvar što ju zastupnik drži u njegovo ime. Najčešći i najvažniji način kojim posjednik običaje očitovati tu volju jest da naloži zastupniku neka zaposjedne stvar u njegovo ime. Ovaj nalog može sastojati u posebnu mandatu koji se

---

[4] To se, na primjer, dogadja kada se stječe posjed po komisionarima. Tako se tumači prividno protuslovje izmedju fr. 13 pr. složena s fr. 20, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr. 42, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 59 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1 i fr. 135, § 2 *de verb. obl.*, XLV, 1. — WINDSCHEID, *Pandekten* (7ª izd.), 1, § 155, str. 447 i opaz. 6. ALIBRANDI, djel. nav., str. 73-75, cieni da je fr. 13 umetnut i odobrava načelo sadržano u fr. 37, § 6 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1, da ni vlastničtva ni posjeda ne stječe mandanat ako punomoćnik nije primio stvar s tom mišlju: fr. 13 pr. nav. po njemu je nepravilnost koju je nadahnula blaga pravičnost a koja potječe po svoj prilici od kompilatorâ.

[5] Fr. 13 *de donat.*, XXXIX, 5. Ne protivi se fr. 37, § 6 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1. — ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 140, opazka 5 i WINDSCHEID, *Pandekten* § 155, opazka 7.

[6] *Constitutum possessorium* je baš *traditio brevi manu* obrnuta naopako, o kojoj smo govorili pod § 51. *Traditio brevi manu* deobraća tentora u pravnog posjednika, dočim *const. possessorium* obraća posjednika u detentora.

Digitized by Google

odnosi na odredjenu stvar, ili može biti sadržan u općem mandatu za upravljanje imovine.[7]

O STJECANJU POSJEDA PO ZASTUPNIKU BEZ STJECATELJEVE VOLJE. — Kako smo opazili, pravilo, po kojem se za stjecanje posjeda po zastupnicima hoće stjecateljeve volje, ima nekoliko izuzetaka. A to su ovi. Pravne osobe stječu punim pravom posjed po svojim zastupnicima, premda kao izmišljene osobe nemaju hotjenja te su s toga nesposobne da privole na stečenje posjeda[8]. Isto vriedi za pupile koji stječu posjed po svojim štitnicima.[9] Napokon mogu služiti kao sredstvo stjecanja robovi i kućna djeca, kada uzimlju u posjed koju stvar upravljujući pekulijem što im ga je povjerio kućni poglavica.[10]

§ 53.

O gubitku posjeda.

Posjed se gubi kad prestane jedan ili drugi njegov elemenat: *animus ili corpus.*[1]. Nu ipak nije dosta da jedan ili drugi elemenat za čas prestane, e da se uzmogne reći da su uništeni, nego treba da kakva suprotivna činjenica[2]

---

[7] U ovom je smislu pisano u vrelima „per procuratorem etiam ignoranti aquiritur possessio" (§ 5 Inst. II, 9; fr. 49 § 2 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr, 47 *de usurp.*, XLI, — WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 155; ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 140, opazka 3.

[8] Fr. 1, § 22 i fr. 2 *de acq. poss.*, XLI, fr. 7 § 3 *ad exh.*, X, 4.

[9] Fr. 13, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1 i fr. 1 § 20 *de acq. poss.*, XLI, 2. Vidi gore § 51 na kraju, opaz. 11 *ivi.*

[10] Fr. 1, § 5; fr. 3, § 12; fr. 4; fr. 24 i 44, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2.

[1] Fr. 44, § 2 *de acq. poss.*, XLI, 2: „.... possessionem amitti vel animo vel etiam corpore." Fr. 3, § 6 *eod.* (PAUL.): „In amittenda quoque possessione affectio eius, qui possidet, intuenda est. Itaque si in fundo sis, et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem. Igitur amitti et animo solo potest, quamvis acquiri non potest." Cfr. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 142 opaz. 1.

[2] PAUL., fr. 153 *de reg. iur.*, L, 17: „Fere, quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur, quum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio acquiri, nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum." Fr. 8 *de acq. poss.*, XLI, 2: „Quemadmodum nulla possessio acquiri, nisi animo cor-

Digitized by Google

onemogući vršenje fizične vlasti nad stvarju[3] ili dokaže da posjednik neće više da posjeduje stvar.[4]

Za zemljištni posjed vriedi posebno pravilo, po kojem, ako tudje zauzeće smeta posjedniku da vrši vlast nad zemljištem, on ne gubi odmah posjed, nego istom onda, kad, saznavši za zauzeće, zalud nastoji da očuva posjed te je prisiljen da na nj ne misli, ili ga se odrekne sasvim, očitovavši time da ga hotice gubi[5].

Posjed se smatra zapuštenim i onda kada posjednik dugo vrieme zanemari stvar, ili ju drži na način koji pokazuje očitu namjeru da ju ne želi više posjedovati.[6]

Posjed što se vrši po zastupniku gubi se najprije, ako posjednik odluči da neće više da posjeduje, osim toga ako zastupnik ne može da vrši fizičnu vlast nad stvarju, ili ako očituje namjeru da za nj neće više da posjeduje.[7]

---

pore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est." ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, 1, § 142, opaz. 1 i pisci ondje navedeni.

[3] Primjerâ takove nemogućnosti vidi u fr. 1, § 47 *de vi*, XLIII, 16; fr. 4, § 22 *de usurp.*, XLI, 3; fr. 13 pr., fr. 15 i fr. 25, pr. *de acq. poss.*. XLI, 2.

[4] Vidi navode u opaz. 1 fr. 17, § 1 i fr, 30, § 4 *de acq, poss.*, XLI, 2. Gubi posjed *solo animo* samo onaj koji je sposoban htjeti i djelovati. Fr. 27 *de acq. poss.*, XLI, 2: „Si is, qui animo possessionem saltus retineret, furere coepisset, non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere, quia furiosus non potest desinere animo possidere." Cfr. fr. 29 *eod.* — Ako se posjednik odreče posjeda jedino za to da ga prenese na drugoga, prienos je uvjetovan stečenjem ove druge osobe. Fr. 34 pr. *de acq. poss.*, XLI, 2 (ULP.) Glede prividnog protuslovja izmedju onoga Ulpijanova stavka i Celsovog fr. 18 § 1 *eod.*, vidi ARNDTS-SERAFINI-A *Pandette*, I. § 142, opaz. 4.

[5] Fr. 18, § 3 i fr. 25, § 2, složen s fr. 3, § 7 i 8; fr. 6, § 1; fr. 7 i fr. 46 *de acq. poss.* XLI, 2.

[6] Fr. 40, § 1 i fr. 47 *de acq. poss.* XLI, 2.

[7] Fr. 1, § 22 *de vi* XLIII, 16; fr. 3, § 18 *de acq poss.*, XLI, 2. — Umre li zastupnik, ili postane nesposoban htjeti ili prestane li držati stvar, ne gubi se posjed nego se zahtieva da zastupnik izvanjskim djelom očituje da neće više da za drugoga posjeduje (vidi WINDSCHEID-OVE Pandekte, § 157, i ARNDTS-OVE, § 143).

Digitized by Google

§ 54.

O posjedovnim akcijama.

Posjedovne su akcije one, kojima se štiti posjed od smetanja ili uništivanja. I s toga pretor uvede dvie različite vrsti posjedovnih akcija: jednu proti smetanju a drugi proti uništivanju posjeda, naime *interdicta retinendae possessionis* i *interdicta recuperandae possessionis.*[1] Razpravit ćemo napose obe vrsti po Justinijanovu pravu.

O INTERDIKTIMA RETINENDAE POSSESSIONIS. — Ovi su interdikti udieljeni posjedniku komu je zasmetano posjedovanje. Posjed je zasmetan kada se tudja volja uzprotivi posjednikovoj volji, bilo da ta osoba vrši sama fizičnu vlast nad stvarju,[2] bilo da prieči posjedniku vršenje vlasti.[3] Uslied toga posjednik je vlastan da traži neka to smetanje prestane, t. j. da očuva posjed, i da mu se naknadi šteta koju mu je ono smetanje prouzrokovalo.[4]

Po starom pravu bila su dva interdikta *retinendae possessionis*, naime *interdictum uti possidetis* za nepokretne stvari, i *interdictum utrubi* za stvari pokretne. U interdiktu *uti possidetis* pobjedio bi tko je onda kad je izdan interdikat (*interdicto reddito*) spram svoga parca posjedovao *nec vi, nec clam, nec precario.* U interdiktu *utrubi* nije se pazilo na sadašnje posjedovanje, nego je pobjeda bila onoga, koji

---

[1] Uz ove redaju se u Justinijanovim Institucijama (§ 2 *de interdictis*, IV, 15) i u Gajevim (IV, 143) *interdicta adipiscendae possessionis*, nu pošto ovi interdikti ne štite posjeda, već služe da se steče nov posjed, s toga ne mogu se strogo ubrojiti u prave posjedovne akcije.

[2] Na primjer: netko kopa jamu na zemljištu što ga ja posjedujem, ili na njemu sije, ili gradi, ili na nj tjera dim sa svoga ognjišta, ili preko njega ide itd.

[3] Na primjer: netko mi smeta da gradim na zemljištu što ga posjedujem, ili da na njemu izvadjam popravke, ili da razpolažem drvećem, što na njemu raste itd.

[4] Fr. 3, § 9 i 11 *uti possidetis*, XLIII, 17. Po starom rimskom pravu naknadjenje štete moglo se tražiti samo sbog smetanja sbivšeg se poslie nego je bio izdan interdikat (vidi gore § 24).

Digitized by Google

je duže vremena posjedovao kroz godinu prije interdikta, samo ako i u ovom slučaju posjed nije bio nepravilan spram parca.[5] U Justinijanovu pravu nestalo je razlike izmedju ovih dvaju interdikata; vladaju se oba po istim načelima, te u jednom i drugom dobiće je onoga parca koji za litiskontestacije spram protivnika posjeduje pravilnim načinom.[6]

Tko se posluži interdiktima *retinendae possessionis* dužan je da dokaže da je za smetanja bio u posjedu stvari, i da mu je protivnik već smeo, ili mu smeta posjedovanje.

Što se tiče prvoga, nije dosta da aktor samo drži stvar, jer prosti držalac (kao na primjer uzimalac u najam depositar, komodatar) dužan je da se obrati k onomu, u čije ime ju drži, neka ovaj mjesto njega zametne posjedovnu pravdu.[7]

Nije potrebito da mu posjed bude pravilan, samo da ne bude nepravilan spram protivnika. Ako je posjed spram traženika stečen *vi*, *clam* ili *precario*, ovaj se može ekscepcijom obraniti od aktorove tražbe.[8]

Što se tiče drugoga, nije potrebito da se postupilo *vi*, proti posjednikovoj osobi, već je dosta da je traženik radio proti njegovoj volji, t. j. bez njegove dozvolje[9] Tako isto nije potrebito da smetalac zanieče tražitelju posjed i da uztvrdi da je on pravi posjednik.[10] Nu to

[5] GAI., IV, i 152; PAUL., *Sent.*, V, 6 § 1; Vat. Fragm. 293.

[6] § 4 Inst. *de int.*, IV, 15 i fr. un. *utrubi*, XLIII, 31.

[7] Fr. 3, § 8 *uti poss.*, XLIII, 17 složen s fr. 20 *de vi*, XLIII, 16.

[8] Fr. 1, pr. *uti poss.*, XLIII, 17 i § 4 Inst. *de int.*, IV, 15.

[9] Fr. 11 *de vi*, XLIIII, 16 složen s fr. 8, § 5 *si serv.*, VIII, 5.

[10] Ova je tačka vrlo prieporna. U prilog mišljenju iztaknutu u tekstu vidi fr. 1 pr. i § 4; fr. 3, §§ 2, 4, 5, 6 i 7 *uti possidetis*, XLIII, 17; fr. 52, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 8, § 5 *si servibus vindicetur*, VIII, 5; ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 171; WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 159. Vidi ipak VANGEROWA, *Pandekten*, I, § 366 SINTENIS-A, *Prakt. Civilrecht*, I, § 46, str. 466. Cfr. Kasaciju u Turinu, 21 travnja 1884 (*Giurispridenza di Torino*, XXI, 474); 21 prosinca 1882 (*ivi*, XX, 136); 12 prosinca 1887 (*ivi*, XXV, 33); 13 Ožujka 1889 (*ivi*, XXVI, 698); *Kasaciju* u Fiorenci, 13 veljače 1892 (*Annali*, XVI, 1, 129).

Digitized by Google

se ipak ponajviše sbiva, navlastito kada se radi o zemljištnom posjedu. Tada traženik prigovara da tobožnje smetanje aktorova posjeda nije drugo van vršenje njegova vlastitog posjeda; time postaje i on aktorom, tražeći kao takav, ne samo da bude riešen, nego još i da protivnik bude osudjen.[11] Pobjeda je onoga koji uspješno dokaže svoj posjed.

Ponajviše *interdicta retinendae possessionis* služe kao predhodan uvod u petitornu parnicu, t. j. u parnicu o vlastničtvo.[12] I doista u pitanjima o vlastničtvu vindikatornu pravdu zameće vlastnik koji nije u posjedu, a proti posjedniku nevlastniku. Poradi toga je vrlo potrebito znati tko je posjednik, i tko kao takav ima da brani vrlo udobnu stranu traženika, a tko pak ima da zauzme vrlo tegotnu stranu tražitelja, koji ako hoće da pobjedi, mora da dokaže svoje vlastničko pravo, što je skoro uviek vrlo težko.[13]

Napokon ćemo napomenuti da interdikti *retinendae possessionis* vriede za godinu dana poslie zasmetanja.[14]

Ako se je pak smetalac okoristio na štetu posjedniku, akcija za povraćaj neopravdana koristovanja tudjim zastari nakon redovnog roka od trideset godina.[15]

Interdicta retinendae possessionis imadu takodjer i rekuperatornu moć. Ovo je očevidno za interdikat *utrubi*,

---

[11] *Interdictum* se u ovom slučaju zove *duplex* (GAI. IV, 160; § 7 Inst, *de int.*, IV, 15; fr, 3, § 1 *uti poss.* XLIII, 17. U formuli interdikta zabrana je bila upravljena proti obim stranama, baš radi toga jer je pretorova odredba bila izdana u obće za sve slučaje (fr. 1, pr. *uti poss.*, XLIII, 17 Vidi § 37.

[12] Ova predhodna služba interdikata *retinendae possessionis* ima toliku važnost da se u civilnom Justinijanovom pravu govori skoro izključivo o njoj (§ 4 Inst. *de int.*, IV, 15 složen s fr. 1, § 2 i 3 *uti poss.*, XLIII, 17), što navede neke auktore da interdikte *retinendae possessionis* promatraju jedino s ovoga gledišta. Vladajuće pak mnienje smatra ovu službu interdikata *retinendae passessionis*, a napose *uti possidetis*, kao izvornu i temeljnu. Vidi BARON-A, *Pandekten.* § 120.

[13] Vidi § 73, opazka 3.

[14] Fr. 1, pr. *uti poss.*, XLIII, 17.

[15] Fr. 4 *de interd.*, XLIII, 1.

Digitized by Google

koji je pristojao i neposjedniku. Ali i interdikat *uti possidetis* ima tu moć kada je jedan parac nepravilan posjednik spram drugoga, te ovaj, koji sada ne posjeduje, opet dobije natrag svoj posjed.[16]

O INTERDIKTIMA RECUPERANDAE POSSESSIONIS — Ovi interdikti pristoje onomu komu je posjed oduzet silom, ili nepravednom uzkratom stvari, koju je dotičnik imao vratiti, budući ju dobio prekarnim dopuštenjem. Ovih interdikata imamo dva, naime: *interdictum de vi,* i *interdictum de precario.*

Interdictum de vi. — Interdikat *de vi* pristoji onomu, komu je silovito oduzet posjed nepokretne stvari[17] Ali nije potrebito da je sila izvršena oružanom rukom ili da je manje ili više djelotvorna, već je dosta da joj se posjednik nije mogao oprieti i da mu je sila zapriečila da nastavi posjedovanje. Tako isto ne mari da li je silu vršio otimač sam ili po drugomu, kao što ne mari je li otimač radio u svoje ili u tudje ime.[18]

Interdiktom se *de vi* traži povraćaj posjeda i naknada sve štete.[19] Tražiteljem može biti samo tko je imao pravni posjed[20] a traženikom *deiciens*, bez obzira je li nije li još u posjedu.[21] Ako je prošla godina dana odkada je posjednik bio izagnan iz posjeda, otimač dužan je samo

---

[16] GAI., IV, 166 i slied.; fr. 1, § 9; fr, 3, pr. *uti possid*, XLIII 17; fr. 53, *de acq. poss.*, XLI, 2.

[17] Interdikat *de vi* vriedi samo za nepokretne stvari a ne može vriediti za pokretne (fr. 1, §§ 3-8 *de vi* XLIII, 16). Const. 7, Cod. *unde vi,* VIII, 4, što ju neki spominju da dokažu da interd. *de vi* može vriediti i za pokretne stvari, zabranjuje svakomu da sam sebi sudi (vidi gore § 32, str. 138-139). Po starom pravu *interdictum utrubi* služio je da dobiješ natrag posjed pokretne stvari. Po Justinijanovu pravu ima drugih pravnih ljekova (vidi dalje na kraju ovoga paragrafa).

[18] Fr. 1, § 12-15 i fr. 3, § 10-12 *de vi,* XLIII, 16.

[19] Fr. 1, § 31-41 i fr. 6 *de vi,* XLIII, 16.

[20] Fr. 1, §§ 9, 10, 23-26 *de vi,* XLIII, 16; c. 1. Cod. *si per vim,* VIII, 6. ARNDTS-SERAFINI, I, § 173 opaz. 2; WINDSCHEID, *Pandekten,* I, § 160, opazka 1.

[21] Fr. 1, § 42 *de vi,* XLIII, 16.

Digitized by Google

de eo, quod ad eum pervenerit.[22] Nasljednici mu u nijednom slučaju ne odgovaraju preko ovoga okorišćenja makar bili zapravdani prve godine; to isto vriedi i za onoga u čije je ime bio posjed oduzet, samo ako on nije to djelo naredio ili ga potvrdio.[23] Izim ovoga slučaja, treći posjednik nije nikada odgovoran interdiktu *de vi.*[24] Proti interdiktu *de vi* ne prima se prigovor da tražitelj nepravilno posjeduje spram traženika.[25]

Interdictum de precario. — Interdikat *de precario* postavljen je zato da posjednik postigne povraćaj stvari, koja je ustupljena drugomu, pod uvjet da ju može uzeti natrag po miloj volji. Ako li koncesijonar uzkrati povraćaj stvari, koncedenat može ju tražiti interdiktom *de precario* naslanjajući se baš na svoj prvašnji posjed, bez potrebe da se postavi, kao što je vlastan, na temelj pogodbe koja postoji izmedju njega i prekariste.[26]

Po starom pravu postojao je i *interdictum de clandestina possessione*, koji je obzirom na potajna prisvajanja nepokretnih stvari, služio jednako kao i interdikat *de vi* u slučaju nasilnog izgona iz posjeda; ali kad se ustanovilo načelo da se posjed nepokretnih stvari ne može izgubiti bez posjednikova znanja, taj interdikat postade izlišnim.[27]

Pored ovih posjedovnih akcija zakon daje i drugo orudje da postignemo povraćaj posjeda što nam je nepravedno oduzet, a to su redovne akcije *(condictiones).*

---

[22] Fr. 1 pr. *de vi*, XLIII, 16.

[23] Fr. 1, §§ 15 i 19 *de vi*, XLIII, 16.

[24] Fr. 7 *de vi*, XLIII, 16 i fr. 3, § 10 *uti possid.*, XLIII, 17.

[25] § 6 Inst. *de interd.*, IV, 15. Po starom pravu prigovor je bio izključen samo u slučaju *vis armata*. Vidi SAVIGNY-A, loc. cit., str. 40 (str. 422 francežkog prievoda).

[26] Fr. 2 *de prec.*, XLIII, 26. Po starom pravu iz prekarija nije bilo kontraktne akcije, te je baš s toga bio uveden *int. de precario* (fr. 14, loc. cit). U klasičnom pravu *precarium* je smatran i kao obveza (fr. 2, § 2 i fr. 19, § 2 *de precario*, XLIII, 26).

[27] WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 160, opazka 2 i pisci ondje navedeni.

Digitized by Google

One su osnovane na načelu da se nitko ne smije na tudju štetu okoristiti bez opravdana uzroka,[28] a pristoje svakomu tko je tudjom samovoljom bio lišen posjeda, bez razlike stvari pokretnih i nepokretnih. Ove akcije imadu osobitu važnost kad je posjednik bio nasilno lišen posjeda pokretnih stvari, jer za pokretne stvari interdikat *de vi* ne vriedi; zatim u slučaju potajnog oduzeća posjeda, a napokon u slučaju da komodatar, depositar ili uzimalac u najam uzkrate povraćaj stvari.[29]

§ 55.

O posjedu pravâ[1].

U predhodnim paragrafima promotrili smo posjed kao fizičnu vlast nad stvarju. Uz ovu fizičnu vlast može postojati neka vlast nešto više omedjašena, neko faktično stanje, koje odgovara sadržaju nekog odredjenog prava, i za kojim mogu slieditи neke stanovite pravne posljedice. Ovo osobito vriedi za stvarna prava *(iura in re aliena).*[2]

Tako su se baš vladali Rimljani u pogledu nekih prava na stvari koja se mogu trajno vršiti[3], kao što je

---

[28] Fr. 1, § 3 *de cond. sine causa*, XII, 7: „Constat id demum posse condici alicui, quod non ex iusta causa ad eum pervenit, vel redit ad non iustam causam".

[29] Fr. 19, § 2 *de prec.* XLIII, 26; fr. 13, § 1 *depositi*, XVI, 3; fr. 3; fr. 7 § 2 i fr. 8 pr. i § 1 i fr. 10 pr. *de cond furt.*, XIII, 1.

[1] BRINI, *Possesso delle cose e dei diritti.* Rim, 1888.

[2] U vlastničtvu, koje obuhvaća svukoliku stvar, materijalno vršenje prava prikazuje nam se kao posjed same stvari *(possessio corporis)* te je naravno što se odavle razvila čitava teorija o posjedu; ali tako nije kod ostalih stvarnih prava, jer se kod ovih naznačuje kao objekat posjeda ništa manje nego samo pravo abstraktno uzeto (*iuris quasi possessio*). S toga se razlikuje posjed stvari spadajućih pod vlastničtvo (tjelesni posjed) od posjeda stvarnih prava uživanja (kvasipoces pravâ) Tako ARNDTS, *Paudette*, I, § 129.

[3] Izključeno je pravo podloga, s toga što ga se ne može neprekidno vršiti. Hipotekarni dužitelj može prodati stvar, ali se ovo djelo više ne ponavlja. Može se prigovoriti da se on može staviti

Digitized by Google

poimence poslužje, a po mnogima, takodjer enfiteuza i superficies.[4] Vršenje ovih podrobnih stvarnih prava radja pravnih posljedica podobnih onima, koje nastaju od fizične vlasti, te se i to vršenje zove imenom posjeda, t. j. posjeda pravâ, ili ti *iuris quasipossessio.*

Što se tiče stjecanja i gubljenja posjeda pravâ vriede u obće ista načela koja vriede i za tjelesni posjed.

O zaštiti ovoga posjeda pravâ ili ti o kvasiposesornim akcijama bavit ćemo se razpravljajući o pojedinim pravima na koja se odnose.[5]

POGLAVJE II.

O VLASTNIČTVU.

§ 56.

O pojmu i objektu vlastničtva.

Vlastničtvo je pravo, po kojem stvar pripada nekoj osobi tako da ova barem virtualno ima nad njom podpuno gospodstvo. Vlastnik je po pravu vlastan da po volji razpolaže svojom stvarju, i da zaprieči drugomu njom da razpolaže. Ipak se može dogoditi da i drugima na onu stvar pristoji koje pravo, a da time nije uništen pojam vlastničtva. Ne uništuje ga niti sama okolnost što zakon omedjašuje vršenje vlastničkog prava, kao što nije uništen pojam slobode s toga što smo dužni vršiti

---

u posjed stvari da ju proda, ali baš ovo djelo jest prolazno. — Što se tiče posjeda založnog dužitelja, gore smo rekli (§ 50 op. 1 i § 51) da se njega smatra tjelesnim posjednikom.

[4] Vrlo je prieporno da li enfiteuta i superficijar imadu samo kvasiposes enfiteutskog i superficijarskog prava *(iuris quasipossessio)* ili pravni posjed stvari *(corporis possessio)*. Što se tiče enfiteute, prevladjuje mišljenje da je on pravi posjednik stvari; a glede superficijara prevladjuje protivno mišljenje. Vidi gore § 51, opazku 10, i pisce navedene.

[5] Vidi § 83, 85, 88 i 96.

Digitized by Google

dužnosti koje odgovaraju pravima inih osoba; i što smo podložni obćim zakonskim naredjenjima. Važnost stoji u tome što, čim prestane omedjašenje, vlastničtvo *ipso iure* dobiva svoj prvi obseg. Vlastničtvu su objektom sve tjelesne stvari i skup stvari *(universitas rerum)*.

Netjelesne stvari kao, na primjer, dugovi ne mogu biti objektom vlastničtva. I pravo spisatelja na umne proizvode ne pada pod vlastničtvo.

§ 57.

O zakonskom suživanju prava vlastničtva.*

Zakon stavlja vršenju vlastničtva nekih granica, tako da vlastnik ne smije da nešto čini ili mora da nešto trpi. — Poglavita su ograničenja ova:

Tiek vode. — Vlastnik dolnje zemlje dužan je da prima vodu s gornje dok voda naravno, teče ako mu i štetu nanosi, a vlastnik gornje zemlje ne smije da ništa uradi što bi vodi promienilo tiek na štetu dolnje zemlje.[1]

Nuždan pristup. — U obće vlastnik mora da dozvoli drugome pristup na svoje dobro kad god ovome uztreba da popravi zid ili koje drugo zdanje, ili da skupi što je na njegovu stranu palo, ali vlastnik toga dobra ima pravo da pridrži odpale stvari za naknadu štete što ju je valjda podnio.[2] Napose pak glede plodova, vlastnik zemlje mora da dozvoli susjedu da svaki treći dan, t. j. na izmjenite dane, skupi plod koji mu je sa stabla pao na tudju zemlju; uzprotivi li se vlastnik zemlje, susjed, ga može prisiliti *interdiktom de glande legenda.*[3]

Nuždan put. — Vlastnik mora da dozvoli put preko

---

* ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 131.

[1] Fr. 1 i 2 *de aqua et aquae pluviae arc.*, XXXIX složen s fr. 8, § 5 *si serv. vindic.*, VIII, 5.

[2] Fr. 7, § 1 i 2; fr. 9, § 2 *de damno inf.* XXXIX, 2.

[3] Fr. 2 *de glande legenda*, XLIII, 28.

Digitized by Google

svoje zemlje onome koji inače ne bi mogao pristupiti na svoju.[4]

Izkopavnje. — Vlastnik mora da dopusti izkopavanje onomu koji prvi odkrije rudu ili kamenik ili slične stvari, ali ovaj ne smije da pokvari površinu i mora da vlastniku plati deseti dio koristi.[5]

Susjedstvo. — Vlastnik mora da ostavi izmedju svoje i tudje sgradje dvie stope i pô prostora,[6] a pet stopa izmedju svoje i tudje obradjene zemlje.[7] — Nije dopušteno da tko stabla sadi uz susjedovu medju bliže nego li je po zakonu odredjeno.[8] — Vlastnik sgrade, nad kojom se pruža tudje stablo, može zahtievati od onoga čije je, da stablo podsječe; inače može ga sam podsjeći i uzeti drva. Ako se stablo pruža nad čijom zemljom vlastnik je dužan da stablu podsječe grane petnaest stopa od zemlje, a ne učini li to dopušteno je vlastniku zemlje da sam odsječe grane koje se na njegovo pružaju i da uzme drva.[9] Vlastnik nije dužan da trpi u svojoj zemlji žile susjedovih stabala pa ni stabla što ih je vjetar k njemu prignuo.[10] Vlastnik je dužan da trpi i prima nešto dima, pare, prašine, vodenih kapljica, zvuka itd., na svoje dobro ili na prostor povrh njega, koliko zahtieva naravna potreba susjednog dobra.[11]

---

[4] Ova je obćenita odredba postala odatle što je pravoznanstvo proširilo neko pravilo koje se za neki osobiti slučaj nalazi u rimskom pravu, t. j. za slučaj kad nije bilo puta na grobište (fr. 12 *de relig.* XI, 7). O dotičnom stavku vidi BRUGI-A u *Archivio Giuridico*, knj. XXV, str. 321; XXVIII, str. 165; XXIX, str. 521 i knj. XXXIX, str. 433-442.

[5] Const. 3 i 6 Cod. *de metall.*, XI, 6.

[6] BRUGI, *Ambitus* u *Rivista ital. per le scienze giuridiche*, IV, str. 161 i 363.

[7] Fr. 14 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2; fr. 13 *fin. reg.*, X, 1.

[8] Fr. 13 *fin. reg.*, X, 1.

[9] Fr. 1, §§ 7, 8 i 9 *de arb. caed.*, XLIII. 27; PAUL, *Sentent.*

[10] Fr. 6, § 2 *de arb. f. c.* XLVII 7, i fr. 2 *de arb. caed.*, XLIII, 27.

[11] Fr. 8, §§ 5-6 *si servit. vind.*, VIII, 5. Vidi i fr. 19 pr. *de serv. praed. urb.*, VIII, 2; fr. 17, § 2 *si serv. vind.*, VIII, 5. WINDSCHEID, *Pandekten*, § 169, opaz. 7 i ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 131 u njima su naznačeni i pisci.

Digitized by Google

§ 58.

O suvlastničtvu.*

Rekli smo da vlastnik može razpolagati svojom stvarju kako god hoće, i zapriečiti da drugi njome razpolaže. Odatle sliedi da dvie osobe ili više ih ne mogu svaka imati, podpuno vlastničtvo na istu stvar[1]. Nu ista stvar može ipak biti zajedničko vlastničtvo dviju ili više osoba tako da svakoj pripada pomišljeni dio *(res plurium communis pro partibus indivisis).*[2] U tom slučaju svi suvlastnici skupa su gospodari stvari: nitko nije izključiv gospodar ciele stvari kao što nitko nije gospodar jednog joj diela materijalno odredjena.[3] Poradi toga nitko ne može da razpolaže zajedničkom stvarju ili tvarnim joj dielom bez privolje ostalih suvlastnika.[4] Al ipak svaki može razpoložiti svojim suvlastničkim dielom: može ga prodati

---

* Vidi SEGRÉ-A u *Rivista italiana di scienze giuridiche*, knj. VI, str. 353, i knj. VIII, i PEROZZI-A u *Filangeri-a*, knj. XIV.

[1] Fr. 5, § 15 *comm*, XIII, 6: „Duorum in solidum dominium esse non potest."

[2] Fr. 5 *de stirp. serv.*, XLV, 6: „Servus *communis* sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed *pro partibus* utique *indivisis*, ut intellectu magis partes habeant, quam corpore. (Vidi gore § 17, str. 103 i ondje opaz. 2).

[3] Ako su na primjer, četiri brata suvlastnici zemljišta na jednake diele, nitko ih nije izključiv gospodar odredjena *realna* diela toga zemljišta, već svaki ima pravo na cielo zemljište za svoj dio (t. j. za četvrti dio). Dočim ako bi braća podielila zemljište, doznačiv svakomu tvaran dio, ne bi bilo više pravog suvlastničtva, a obstojala bi četiri razlučena zemljišta, kojih bi svako pripadalo izključivo onomu bratu komu je bilo doznačeno. (Vidi § 17, opaz. 2).

[4] Fr. 28 *comm. div.*, X, 3: „Sabinus *in re communi nominem dominorum iure facere quidquam invito altero posse.* Unde manifestum est, prohibendi ius esse; *in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat*". Nu ipak vlastan je svaki da se brine za očuvanje zajedničke stvari, i bez privolje ostalih suvlastnika (fr. 4, § 3 loc. cit.).

Digitized by Google

ustupiti, podložiti;[5] kao što svaki može takodjer tražiti da se razdieli zajedničko dobro, akcijom *comuni dividundo*.[6]

§ 59.

O poviesti dominija u Rimljana.

U Rimljana s početka bila je samo jedna vrst dominija, naime civilni ili kviritski dominij *(dominium ex iure Quiritium)*. Tko je držao stvar kao svoju, a nije imao kviritskog dominija, bio je prosti posjednik.[1] Nu za republike bi iz nužde priznata druga vrst dominija, naime pretorski dominij *(in bonis esse)*, poznat pod imenom bonitarnog dominija.[2] Uslied toga mogla su nastati ova tri slučaja: mogao si imati podpuni dominij nad stvarju, naime toli civilni koli pretorski dominij *(plenum ius ex iure Quiritium)*, mogao si imati goli civilni dominij bez pretorskoga *(nudum ius Quiritium)*, i napokon mogao si imati samo *in bonis*, t. j. pretorski, biva bonitarni dominij.[3] Od ovih dviju vrsti dominija treba lučiti vlastničtvo inostranaca[4] i vlastničtvo na pokrajinska dobra,

---

[5] Ali ne bi mogao drugomu dopustiti *nedjelivo* stvarno pravo (kao što je predijalno poslužje) na zajedničku stvar, jer bi ozledio pravo ostalih (fr. 2 de serv., VIII, 1).

[6] Vidi knj. II, § 150.

[1] GAI., II, 40: „Sequitur ut admoneamus apud peregrinos quidem unum esse dominium; ita aut dominus quisque est, aut dominus non intelligitur. Quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: *aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intelligebatur dominus*".

[2] GAI., ivi: „ *Sed postea divisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere*".

[3] GAI., I, 54: „Ceterum cum apud cives Romanos duplex sit dominium: nam *vel in bonis vel ex iure Quiritium vel ex utroque iure* cuiusque servus esse intelligitur....." (vidi predhodnu opazku).

[4] Vlastničtvo peregrina bilo je priznato i zaštićeno po rimskom pravu akcijom *utilis rei vindicatio* ili *petitio* osnovanom na fikciji da je peregrin rimski gradjanin. GAI., IV, 37: „Item civitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit, eam actionem etiam ad peregrinum extendi".

Digitized by Google

koja su po rimskom javnom pravu bila vlastničtvo države a privatnicima pristojaše samo posjed i uživanje.[5]

PLENUM DOMINIUM EX IURE QUIRITIUM. — Tko je imao i civilni i pretorski dominij, imao je podpuno uživanje svih vlastničkih prava, a nada sve, imao je, na zaštitu svoga prava, stvarnu akciju, uporabljivu proti svakomu držaocu, nazvanu *rei vindicatio*, kojoj je poglavita stavka *(intentio)* bila ova: *hanc rem meam esse aio ex iure Quiritium.* Ali vlastničtvu *ex iure Quiritium* trebala su tri uvjeta, naime sposobnost osobe, vrstnoća stvari i zakonitost stjecanja.

Sposobnost osobe. — Za civilno vlastničtvo bile su sposobne samo osobe koje su uživale *commercium iuris civilis*, naime gradjani rimski i latinci, te oni inostranci koji dobiše *commercium* iznimno ili po osobitoj milosti.[6]

Vrstnoća stvari. — Samo stvari podložne komerciju civilnoga prava mogahu biti objektom kviritskoga dominija, naime pokretne stvari, italijska zemljišta, ali ne mogahu biti pokrajinska zemljišta.[7]

Zakonitost stjecanja. — Da se zakonito steče civilno vlastničtvo, trebalo je upotrebiti način po zakonu valjan.

---

[5] GAI., II, 7. I vlastničtvo na pokrajinska zemljišta bilo je po svoj prilici priznato i zaštićeno u rimskom pravu, a odnosna formula petitorna nalazila se valjda u pokrajinskom Ediktu. Nemamo sigurna traga, ali je vrlo prilično, da joj je *intentio* bila *in ius concepta* i da je podsjećala na *possessio* i *usufructus* što su drugome spadali na ona zemljišta. Cfr. GAI., loc. cit.; LEX AGRARIA godine 643 a. u. c. *(Corpus Inscr, Lat.*, I, 75 br. 200, brazda 50, 52, 82) FRONTINOVA bilježka, *de controv. agr.* (str. 36. Lachm). o provincialima: *„vindicant inter se non minus fines ex aequo ac si privatorum agrorum"* ne razsvjetljuje ništa u ovom smjeru.

[6] Vidi gore § 6.

[7] Pokrajinska zemljišta bila su podložna zemljarini, tributu ili štipendiju, kako kada; odatle im ime *praedia tributaria* i *stipendiaria* (GAI., II, 21). Javno tlo, nije zlorabno moglo zauzećem postati privatnim vlastničtvom: nu ipak sbio se i ovaj protupravni dogodjaj da je zloporabno zauzeće po privatnicima bilo pozakonjeno dugim tečajem vremena. Stvar je najbolje razjasnio BRUGI, *La occupazione abusiva del suolo pubblico (Archivio Giuridico*, knj. XLIII str. 287-302).

Digitized by Google

Po zakonu su se *res mancipi* stjecale na tri poglavita načina a to su *mancipatio, in iure cessio* i *usucapio*;[8] a *res nec mancipi* na dva načina biva *in iure cessio* i *traditio* a k tomu je trebala *iusta causa.*

IN BONIS ESSE, IN BONIS HABERE *(bonitarni dominij).* — Postojao je nasuprot bonitarni dominij, kada su postojala prva dva uvjeta kviritskog dominija *(commercium* osobe i vrstnoća stvari) a nije bilo trećega uvjeta t. j. zakonita načina stjecanja. Vlastničtvo stečeno načinom bilo naravnim bilo pretorskim, ali kojim u nekim slučajima[9] nije se moglo po zakonu steći kviritski dominij, pored toga nedostatka bilo je zaštićeno posebnim akcijama: i odatle nastade dvostruko vlastničtvo. Tko bi naime stekao *res mancipi* bez svečane *mancipatio* ili *in iure cessio*, samo jednostavnom predajom, *traditio*, ne bi stekao civilno vlastničtvo, već samo bonitarno vlastničtvo. To bonitarno vlastničtvo moglo se doduše usukapijom pretvoriti u civilno vlastničtvo; ali dok usukapija ne bi dospjela, prvi vlastnik ne bi izgubio *nudum ius Quiritium*,[10] te se mogao braniti svim akcijama koje su tome pravu pristojale, a navlastito reivindikacijom Od ove akcije mogao se novi stjecatelj braniti prigovorom *exceptio doli (rei venditae et traditae).*[11] I nije se stjecatelj mogao samo ovim prigo-

---

[8] *Mancipatio in iure cessio* bit će predmetom razpravljanja pod sliedećim §om a *usucapio* pod §om 65.

[9] Na pr. kao što je *traditio* jedne *res mancipi.*

[10] GAI., II, 4: „Nam si tibi rem mancipi neque mancipavero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tua ea res efficitur, ex iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias".

[11] S početka ovaj prigovor služio je samo na obranu proti trasferentovoj osobi i universalnim mu nasljednicima ali kasnije bi priznat i proti singularnim kao što proiztječe iz fr. 3 *de exc. rei vend. et trad.*, XXI, 3: „Exceptio rei venditae et traditae non tantum ei, cui res tradita est, sed successoribus etiam eius et emtori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit; interest enim emtoris primi, secundo rem non evinci. § 1. *Pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit, sive in universum ius, sive in eam dumtaxat rem successerint*".

Digitized by Google

vorom braniti od reivindikacije prvoga vlastnika i universalnih mu i singularnih nasljednika, nego je imao takodjer stvarnu akciju: *utilis rei vindicatio (Publiciana actio)* da njome traži natrag svoju stvar od svakoga inoga držaoca.[12] Po tome, bonitarni dominij davao je sve materijalne koristi, koje dolaze od vlastničtva,[13] a samo u nekom smjeru prava su bonitarnoga vlastnika bila sužena i ograničena.[14]

NUDUM IUS QUIRITIUM. — Kad je dakle tko imao stvar *in bonis*, onomu, koji je prije nad njom imao civilno gospodstvo, ostao bi samo *nudum ius Quiritium*. Ali, pošto su sve materijalne koristi dolazeće od vlastničtva pristojale bonitarnomu gospodaru, možemo reći da je *nudum ius Quiritium* bio samo prividan dominij. Nu ipak znade se da ovaj dominij nije bio lišen svake civilne vriednosti. I doista, kao što smo već opazili, tko je imao *nudum ius Quiritium* mogao je tražiti natrag stvar od svakoga inoga držaoca osim od bonitarnoga vlastnika ili od njegova nasljednika; mogao je otudjiti svoje pravo i prenieti ga na svoje nasljednike; mogao je iteracijom učiniti rimskim gradjaninom prostoga latinca, i napokon imao je zakonsko štitničtvo nad robinjom koja manumisijom bijaše dobila samo latinsku slobodu.[15] Ne valja ipak zaboraviti da je

[12] Fr. 23 pr. *de rei vind.*, VI, 1. Stjecatelj mogao se poslužiti ovom stvarnom akcijom i u slučaju da je stvar koju je stekao prešla u posjed trasterenta, a ako bi se ovaj branio prigovorom *exceptio iusti dominii*, on je pak mogao suprotstaviti *replicatio doli (rei venditae et traditae)*. Vidi § 75 opaz. 5.

[13] Bonitarni gospodar bio je posve vlastan da stvar uživa *(ius utendi fruendi)*, proda, da usukapijom na nju steče podpuno civilno vlastničtvo (GAI, II, 41 i 204). Njemu je jedinomu pristojala *potestas dominica* nad robovima (GAI, I, 54), i time bilo bi njegovo sve što bi oni stekli. (GAI., II, 88; III, 166. ULP., XIX, 20).

[14] Tako, na primjer, nije vriedila bonitarnomu vlastniku *rei vindicatio*, niti se mogao poslužiti civilnim prenosenjem, kao što su *mancipatio, in iure cessio i legatum per vindicationem* niti osnovati civilnih servituta na stvari podložnoj njegovoj bonitarnoj vlasti, a robovi, što bi ih manumitio, ne bi postali rimskim gradjanima već samo latincima (vidi gore § 5).

[15] GAI., I, 168.

Digitized by Google

nudum ius Quiritium bio posve prolazno pravo koje je trajalo samo dok bi bonitarni gospodar usukapijom stekao kviritsko vlastničtvo.[16]

O VLASTNIČTVU PO JUSTINIJANOVU PRAVU. — Za Justinijana bilo je već davno nestalo i onih riedkih stvarnih razlika izmedju kviritskoga i bonitarnoga vlastničtva, pošto već nije imala vriednosti dioba stvari na *res mancipi* i *nec mancipi*, a i *latina libertas* bila je dapače ukinuta. Justinijan s toga i formalno ukinu sve one stare razlike, koje nisu više imale nikakove praktične vriednosti.[17] Tako ostade samo jedna vrst rimskoga dominija; a pošto bi udieljeno gradjanstvo svim podanicima carstva te pokrajinske zemlje biše izjednačene s italijskima, nestade i treće vrsti vlastničtva naime vlastničtva negradjana i vlastničtva na pokrajinska zemljišta. Tako se u Justinijanovu pravu vlastničtvo povrati k svomu prvomu jedinstvu.

Odsele sve stvari, koje nisu bile sasvim izključene iz trgovine mogle su doći pod vlastničtvo; predaja je *(traditio)* dobila jednaku krepost kao *mancipatio* i *in iure cessio*; usukapija se primienjivala pokrajinskim jednako kao i italijskim zemljištima: jednom riečju bonitarno vlastničtvo po snazi i vriednosti postade sasvim jednako kviritskomu vlastničtvu.

§ 60.

O stjecanju vlastničtva.

Načini kako se stječe vlastničtvo razlikuju se na originarne i derivativne;[1] singularne i universalne,[2] civilne i naravne, prema tomu da li potječu od *ius civile*

---

[16] GAI., II, 41 i 204.

[17] Const. unica *de nudo iure Quiritium tollendo*, VII, 25 i const. un. *de usucapione transf. et de sublata differentia rerum mancipi et nec mancipi*, VII, 31.

[1] Vidi gore § 22.

[2] Vidi gore § 23.

Digitized by Google

ili od *ius gentium*.[3] K stjecanju civilnomu spada *mancipatio, in iure cessio, adiudicatio, lex, emptio sub corona, bonorum sectio* i *usucapio;* a k stjecanju naravnomu zauzeće, predaja, prirast, preokretaj, dignuće i odieljenje plodova, pomjesa i spojidba.

Adiudicatio i *usucapio* sačuvaše se i u novom pravu te ćemo ih razpraviti u sliedećim paragrafima skupa sa naravnim načinima stjecanja; ovdje ćemo samo nešto natuknuti o starim načinima stjecanja koji su zastarili već u Justinijanovu pravu.

*Mancipatio.** — *Mancipatio* je simbolična prodaja, pred pet svjedoka, odraslih gradjana rimskih i još jednog gradjanina zvana *libripens*, koji držaše mjerila. Stjecalac, izgovarajući formulu kojom bi tvrdio da mu pripada pravo što namjeravaše steći, udario bi o mjerila mjedenim novcem, te bi novac dao otudjivaocu koji bi ga primio u ime kupovne ciene *(quasi pretii loco).*[4] Mancipacija je služila jedino za *res mancipi.*[5] Pokretne svari trebalo je da budu

---

[3] Neki uče da se naravnim stjecanjem ne može steći civilno vlastničtvo već samo bonitarno. Ovo se mišljenje ne može primiti, jer (kako vel GAJ, IV, 16), zauzeće kao naravno stjecanje bilo je najvaljaniji i najuspješniji način da se steče vlatničtvo a *traditio* kao način takodjer naravan, ako nije bila priznata vrstnom za stjecanje kviritskog dominija kod *res mancipi* (Vidi § 59 opazke 9 i 10), bila je ipak dovoljna za prienos civilnoga vlastničtva kod *res nec mancipi.*

* LONGO, *La mancipatio*, Fiorenca, 1886; BREZZO, *La mancipatio*, Turin, 1890.

[4] GAI., I, 119: „Est autem mancipatio imaginaria quaedam venditio, eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens; is qui, mancipio accipit, aes tenens ita dicit HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO ISQUE MIHI EMPTUS ESTO HOC AERE AENEAQUE LIBRA, deinde aere percutit libram idque aes dat ei a quo mancipio accipit quasi pretii loco." Cfr. ULP. XX, 2. Kao što uče najuvaženiji pisci, *venditio simbolica* nije bila privatno obilježje mancipacije kao što kasnije u klasično doba; s početka rekbi da je *mancipatio* bila u istinu prava kupovina.

[5] ULP., XIX, 3, 7. Vidi gore § 21, i § 5.

Digitized by Google

do ruke strankama da ih uzmognu jednu po jednu uzeti i mancipati; dočim nepokretne mogle su se mancipati i iz daleka te je sama jedna mancipacija bila dovoljna da se više tih stvari skupa mancipa makar se nalazile na raznim mjestima; zahtievalo se samo da svaka stvar bude tačno naznačena.[6] Kad se naznačivala stvar, koja se imala mancipati, moglo se ugovoriti da mora imati neka odredjena svojstva, moglo se obuhvatiti ili izlučiti neke uzgredne joj djelove, neka njezina priložja i prava.[7] Stranke su mogle nadalje uz mancipaciju uglaviti neke ustmene ugovore, koji su morali imati obveznu snagu medju strankama, na temelju načela postavljena zakonom dvanaest ploča: *cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto.*[8] Mancipacijom se nije samo prenosilo vlastničtvo, nego se njom osnivalo poljskih poslužja, koja su spadala u *res mancipi*,[9] i po njoj se čak stvaralo nekih odnošaja ili vlasti kućnoga prava, kao što je *manus* i *mancipium*, a po njoj se neizravno osnivala i dokidala takodjer otčinska vlast.[10] *Mancipatio* se napokon nahodi kao sasvim simbolično djelo u starinskoj oporuci *per aes et libram.*[11]

In iure cessio. — Kao što je *mancipatio* bila prienos vlastničtva s jemstvom naroda rimskoga, tako se *in*

---

[6] GAI., I, 121; ULP., XIX, 6; ISID., *Orig.*, V, 25-6. Treba opaziti da se mancipacijom nije uviek dobivao posjed, jer je prienos posjeda stvar sasvim posebna i razlučena od mancipacije (GAI., IV, 131; *Donatio Syntrophi*, ZELL, *Inscript.*, num. 1779). U koliko je s njome bio spojen prienos posjeda služila je i za prienos vlastničtva jedne *res nec mancipi.*

[7] Evo na primjer takovih dodataka: *fundus uti optimus maximus* (BRISONIJ, *De formulis*, IV, 35); *cum instrumento, cum doliis cum peculio* (ibi, 41 i VI, 12); *detracto usufructu* (Fragm. Vat. 47, 50, 80), *recepta servitute, receptis rutis caesis* (ibi, VI, 27). Cfr. § 81.

[8] FESTUS, v. *Nuncupata.* Vidi primjerâ takovih konvencija u BRISONIJA, loc, cit. i u ZELL-A, *Inscript.*, br. 1779, 1780, 1784 i 1785.

[9] GAI., II, 29. Vidi dalje § 81.

[10] GAI., I, 117, 118, 123, 132, 134 i 135. Vidi knj. II, § 169.

[11] GAI., II, 103-108. U najstarijem rimskom pravu *te tamentum per aes et libram* bijaše prava *mancipatio familiae* (GAI., II, 102). Vidi dalje, knj. II, dio V, p, 2, § 182.

Digitized by Google

iure cessio obavljala s jemstvom magistrata rimskoga naroda: ono je simbolična prodaja, a ovo simbolična reivindikacija. Stjecalac i otudjivalac prikazali bi se pretoru: onaj bi prvi uztvrdio da je stvar njegova izgovarajući formulu reivindikacije *(hanc ego rem meam esse aio ex iure Quiritium)*; ovaj se drugi ne bi protivio, nego bi mučao ili bi izrečito na to pristao; a pretor onda bi prisudio stvar stjecaocu.[12]

In iure cessio upotrebljavala se i za *res nec mancipi* i za netjelesne stvari.[13]

Sectio, venditio sub hasta, emptio sub corona. — Dobra, koja bi postala državno vlastničtvo bilo kriminalnom osudom, bilo osvojenjem, bilo jer su ostala vakantna, javno bi se prodala najvišemu nudiocu. S početka bi se prodavala sva dobra skupno, kao *universitas*, puštajući kupcu, neka se brine kako da ih razdieli, i radi toga kupac se zvao *sector*.[14] Ova javna prodaja zvala se *bonorum sectio*, ili takodjer *sub hasta venditio* po koplju *(hasta)*, koje bi se kao znamen civilnog vlastničtva postavilo gdje se držala prodaja;[15] a pošto bi postao kupcem tko bi najviše ponudio, prodaja se zvala i *auctio*. Javna prodaja ratnih zarobljenika bijaše poznata pod imenom *emptio sub corona* po svoj prilici s toga što bi zarobljenicima, koji su bili javno izloženi, krunom ovjenčali glavu.[16] U carsko doba, državna dobra nisu se više prodavala u skupu, kao *universitas*, nego jedno po jedno o sebi, s česa nestade i imena *sectio bonorum*, a udje u običaj *subhastatio*,[17] koje se ime sačuvalo i u našim zakonima.

Lex. — Ulpijan napokon spominje i *zakon* kao način kojim se stječe vlastničtvo.[18] Pod ovim imenom razumieva

---

[12] GAI., II, 24. Vidi gore § 5, opazku 17.

[13] GAI., II, 28-30.

[14] GAI, IV, 146. — *Sectio* dolazi baš od *secare*, t. j. sjeći, dieliti.

[15] GAI., IV, 16; Fragm. Vat., § 37; Cod. Theod., X, 17; FESTUS, v. *Hasta.*

[16] GELL., VII, 4; FESTUS, *sub corona.*

[17] Const. 16, Cod. IV, 44; c. 4, Cod. X, 3; Cod. Th. X, 17.

[18] ULP., XIX, 2.

Digitized by Google

sve slučaje kada vlastničtvo prelazi od jednoga čovjeka k drugomu po zakonskom odredjenju, a da ne treba inog posebnog stjecanja (na pr. zapis).[19]

§ 61.

O stjecanju vlastničtva zauzećem.[1]

Zauzeće je zaposjednuće stvari u trgovini a nema gospodara.[2] Troje treba da se stječe vlastničtvo na stvar koja ja bez gospodara, naime: 1° da je stvar vrstna za vlastničtvo; 2° da ne pripada nikomu; 3° da ju netko zaposjedne hoće s namjerom da bude njegova. *Res* su *nullius* ili su barem takovim smatrane u rimskom pravu divlje životinje, proizvodi mora i obale, otoci ponikli i nadjeni u moru, puste stvari, blago, *res hostium*. *Res omnium communes* mogu se dielom zauzeti; vlastničtvo traje dok je zauzeti dio odieljen.

O zauzeću divljih životinja. Amo spada lov *(venatio aucupium)* i ribanje. Divlje životinje koje nisu bile nigda ili nisu sada više u čijem posjedu stvari su ničije i kao takove postaju svojinom onoga tko ih prvi uhvati.[3] Ne mari jesi li živinče uhvatio na svojem ili na tudjem; ali nije

---

[19] Ima primjerâ u ULP., XIX, 17: „Lege nobis adquiritur velut caducum vel ereptorium ex lege Papia Poppaea, item legatum ex lege XII tabularum, sive mancipi res sint sive nec mancipi." (O izravnom prienosu vlastničtva zapisanih stvari bez potrebe inačijeg stjecanja vidi knj. II, § 208). Za ine slučaje neposredna prienosa vlastničtva (vidi fr. 11, § 2 i fr. 14 *de public.*, XXXIX, 4, Vidi i gore § 32 opaz. 6. Cfr. WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 147. Tako, na primjer, vlastnik gubi na korist onomu, tko ima pravo na daću, one stvari za koje nije platio porez *(commissa)*; jednako, suvlastnik kuće, koji ne nadoknadi svoj dio potrebitih troškova za uzdržavanje te kuće, gubi ju na korist onoga koji je iste troškove namirio. Dvoženja gubi na korist svoje djece od prve žene vlastničtvo nekih stvari, kojih mu ostaje samo uživanje ploda (vidi knj. II, § 165).

[1] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 120.

[2] „Quod ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur" (§ 12 Inst. *de rer. div.*, II, 1).

[3] Fr. 1, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

Digitized by Google

dopušteno uljezti na tudju zemlju proti volji gospodara.[4]

O nalazku. — Nalazak se zove zauzeće neživućih stvari koje nisu nigda imale gospodara, ili koje je gospodar zapustio s namjerom da ne budu više njegove. Ovako se stječe vlastničtvo na biserje i drago kamenje na koralje i slične stvari našaste na žalu ili na dnu, mora; na otoke što poniknu u moru; u kratko na sve stvari koje sada nisu ali mogu doći pod čije vlastničtvo.[5] Izgubljene stvari i one koje se bace u more jedino s toga da se u pogibelji brod oblakša, nisu predmet zauzimanja, budući još imadu gospodara.[6]

I blago se broji medju ničije stvari, a dalo bi ga se ovako opisati: *blago je svaka dragocjena pokretna stvar, ako je sakrivena ili zakopana od toliko vremena da nitko ne može dokazati da je njegova.*[7] Tko nadje blago u svome dobru, biva sasvim njegovo: nadje li ga u tudjem, i to pukim slučajem, blago se dieli na dva jednaka diela: jedan dio biva vlastnika dobra, u kojem je nadjeno, a drugi našaoca; nadje li ga pak jer ga je baš tražio cielo blago biva vlastnika u čijem je dobru nadjeno.[8] Ista načela vriede kad se nadje blago u pokretnoj stvari.[9]

O ratnom zauzeću. — Rimljani su smatrali neprijatelje kao izvan prava, kao da su lišeni pravne sposobnosti: odatle nastade pravilo da se može neprijatelja i sva mu dobra, zauzeti kao stvar bez gospodara.[10] Nepokretne stvari otete neprijatelju postaju državnim vlast-

---

[4] Fr. 3, § 1 *de acq. rer. dom.* XLI, 1.

[5] §§ 18 i 22 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 7, § 3, *de acq. rer. dom.* XLI, 1.

[6] Tko prisvoji izgubljenu stvar, počinja kradju (fr. 43, §§ 4-9 *de furtis*, 44, 2). Što se tiče bacanja trgovine u more, vidi § 48 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 8, *de lege Rhodia*, XIV, 2.

[7] Fr. 31, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1, ovako opisuje blago: „*vetus* quaedam depositio *pecuniae* cuius non extat memoria, ut iam dominium non habeat."

[8] § 39 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

[9] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 154, opaz. 7; WINDSCHEID, *Pandekten*, § 184.

[10] Fr. 5, § 7 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; GAI., IV. 16.

Digitized by Google

ničtvom;[11] dočim pokrètne stvari onoga su tko ih je zauzeo, osim ako ik je oteo neprijatelju služeći državu.[12] Po pravu uzvratnosti, Rimljani priznavahu da i neprijatelj postaje vlastnikom stvari, što ih njima otme u ratu.[13]

§ 62.

O preokretaju.*

Preokretaj ili specifikacija je ono kad tko, preobrati jezgru stvari tako da stvar dobije novo lice te se čini kao da je nešto nova. Specifikacija, kao vrst stjecanja vlastničtva, ima pravne vriednosti samo onda kada preokretač preradi tudju stvar. Dakako u ovom je slučaju važno da se znade čija je preobraćena stvar je li vlastnikova ili preokretačeva. Sabinovci su držali da oblik manje vriedi od jezgre, i s toga da se prijašnji vlastnik ima smatrati vlastnikom nove stvari. Prokulovci su nasuprot više cienili oblik, jer im se činilo kao da je stare stvari nestalo pod novim oblikom, i s toga su sudili da vlastničtvo preradjene stvari pripada preokretaču. Drugi su pravnici razlikovali da li se nova vrst može ili ne može vratiti u prijašnje stanje, i prema tomu davali su prednost vlastniku ili preokretaču.[1] Justinijan primi ovo srednje mnienje i postavi sliedeća pravila: Ako se nova stvar može vratiti u

---

[11] Fr. 20, § 1 *de captivis*, XLIX, 15.

[12] Fr. 51, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr. 12 pr. *de capt.*, XLIX, 15.

[13] Fr. 5, § 2 *de capt.* XLIX, 15.

* FERRINI, *Sulla dottrina della specificazione* u Buletinu Zavoda za rimsko pravo, knj. II, str. 182, gdje glasoviti pisac, polazi sa stajališta da svaki put, kad, sbog promjene oblika ili materije, ili obiju skupa, stvar, pokretna ili nepokretna, prestane biti ono što je prije bila i postane *nova res*, onda i staro vlastničtvo propada a radja se mjesto njega, prema slučaju, novo vlatničtvo (bilo na korist starom vlastniku bilo na korist komu drugomu). Po tome specifikacija, ili bolje *ex aliena materiam novam speciem facere*, nije drugo van slučaj sasvim poseban uporabe onoga obćenitoga načela.

[1] Fr. 7, § 7 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1 (umetnut). Cfr. GAI., II, 79.

Digitized by Google

staro stanje, pripada vlastniku;[2] inače pripada preokretaču;[3] nu ako je ovaj upotrebio nešto tudje a nešto svoje stvari, postaje vlastnikom nove vrsti i ako joj se može povratiti stari oblik.[4] Nu, da preokretač uzmogne steći vlastničtvo, zahtieva se (po Justinijanovu pravu) da u oba slučaju bude radio *bona fide*.[5] Uviek pak kad pre-

---

[2] Mjeden sud, na primjer, pošto će se, ako ga saliješ, opet obratit u komad mjeda, pripada vlastniku mjeda (§ 25 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 24 *de acq. rer. dom.*. XLI, 1).

[3] Vino od tudjega groždja, ulje od tudjih maslina, mramorni sud i slične stvari, jer se ne mogu vratiti na stari oblik, pripadaju preokretaču (§ 25 Inst. *de rer div.*, II, 1; fr. 5, § 1 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 7 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1).

[4] To se jasno razabire iz zadnjih rieči § 25 *de rer. div.*, II, 1: „Quod si *partim ex sua materia, partim ex aliena* speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino et alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis et alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana et aliena vestimentum fecerit, DUBITANDUM NON EST, HOC CASU EUM ESSE DOMINUM, QUI FECERIT, *quum non solum operam suam de iit, sed et partem eiusdem materiae praestavit.*" Pored ovoga očitoga dokaza, tvrde neki pisci (izmedju kojih VINNIO, STRUVIO, LAUTERBACH, PUCHTA, VANGEROW, ARNDTS, BÖCKING, BARINETTI, itd.) da i u tom slučaju treba razabrati da li se nova vrst može ili ne može vratiti na prijašnji oblik; nu čini nam se da se gore navedeni stavak Justinijanov posve slaže s našim mnienjem, osobito kad ga se prispodobi s parafrazom Teofilovom (II, 1, § 25), koja je, kako je poznato, staro vrelo velike vriednosti za tumačenje Institucija. Fr. 5, § 1 de *rei vind*,, VI, 1, na kojem se osniva protivno mišljenje, govori o specifikaciji nepovratnoj a ne spominje slučaja povratne specifikacije, oko koga se izključivo vrti razprava. Fr. 12, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI 1 premda se takodjer navodi u prilog protivnomu mišljenju, ipak se bavi o slučaju kada preokretaj izvede treća osoba, koja nije vlastnik niti jedne niti druge stvari. Vidi sada i CZYHLARZ-OV. *Nastavak Glück-ovih Pandekata* (Talij. izd., knj. XLI, § 1729 d., str. 322 i sliedi).

[5] Fr. 13 i 14, § 3 *de cond. furt.*, XIII, 1; fr. 4, § 20 *de usurp.*, XLI, 3 i fr. 52, § 14 *de furtis*, XLVII, 2, gdje je pisano da rukodjela načinjena *mala fide* tudjom materijom jesu kradomične stvari, što ih *vlastnik* može iskati da mu se vrate tražbom *condictio furtiva*. Neki pisci, med kojima i veliki VANGEROW. uče da i *zlomisleni* preokretač stječe vlastničtvo, sbog toga u prvom redu što je specifikacija vrst okupacije, a za ovu se ne zahtieva *bona fides;* ali navedena mjesta očevidno podupiru naše mišljenje. — Drugi pisci

Digitized by Google

okretač steče vlastničtvo preradjenog predmeta, dužan je da naplati vlastniku upotrebljene stvari ono, što ga ide po načelima neopravdanog koristovanja tudjim.[6]

§ 63.

O predaji.[1]

Predaja ili tradicija jest prienos posjeda stvari s jedne osobe na drugu.[2] Ovo je najvažniji način stjecanja vlastničtva pod singularnim naslovom, jer se rimsko pravo drži tvrdo načela da samo hotjenje ugovornikâ nije dovoljno da se prenese vlastničtvo, već da se osim toga iziskuje predaja stvari ili ti prienos posjeda.[3] — Da se

napokon zahtievaju da preokretač radi *bona fides* u jedinom slučaju ako je preradio stvar sasvim tudju, ali ne ako je nešto svoje upotrebio a nešto tudje gradje da napravi novu vrst. Naše je mnienje da, ako se preokretač *mala fide* poslužio što svojom, što tudjom materijom, nova vrst pripada zajednički obima vlastnicima preradjene materije na razlog vriednosti svačijeg diela. (DONELLO, *Comm.*, knj. IV, pogl. 12, § 5; WINDSCHEID, *Pandekten*, § 187 opaz. 2 i 4; FITTING u *Archivio per la pratica civile*, knj. XLVIII, str. 343. Vidi i glosu *dominum* u § 25 Inst. *de rer. div.*, II, 1). Za klasično pravo vidi FERRINI-A, loc. cit.

[6] Ovo načelo nije bistro izraženo u vrelima, i s toga nije od svakoga primljeno; nu, osim što se slaže s općenitim načelima prava, *implicite* je takodjer sadržano u ovim stavkama: fr. 23, § 4 i 9 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 23 *de reb. cred.*, XII, 1; GAI., II, 79 slož. s § 26 Inst. II, 2 i THEOPH., *ad h. l.* Vidi takodjer ARNDTS-A, § 155; WINDSCHEID-A, § 187; VANGEROW-A, § 310.

[1] PEROZZI, *Della tradizione*, Perugia, 1887.

[2] Neki, pazeći na stjecateljev rad, opisuju tradiciju ovako: „kad jedna osoba s privoljom druge uzme stvar u posjed." Vidi BREMER-OV *Zeitschrift für Civilrecht und Prozess*, Nova Serija, XX, 57. Sr. WINDSCHEID, PANDEKTEN, § 171, opaz. 3. U našoj gornjoj definiciji naglašen je predavčev rad. U vrelima daje se veća važnost sad predaji sad primljenju. Nu treba opaziti da je nuždno da primalac primi stvar dočim nije nuždno da predavac išta radi. Neka se pomisli na kmeta kada bere plod sa zemlje itd. Sigurno je da predavčeva volja odlučuje o pravnim posljedicama primaočeva rada.

[3] Const. 20 *de pactis*, II, 3: „Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis trasferuntur." Cfr. fr. 50 pr. *de rei vind.*, VI, 1.

Digitized by Google

predajom pak uzmogne prenieti vlastničtvo zahtievaju se ova tri uvjeta:

Predavac treba da je vlastnik. — Tko nije vlastnik ne može da prenese na drugoga vlastničtvo, jer ga sam nema.[4] Nu ovo pravilo dopušta nekoliko izuzetaka. Tko nije vlastnik može da valjano prenese vlastničtvo na drugoga, ako unapried ili naknadno sam vlastnik to odobri;[5] ako založni dužitelj proda založenu mu stvar, prenosi vlastničtvo;[6] napokon je sasvim osobito načelo rimskoga prava da, ako država, vladar i *Augusta* otudje koju svar, stjecatelj postaje vlastnikom, samo što starome vlastniku za četiri godine pripada pravo osobnog regresa proti otudjiocu.[7] Ako nevlastnik kasnije steče vlastničtvo stvari, koju je drugome predao, primalac ne postaje vlastnikom, ali se može braniti od njegove vindikacije prigovorom *rei venditae et traditae;*[8] ako li je pak stekao stvar *bona fide*, može postupati proti svakome držatelju, pače proti samome predavcu i njegovim nasljednicima universalnim i singularnim.[9] Isto načelo vriedi, kad vlastnik nasliedi onoga koji je otudjio stvar, a da nije bila njegova.[10] Na-

---

[4] Fr. 20 pr. *de acq. rer. dom.*, XLI, 1: „Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert; si non habuit ad eum, qui acccipit, nihil transfert."

[5] Fr. 9, § 4 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr, 38, § 1 *de don. int. v. et ux.*, XXIV, 1. Nebi trebalo ni spomenuti da kad zakonit zastupnik preda stvar vriedi jednako kao da ju je predao sam vlastnik (§§ 42 i 43 *de rer. div.*, II, 1; fr. 41 *de rei vind.*, VI, 1).

[6] Fr. 46 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1. „Non est novum, ut, qui dominium non habeat, alii dominium praebeat. Nam et creditor pignus vendendo causam dominii praestat, quam ipse non habuit."

[7] Const. 2 i 3 *de quad. praescr.*, VII, 37. Ovdje se može reći da država doista stječe vlastničtvo prije predaje ili baš u njoj.

[8] Fr. 1 pr., fr. 2, 3 *de exc. rei. vend. et trad.*, XXI, 3; fr. 72 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 4, § 32 *de doli exc.*, XLIV, 4. Pripomoćna je *exceptio doli.*

[9] Vidi mjesta navedena u predhodnoj opazki, i dalje § 73.

[10] Fr. 73 *de evict.*, XXI, 2; fr. 1 *de exc. rei vend.*, XXI, 3; c. 14, *de rei vind.*, III, 32.

Digitized by Google

pokon treba spomenuti da svaki vlastnik nije sposoban da otudjuje, i predajom da prenosi vlastničtvo na drugoga. Nemaju u obće te sposobnosti pupili, mahniti i razsipnici; a i maloljetnicima je stegnuta vlast otudjivanja.[11]

Primalac treba da zaposjedne stvar. — Nije dosta da stranke misle prenieti, dotično steći vlastničtvo, nego je još potrebito da stjecatelj tu misao očituje, i to zaposjednuvši stvar u svoje ime. Ovo se može sbiti na sve one načine kojim se stječe posjed. Ako je stjecatelj već posjedovao u svoje ime, dosta je da se prizna ovo stanje svari;[12] a ako je posjedovao u ime prenositelja, dosta je da mu ovaj dopusti da posjeduje za sebe *(traditio brevi manu.)*[13] Ako vlastnik hoće da prenese vlastničtvo na drugoga, ali da u ime ovoga zadrži stvar kod sebe, može to učiniti ugovorom, bez potrebe da se svar predaje i i opet vraća: dosta je samo da izjavi da je posjeduje u ime stjecatelja *(constitutum possessorium)*.[14]

Treba da jedna strana namjerava prenieti a druga steći vlastničtvo. — Tko predaje stvar, bez namjere da prenese vlastničtvo, prenosi posjed ili detenciju, ali ne prenosi vlastničtva: za prienos vlastničtva treba da obje strane budu složne, jedna da prenese a druga da steče vlastničtvo.[15] Glede te složne volje treba ovo zabilježiti: 1° obje strane treba da se slažu baš u onoj stvari koja se predaje;[16] 2° ne treba da prenosilac misli baš na odredjenu

---

[11] Vidi gore §§ 9 i 29 i knj. II, § 100.

[12] Fr. 21, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1: „Si rem meam possideas, et eam velim tuam esse, fiet tua, quamvis possessio apud me non fuerit".

[13] Vidi gori § 51, str. 205.

[14] Vidi gori § 52, opaz. 6.

[15] Fr. 9, § 3 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr. 44 *de obl. et act.*, XLIV, 7. Nu ova je tačka vrlo prieporna. Sr. LENEL-A u knj. X Jheringc-vić Anala i FERRINI-A, *Intenzione ed effetto negli atti giuridici* (Rend. Ist. Lomb., 1888). — S vrelima se slaže PEROZZI, djelo navedeno.

[16] Ako se bludnjom preda druga stvar a ne ona koju je jedna strana namjeravala otudjiti a druga steći, vlastničtvo ne prelazi (fr. 2, § 6 *pro emptore*, XLI, 4; fr. 36 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr. 34 pr. *de acq. poss.*, XLI, 2). U ovom slučaju postoji *error in corpore*.

Digitized by Google

osobu,[17] ali ako misli na drugu osobu a ne na onu koja želi steći, predaja ne prenosi vlastničtva;[18] 3e predaja treba da je osnovana na pravnu uzroku (*causa traditionis*), treba da se hoće nešto darovati, ili izvršiti obvezu, ili

---

Tumačitelji razpravljaju da li je i zabluda glede vlastničtva zaprekom prienosu vlastničtva. U tom smjeru cienimo da treba postaviti sliedeća pravila: za prienos vlastničtva ne treba da je otudjivalac znao za svoje vlastničko pravo; kao što nije potrebito da je ovo pravo bilo poznato stjecatelju (fr. 9, § 4 *de iur. et facti ign.*, XXII, 6; fr. 4, § 1 *de manumiss. vind.*, XL, 2; § 11 Inst. *de legatis*, II, 20); ali ako prenosilac, cieneći krivo da njegova stvar pripada drugomu, nju prenese s namjerom da prenosi pravo onoga tobožnjega vlastnika, prienos vlastničtva je ništav (fr. 35 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1: „*Si procurator meus, vel tutor pupilli, rem suam quasi meam vel pupilli alii tradiderit, non recessit ab eis dominium, quia nemo errans rem suam amittit*"). Isto načelo služi za obratan slučaj, gdje naime pravi vlastnik stvari, koji ne zna da je vlastnik, naloži tobožnjemu vlastniku da prenese vlastničtvo. I u ovom slučaju ne prelazi vlastničtvo na stjecatelja, jer mandanat, neznajući da je sam vlastnik, ne namjerava prenieti svoje vlastničtvo, a mandatar pak nije vlastnik. Ovaj je slučaj sadržan u fr. 15, § 2 *de contr. emt.*, XVIII, 1: „*Si rem meam mihi ignoranti vendideris, et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius, dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire; et ideo etiam si dondturus mihi rem meam iussu meo alii tradas. idem dicendum erit*"). Ne smeta fr. 49 *mandati*, XVII, 1, jer ovdje se veli samo da, ako je vlastnik bio dužan da prenese vlastničtvo na onoga komu je stvar bila predana od mandatara, nije vlastan da ju traži natrag. Zasluga je slavnoga prof. JHERING-A (*Jahrb.*, II, 155) što je baš pravo raztumačio ovo pretežko mjesto u pravnika Marcela. Mišljenje su JHERING-OVO primili i ARNDTS, WINDSCHEID i VANGEROW (ARNDTS-SERAFINI, *Pandetle*, § 145, opaz. 3).

[17] Tako se tumače kako *iactus missilium*, koji je *traditio in incertam personam collocata*, prenosi vlastničtvo na onoga koji pokupi bačene stvari (fr. 9. § 7 *de acq. rer. dom.*, 41, 1). Tako isto ne smeta prienosu vlastničtva okolnost što prenosilac ne zna da li primalac stvari hoće da steče vlastničtvo za se ili sa drugoga.

[18] Fr. 13 *de donat.*, XXXIX, 5; fr. 37, § 6 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; fr. 43, § 1 *de furtis.*, XLVII, 2. Nu ako stjecatelj ne očituje misao da stječe stvar za drugu osobu a ne za onu što ju je naznačio prenosilac, smatra se da je usvojio prenosiočevu izjavu (vidi gori str. 208). Primalac ako poznaje tradentov *error in persona*, počinja kradju Sr. FERRINI, *Archivio Giuridico*, XLVII, str. 443, 446 i slied.

Digitized by Google

ju osnovati;[19] ali nije potrebito da postoji pravan ili zakonit uzrok s koga se prenosi i stječe vlastničtvo,[20] kao što nije takodjer potrebito da se stranke *slažu u razlogu* s koga jedna hoće da prenese a druga da steče vlastničtvo, ako li se u obće slažu *da hoće* da vlastničtvo prenesu dotično steku;[21] 4° Svaka strana može ovo htjeti i pod uvjetom: u tom slučaju, premda je predaja izvršena, vlastničtvo prelazi istom nakon što se izpuni uvjet.[22]

Napokon treba iztaknuti da prienos vlastništva može biti ništav, ako li smeta zakonita zapreka.[23]

Još imamo da razpravimo učinke predaje. Kada predaja ima sva svojstva što smo ih gore naveli, tada po njoj prelazi na stjecatelja vlastničtvo predane mu svari; ali pošto nitko ne može prenieti više nego li ima, s toga vlasničtvo prelazi k stjecatelju u istim prilikama u kojim se nalazilo u prenosioca. S toga, ako je vlastničtvo bilo otegoćeno poslužjem, podlogom ili drugim stvarnim pravom, prelazi skupa s ovim tegobama; ali s druge strane, ako je postojalo koje aktivno poslužje ili koje drugo stvarno pravo na korist predane stvari, i ova prava pristoje novome vlastniku.[24] Ipak treba opaziti da na stje-

---

[19] Fr. 65, § 4 *ad Sc. Treb.*, XXXVI, 1.

[20] Vidi cieli naslov *de condictione indebiti*, XII, 6, i fr. 5, § 1 *de cond. sine causa*, XII, 7. Tko preda drugomu stvar koju cieni da mu jo dužan, ali u istinu nije, prenosi njezino vlastničtvo na primaoca, a ovaj je samo *osobno* dužan da povrati ono što je nepravedno dobio.

[21] Fr. 36 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1. — Fr. 18 pr. *de reb. cred.*, XII, 1. čini se da protuslovi ovomu pravilu, nu kaže jedino da vlastničtvo ne prelazi, ako primalac nije namjeravao steći vlastničtvo, već je primio stvar s drugom namjerom, na primjer u ime ostave ili posude (vidi SERAFINI-EVU disertaciju, *Archivio Giuridico*, I, str. 51 i slied).

[22] Fr. 38, § 1 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 7, § 3 i fr. 9 pr. i § 1 *de iur. dot.*, XXIII, 3.

[23] Const. 4, 8, 15 i 16 *de praed. min.*, V, 71; const. 1 *de praed. dec.*, X, 33; const. 7 *de agricol.*, XI, 47; fr. 1 *de fundo dotali*, XXIII, 5; fr. 5, § 14 i 15 *de reb. eor. qui sub tut. sunt*, XXVII, 9; pr. Inst *quib. alien. licet*, II, 8.

[24] Fr. 20, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

Digitized by Google

catelja prelaze samo prava i tereti ukorienjeni u stvari (*iura in re*), a ne osobne obveze i prava prenosioca. S toga, ako tko dade u najam stvar te ju proda prije dospjetka najmenog roka, i predade ju kupcu, ovaj nije dužan da se drži najma, uprav s toga jer najmoprimčevo pravo nije stvarno već dugovinsko pravo, koje vriedi proti najmodavcu.[25]

§ 64.

O prisudjenju.

Prisudjenje (*adiudicatio*) je presuda kojom, u diobenim parnicama, sud svakome suvlastniku doznači izključivo vlastničtvo na materijalni jedan dio stvari, mjesto intelektualnog diela, što mu je prije pripadao. Diobene parnice u kojim se ovo prisudjenje sbiva, jesu sliedeće: dieljenje ostavine (*actio familiae erciscundae*), uredjenje granica (*finium regundorum*) i dieljenje zajedničke stvari medju više suvlastnika (*communi dividundo*). Adjudikacija je osobit način stjecanja vlastničtva, jer po njoj svaki sudionik bez predaje stječe stvar ili materijalan dio nje što mu ga je sudac doznačio, samo ako je svar u istinu pripadala sudionicima.[1]

Može se sbiti prisudjenje i kad na javnoj prodaji nema zalogu kupca (*impetratio dominii*),[2] i u *missio in possessionem dammi infecti nomine*, o kojoj ćemo govoriti u teoriji o štetama.

Ne valja misliti da je prisudjenje što i presuda, kojom, u parnicama o vlastničtvu, sudac priznaje tražitelju zahtjevano pravo vlastničtva; ovakom se bo presudom samo priznaje vlastničtvo, koje već postoji.[3]

---

[25] Fr. 25, § 1 i fr. 32 *loc.*, XIX, 2.

[1] §§ 5-7 Inst. *de off. iud.*, IV, 17; fr. 17 *de usurp.*, XLI, 3.

[2] Vidi dalje § 93 na kraju.

[3] Fr. 35, § 1 *de rei vind.*, VI, 1, sr. s fr. 8, § 4 *si serv.*, VIII, 5. S adjudikacijom ne valja pomiešati stečenje pravdane stvari, u vindikatornoj parnici, kada bi nadvladani posjednik volio platiti *litis aestimatio* nego li vratiti stvar: u tom slučaju dogadjala se prisilna prodaja. Fr. 46 *de rei vind.*, VI. 1. Vidi dalje § 73, opaz. 8.

Digitized by Google

§ 65.

O usukapiji. Pojam i poviest.

Usukapija ili održaj je način, kojim stječe vlastničtvo nad stvarju onaj, koji ju je držao u svome posjedu kroz vrieme i uz uvjete zakonom odredjene.[1] Održaj je uredba što ju zahtieva javno dobro, jer bez nje bi vlastničtvo bilo uviek nestalno: s drugé strane pak pušteno je dosta vremena prijašnjemu vlastniku da zaštiti svoje pravo i njime se posluži.[2]

O USUKAPIJI PO STAROM CIVILNOM PRAVU. — Posve je davan postanak usukapije, jer je već u zakonu dvanaest ploča bilo naredjeno da vlastničtvo na nepokretno dobro stječe tko ga posjeduje dvie godine, a na ostala dobra tko ih posjeduje jednu godinu.[3] Usukapija je služila osobito u sliedećim slučajevima, naime: 1° da se bonitarno vlastničtvo obrati u kviritsko;[4] 2° u slučaju kad otudjivalac nije mogao prenieti vlastničtvo na drugoga, jer nije bio vlastan, na primjer jer nije bio vlastnikom.[5] Usukapija

---

[1] Fr. 3 *de usurp. et usuc.*, XLI, 3: „Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti."

[2] Fr. 1 *de usurp.*, XLI, 3: „Bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu et fere semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium."

[3] GAI., II, 42: „Mobilium quidem rerum anno completur usucapio, fundi vero et aedium biennio, et ita lege XII tab. cautum est." Doduše zakon dvanaest ploča ne govori o *zdanjima*, već samo o zemljištima, ali u kratko vrieme biše zdanja izjednačena sa zemljištima. CIC. *Top.*, 4, 23: „quoniam *usus auctoritas fundi biennium est.* sic etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt *ceterarum omnium,* quarum *annus est usus.*" CIC., *pro Caecina,* 19: „Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium: at utimur eodem iure in aedibus quae in lege non appellantur." A ULPIJAN (XIX, 8) ovako opisuje usukapiju: „est dominii adeptio per continuationem possessionis anni vel biennii."

[4] GAI., II, 41. Vidi gore § 59.

[5] GAI., II, 43: „ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit, quae *non a domino* nobis traditae fuerint, si modo eas bona fide acceperimus." Sr. Inst. *pr. de usuc.*, II, 6.

Digitized by Google

zahtievaše sliedeće uvjete: *commercium* subjekta i objekta te pravni posjed koji treba da je započeo *justa causa* i *bona fide* i da je trajao cielo vrieme što je zakonom odredjeno.[6]

Commercium subjekta. — Inostranci nisu imali *ius commercii*, pa zato nisu mogli ni usukapivati.[7] Ako je inostranac posjedovao stvar koja je pripadala rimskome gradjaninu, ovaj ju je mogao svedjer vindikati, jer napram inostrancu vlastničtvo se nije moglo izgubiti.[8]

Commercium objekta. — U usukapiji nije vriedilo razlikovanje stvari u *res mancipi* i *nec mancipi*. Nu ipak su se mogle usukapiti samo one stvari na koje se moglo steći civilno vlastničtvo. S toga su bile izključene iz usukapije ne samo stvari oduzete u obće privatnomu trgovanju, nego takodjer i pokrajinska zemljišta.[9] Napose su bile izkjučene iz usukapije kradimične stvari sve dok se ne bi vratile pod gospodarevu vlast,[10] zatim *res vi possessae*,[11] *res mancipi* žene podložne štitničtvu agnata ako su bile otudjene bez štitnikove privolje *(auctoritas)*,[12] nadalje pet stopa prostora izmedju zemalja kojima su uredovno bile udarene medje (*agri limitati*),[13] napokon netjelesne stvari[14] i one stvari koje se nisu smjele otudjiti po zakonskoj zabrani.[15]

---

[6] ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 157 i slied.

[7] GAI., II, 65: „mancipationis, in iure cessionis et *usucapionis* ius proprium est Romanorum." Sr. ULPIANI, *Fragm.*, XIX, 4.

[8] CIC., *de off.*, I, 12: „Adversus hostes aeterna auctoritas esto." VOIGT shvaća zakon tako da i obratno isto vriedi za Rimljane spram inostranaca.

[9] GAI., II, 46. Vidi gore § 59, opaz. 7.

[10] GAI., II, 45. GELL., XVII, 7: „Quod subreptum erit, eius rei aeterna auctoritas." Vidi i fr. 33 pr. *de usurp.*, XLI, 3, i § 2 Inst. *de us.*. II, 6, sravni Teofila glede ovoga stavka.

[11] Vidi predhodnu opazku i fr. 86 *de furtis*, LXVII, 2.

[12] GAI., II, 47.

[13] CIC., *de legib.*, I, 21. Valjda je ova naredba vriedila za sve pomedjašne prostore.

[14] Fr. 9 i 43, § 1 *de usurp.*, XLI, 3.

[15] GAI., II, 47 i 80.

Digitized by Google

Posjed. — Za usukapiju treba pravni posjed, koji mora da je neprekidan, da ima *iustum initium* (*bona fides* i *iusta causa*) i da traje cielo vrieme što je zakonom odredjeno. Ove ćemo uvjete raztumačiti malo dalje.[16] Ovdje je dosta da razpravimo dva iznimna slučaja, gdje nije trebalo *iustum initium* posjedu, a to su: *usucapio lucrativa pro herede i usureceptio.*

USUCAPIO PRO HEREDE. — Cielo vrieme što bi potrajalo od smrti ostaviteljeve do prihvata ostavine, pače i do zaposjednuća ostavine, mogao je svatko, u prvo doba rimskoga prava, po miloj volji uzeti u posjed ostavinske stvari, te, ako bi ih posjedovao godinu dana, usukapio bi ne samo pojedine stvari nego i samo nasljedno pravo.[17] Za ovu usukapiju nisu trebala kao obično *bona fides* i *iusta causa*, niti se smatralo da je moguće počiniti kradju na stvari, koje nasljednik još ne bijaše zaposjednuo[18]. Cieni se da je bila svrha ovome nepravilnom stjecanju nasljednoga prava prisiliti pravoga nasljednika, navlastito na korist dužitelja i *sacrorum*, neka žurno prihvati ostavinu.[19]

Malo po malo stala je ova usukapija gubiti svoju praktičnu vriednost. Počelo se naime dopuštati da se na ovaj način stječu samo pojedine nasljedne stvari, al ne više i nasljedno pravo;[20] počelo se uvažavati ovu usukapiju samo proti izvanjskim nasljednicima, al ne više proti nuždnomu nasljedniku (*necessarius heres*),[21] niti proti *sui*

---

[16] Vidi § 66.

[17] GAI., II, 52, 53.

[18] GAI., III, 201 (Vidi op. 21); PAUL., II, 31, 11: „Rei hereditariae, antequam ab herede possideatur, furtum fieri non potest." Uzporedi fr. 1, § 15, *si is qui test. lib.*, XLVII, 4; fr. 40, *de nox act.*, IX, 4; fr. 2 i 6 *expil. hered.*, XLVII, 19.

[19] GAI., II, 55 „..... quod voluerunt veteres maturius hereditates adiri, ut essent qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit et ut creditores haberent, a quo ius suum consequerentur."

[20] GAI., II, 54. Sr. CICER., *ad Attic.*, 1, 5; *Topic.*, 6; *De leg.*, 2, 20, SENEC., *De benef.*, 6, 5.

[21] GAI., II, 58: „Necessario tamen herede extante nihil ipso iure pro herede usucapi potest." — GAI., III, 201: „Rursus ex diverso

Digitized by Google

heredes:[22] a zatim pretor ju zamieni sa *bonorum possessio*, koja bijaše pravilniji i sigurniji način da se u brzo ili barem do vremena nadje kakav nasljednik. *Interdictum quorum bonorum* protegnu dužnost povraćaja na korist *bonorum possessor-a* i na stvari već usukapljene, te napokon neki senatuskonsulat pod Hadrijanom[23] udieli jednaku snagu i *hereditatispeticiji* civilnoga nasljednika.[24] Čim je *usucapio pro herede* izgubila svoj prvi cilj, postade nekako moralno priekornom, i s toga dobi ime *lucrativa* i *improba* a posjednik *praedo*.[25] Ali ipak se ona održa sve do Justinijana[26] sa svim gore spomenutim svojstvima, samo što glede kradje treba opaziti, da se već za klasičnih vremena bio uobičajio *crimen extraordinarium expilatae hereditatis* mjesto *actio furi*, koja se sveudilj smatrala neuporabljivom na ostavinske stvari koje nasljednik još ne bijaše uzeo u posjed.[27]

Usureceptio. — Imamo još dva slučaja gdje je starije rimsko pravo dopuštalo nepravilnu usukapiju, naime kad bi stvar bila mancipana *fiduciae causa* ili kad bi država prodala podloženo joj zemljište *(ex praediatura)*.[28]

Usureceptio fiduciae. — Tko bi mancipao, ili cedio *in iure* svoju stvar drugome, pod uvjetom da ju može natrag mancipati *(fiduciae causa)*, bilo kao zalog za kakovu obvezu[29]

---

interdum alienas res occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri, veluti res hereditarias, quarum heres non est nactus possessionem, nisi necessarius heres esset, nam necessario herede extante placuit nihil pro herede usucapi posse." (Glede značenja izraza *necessarius heres* i *suus et necessarius heres* vidi knj. II, § 196).

[22] Const. 2. Cod. *pro herede*, VII, 29: „Nihil pro herede posse usucapi, suis heredibus existentibus, magis obtinuit."

[23] Po svoj prilici S. C. *Juventianum:* vidi fr. 20, § 6. D. *de hered.* pet., V, 3.

[24] Gai., II. Vidi knj. II, § 200.

[25] Gai., II, 53; sr. fr. 1, § 9; fr. 2, § 1; fr. 30 *si quis omissa causa*, XXIX, 4.

[26] Const. un. § 3 Cod *de usuc. transf.*, VII, 31.

[27] Dig. XLVII, 19.

[28] Gai., II, 59-61.

[29] Vidi o ovoj staroj formi zaloga § 86.

Digitized by Google

bilo kao ostavu, opet bi na nju stekao vlastničtvo čim bi ju posjedovao godinu dana (vriedilo je i za zemljišta), isto kao da mu je stvar bila natrag mancipana.[30]

Ova *usureceptio* nije bila bez naslova, kad je usukapijenat mogao i inače tražiti da mu stvar bude natrag mancipana, ali je bila bez ikakova naslova i s toga bi postala *lucrativa usucapio*, ako nije dužitelj bio namiren.[31]

Usureceptio ex praediatura. — Kada bi država prodala koje zemljište njoj podloženo, stjecatelj zvao se *praediator*.[32] Nu ako se ovaj za dvie godine ne bi poslužio svojim pravom već bi prijašnjega vlastnika pustio na posjedu, ovaj bi po usukapiji opet stekao zemljište.

Što je rok ovih dviju vrsti usurecepcije različit, tumači se time, što se u prvom slučaju smatrala objektom usukapije sama *fiducia*, koja spadaše u *ceterae res* XII ploča, u drugom pak sama zemljišta, za koja je vriedila dvogodišnja usukapija.[33]

LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO. — Usukapija o kojoj smo dosle govorili, vriedila je samo za one stvari koje bijahu objektom civilnoga vlastničtva. Nu potreba da se učvrste mnogi nestalni pravni odnošaji morala se oćutiti u pogledu onih stvari koje ne mogahu biti objektom civilnoga vlastničtva, osobito u pogledu pokrajinskih zemalja. I baš obzirom na ovu potrebu pretor uvede nov

---

[30] GAI., II, 59. „Qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit vel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usu capere, anno scilicet, etiam soli si sit. Quae species usucapionis dicitur usureceptio, quia id, quod aliquando habuimus, recipimus per usucapionem."

[31] GAI., II, 69.

[32] GAI., II, 61. „Item si rem obligatam sibi populus vendiderit, eamque dominus possederit, concessa est usus receptio; sed hoc casu praedium biennio usu recipitur, et hoc est quod vulgo dicitur, ex praediatura possessionem usu recipi: nam qui mercatur a populo, praediator appellatur." Glede *ius praediatorum* vidi rubriku fr. 54 *de iure dotium*, XXIII, 3. VARRO, *de L. L.*, V, 40; FEST., vv. *Manceps, Praes, Compraedes*, a osobito municipalni statut Malacitanski, poglavja 63, 64 i 65.

[33] Vidi gore § 65, opazku 3.

Digitized by Google

institut nalik usukapiji, naime *longi temporis praescriptio* koja se zvala i *longi temporis exceptio.*[34] U početku ova *longi temporis praescriptio*, kako joj samo ime kaže,[35] nije bila drugo van prigovor vlastnikovoj vindikaciji. Tko je kroz dugo vrieme[36] posjedovao stvar stečenu *bona fide* i *iusta causa*, mogao se pomoću *exceptio* ili *praescriptio longi temporis* obraniti od vindikatorne akcije te se održati u posjedu stvari. Nu kasnije ovoj ekscepciji naraste vriednost, tako da neizravno zamjeni pravu usukapiju. Jer, ako bi onaj koji posjedovaše stvar *bona fide* i *iusta causa* izgubio posjed, mogao je zapodjenuti *utilis rei vindicatio* da natrag dobije stvar, a ako bi se traženik opro braneći se sa *exceptio iusti dominii*, on je mogao prigovoriti mu sa *replicatio longi temporis.* Time se *praescriptio longi temporis* približi mnogo usukapiji, tako da, kad svi stanovnici carstva postadoše rimskim gradjanima, i kad u pogledu pravnih odnošaja bješe izjednačena italijska zemljišta s provincijalnima, obje ustanove, koje su se već razlikovale jedino po trajanju posjeda, mogoše se lasno stopiti; što Justinijan učini stopivši obje ustanove u jednu samu. U tu svrhu najprije izrečito izjavi da je *longi temporis praescriptio* u istinu vrst stjecanja vlastničtva,[37] zatim dokinu staru dvogodišnju usukapiju italijskih zemljišta, naredivši da svaku nepokretnu stvar, bez obzira na raz-

---

[34] Kao što je iztaknuto na str. 157-158, *praescriptiones* dolaze odatle što, mjesto da stoje poslie *intentio*, kao i druge ekscepcije, stavljahu se čelo formule *(formulae praescribebantur).*

[35] Vidi predhodnu opazku, i § 38, str. 158 i § 45, str. 171.

[36] Ovo *dugo vrieme* bi ustanovljeno na 10 godina *(inter praesentes)* sbog toga što je bilo težko nadzirati prostrane posjede u provincijama, ali naskoro osjeti se potreba protegnuti rok na 20 godina poradi onih koji bi mogli biti odsutni iz provincijâ *(inter absentes)* PAUL., *Sentent.*, knj. V, pogl. 2, § 3 i pogl. 5, § 8).

[37] Const. 8 pr. *de praescr., XXX ann.*, VII, 39: „Si quis emptionis vel donationis vel alterius cuiuscumque contractus titulo rem aliquam bona fide per decem vel viginti annos possederit..... posteaque fortuito casu possessionem eius rei perdiderit, posse eum etiam actionem ad vindicandam rem eandem habere sancimus; hoc enim et veteres leges, si quis eas recte inspexerit, sanciebant."

Digitized by Google

liku zemljišta italijskih i pokrajinskih, može steći tko ju posjeduje deset ili dvadeset godina, a usukapiju pokretnih stvari povisi na tri godine.[38]

§ 66.

O pravilnoj usukapiji po Justinijanovu pravu.

Pravilna je usukapija, kao što smo razložili u predhodnom paragrafu, spoj stare usukapije i *longi temporis* preskripcije. Po njoj, tko *bona fide* i *iusta causa* neprekidno posjeduje nepokretnu stvar, vrstnu za usukapiju, tri godine, a nepokretnu deset (ili dvadeset) godina, stječe vlastničtvo na nju. Da razvidimo napose sve njezine uvjete.

Posjed. — Prvi je uvjet usukapiji posjed u pravom smislu rieči, naime pravni posjed.[1] Tko drži stvar u tudje ime, n. pr. uzimalac u najam, hranilac, komodatar, ne može je usukapiti. Isto tako ne možeš usukapijom steći stvari koje ne možeš posjedovati n. pr. netjelesne stvari i one koje, postavši sastavnim dielom cjeline, izgubiše svoje sobstveno biće.[2] Nu ipak ako je usukapija već počela, ne prekida se time što je posjednik sjedinio ovu stvar s drugom koju posjeduje, jer ovim sjedinjenjem nije njezina posjeda izgubio.[3] Ako li sjedinjene stvari budu razstavljene po svršenoj usukapiji, onaj tko je usukapijom

---

[38] Const. un. *de usuc. transform.*, VII, 31. — Premda uslied Justinijanove reforme *usucapio* i *praescriptio longi temporis* biše spojene kao jedna sama ustanova, ipak sastavljači Justinijanovih knjiga ne htjedoše upotrebiti rieč *usucapio* za usukapiju nepokretninâ, dočim upotrebiše skoro uviek izraz *praescriptio longi temporis*, ili takodjer *longo tempore capio* ili druge slične.

[1] Vidi gore §§ 48 i 49, str. 176.

[2] Vidi gore § 50 i po njim opazku 5.

[3] Da se izgubi posjed stvari, kao što je iztaknuto drugdje (§ 53), treba da nas protivničko djelo stavi u positivnu nemogućnost vršiti vlast nad onom stvari, ili da dokaže našu namjeru da ju nećemo više posjedovati. A tko pak, posjedujući stvar, sjedini ju s drugom stvarju koju takodjer posjeduje, ne gubi time nad njom fizičnu vlast niti očituje namjeru da ju neće više posjedovati, te s toga ne gubi njezina posjeda.

Digitized by Google

postao vlastnikom cjeline ne postaje radi toga vlastnikom i pojedinih diela, ako ih nije posjedovao prije sjedinjenja, te s toga vlastnik onih razstavljenih stvari moći će ih vindikati,[4] osim ako ih je sam sjedinio sa cjelinom ili ako je sjedinjenje odobrio.[5]

Bona fides. — *Bona fides* je osvjedočenje da nećeš počiniti nepravdu ako prisvojiš stvar. Obično tko hoće da se usukapijom posluži treba da bude uvjeren da je stekao vlastničtvo kad je uzeo stvar u posjed; ali to nije uviek nuždno, jer ako se netko u zabludi smatra nesposobnim za stjecanje vlastničtva, nema doista onoga uvje-

---

[4] Na primjer, Petar gradi kuću na svojem tlu gradjom Pavlovom, pa kasnije ta kuća predje u Markov posjed koji usukapijom postane i vlastnikom. Kon što je dospjela usukapija kuće, gradja jednom pripadajuća Pavlu bude razstavljena od kuće. U tom slučaju Pavao može tražiti vindikaciju gradje. Jer, usukapijom kuće nije nastala usukapija pojedinih komada gradje. Marko nije nikada posjedovao pojedine komade gradje, i s toga nije im nikada postao vlastnikom (fr. 23, § 7 *de rei vind.*, VI, 1: „Item si quis ex alienis caementis in solo suo aedificaverit, domum quidem vindicare poterit, *caementa autem resoluta prior dominus vindicabit, etiam si post tempus usucapionis dissolutum sit aedificium, postquam a bonae fidei emptore possessum sit: nec enim singula caementa usucapiuntur*, si domus per temporis spatium nostra fiat"). Mi pak mislimo da ovo riešenje vriedi i za slučaj kad kuća i s njom sjedinjena gradja pripadaju istomu vlastniku. Na primjer: Petar posjeduje *bona fide* i s titulom Pavlovu kuću, pa htijući popravit ju upotrebi gradju koja pripada istomu Pavlu. Ako se gradja, kon što kuća bude usukapljena, razstavi od nje, Pavao će ju moći vindikati, jer, kako rekosmo, usukapija kuće ne uključuje usukapiju pojedinih komada gradje („*nec enim singula caementa usucapiuntur*". Prisp. takodjer fr. 7, § 11 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1). Druga bi stvar bila da se sjedinjenje sbilo privoljenjem vlastnika gradje i kuće s kojom je bila sjedinjena, o čemu se govori u sliedećoj opazki.

[5] Ako je sam vlastnik sjedinio svoju gradju sa svojom kućom, koja je pak po usukapiji postala tudjim vlastničtvom, u tom slučaju on ne može vindikati gradju kad bi slučajno opet bila razstavljena, jer čim je on sam sjedinio djelove sa cjelinom, odrekao se posebnog vlastničtva na pojedine stvari, a sačuvao je samo vlastničtvo na cjelinu, naime na kuću, on nema više prava da vindikaje djelove i ako su bili razstavljeni (WINDSCHEID, *Pandekten*, 175a, opaz. 2).

Digitized by Google

renja, al ipak, ako je *iusta causa* stekao stvar od nekoga koji se smatrao vlastnikom, posjednik je *bonae fidei* i može usukapiti.[6] Isto vriedi za slučaj kad je posjednik u zabludi da mu ne valja naslov, pod kojim je stekao stvar.[7] S druge strane uvjerenje da si stekao vlastničtvo kad si uzeo stvar u posjed nije uvjek dovoljno za *bona fides*.[8]

Bona fides treba da postoji onda kada se stječe posjed, ali nije nuždno da traje dokle i posjed.[9] Kada se posjed stvari stječe krepošću kupovinske pogodbe, *bona fides* treba da postoji i u onaj čas kad se pogodba sklapa.[10] A kada se posjed stječe po zastupniku, nema se obzira na njegovu *bona fides*, nego na onu zastupanoga, koja treba da postoji u onaj čas u koji je saznao za aprehensiju, jer usukapija počima baš od ovoga časa.[11] Ovo pra-

---

[6] Fr. 44, § 4 *de usurp.*. XLI, 3: „Filius familias emptor alienae rei, cum patrem familias se factum ignoret, coepit rem sibi traditam possidere: cur non capiat usu, cum bona fides initio possessioni adsit, quamvis eum se per errorem esse arbitetrur, qui rem ex causa peculiari quaesitam nec possidere possit?“

[7] Fr. 5 pr. *pro derelicto*, XLI, 7 daje nam ovaj primjer: Kupim u Petra stvar koju znam da mu je darovala žena: pa premda znam da on nije bio vlastnikom (budući ništavo darivanje medju supruzima) i s toga da nije ni mene mogao učiniti vlastnikom, ipak, pošto znam da on bijaše u posjedu stvari i razpolagaše stvarju po očitom hotjenju svoje žene, ne počinjam nepravdu ako prisvojim stvar koju mi je prodao, ter sam smatran posjednikom *bonae fidei* i mogu postati vlastnikom po usukapiji. — Ima drugih primjera u fr. 28 *de nox. act.*, IX, 4; fr. 19 pr. i fr. 25 *de don. inter. vir. et ux.*, XXIV, 1 i fr. 3 *pro donato*, XLI, 6. U ovom je zadnjem razstavku kazano da ako žena daruje mužu tudju stvar, muž primajući darovanje (jer u zabludi drži da stvar pripada ženi) može postati vlastnikom po usukapiji premda znade da ga žena ne može učiniti vlastnikom baš upravo jer je darivanje medju supruzima ništavo.

[8] Fr. 48 *de usurp.*, XLI, 3; fr. 7, § 6 *pro emptore*, XLI, 4.

[9] Fr. 48, § 1 *de acq. rer. dom.*. XLI, 1; const. un. § 3 *de usuc. transf.*, VII, 31. Načelo *„mala fides superveniens non nocet“* usvojiše i moderni zakonici.

[10] Fr. 2 pr., § 13 *pro emt.*, XLI, 4; fr. 10 pr.; fr. 44, § 2 i fr. 48 *de usurp.*, XLI, 3 sr. s fr. 7. §§ 16 i 17 *de publ. act.*, VI, 2. Ovo načelo služi u modernom pravu i darovanju i zamjeni.

[11] Fr. 47 *de usurp.*, XLI, 3; fr. 49, § 2 *de acq. poss.*, XLI, 2; fr. 2, § 12 *pro empt.*, XLI, 4; const. 1 *de acq. et ret. poss.*, VII, 32.

Digitized by Google

vilo sada iztaknuto, da se ne pita za zastupnikovu *bona* ili *mala fides*, ne vriedi za one izuzetne slučaje, gdje čovjek stječe posjed bez utjecanja vlastite volje. U ovim slučajevima traži se *bona fides* baš u zastupnika.[12]

Bona fides se izvadja iz obstojnosti u kojima se stjecanje sbiva. Čim je usukapijenat dokazao takove obstojnosti po kojima bi ga se imalo smatrati *bonae fidei*, na njegovu je protivniku da dokaže da je poznavao nepravednost stjecanja ili da je zabluda, u kojoj se nalazio, bila neopravdana, ne zaboravljajuć pri tome da se opravdava samo faktična zabluda.[13]

Iustus titulus. — Posjed treba da se stječe onim načinom i s onim titulom *(iusta causa)* kojima bi se moglo u obće steći vlastničtvo, premda gdjekad stečenje posjeda ne može sbog kakve zapreke dovesti ravno do stečenja vlastničtva. Tko tvrdi da je usukapio vlastničtvo dužan je da, u slučaju kontestacije, dokaže stečenje posjeda; drugim riečima dužan je da dokaže naslov usukapije: *iustus titulus possessionis. Titulus* je *iustus*, kada postoji činjenica ili pravno djelo, koje je u obće valjano da se po njemu može steći vlastničtvo, premda u posebnom slučaju postoji nešto što prieči to stečenje. Obično ta smetnja potječe odatle što prenosilac nije bio vlastnikom te nije imao pravo da otudji stvar, ali može potjecati i od drugih uzroka. Svakako, tko stječe ne smije znati da postoji zapreka koja mu kvari stečenje, jerbo bi inače postupao *mala fide.*

Ima toliko naslova koliko ima djela kojima se prenosi vlastničtvo. U vrelima se spominju osobito ovi naslovi: *pro emptore*, kad posjednik kupi stvar u onoga koji joj nije vlastnik ili koji nije bio vlastan da ju proda; *pro donato*, kad je posjednik primi na dar od onoga koji joj nije vlastnik ili koji nije vlastan da mu je daruje; *pro legato*,

---

[12] Vidi gore § 52 na kraju. — Nu treba opaziti da i u ovim sgodama stjecatelj ne bi mogao usukapiti kad bi u čas zaposjednuća bio *mala fide* (fr. 2, §§ 10-13 *pro emptore*, XLI, 4; fr. 43, § 1 *de usurp.*, XLI, 3).

[13] Vidi gore § 24, str. 115.

Digitized by Google

kad je primi u ime zapisa od onoga, koji nije bio vlastan da mu je preda u vlastničtvo, ili kad je bila nevaljana odredba kojom mu je bila ostavljena u zapis; *pro dote,* kad mu je dana u vieno tudja stvar; *pro soluto,* kad mu je za izplatu dana tudja stvar; *pro herede,* kad posjeduje ostavinsku stvar misleći u istinu da je baštinik, a nije; *pro derelicto,* kad posvoji stvar, o kojoj u zabludi misli da je bez gospodara.[14]

Samo uvjerenje posjednikovo da ima potrebiti naslov nije obično dovoljno za usukapiju, već se zahtieva da naslov doista postoji. Ima ipak slučajeva gdje postoje takove prilike, koje su kadre opravdati onoga koji krivo misli da ima naslov. Tada se iznimno postavlja da *uvjerenje* nadomješćuje *obstanak* naslova koga nema. A to se sbiva kada posjednik, u opravdanoj zabludi osnovanoj na objektivnim razlozima, misli *bona fide* da postoji *iustus titulus.*[15]

Neprekidno posjedovanje kroz vrieme po zakonu odredjeno. — Za pokretne stvari odredjene su tri godine, a za nepokretne deset ili dvadeset godina, prema tome da li stranke prebivaju ili ne prebivaju u istoj zemlji *(inter praesentes, inter absentes).*[16] To se vrieme računa civilno, naime

---

[14] Fr. 1-8 *pro derelicto,* XLI, 7. O ovom titulu a osobito o fr. 5 i 8 vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama,* knjiga XLI, 1 str. 148 i slied. Svi su ovi tituli nabrojeni u knj. XLI, tit. 4-10 *Pandekata:* ondje je takodjer naznačen titul *pro suo,* ali ovo nije poseban titul, nego neko ime koje se daje svim titulima, po kojima posjednik cieni da je postao vlastnikom; s toga obuhvaća sve ostale titule što smo ih spomenuli: ono ime služi još tačnije da se označe oni koji nemaju posebna naziva, kao kada tko posjeduje stvar na temelju sudske odluke ili vansudske djelitbe.

[15] U takovim slučajima ima se putativan naslov. Fr. 11 *pro emptore,* XLI, 8, daje nam sliedeći primjer: Naložim Petru da mi kupi neku kuću, a ovaj ju dobavi nedopuštenim načinom te mi ju preda veleći da ju je kupio. U tom je slučaju naslov *pro emptore* putativan, te čini posjed pravilnim, premda u istinu stvar nije bila kupljena (vidi suviše fr. 2, §§ 15 i 16 *pro emptore,* XLI, 4; fr. 9 pr. *pro legato,* XLI, 8; fr. 4, § 2 i fr. 5, § 1 *pro suo,* XLI, 10).

[16] Const. un. *de us. transf.,* VII, 31; c. 12 *de praescr. longi temp.,* VII, 33.

Digitized by Google

na dane a ne na čase: a posljednji dan, dok počme, smatra se da je svršen.[17]

Kroz ovo vrieme posjed treba uviek da traje, to jest ne smie se prekinuti, jer prekinuće posjedovanja prekida takodjer i usukapiju, tako da ponovni posjed ne možeš spojiti s posjedom što si ga imao prije prekinuća, već treba da počme druga usukapija od dana kad počme posjed.[18] Osim što se posjedovanje može naravno prekinuti, može se i civilno, a to se dogodi kad vlastnik zapravda posjednika vindikacijom.[19]

Posjedniku vriedi i posjed njegova predšastnika *(accessio possessionis)*, samo ako je posjed od jednoga k drugome prešao bez prekinuća, i ako toli posjed predšastnika koli nasljednika (singularnog) imadu sve zahtjeve što ih treba usukapija.[20] Dočim universalni nasljednik, pošto nastavlja pokojnikovu osobnost, zamjenjuje ga i kod usukapije u njegovom pravnom odnošaju, pa se sbog toga ne pazi na *bona* ili *mala fides* nasljednika nego pokojnika (tzv.

---

[17] Fr. 15 pr. *de div. temp.*. XLIV, 3; fr. 6 i 7 *de usurp.*, XLI, 3.

[18] Fr. 5, 15 pr. § 2 *de usurp.*, XLI, 3; fr. 7, § 4 *pro empt.*, XLI, 4.

[19] Litiskontestacijom nije se moglo prekinuti staru *usucapio;* ali kad bi vlastnik pobjedio, osuda mu je imala tu moć da, ako bi se usukapija medju to dovršila, ne bi imala nikakve snage, jer je sudac pazio na čas kad se sbila litiskontestacija a tada usukapija nije bila još dovršena (fr. 18, 20 i 21 *de rei vind.*, VI, 1). Dočim bi se *longis temporis praescriptio* i po Justinijanovu pravu prekinula čim bi pravda počela (const. 2 *ubi in rem*, III, 19; const. 26 *de rei vind.*, III, 32; const. 1, 2 i 10 *de praescr. longi temp.*, VII, 33; const. 4 *quib. non obic.*, VII, 35). Kad se pak u Justinijanovim zakonima obje ustanove stopiše u jednu, bi priznato da litiskontestacija prekida usukapiju (c. 1, 2 i 10 *de praescr. long. temp.*, VII, 33; c. 2 *ubi in rem act.*, III, 19). Treba pak iztaknuti da *naravno* prekinuće prekida usukapiju spram svakoga, dočim je *civilno* prekida samo spram vindikantnoga vlastnika (c. 1, 3 *de ann. praescr.*, VII, 40).

[20] Ako je *mala fides* bila u predšastnika, singularni nasljednik ne može nadovezati svoje posjedovanje na predšastnikovo; ali može, ako je sam *bonae fidei*, početi posjedovati *ex novo*, od časa stečenja, premda mu je predšastnik (prodavac, darovalac itd.) bio *mala fide* (fr. 5 pr. i fr. 15 §§ 1-6 *de div. temp.* pr., LXIV, 3). Ne treba za takozvanu *successio possessionis* da je nasljednik baš stupio u posjed stvari.

Digitized by Google

successio possessionis). Drugim riečima, ako je pokojnik posjedovao *bona fide*, nasljednik usukapiva makar posjedovao *mala fide;* i obratno ako je pokojnik posjedovao *mala fide*, nasljednik ne usukapiva makar posjedovao *bona fide.*[21]

§ 67.

O stvarima izključenim iz pravilne usukapije.

Izključene su iz pravilne usukapije: 1° stvari izvan trgovine;[1] 2° stvari krišom ili silom oduzete vlastniku i one što ih je posjednik *malae fidei* prodao bez vlastnikova znanja;[2] 3° stvari što ih je magistrat primio na dar protiv dužnosti svoje službe i pored zakonske zabrane;[3] 4° državne stvari *(res fiscales)*, vladareve stvari, nepokretna dobra crkava, pobožnih zaklada i maloljetnika dok im traje maloljetnost;[4] 5° stvari koje se po zakonu ne smiju otu-

---

[21] Fr. 40, 43 pr. *de usurp.*, XLI, 3; fr. 2, § 19 *pro empt.*, XLI, 4; fr. 30 pr. *ex quib. caus. maior.*, IV, 6; § 12 Inst. *de usuc.*, II, 6.

[1] Ove su izključene i iz nepravilne usukapije (vidi §§ 13 i 68).

[2] Po zakonu dvanaest ploča bile su izuzele iz usukapije *res furtivae; lex Atinia*, malo ranija od Mucija Scevole to potvrdi i uvede načelo da se taj nedostatak dade popraviti sa *reversio ad dominum*, a zakoni *l. Julia* i *Plautia* uvedoše to isto za *res vi possessae*. *Furtum* i *vis* dadu se popraviti ako se stvar vrati na slobodno razpolaganje vlastnika (fr. 4, § 6 *de usurp.*, LXI, 3; § 8 Inst. *de usuc.*, II, 6). GANDOLFO, *Archivio Giuridico*, XXXV, 161-238. Uzp. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, I, § 162, opaz. 3. Glede *furtum usus* i *furtum possessionis* što ga počini sam vlastnik na vlastitim stvarima vidi fr. 4, § 21 *de usurpat.*, XLI, 3; fr. 5 *pro emptore*, XLI, 4; fr. 20, § 1 *de furtis*, XLVII. 2. O ovim navodima, koji rekbi da stoje u protuslovju s fr. 49 *de usurp.*, XLI, 3 i s const. 6 Cod *de usucap. pro empt.*, VII, 26, pisao je HENRIK SRRAFINI, *Antologia Giuridica*, knj. IV, str. 349-365.

[3] Fr. 8 *de lege Jul. repet.*, LXVIII, 11. I ovaj se nedostatak može popraviti ako se vrati stvar pod gospodarovu vlast (fr. 48 pr. *de acq. r. dom.*, LXI, 1).

[4] Const. 3 *quib. non obiic.*, VII, 35; c. 5 *in quib. caus. in int.*, II, 41.

Digitized by Google

djiti.[5] Napokon nije priznato parcima, da u parnicama o uredjenju granica mogu pravilnom usukapijom steći vlastničtvo na zemlju kroz koju se pravdaju.[6]

§ 68.

O nepravilnoj usukapiji (praescriptio longissimi temporis).

Još od Teodosija II vriedilo je načelo da vindikatorna parnica treba da počme kroz trideset godina, jer bi poslije toga vremena nastala *praescriptio triginta annorum*,[1] poznata pod imenom *praescriptio longissimi temporis*. Ova *praescriptio* nije bila način kojim se moglo steći vlastničtvo, nego je na prosto bila prigovor kojim se posjednik mogao braniti od vlastnikove vindikacije: ali se njom mogao poslužiti i posjednik zlomislen i bez naslova.

Justinijan odredi da tridesetgodišnji posjed, ako je počeo *bona fide*, ne služi samo kao obrana od vindikatorne akcije, već da posjednik time i vlastničtvo stječe makar ne imao naslova.[2] Uslied toga postade nova usukapija, tako zvana nepravilna usukapija. Ona se od pravilne usukapije razlikuje u tome što njoj treba dulji rok, biva trideset godina, a u nekim iznimnim slučajevima četrdeset i što njoj ne treba naslova, a vriedi pak i za one stvari koje su izključene iz pravilne usukapije, dakako samo ako su stvari u trgovini.[3]

---

[5] Fr. 28 *de V. S.*, K, 16: „Alienationis verbum etiam usucapionem continet; vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi.“ U ovom smjeru izuzeti su od pravilne usukapije: dotalna zemljišta (fr. 16 *de fundo dot.*, XXIII, 5); stvari ostavljene kao zapis koje je baštinik otudjio, premda je znao za zapis (c. 3, § 3 *comm. de leg.*, VI, 43); stvari koje spadaju u pekulij kućne djece dok traje otčinska vlast (c. 1 *de bonis mat.*, VI, 60, i c. 4 *de bonis quae lib.*, VI, 61); stvari onoga koji je pod štitničtvom ili starateljstvom, i ne mogu se otudjiti bez sudske odluke (c. 3, § 5 *de reb. eor.*, XXVII, 9); stvari pod pravdom, ako se tražitelj nije odrekao suda (c. 1 *de praescr. longi temp.*, VII, 33).

[6] Const. 6 *de fin. reg.*, III, 39.

[1] Vidi gore § 45, str. 170-171.

[2] Const. 8 *de praescr. 30 vel 40 ann.*, VII, 39.

[3] Vidi predhodni paragraf, opazku 1.

Digitized by Google

Nu ako je tridesetgodišnji posjednik zlomisleno posjedovao stvar, može se braniti od vlastnika koji mu je natrag traži, ali on ne stječe vlastničtva na nju, tako da, izgubi li joj posjed, ne može je vindikati, baš s toga što nije postao vlastnikom.

§ 69.

O sjedinjenju svojih stvari sa tudjima (accessio).

Ako se dvie stvari spoje i sjedine tako da postanu nerazlučiva cjelina, vlastnik poglavite stvari proširi svoje vlastničtvo na cjelinu te stječe vlastničtvo i na onu stvar koja je s njegovom spojena, po načelu *accessio cedit principali.*[1]

Ovo su poglaviti slučaji akcesije:

Alluvio. — Aluvija je naplovina zemlje uz bregove rieka i potoka, što ju voda sporo, nevidjeno nanosi i uz brieg naslaže. Predmet je stjecanja baš korito, koje se malo po malo odkriva, premda to stjecanje obuhvaća i naslagane česti zemlje koje bijahu dio stečenoga korita.[2]

Avulsio. — Odvali li voda od jednom komad od čije zemlje, pa ga privali k našemu briegu, stječemo vlastničtvo odvaljenog komada, čim sraste s našom zemljom, a to obično biva kad stabla na odvaljenom komadu puste žile i u našu zemlju.[3]

---

[1] Fr. 19, § 13 *de auro, argento* XXXIV, 2. Stjecanju pak vlastničtva ne smeta je li se akcesija ili sjedinjenje sbilo samo sobom ili čovječjim djelom: ova okolnost može utjecati jedino na pitanje o naknadi. O ovoj stvari vidi SEGRÉ-A, *Intorno all' acquisto per accessione*, u *Fôro italiano*, XVI, str. 349.

[2] § 20 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

[3] § 21 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 7, § 1 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1. — Po PAMPALONI-U *(Archivio Giuridico*, XXXII, str. 167 i slied; *Sopra l' isola formata per avulsione*, Prato, 1885) izlišno je, je li odvaljeni komad srastao, biva pustio žile u tlo izpod sebe (u prijašnje korito, a u sadašnji prirast zemlje) ili u brieg. Vidi što piše o ovoj stvari LANDUCCI, *Archivio Giuridico*, XXXI, str. 57; SCHNEIDER,

Digitized by Google

Alveus derelictus.[4] — Ako rieka ili potok ostavi sasvim svoje dotadanje korito, presušeno korito postaje svojinom vlastnikâ zemalja na jednom i drugom briegu. Oni diele to korito do polovice širine prema duljini pročelja pojedinih zemalja sa strane presušenog korita.[5]

Insula in flumine publico nata.[6] — Ponikne li otok iz vode u javnoj rieci, smatran je prirastom zemalja na jednom i drugom briegu, prema duljini pročelja tih zemalja duž obala. Ponikne li otok sred vode, vlastnici s jednog i drugog briega diele ga medju sobom; sredina se vode mjeri uzduž, pomišljenim potezom koji dieli korito na dva jednaka diela (*linea mediana*): dio otoka što ostaje na desnoj strani ovog pomišljenog poteza pripada vlastnicima desnoga briega, a lieva strana vlastnicima na lievom briegu. Ako otok ostaje sav na jednoj strani toga poteza, to jest ne dopire do sredine vode, onih je vlastnika čitav koji su na bližoj strani.[7] Ako se rieka razgrana na dvoje te učini otokom privatne zemlje, te su zemlje i nadalje staroga im gospodara.[8]

Krit. Vierteljahresschrift (Trimestralna kritična Smotra prof. Seydel-a) g. 1885, str. 81 i g. 1886, str. 21; SERRAGLI, *Arch. Giuridico*, XLI, str. 477-492; PAMPALONI, *Studi senesi*, III, str. 241-258 i PASQUALI, *Digesto italiano*, rieč *Alluvione.*

[4] SERRAGLI, loc. cit., str. 456 i CAPORALI u časopisu *La Legge*, 1886, str. 575.

[5] § 23 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

[6] SERRAGLI, loc. cit., str. 471.

[7] § 22 Inst. *de rer. div.*, II, 1; GAI, II, 72; fr. 7, §§ 3 i 4: fr. 28; fr. 65, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI. Rimsko pravo ne luči rieke plovne od neplovnih; otoci ponikli u javnim riekama pripadahu uviek susjednim vlastnicima duž obalâ. Ne smeta ono što piše LABEON u fr. 66, § 4 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1, jer ovaj pravnik hoće onim riečima da dokaže da: *nije javno sve što se sagradi ili ponikne u javnoj rieci, jer inače odatle bi krivo sliedilo da je javan i otok koji je ponikao u rieci.* A da je i Labeon mislio kao i ostali pravoznanci da otok ima biti susjednih vlastnika, jasno ističe iz § 2 istoga fr. 65, gdje piše: *„si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata sit, ea tua est.“* O ovom stavku Labeonovu vidi BRUGI-A u *Arch. Giuridico*, XLII, 334 i slied.

[8] § 22 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 7, § 4 i fr. 30, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

Digitized by Google

Ne mogu se steći prirastom, kako smo do sad vidjeli, *agri limitati*, biva one zemlje, kojim javni poljski mjerači postaviše granice.[9]

O prirastu pokretne stvari uz nepokretnu: Plantatio, seminatio, inaedificatio. — Pokretna se stvar može s nepokretnom sjediniti organički i mehanički. Organičko sjedinjenje nastaje sadjenjem i sijanjem.

Plantatio i *seminatio.* — Što se god posadi i posije na čijoj zemlji biva vlastničtvo onoga čija je zemlja, čim je pustilo žile ili počelo klicati.[10] Prije nego je drvo pustilo žile, ili sjeme bacilo klicu, vlastnik drveta ili sjemena može natrag tražiti svoje stvari; ali poslie toga gubi za vazda vlastničtvo, pa ne može tražiti niti drva, ako stablo pogine, niti plod od sjemena, ako je već odieljen od zemlje.[11] Drvo koje je uzraslo na granici dviju zemalja i kome se žile hrane u obim zemljama, biva zajedničko vlastničtvo;[12] nu ako drvo sa zemlje na kojoj je uzraslo, samo pruža žile u susjednu zemlju, sve je onoga čija je zemlja na kojoj je uzraslo.[13]

---

[9] Fr. 16 *de acq. rer. dom.*, XLI, I; fr. 1, § 6 i 7 *de flum.*, XLIII, 12. Glede ovih slučajeva prirasta vidi BRUGI-A, *Delle alluvioni secondo i libri dei gromatici veteres* (Catania, 1885). BRUGI (str. 46 i slied.) ističe, da se mjerači drže pravila da je korito rieke kod *agri limitati* javna stvar, koja s toga ne može biti privatno vlastničtvo (BRUGI, *Arch. Giuridico*, XLII, 316), dočim, po Ulpijanu, korito u takim riekama onoga je tko ga prije zauzme (fr. 1, § 7 *de flum.*, XLIII, 12) i tumači protuslovje preokretajem što ga je pretrpio *ager limitatus*, koji malo po malo izgubi svojstvo javnosti *(publicus)*.

[10] §§ 31 i 32 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 7, § 13; fr. 9 pr.; fr. 26, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

[11] Dok je drveće i sjeme u zemlji, u kojoj se primilo ili proklijalo, pripada vlastniku zemlje kao cjelovit dio nje (fr. 40 *de act. empt. vend.* X, 1: „*arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo*"); a kad stabla i rod im budu pomlaćeni, ili pobran plod sjetbe, ne vraćaju se staromu vlastniku stabla ili usjeva, jer to nisu više iste stvari (fr. 26, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1: „*nam credibile est alio terrae alimento aliam factam*").

[12] § 31 Inst. *de r. d.*, II, 1; fr. 7, § 13 i fr. 8 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

[13] Ali susjed nije dužan da mu trpi žile (fr. 6, § 2 *de arb. furt. caes.*, XLVII, 7). Vidi gore § 57.

Digitized by Google

Inaedificatio. — Još ćemo govoriti o mehaničkom sjedinjenju pokretne stvari s nepokretnom. Sve što se stalna sagradi na zemlji, onoga je, dok traje sjedinjenje, čija je zemlja, uz koju je sjedinjena stvar pristala kao cjelovit joj dio;[14] ali ako se sgrada sori ili se hotice poruši, odieljena se gradja vraća starome gospodaru,[15] samo ako nije on sam sjedinio tu gradju s namjerom da se odreče vlastničtva pojedinih gradjevnih komada.[16] Naročita odredba zakona dvanaest ploča krati vlastniku gradje, uzidane u tudju kuću, pravo pitati akcijom *ad exhibendum* da ista bude odieljena e da ju pak uzmogne natrag iskati, ali mu kao naknadu daje akciju *de tigno iuncto*, kojom dobiva dvostruku vriednost, osim ako se sjedinjenje dogodilo po njegovoj volji.[17]

O prirastu pokretne stvari uz drugu pokretnu (adiunctio). — Čim se koja stvar sjedini s drugom, tako da izgubi svoje zasebno biće te ne može više da se vrati u prijašnje stanje, ne može biti predmetom posebna vlastničtva, nego, kao sastavan dio cjeline, biva vlastničtvo onoga čija je

---

[14] § 29 Inst. *de r. d.*, II, 1; fr. 7, § 10 *de a. r. d.*, XLI, 1: „*omne quod inaedificatur solo cedit.*“ Vidi gore § 19, str. 105, opaz. 1.

[15] Jer odieljena gradja postaje opet ono što bijaše prije, te se u ovom smjeru može reći da im vlastničtvo nije konačno izgubljeno, već samo obustavljeno (fr. 7, § 10 *de a. r. d.*, XLI, 1: „*nec tamen ideo is, qui materiae fuit, desinit dominus esse*“).

[16] Const. 2 *de rei vind.*, III, 32 sr. s fr. 14 *de don.*, XXXIX, 5.

[17] § 29 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 23, § 6 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 6 pr. *ad exhibend.*, X, 4; fr. 7, § 10 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; FESTUS, v. *tignum* (BRUNS, *Fontes*, izd. V, str. 372). Vidi PAMPALONI-A, *Archivio Giuridico*, XXX, 253 i XXXIV, str. 153. Glede slučaja kad se sjedinjenje dogodi voljom vlastnika gradje, vidi fr. 53 *de don. int. vir. et ux.*, XXIV, 1: „*.... quia decemviros non est credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum aedificium coniunctae essent.*“ (Glede ovoga fragmenta vidi PAMPOLONI-A, *Arch. Giur.*, XXVIII. 156-165). Naravno je pak da, kad je vlastnik gradje dobio dvostruku joj vriednost, ona postaje podpunim i izključivim vlastničtvom posjednika (§ 29 Inst. loc. cit.), osim ako ih je ovaj sjedinio *mala fide* (fr. 2 *de tigno iuncto*, XLVII, 3). Ista načela bila su uporavljena na trsne kolce (fr. 1 pr. i § 1 *de tigno iuncto* XLVII, 3).

Digitized by Google

poglavita stvar.[18] Nu ako li se stvari koje su sjedinjene (tako da, dok su ujedno, uzgredna stvar gubi svoje samostalno posebno biće), mogu razlučiti, vlastnik poglavite stvari, dok traje sjedinjenje jest doduše vlastnik cjeline, te je time smatran i vlastnikom uzgredne stvari, ali čim se razlučenje dogodi (što se može tražiti s *actio ad exhibendum*) opet oživi prvašnje vlastničtvo i svak uzimlje svoju stvar.[19]

Posebne su vrsti prirasta pokretnih stvari *(adiunctio): inclusio, ferruminatio,*[20] *textura, scriptura* i *pictura.*

Na kraju ćemo spomenuti da tko prirastom steče vlastničtvo na tudju stvar, dužan je da ju vlastniku naknadi, po sliedećim načelima. Ako je prirast prouzrokovao vlastnik poglavite stvari, dužan je da naplati vriednost uzgredne stvari njezinu vlastniku[21]; nu ako je prirast nezlomisleno prouzrokavao vlasnik uzgredne stvari, pristoji mu *ius retentionis* da dobije naknadu, u koliko je time poglavita stvar postala za vlastnika vrednija,[22] ali ako mu stvar nije više u posjedu nema prava da traži naknadu.[23]

Confusio i *commixtio.* — U vrlo uzkoj svezi s prirastom pokretnih stvari stoji pomjesa tekućih *(confusio)* i tvrdih stvari (*commixtio*). Vrlo se riedko dogadja da

---

[18] Fr. 23, § 5 *de rei vind.,* VI, 1. Smatra se poglavitom ona stvar koja cjelini daje ime i jezgru, i s kojom je druga stvar sjedinjena da joj služi, da ju resi i usavršuje (fr. 26, § 1 *de acq. rer. dom.,* XLI, 1). Ali kada nijedna stvar, onih koje su zajedno spojene, nije poglavita, onda vriede pravila o pomjesi, naime cjelina postaje zajedničkim dobrom svih vlastnika pomješanih stvari (fr. 3, § 2 *de rei vind.,* VI, 1). Vidi na kraju ovoga paragrafa zadnju stranu.

[19] Fr. 23, §§ 2 i 5 *de rei vind.,* VI, 1. I ovdje, ako nijedna spojenih stvari nije poglavita, služe pravila o pomjesi (vidi na kraju ovoga paragrafa).

[20] PAMPALONI, *Sopra il significato delle parole „ferruminare" e „adplumbare" (Archivio Giuridico,* knj. XXIII, str. 223 i slied).

[21] Fr. 23, § 5 *de rei vind.,* VI, 1.

[22] Fr. 23, § 4 *de rei vind.,* VI, 1.

[23] Fr. 33 *de cond. ind.* XII, 6; fr. 14 *de exc. doli,* XLIV, 4; fr. 14, § 1 *comm. div.,* X, 3.

Digitized by Google

netko pomjesom steče vlastničtvo nego ponajviše predajom[24] i preokretajem.[25]

Da se uzmogne govoriti o pravom stečenju vlastničtva pomjesom, treba, ili da nije postala nova vrst, ili da je smjesa, od koje je postala nova vrst, posljedica slučaja. Ako li iz smjese koja je nastala djelom jednoga vlastnika ili slučajem nije postala nova vrst, te se pomiešane stvari mogu razlučiti, nitko ne gubi vlastničtva, te svaki vlastnik može tražiti i uzeti svoju stvar;[26] ako li se pak pomiešane stvari ne mogu razlučiti, tad treba razlikovati, jesu li stvari tekuće ili tvrde. U prvom slučaju smjesa postaje zajedničko dobro svih vlastnika stvarî koje u smjesu udjoše i svaki njih ima pomišljeni dio zajedničke cjeline, prema tome koliko je u njoj njegova.[27] U drugom slučaju opet treba razlikovati, jesu li stvari tako pomiešane, da se izvjestno znade na kojem su mjestu pojedine čestice što su pripadale starim vlastnicima, kao na primjer kad pomiešaš dvoje žito i učiniš zajedničku smjesu, ili je pak smjesa takova, da nije moguće ne samo razpoznati pojedine česti što svakom pripadaju, nego ni znati gdje se nalaze. U prvom se slučaju dakako vlastničtvo nikako ne mienja, ali, kad se stvari jednoga vlastnika ne razlikuju od stvari drugoga, svaki može tražiti natrag koliko je njegova u smjesi;[28] u drugom slučaju vlastničtvo svih stvari pristoji onome

---

[24] To se dogadja kad se stvari pomiešaju po dogovoru njihovih vlastnika. Vidi §§ 27 i 28 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 5. pr. *de rei vind.*, VI, 1; fr. 7, § 8 i fr. 25 *de acq. rer. dom*, XLI, 1.

[25] To se dogadja kad je pomjesa doduše djelo jednoga samoga vlastnika, ali je postala nova vrst (Vidi gore § 62). Sr. fr. 5. § 1 *de rei vind.*, VI, 1.

[26] Fr. 5 pr. i § 1 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 12, § 1 i fr. 27, § 2 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1.

[27] Fr. 3, § 2; fr. 4; fr. 5, § 1 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 7, § 9 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; § 27 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 19 pr. *communi divid.*, X, 3.

[28] Fr. 5 pr. *de rei vind.*, VI, 1; § 28 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

Digitized by Google

koji ih je smiešao.[29] Ovo se najviše dogadja kad se pomieša novac.[30]

Ako li je slučajna pomjesa dala novu vrst, ova je zajedničko vlastničtvo svih onih, kojim su pripadale stvari što no su se slučajno smiešale.[31]

§ 70.

O stjecanju plodova.

Plodovi, dok niesu odieljeni od stvari koja ih je rodila, s njom su jedno te isto, te ne mogu biti predmetom različita vlastničtva;[1] nu čim su odvojeni od glavne stvari postaju predmetom osobita vlastničtva. Vlastnik plodonosne stvari stječe s mjesta vlastničtvo nad plodovima, a da mu nije treba naročita stečenja:[2] nu ima slučajeva, gdje vlastniku to pravo ne pristoji, jer ga izključuje pravo što ga drugi imaju na te iste plodove, pa mi ćemo se baš tim slučajevima ovdje pozabaviti.

Kadkad je pravo, što jednome pristoji na plodove tudje stvari, osnovano na *ius in re aliena* (kao što u enfiteute i uživaoca); kadkad se opet osniva na osobnoj obvezi vlastnikovoj (kao što na priliku u uzimaoca u najam i u kupca visećih plodova): napokon pristoji pravo vlastničtva na odieljene plodove nezlomislenu posjedniku plodonosne stvari.

---

[29] Fr. 78 *de solutionibus*, XLVI, 3.

[30] ASCOLI, *Riv. ital.*, IV, 43 a proti njemu SEGRÈ u *Filangieri-a*, XIII, str. 116. Uzp. ARNDTS, § 151. Stjecanje vlastničtva pri pomjesi novca može se u ostalom lako protumačiti, ako se pomisli na osobitu narav ovoga predmeta, koji je po svojoj bitnosti namienjen kolanju, te s toga treba da se ukloni sve što mu pravno smeta slobodnom kretanju.

[31] Fr. 7, § 9 *de a. r. d.*, XLI, 1; § 27 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

[1] Fr. 44 *de rei vind.*, VI, 1: „fructus pendentes pars fundi videntur." Vidi § 20, str. 106 i na istoj strani op. 3.

[2] Fr. 5, § 2 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 25, § 1 *de usur.*, XXII, 1.

Digitized by Google

Enfiteuta i zlomislen posjednik stječu vlastničtvo nad plodovima, netom se plodovi odvoje:[3] uživalac naprotiv, stoprv kad digne plodove.[4]

Kada pravo na plodove tudje stvari nije osnovano ni na *ius in re*, ni na *bonae fidei possessio*, nego na osobnoj obvezi vlastnikovoj, tad se plodovi stječu stoprv kad se dignu i to s vlastnikovim dopuštenjem, dakle predajom.

Posjeduje li tko nezlomisleno tudju stvar, tad vlastnik, kada preuzme stvar iz ruku nezlomislena posjednika ima pravo iskati da mu on preda i sve postojeće plodove.[6] One plodove, što je nezlomisleni posjednik već potrošio, vlastnik nema pravo da ih natrag ište.[7]

§ 71.

O stjecanju vlastničtva pod universalnim naslovom.

Vlastničtvo se stječe pod universalnim naslovom, kad tko nasliedi drugoga u svoj njegovoj imovini smatranoj jednom pomišljenom cjelinom. Tko drugoga na-

---

[3] Fr. 25, § 1 *de usuris et fruct.*, XXII, 1.

[4] Fr. 12, § 5 *de usufr.*, VII, 1; fr. 13 *quib. mod. usufr.*, VII, 4; fr. 25, § 1 i fr. 28 pr. *de usur.*, XXII, 1. (sr. CZYHLARZ-A, *Komentar* GLÜCK-OVIM *Pandektama*, knj. XLI, § 1731. Vidi napried § 80, op. 7).

[5] Fr. 6 *de don.*, XXXIX, 5; fr. 16, *de praescr. verbis*, XIX, 5; fr. 61, § 8 *de furt.*, XLVII, 2 (sr. CZYHLARZ, loc. cit., § 1732).

[6] § 35 Inst. *de rer div.*, II, 1; § 2 Inst. *de off. iud.*, IV, 17; const. 22 *de rei vind.*, III, 32. Za starinsko pravo sr. ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, knj. I, § 156, op. 4 i 5, i GLÜCK-A, *Pandekte* knj. XLI (napisao CZYHLARZ, a preveo PEROZZI) § 1732 *e, f, g, h.*

[7] Fr. 48 pr. *de acq. rer. dom.*, XLI, 1; „Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos facit;" fr. 40, loc. cit.: „fructus consumtos suos facit;" fr. 4 § 19 *de usurp.* XLI, 3: „eius fiunt si consumti sunt." Sr. § 35 Inst. *de rer. div.*, II, 1 i fr. 25, § 1 *de usuris*, XXII, 1. Vidi ARNDTS-SERAFINI-A. *Pandette*, § 156. op. 4; ROSSI-A, *Il diritto del poss. di b. f. sui frutti*, Siena, 1887; ANDREANI-A *Il diritto del b. f. possessor sui frutti (Archivio Giuridico,* XLI) i CZYHLARZ-A u *Komentara* GLÜCK-OVIM *Pandektama*, knj. XLI, § 1732 *e-h*, talij. prievod pod upravom prof. F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A.

Digitized by Google

sliedi *per universitatem*, s mjesta stupa u sve njegove imovinske odnošaje.[1]

E da se po taj način steče čija imovina, hoće se uviek dva uvjeta. Najprije treba da onaj, koga se nasljedjuje, nije više po pravu sposoban da sam uzdrži onu imovinu. Zatim treba da je nastao kakav dogodjaj, uslied kojega zakon daje jednome pravo da pravno zastupa drugoga i da pòkupi imovinu, koju je onaj ostavio, kao njegov pravni nasljednik *(per universitatem successor)*.

U starinskom pravu bilo je više slučajeva universalnog nasljedstva. Tako kad bi koga zadesila *maxima capitis deminutio*, te bi postao nesposoban za svako pravo, njegova bi imovina pripala pod universalan naslov onoga, koji bi nad njim stekao *potestas dominica*. Ako je *maxima capitis deminutio* bila posljedicom smrtne osude, osudjenikovo bi dobro država zaplienila. Ta bi se zapljena gdjekad dogodila i uslied *media capitis deminutio*, onda naime kad je i ta bila posljedicom smrtne osude. I *minima capitis deminutio* donosila je više puta sobom universalno nasljedstvo. Kada bi, naime, onaj, koji je bio *sui iuris*, postao *alieni iuris*, bilo arogacijom bilo uslied *conventio in manum*, sva njegova imovina zapala bi pod universalan naslov onoga, koji bi stekao *ius* nad njime. Universalno nasljedstvo nastajalo je i nakon *bonorum venditio*, koju bi obršio *magister bonorum* (§ 43). Nu najvažniji slučaj universalnog nasljedstva jest nasljedstvo po smrti, o kojem ćemo se baviti u petom dielu ove knjige (knj. II, §§ 177 i sl.).

§ 72.

O gubitku vlastničtva.

Vlastničtvo se gubi ponajprije s takovih dogodjaja, koji izravno zadese samu stvar, te, ili je posvema uništе, ili joj dignu ono svojstvo, po kojem je ona dotle bivala

[1] Nasljednik, na pr., čim nastupi nasliedje, smjesta postaje vlastnikom svega pokojnikova dobra, te na nj prelaze svi dugovi ovoga (vidi § 23 i knj. II, § 198).

Digitized by Google

predmetom vlastničtva, naime stave ju izvan trgovine. Na podoban način se gubi vlastničtvo nad divljim životinjama, koje se opet dostanu svoje naravne slobode, te nad pripitomljenim životinjama, kojim se više neće povratiti se. Nadalje se gubi vlastničtvo s dogodjaja, koji zadese samoga imaonika, te mu oduzmu sposobnost da bude vlastnik. Napokon se vlastničtvo gubi, kad tko drugi steče stvar, s privoljom ili protiv volje prvašnjeg gospodara, ili kad gospodar zapusti stvar, ili jê se odreče.

§ 73.

O zaštiti vlastničtva. Rei vindicatio.

Medju akcijama, kojim zakon štiti pravo vlastničtva, prvo mjesto ide reivindikaciju (*rei vindicatio*). To je realna akcija, kojom vlastnik, spram posjednika ili držaoca stvari, pita da mu se prizna pravo vlastničtva nad stvarju te da mu se povrati sama stvar sa svim prirastom.

Predmet reivindikacije. — Reivindikacijom se mogu preuzeti sve stvari koje su predmetom vlastničtva; biva sve tjelesne stvari koje su u trgovini, bile pokretne ili nepokretne, živuće ili neživuće, zamjenive[1] ili nezamjenive, jednostruke ili složene, te i *universitates rerum*, kao što su stado, skladište[2] i t. d.

Komu pristoji reinvindikacija i proti komu se može upotrebiti. — Reivindikacija pristoji vlastniku lišenu posjeda, proti svakome koji drži stvar. Ako li se traženik uzprotivi, tražitelj treba da dokaže svoje vlastničko pravo na stvar koju svojata. Ako je vlastničko pravo prešlo na nj s koga drugoga, nije dosta da dokaže kojim je on načinom stekao to pravo, nego treba još da dokaže da mu je i predšastnik po pravu bio vlastnik te stvari.[3]

---

[1] Samo ako se ne uzimlju kao *genus* ili *quantitas*. Vidi § 16, str. 101.

[2] Fr. 1, §§ 1 i 3 *de rei vind.* VI, 1. Giede *tignum iunctum* vidi § 69.

[3] Fr. 23 pr. *de rei vind.*, VI, 1; fr. 20 pr. *de acq. rer. dom.*, XLI, 1. Tako je težko dokazati vlastničko pravo stečeno na derivativan način, da tumači taj dokaz prozvaše *probatio diabolica:* nu

Digitized by Google

Zatim treba da tražitelj dokaže da je traženik u posjedu prieporne stvari. Ako vlastnik sam posjeduje svoju stvar, ne može se poslužiti reivindikacijom, samo za to što mu drugi poriče njegovo vlastničko pravo.[4]

Ako tražitelju ne pripada ciela stvar, nego je on jedino suvlastnik njezin, tad mora naznačiti kolik i kakav dio svojata;[5] ako li mu nije moguće ustanoviti, koji ga dio ide, tad mu je, kano izuzetak, dopuštena *incertae partis vindicatio*.[6]

---

toj se težkoći ipak prilično doskočilo ustanovom usukapije. Tako, dokaže li tražitelj, da je, bud sam bud zajedno sa svojim predšastnicima, posjedovao stvar onoliko vremena i pod one uvjete, što no su propisani za usukapiju, to mu je dosta, jer je tim već dokazao svoje vlastničko pravo. Ako pak usukapija još nije dospjela, tad pomoću publicijanske akcije (vidi § 75) može postupati proti svakome, koji nema preče pravo od njegova, a osim toga njegov je posjed zaštićen kao svakome drugom posjedniku (vidi § 54).

[4] Bilo bi smiešno iskati ono što se već ima, a ni traženik ne bi mogao povratiti što sam nema. Fr. 1, § 6 *uti possidetis*, XLIII, 17 (ULPIAN.): „.....actio enim numquam ultro possessori datur, quia sufficit et quod possideat." Vidi § 2 Inst. *de act.*, IV, 6: „Sane *uno casu* qui possidet, nihilominus actoris partes obtinet." Sr. grčku parafrazu uz ovaj §). Taj *unus casus* bio bi, po Glosi, kad onaj, koji stvar na tudje ime posjeduje, neće da je vrati vlastniku, a ipak je još i nadalje drži na njegovo ime. U tom slučaju vlastnik je sveudilj posjednik stvari, pa ipak se može poslužiti reivindikacijom. To je mnienje živo branio FRITZ u Linde-ovoj Smotri *(Zeitschrift für Civilr. und Proz.*, N. F., I, str. 47; XVIII, str. 457 i XIX, str. 116), gdje su naznačena razna mnienja. Drugi naprotiv (na pr. DERNBURG, *Pandekten*, I, § 224) tvrde da se § 2 Inst. *de act.* ne proteže na *rei vindicatio*, nego na *actio negatoria* (§ 74). U sholijima grčke parafrase, sadržanim u V. Par. izdanju 1364, što no ih je izdao FERRINI (*Memorie dell'Ist. Lomb.*, 1887) tumačilac cieni da se ono *unus casus* odnosi na fr. 8, § 13 *de inoff test.*, V, 2. To mnienje navodi GOVEANO u *Lectiones variae*, I, 41. Sr. SERAFINI-A, *Pandette*, § 166, op. 2.

[5] Fr. 6 *de rei vind.*, VI, 1 (PAUL.): „Si in rem aliquis agat, debet designare rem, et utrum totam, *an partem et quotam petat.*" Vidi takodjer fr. 8; fr. 35, § 3; fr. 76, § 1 *de rei vind.*, VI, 1.

[6] Fr. 76, § 1 *de rei vind.*, VI, 1 (GAI.): „Incertae partis vindicatio datur, si iusta causa interveniat." Sr. GAI., IV, 54. Jedan primjer daje sam Gaj u fr. 76, § 1. Vidi GLÜCK-A, *Commentario alle Pandette* (Milan 1892) knj. VI, str. 132.

Digitized by Google

Reivindikacijom se može zapravdati svakoga koji drži stvar, dakle ne samo pravnoga, nego i naravnog posjednika, jednom riečju svakoga, koji može da nam povrati stvar.[7] Nego naravni posjednik, proti kome je zametnuta reivindikacija, može se lako ukloniti parnici, ako naznači, kao što je dužan, onoga u čije ime drži stvar (*laudatio* ili *nominatio auctoris*).[8] Posjednik napokon, koji zataji svoj posjed, izgubi ga, za kazan, na korist onoga, koji ga je zapravdao, te ovaj tad više ne treba da dokaže svoje vlastničko pravo.[9] Tome pravilu, da se reivindikacijom može zapravdati samo onoga koji drži stvar, dva su izuzetka (*ficta possessio*), naime, kad tko zlom namjerom napusti posjed (*dolo desiit possidere*), ili se pretvara da je posjednik, samo da zavede u bludnju tražitelja, te da tko treći, na priliku usukapijom, uzmogne steći vlastničtvo stvari (*liti se obtulit*).[10]

Za čim ide i što sobom donosi reivindikacija. — Reivindikaciji je svrha, da se tražitelju prizna njegovo vlastničko pravo, te da prema tome traženik bude osudjen, da povrati stvar s plodovima i sa svim njezinim prirastom (*cum omni causa*).[11]

---

[7] Fr. 9 *de rei vind.*, VI, I.

[8] Const. 2 *ubi in rem actio exerc. deb.*, III, 19.

[9] Fr. 80 *de rei vind.*, VI, 1. U tom se slučaju izvrnu uloge te ako traženik hoće da preuzme stvar, treba da on dokaže da joj je vlastnik.

[10] Fr. 25-27 *de rei vind.*, VI, 1. U ova dva slučaja veli se *dolus pro possessione est*, te *fictus possessor* biva osudjen da naknadi svu štetu, isto kao da on posjeduje stvar, a vlastniku sa svim tim ostaje prosto da reivindikacijom zapravda pravoga posjednika (fr. 7 *de rei vind.*, VI, 1).

[11] Fr. 17, § 1; fr. 20 *de rei vind.*, VI, 1. Po klasičnom pravu nije se moglo prisiliti posjednika da povrati stvar; s toga kad se on ne bi htio pokoriti naredbi da povrati stvar, traženik je imao pravo da sa *iuramentum in litem* ustanovi *litis aestimatio*, naime koliko je njemu do toga da mu se povrati stvar (vidi § 37, str. 155). *Litis aestimatio* bila je kupovinska ciena stvari (fr. 46 *de rei vind.*, VI, 1; vidi § 64, str. 214, op. 3). Nu u Justinijanovu pravu moglo se već prisiliti traženika da povrati stvar (fr. 68 *de rei vind.*, VI, 1)

Digitized by Google

Ako posjedniku nije nikako moguće da povrati stvar, a on je tome kriv, dužan je da tražitelju naknadi svu koliku štetu *(id quod eius interest)*. Nu da se zna, kad je on tome kriv, a kad nije, treba razlučiti nezlomislena posjednika od zlomislena.[12] Onaj ne odgovara nego za krivnju počinjenu poslie *litis contestatio:* dočim ovaj potonji odgovara i za krivnju počinjenu prije *litis contestatio*,[13] a poslie *litis contestatio* odgovoran je čak i za slučajan kvar, samo ako ne dokaže, da, sve i da bude odmah povratio stvar vlastniku, ovaj svejedno ne bi bio došao ni do stvari ni do naknade njezine vriednosti.[14] Ta ista načela vriede i kad je stvar, koja se ima povratiti, samo pokvarena.[15]

Traženik je, kako rekosmo, dužan da povrati stvar sa plodovima i sa svim njezinim prirastom. Zlomislen posjednik mora da povrati vlastniku sve plodove, uzete i neuzete: nezlomislen posjednik nije dužan da naknadi vlastnika za plodove, što ih je potrošio prije *litis conte-*

---

[12] Za zlu namjeru traženik je uviek odgovoran (fr. 27, § 3 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 131 i 157, § 1 *de reg. iur.*, L, 17).

[13] Ako je zlomislen posjednik kradjom ili silom došao do posjeda, odgovoran je i za slučajan kvar (fr. 8, § 1; fr. ult. *de cond. furt.*, XIII, 1; fr. 19 *de vi*, XLIII, 16).

[14] Fr. 15. § 3; fr. 16 pr.; fr. 17, § 1; fr. 62 pr. *de rei vind.*, VI, 1; fr. 20, § 21 i fr. 40 pr. *de hered. pet.*, V, 3; fr. 82, § 1 *de verb. obl.*, XLV, 1. Ako je traženik radio zlom namjerom ili krajnim nemarom, posjednik ima pravo da prisegom *(iusiurandum in litem)* ustanovi štetu (fr. 68 *de rei vind.*, VI, 1).

[15] Fr. 13-15 pr. i fr. 45 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 31 § 3 *de hered. pet.*, V, 3. — Neki spisatelji priznaju doduše da, ako je stvar pokvarena, zlomislen posjednik odgovara i za nemar prije *litis contestatio*, a tamo oni isti hoće, da ako je stvar sasvim propala nemarom zlomislena posjednika, ovaj za to nije odgovoran. Vidi ARNDTS-A, § 167, op. 1. Drugi naprotiv, kano GLÜCK i MÜHLENBRUCH, pretjerivaju na drugu stranu, pa bi htjeli da je zlomislen posjednik svedjer odgovoran i za slučajan kvar, makar stvar propala prije *litis contestatio*. Izpitamo li pomnjivo vrela, navlastito ona mjesta navedena u dvjema predhodnim opazkama, uvidjet ćemo da zlomislen posjednik za zlu namjeru uviek odgovara, a za slučajan kvar jedino pokle se zametnula pravda, samo ako nije kradjom ili silom došao do posjeda (vidi predh. op. 13).

Digitized by Google

statio, nu od toga časa odgovara za sve plodove, pa i za one koje s nemara nije uzeo.[16]

Ekscepcije traženikove. — Traženiku u prvom redu pristoji *exceptio doli* za neke troškove, što ih je imao oko stvari. Pri tome treba paziti kakvi su troškovi i kakav je posjed. Svaki posjednik može tražiti naknadu onih troškova, koji su bili neobhodno potrebiti da se stvar sačuva od propasti *(impensae necessariae)*.[17] Glede troškova, kojim se podigla vriednost stvari (*impensae utiles*), nezlomislen posjednik može tražiti da mu se naknade, ali samo u koliko je stvar doista koristovala time, te s obzirom na stanovite prilike i na vlastnikovo stanje:[18] zlomislen posjednik može samo dignuti što je svoga stavio, ali ne smie time pokvariti stvar *(ius tollendi)*.[19] To isto pravo pristoji i nezlomislenu posjedniku glede onih troškova, od kojih stvari nije nikakove koristi (*impensae voluptariae*).[20] Opazit nam je nadalje, da traženik ima pravo da odbije trošak, što je imao oko sabiranja plodova, od onoga što je dužan platiti tražitelju u ime plodova: dočim je druge strane dužan prebiti trošak, što no bi imao pravo iskati da mu se naknadi, za plodove, koje je sam potrošio, te koje bi on morao da tražitelju naknadi.[21]

Drugi prigovor, kojim se traženik može poslužiti, jest t. zv. *exceptio rei venditae et traditae*,[22] koja se gdjekad zove naprosto *exceptio doli*. Ona služi, kad god je tražitelj doduše vlastnik stvari, ali je dužan da jê ostavi traženiku. To biva ponajviše, kad je tko prodao što nije

---

[16] § 2 Inst. *de act.*, IV, 6; § 35 Inst. *de rer. div.*, II, 1; fr. 33 i 62 *de rei vind.*, VI, 1.

[17] Osim pravoga tata *(fur)*. Const. 1 *de inf. expos.*, VIII, 51 (52); fr. 13 *de cond. furt.*, XIII, 1; fr. 65 pr. *de rei vind.*, VI, 1.

[18] Fr. 38 *de rei vind.*, VI, 1; §§ 30, 32 i 33 Inst. *de rer. div.*, II, 1.

[19] Const. 5, 11 i 16, Cod. *de rei vind.*, III, 32.

[20] Fr. 7, pr. i fr. 14, § *de impens.*, XXV, 1.

[21] Fr. 48 i 65, pr. *de rei vind.*, VI, 1.

[22] Pošto se ta ekscepcija tako zvala, čini nam se prilično da je izprva vriedila samo u kupovini. Njom se po svoj prilici branio bonitarski vlastnik od napadaja kviritskoga (vidi § 59).

Digitized by Google

bilo njegovo, pa poslie te prodaje postane vlastnikom stvari;[23] ili kad vlastnik stvari postane universalnim nasljednikom onoga koji je stvar prodao;[24] ili kad je vlastnik prodao stvar pod odložnim uvjetom, dok taj uvjet traje,[25] i još u kojem podobnom slučaju.[26] Kad bi vlastnik u svim tim slučajevima htio da reivindikacijom preuzme stvar, našao bi se u protuslovju s vlastitom prijašnjom izjavom ili s onom, koju je prihvatio kao vlastitu, te dužnik može valjano da mu se opre upotrebivši *exceptio doli* (dotično *exceptio rei venditae et traditae*); ta ekscepcija prelazi ne samo na universalne nasljednike, nego i na singularne, toli aktivno koli pasivno.[27]

Ustup reivindikacione akcije. — Vlastnik može slobodno ustupiti drugome *rei vindicatio*, te ovaj može da se posluži akcijom kao zastupnik ustupnikov, ali radi svoje koristi, naime kao *procurator in rem suam*.[28]

---

[23] Fr. 1, pr.; fr. 2 *de exc. rei vend.*, XXI, 3; fr. 4, § 32 *de doli mali except.*, XLIV, 4; fr. 17 *de evict.*, XXI, 2; fr. 72 *de rei vind.*, VI, 1.

[24] Fr. 1, § 1 *de exc. rei vend.*, XXI, 3; fr. 73 *de evict.*, XXI, 2.

[25] Fr. 8 *de condict. causa data*, XII, 4; fr. 7, § 3 *de iure dot.*, XXIII, 3.

[26] Fr. 10 *de distr. pig.*, XX, 5; fr. 49 *mandati*, XXII, 1; fr. 1, § 2 *de exc. rei vend.*, XXI, 3.

[27] Fr. 72 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 4, § 32 *de doli mali exc.*, XLIV, 4. ARNDTS-SERAFINI, *Pandette*, § 168 i WINDSCHEID, § 197.

[28] U vrelima nalazimo ove slučajeve: *a)* vlastnik ustupi akciju onome, koji ne može da povrati stvar, a dužan je da naknadi štetu (fr. 63 *de rei vind.*, VI, 1; fr 25, § 8 *locati*, XIX, 2); *b)* akcija se ustupa onome, koji bi imao pravo da dobije stvar, ali jê ne može dobiti, jer onaj, koji bi bio dužan da mu je dade, nema je više, bez vlastite krivnje (fr. 21 *de rei vind.*, VI, 1; § 3 Inst. *de emt. et vend.*, III, 19; fr. 35 § 4 *de contr. emt.*, XVIII, 1; fr. 14 pr. *de furt.*, XLVII, 2; fr. 39 *de don. int. vir. et ux.*, XXIV, 1); *c)* jedan drugome prodade *actio in rem* (const. 9 *de her. vel actione vend.*, IV, 39). Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, I, § 112, op. 3 i WINDSCHEID-A, *Pandekten*, II, 337 te spisatelje na tom mjestu navedene.

Digitized by Google

§ 74.

O negatornoj akciji.

Negatorna akcija *(negatoria* seu *negativa in rem actio)* dana je vlastniku na obranu od onih povreda njegova vlastničkoga prava, koje, i ako mu ne otimlju posjeda stvari, svakako mu smetaju u vršenju toga njegova prava.[1] Temelj negatornoj akciji je vlastničko pravo. Tražitelj tvrdi da je on vlastnik, i da mu traženik smeta u slobodnu vršenju njegova prava.[2] Netom je to dvoje dokazao, on je zadovoljio svim zahtjevima akcije. Ako se traženik uzprotivi negatornoj akciji, te uztvrdi da on ima pravo činiti ono, na što se tražitelj tuži, tada treba svakako da dokaže, da to njegovo pravo postoji, jer inače bi tražitelja zapalo dokazati, da tudje pravo ne postoji, a taj dokaz je gotovo uviek nemoguć. Kad dakle tražitelj dokaže da je vlastnik, samo po sebi dolazi, da se traženik ne smije više pačati u tudju stvar ni svojatati je, ako ne bi dokazao da ima pravo da to čini.[3]

---

[1] Te djelomične povrede mogu biti positivne i negativne naravi, prema tome da li se tko pača u tudju stvar proti vlastnikovoj volji, ili vlastniku ne dâ da slobodno razpolaže stvarju. Primjeri: § 2, Inst. *de act.*, IV, 6; fr. 8, § 5; fr. 9 pr.; fr. 11, 13 i 14 pr. § 1; fr. 17, pr. § 2 *si serv.*, VIII, 5; fr. 36 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2; fr. 29, § 1 *ad leg. Aq.*, IX, 2; fr. 2 *de arb. caed.*, XLIII, 27; fr. 6, § 2 *de arb. furt. caes.*, XLVII, 7; fr. 4, § 7 *si ususfr. pet.*, VII, 6; fr. 16 *de op. novi nunc.*, XXXIX, 1.

[2] Ponajviše ta djelomična povreda vlastničkoga prava potječe odatle, što traženik hoće da ima kakovo stvarno pravo u stvari, navlastito kakovo poslužje. Odatle dolazi po svoj prilici i ime *negatornoj* akciji (*nego ius tibi esse* i t.d.), te s toga neki smatraju, da negatorna akcija služi jedino za to, da se zaprieči vršenje kakova poslužja na stvari onome, koji nema prava da to poslužje vrši; nego nije, jer se ova akcija mnogo češće upotrebljava, te se njom može zapriečiti svako krnjenje našeg vlastničkog prava.

[3] Medjutim, ako se traženik pozvao na neko svoje pravo na stvar, pa to pravo nije dokazao, presuda ustanovljuje da traženikovo pravo ne postoji. Što neki drže, da je tražitelj dužan da

Digitized by Google

Negatorna akcija prije svega ide za tim, da ukine stanje, iz koga potječe djelomična povreda vlastničkoga prava,[4] zatim da naknadi štetu, koju je povredilac svojom krivnjom nanio vlastniku,[5] napokon da prema prilikama dobavi vlastniku jemčevinu za dalnje povrede, koje bi mogle nastati.[6]

Uz negatornu akciju bila je u rimskom pravu druga akcija *(formula prohibitoria),* kojom je tražitelj, mjesto da poriče tobožnje traženikovo pravo, tvrdio, da sam ima pravo zapriečiti smetanje.[7]

§ 75.

O publicijanskoj akciji.[1]

Ako onaj, koji je stekao stvar nezlomisleno i uz pravedan naslov, izgubi posjed, prije nego li mu je dospjela usukapija, ne može se poslužiti reivindikacijom,

---

dokaže, ne samo da njegovo pravo postoji, nego takodjer da traženikovo pravo ne postoji, to je u očitu protuslovlju s vrelima i s pravnom naravlju negatorne akcije, koja se, kako napomenusmo, osniva na vlastničkom pravu (fr. 5 *si ususfr. pet.,* VII, 6; fr. 7 *de aqua,* XLIII, 20; const. 10 *de pign. act.,* IV, 24). Neki drugi, držeći se nakako po sriedi, htjeli bi da je tražitelj dužan iznieti onaj dokaz, samo kad traženik ima *quasi possessio* prava, koje za se svojata. Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette,* § 169, op. 4.

[4] Fr. 14 pr. i fr. 17, § 2 *si serv. vind.,* VIII, 5.

[5] Fr. 5, § ult. *si ususfr. pet.,* VII, 6; fr. 4, § 2 na svršetku *si serv. vind.,* VIII, 5.

[6] Fr. 7, fr. 12 i fr. 14 pr. *si serv. vind.,* VIII, 5. Onoga, koji ima *quasi possessio* kakvog osobnog poslužja, koji dakle drži stvar, vlastnik može zapravdati toli negatornom akcijom koli reivindikacijom.

[7] Da je ta *formula prohibitoria* doista postojala dokazano je po fr. 5 *si ususfr. pet.,* VII, 6 („cum invito se negat ius esse utendi fructuario vel sibi ius esse prohibendi") i po Stefanovu sholiju uz to mjesto (u *Supplem. Basil.,* ed. Zachariae, str. 112). Nu prieporan je njezin odnošaj s negatornom akcijom i u obće njezin obseg. Vidi FERRINI-A u *Archivio Giuridico,* XLII, 171 i u *Studi giur. pubbl. per l' VIII centenario dell' Università di Bologna,* te LENEL-A u *Zeitschrift der Sav. Stift.* god. 1891.

[1] CARUSI, *L'azione publiciana in diritto romano,* Roma, 1889; APPLETON, *Histoire de la propriété prétorienne et de l'action publicienne,*

Digitized by Google

upravo s toga jer još nije vlastnik; ali se može pomoći podobnom akcijom, zvanom *publiciana in rem actio*, te njom uspješno zapravdati svakoga držaoca stvari, koji nema bolji naslov od njegova. Pretor Publicij, po kome se prozvala ta akcija, uvede s njome pravnu fikciju, smatrajuć naime posjednika, koji je započeo usukapiju, jednako kao da mu je usukapija već dospjela.[2]

Svrha i učinci reivindikacije i publicijanske akcije gotovo su sasvim jednaki:[3] nu u tome se bitno razlikuju, što onaj, koji hoće da se posluži reivindikacijom, treba da svakako dokaže da je vlastnik, dočim tko drugoga zapravda publicijanskom akcijom, dosta je da dokaže da je stekao posjed vrstan za usukapiju.[4] Druga je razlika

---

Paris 1889 (sr. o tome djelu BUONAMICI-A u *Archivio Giuridico*, knj. XLIII, str. 207; BREZZO-A u istoj knjizi *Archivio Giuridico*, str. 267; AUDIBERT-A u *Nouvelle Revue historique*, god. 1890, str. 269; FERRINI-A u *Monitore dei Tribunali*, rujna 1889, i BONFANTE-A u *Rivista giurid. ital.*, god. 1890, str. 94); ERMAN u *Zeitschrift der Sav. Stift.* 1891, str. 92 (zaključci su mu prenešeni u *Rivista internaz. di scienze giurid.* E. SERAFINI-A, knj. I, str. 21); SERRAGLI, *De Publiciana in rem actione*, Firenze 1890; BONFANTE u *komentaru* GLÜCK-OVIM *Pandektama*, talijan. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VI, str. 248 i sl., str. 260-296, str. 302 i sl., str. 326 i sl.

[2] GAI., IV, 35: „Datur autem haec actio ei qui ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit eamque amissa possessione petit; nam quia non potest ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse" (vidi takodjer fr. 1 *de publ. in rem act.*, VI. 2). — *Publiciana in rem actio* je izprva služila i na obranu bonitarnog vlastnika od svojatanja onoga koji je imao *nudum ius Quiritium*. (vidi § 59).

[3] Fr. 7, § 8 *de publ. in rem act.*, VI, 2.

[4] Pošto se publicijanska akcija osniva na fikciji, da je usukapijom već stečeno pravo, dočim zapravo usukapija još nije dospjela, to se po sebi razumije da se ta akcija ne proteže na stvari, na kojim ne može biti usukapije (fr. 9, § 5; fr. 12, § 5 *de publ. in rem act.*, VI, 2), te da se za nju zahtievaju u obće svi oni uvjeti koji su propisani za redovitu usukapiju (vidi §§ 66 i 67), naime nezlomislenost i pravedan naslov. Što se pak posjeda tiče, mnogi

Digitized by Google

glede osobe traženika: reivindikacija se bo može zapodjenuti proti svakome držaocu stvari, publicijanska akcija naprotiv ne pomaže nego samo proti onim držaocima, koji ili nemaju nikakova naslova, ili imaju naslov, ali slabiji od tražiteljeva. Ako traženik ima na stvar jače ili jednako pravo kao tražitelj, može ekscepcijom odbiti publicijansku akciju. Jače pravo ima vlastnik;[5] jednako pravo pak ima onaj, koji je dobavio stvar takodjer nezlomisleno i uz pravedan naslov. U ovom posljednjem slučaju važno je znati, jesu li oba dobavila stvar u istoga, ili u raznih predšastnika: ako su u raznih, tad je bolje onome koji sad posjeduje stvar; ako su pak u istoga, dobiti će redovito onaj, kome je stvar bila najprije predana, makar sad i ne bila u njegovu posjedu.[6]

---

drže, da u onim slučajevima, kad se vlastničtvo po pravu stječe i bez predaje, kao što su na pr. zapis ili universalni fideikomis, da se tad publicijanska akcija može podignuti još prije nego li se došlo do posjeda stvari (fr. 1, § 2; fr. 11, § 2; fr. 12, § 1 i fr. 15 *de publ. in rem act.*, VI, 2). Proti tome mnienju ustaje BONFANTE u u *komentaru* GLÜCK-OVIM *Pandektama* (talij. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, Milan, 1892), knj. VI, § 597, str. 330, op. *i.* Vidi i APPLETON-A, loc. cit. knj. I, pogl. 8 i 13. Po VANGEROW-U, *Pandekten*, I, § 335, htjelo bi se da je barem predšastnik posjedovao stvar; DERNBURG, *Pandekten*, I, § 228, op. 7, spominje takodjer nekoliko izuzetaka onom mišljenju. WINDSCHEID, naprotiv sasvim odobrava gornje mnienje (*Pandekten*, I, § 199).

[5] Pravi vlastnik mora dakako da nadvlada onoga, koji se samo vlastnikom smatra, te s toga on može uspješno odbiti publicijansku akciju pomoću *exceptio dominii* (fr. 16 i 17 *de publ. act.*, VI, 2); nu i ta se ekscepcija može opet suzbiti pomoću *exceptio rei venditae et traditae* i *exceptio rei iudicatae* (fr. 72 *de rei vind.*, VI, 1; fr. 14 *de publ. act.*, VI, 2; fr. 2 *de except. rei vend. et trad.*, XXI, 3; fr. 3 *pro empt.*, XLI, 4; fr. 4, § 32 *de exc. doli.*, XLIV, 4; fr. 24 *de except. rei iud.*, XLIV, 2). Vidi § 59, op. 12.

[6] Fr. 9, § 4 *de publ. in rem act.*, VI, 2 (ULPIAN.): „Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit, utrum is cui priori res tradita est, an is qui tantum emit. Et Julianus libro septimo Digestorum scripsit: ut, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori res tradita est; quod si a diversis non dominis, melior causa possidentis, quam petentis. Quae sententia vera est." JULIJANOVU mnie-

Digitized by Google

POGLAVJE III.

O POSLUŽJIMA.*

§ 76.

O pojmu i svojstvu poslužjâ.

Poslužje je stvarno pravo na tudjoj stvari, postavljeno na izključivu korist odredjene osobe ili odredjena dobra, po kojem onaj, kojemu pravo pristoji, može da se tudjom stvarju posluži, na razan način prema raznim prilikama.

Razglobimo li pomnjivo ovu definiciju, bit će nam još jasniji pojam ovih prava na tudjoj stvari (*iura in re aliena*).[1]

---

nju, koje i ULPIJAN odobrava, rekbi da se protivi NERACIJ u fr. 31, § 2 *de act. empt. vend.*, XIX, 1: „Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, quum emptio venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: sive ab eodem emimus, sive ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius apprehendit, hoc est cui primum tradita est." Ta mjesta tumače svaki na svoj način: KUJACIJ, *in lib. VII Dig. Salvi Jul.* (op. omn., VI, 34); FABER, *Error. pragm.*, dec. LXXXVI, err, 2, 7, 8; NOODT, *Observ.*, XVIII, c. 31; BACHOVIUS, *Tr. de action.*, III, 22; PACIUS, *Leg. concil.*, V, 14; HUBERUS, *Praelect.*, VI, 2, § 3; SCHULTINGIUS, *Thes. controv.*, XIX, 10; SAVIGNY, *System*, knj. VII, 380; GLÜCK, *Komentar Pandektama*, talij. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VI, str. 385 i sl.; VANGEROW, *Pandekten*, I, § 335, str. 670; EISELE u *Jahrbücher* Jhering-a XIV, 1 i sl.; PELLAT, *La propriété*, str. 528; DERNBURG, *Pandekten*, I, § 228, op. 5; APPLETON, loc. cit., pogl. XVII; WINDSCHEID, *Pandekten*, § 199.

* Vidi GLÜCK-OV komentar Pandektama (tal. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A) knj. VIII, preveo B. BRUGI, Milan, 1892; BRUGI-A, *Sulla dottrina romana delle servitù* u *Archivio Giuridico*, knj. XXVII i sl., te PEROZZI-A, *Sulla struttura delle servitù*, Macerata, 1888.

[1] Staro *ius civile* nije znalo za druga *iura in re aliena* osim *servitutes*. Emfiteusa, *superficies* i založno pravo pojavljuju se kao stvarna prava stoprv u pretorskom pravu. S toga ova nova *iura in*

Digitized by Google

Poslužje je *stvarno* pravo. Neposrednim mu je dakle objektom stvar, nikad tudje djelo,[2] te je odatle nastalo načelo „*servitus in faciendo consistere nequit*“.[3]

Poslužje je pravo *na tudjoj stvari*. Po tome vlastnik ne može nikako imati poslužje na vlastitoj stvari: „*nemini res sua servit.*“[4]

Poslužje je postavljeno na *isključivu* korist koje osobe ili kojega dobra. Zato na poslužju ne može biti drugoga poslužja: „*servitus servitutis esse non potest.*“[5]

Poslužje je stvoreno na isključivu korist *odredjene* osobe ili *odredjena* dobra. Prema tome se poslužja sama ne mogu drugome ustupiti: ona su neotudjiva.[6]

Poslužje treba da služi *na korist* subjekta za kojega je postavljeno: da je takovo naime, kako se povlaštena osoba može poslužiti tudjom stvarju ili uživati ju, ili pak da se njime poboljša povlašteno dobro, te bude ugodnije i koristnije.[7] Ako nema tih koristi, nema ni poslužja; jer ne bi bilo shodno stegnuti vlastničko pravo, kad od toga nikome nikakove koristi.

Prava što ih poslužje daje povlašteniku se sva na jedno svode: na upotrebu u širem značenju, a ta upotreba je opet *prema raznim prilikama različita*. U tome se poslužja razlikuju od svih ostalih *iura in re aliena*. Jer,

---

re aliena poprimiše osobita imena; a ime *servitus*, kojim se vrlo sgodno označuje poslužnost stvari drugome gospodaru, bi pridržano jedno za najstariju vrst tih prava.

[2] Fr. 15, § 1 *de servit.*, VIII, 1: „Servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis.... sed ut aliquid patiatur aut non faciat.“

[3] Vidi § 79, op. 3. Kako se razvilo obterećenje zemalja vidi u FADDA-E i BENSA-E, u njihovu prievodu WINDSCHEID-OVIH *Pandekata*, knj. I, str. 545 i sl.

[4] Fr. 26 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2, (vidi dalje pod § 82).

[5] Fr. 1 *de usu et usufr.*, XXXIII, 2; fr. 15 *de usufr.*, VII, 1. O tome načelu i osobito o fr. 33, § 1 *de servit. praed. rust.*, VIII, 3, gdje je rekbi protivno rečeno, razpravlja SCIALOJA u *Studi senesi*, I, 109.

[6] Fr. 33, § 1 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[7] Fr. 15 pr. *de serv.*, VIII, 1: „Quotiens nec hominum nec praediorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valent.“ Vidi i fr. 28 *de serv. praed. urb.* VIII, 2 i fr. 5 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

Digitized by Google

dok je sadržaj tih prava već unapried označen (te je dosta spomenuti emfiteusu, *superficies*, ili zalog da se odmah stavimo kakva prava u suštini pripadaju emfiteuti, superficijaru, ili založnom dužitelju), prava, što no pristoje gospodaru poslužja, nisu unapried odredjena, već se svaki put napose odredjuju, prema prilikama i prema vrsti poslužja, koje se ima ustanoviti.[8]

§ 77.

O raznim vrstima poslužjâ.

Poslužja se diele na osobna i zemljištna, prema tome da li su ustanovljena na korist koje osobe ili kojega dobra.[1] Zemljištna poslužja se opet diele na kućna i poljska *(servitutes praediorum urbanorum* i *servitutes praediorum rusticorum);* kućna ne mogu postojati ako nema kakove sgrade;[2] poljska mogu i bez sgrade.[3]

---

[8] E da se uzmogne znati kakova prava pripadaju gospodaru poslužja, treba najprije ustanoviti *vrst* poslužja; pa kad se vrst tačno ustanovi (da li je, naime, poslužje zahvaćanja vode, prolaženja, uživanja i t. d.), istom tad će se znati kakova prava poslužje daje. Ovaj pojam nam krasno tumači PAUL u 7 *comm. praed.*, VIII, 4: „In tradendis unis aedibus ab eo, qui binas habet, *species servitutis exprimenda est, ne, si generaliter servire dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit, quae servitus excepta est, aut omnis servitus imponi debeat.*“ — U ostalom, ma koliko su poslužna prava prema prilikama različita, ona se uviek na jedno svode: na upotrebu stvari, bilo u većem bilo u manjem obsegu. Obična definicija poslužjâ po tumačiteljima (naime: *da je poslužje stvarno pravo na tudjoj stvari, radi kojega vlastnik te stvari mora podnositi nešto ili se uztegnuti nešto da uradi radi koristi drugoga*), i ako je što vriedila u starinskom *ius civile*, koje nije poznavalo drugih *iura in re aliena* osim servitutâ, danas više nimalo ne vriedi, jer svim stvarnim pravima na tudjoj stvari to je zajedničko, da vlastnik stvari nije nikad dužan da što učini. S toga ona definicija, ne samo što sadrži nepotrebnih rieči, nego ničim ne razlikuje poslužja od ostalih *iura in re aliena.*

[1] Fr. 1 *de servitut.*, VIII, 1.

[2] Takova su, na pr., *servitus oneris ferendi, tigni immittendi, proiiciendi, stillicidii* i t. d. (vidi dalje § 79).

[3] Takova su poslužja, na priliku, prolaženje, zahvaćanje vode. sjecitba drva, vadjenje pieska i t. d. Obično su kućna poslužja

Digitized by Google

Nadalje se poslužja diele na poslužja djela (positivna) i poslužja zabrane (negativna), prema tome, da li je vlastnik poslužnoga dobra dužan da snosi kakvo tudje djelo *(servitutes quae in patiendo consistunt)*, ili da se sam uztegne nešto da uradi *(quae in non faciendo consistunt)*.

Tumačitelji diele jošte poslužja na trajna i povratna, na vidlj va i nevidljiva. Trajnim zovu ona poslužja, koja se mogu vršiti neodvisno od čovjekova djela, kao što su vodovadja, natapanje, vidik i t. d., a povratna su im ona, za koja se svaki put hoće naročito čovjekovo djelo, kao što su, na priliku, prolaženje, zahvaćanje vode, gonjenje stoke na pašu i t. d. Vidljiva se zovu ona poslužja, koje se izvanjskim obilježjem očituju, kao na pr. vodovadja; nevidljiva su pak ona, koja nemaju vidljivih biljega, na pr. da ne smieš podignuti sgradu preko neke mjere u visinu.

§ 78.

O zemljištnim poslužjima.[1]

I. Zemljištna su poslužja postavljena na jedno dobro na korist drugoga dobra. Za to uviek moraju biti dva dobra, jedno poslužno, na kome je teret poslužja, a drugo povlastno, na čiju korist poslužje postoji.[2] Zemljištna

---

ustanovljena na korist kakve sgrade, a poljska na korist kakve zemlje; nu to ne mora uviek biti. Prolaženje, na primjer, može služiti na korist sgrade i na korist kakve zemlje, ali svedjer je poljsko poslužje: jer, e da ono postoji nije treba nikakova zdanja, nego može postojati i izmedju dvije zemlje.

[1] Vidi GLÜK-OV *Komentar Pandektama* (talij. priev. pod upravom prof. F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A), Milan, 1892, knj. VIII i ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandelte*, I, § 183 i sl.

[2] Fr. 23, § 2 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 1, *commun. praed.*, VIII, 4. Kad bi se kakvoj odredjenoj osobi, kao takovoj, dalo pravo uživanja kojega dobra, što no bi sačinjavalo zemljištno poslužje kad bi bilo postavljeno na korist drugoga dobra, nastalo bi osobno poslužje. Vidi fr. 4, 6 i 37 *de servit. praed. rust.*, VIII, 3. O prividnom protuslovju fr. 14, § 3 *de alimentis vel cib. legat.*, XXXIV, 1 vidi SERAFINI-EVU radnju u *Archivio Giuridico*, knj. XVIII, str. 5. Sr. PEROZZI-A u *Filangieri*, 1887, SCIALOJA-U u *Riv. ital.*, V, str. 38 i COVIELLO-A u *Arch. Giurid.*, XLI, str. 285.

Digitized by Google

poslužja su vezana za dobro, a ne za osobu, koja poslužje vrši; drugim riečima gospodar povlastnoga dobra uživa i vrši poslužno pravo, ne jer tobože pravo njemu lično pristoji, nego jedino s toga, što je on gospodar povlastnoga dobra; isto tako, gospodar poslužnoga dobra snosi tudje pačanje, ne jer je tobože on lično dužan da se od nečesa uztegne ili da nešto snosi, nego jedino za to jer je on gospodar poslužnoga dobra. Za povlastno dobro poslužje je na neki način proširenje vlastničtva:[3] za poslužno dobro je naprotiv stegnuće. Iz svega toga se izvode sliedeće posljedice:

Zemljištna poslužja valja da koriste samome dobru, ne samo gospodaru,[4] a ta korist opet ne smie da nadmašuje potrebu zemljišta.[5] I ugodnost ima svoju vriednost i korist, pa s toga, sve ono što nam upotrebu povlastnoga doba čini ugodnijom, dražom i milijom, sve to može biti predmetom poslužja.[6]

---

[3] Fr. 86 *de verb. sign.*, L, 16: „Quid aliter sunt iura praediorum, quam praedia qualiter se habentia, ut bonitas, salubritas, amplitudo?“

[4] Fr. 8 pr., fr. 15 pr.; 19 *de serv.*, VIII, 1. Po tome nije dosta da je poslužje samo sadašnjem vlastniku slučajno koristno za kakav njegov osobiti zanat ili struku, nego treba da poslužjem koristuje samo dobro, dakle svaki gospodar toga dobra, koji god bio. Poslužje obično donosi povlastnome dobru više koristi, nogo li tome dobru neobhodno treba: uzajemne potrebštine dobara uredjene su već po sebi onim pomedjaškim pravnim odnošajem, koji bi se mogao naznati *naravnim* naprama onom *ugovornom* odnošaju, koji nastaje baš uslied zemljištnog poslužja. S toga nije tačno, da zemljištno poslužje ne mora davati povlastnome dobru nego samo onoliko koristi, koliko je tome dobru neobhodno nuždno.

Sr. BRUGI-A, *Il requisito della utilità nella servitù prediale (Archivio Giuridico,* XXXIII, str. 237-316),

[5] Fr. 3, 4, 5, § 1; fr. 6; fr. 24 i 33 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3. Porad toga povlaštenik ne smie drugome ustupiti vršenje poslužja (vidi § 76). Poslužje se nadalje mora vršiti civilno, onako naime kako je vlastniku poslužnoga dobra najlakše snositi (fr. 9 *de serv.*, VIII, 1; fr. 20, § 1 *praed. rust.*, VIII, 3). O *locus qui servit* vidi BRUGI-A u *Bullettino dell' Istituto di diritto romano*, II, 16.

[6] Fr. 3 pr. *de aq. quot.*, XLIII, 20 srav. sa fr. 15 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

Digitized by Google

Zemljištnim poslužjima treba da je uzrok stalan; naime da služe na trajnu korist povlastnoga dobra, te da je korist, koju poslužno dobro daje povlastnome, trajna i neprekidna.[7]

Dobra, koja su vezana zemljištnim poslužjem, treba da su tako položena, da povlastnome dobru bude moguće koristovati poslužnim; s toga je u zakonu rečeno da dobra moraju biti jedno blizu drugoga.[8] Nu to se nema shvatiti, kao da baš moraju biti jedno tik do drugoga, nego samo da medju njima ne smie biti ničesa, što bi trajno priečilo vršenje poslužja.[9]

Zemljištna su poslužja uviek vezana za dobra, radi kojih su postavljena; s toga se o sebi ne mogu ni otudjiti, ni podložiti,[10] ni unajmiti, niti prenieti s jednoga dobra na drugo. Šta više, ta nerazdruživost se proteže

---

[7] Vidi PICINELLI-A u *Archivio Giuridico*, XXXIII, 372. Fr. 28 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2: „Foramen in imo pariete conclavis vel triclinii, quod esset proluendi pavimenti causa, id neque flumen esse, nec tempore acquiri placuit. Hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex coelo aquae veniat, *neque enim perpetuam causam habet, quod manu fit,* at quod ex coelo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali tamen causa fit, et ideo perpetuo fieri existimatur. *Omnes autem servitutes praediorum perpetuas causas habere debent*, et ideo neque ex lacu, neque ex stagno concedi aquaeductus potest. Stillicidii quoque immittendi naturalis et *perpetua causa esse debet.*“ Sr. fr. 20 l. c.; fr. 1, § 5 *de aqua*, XLIII, 20; fr. 1, § 4 *de fonte*, XLIII, 22: fr. 23, § 1 *de serv. praed. rust*, VIII, 3. To načelo, da zemljištnim poslužjima uzrok mora biti stalan, neprekidan, u praksi je bilo ublaženo, baš u savezu s naredjenjima sadržanim u fr. 9 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3 i u fr. 2 *comm. praed.*, VIII, 4 glede zahvaćanja vode i vodovadje, koja se poslužja po modernom pravu mogu postaviti i na vode mrtvice i na vode koje presuše.

[8] Fr. 5, § 1 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[9] F, 38 i 39 *de serv. praed. urb.* VIII, 2; fr. 23, § 3, i fr. 38 *de serv. rust.*, VIII, 3; fr. 6 pr. i fr. 7, § 1 *comm. praed.*, VIII, 4.

[10] Da se kućna poslužja ne mogu založiti rečeno je izrečito u fr. 11, § 3 *de pignor.*, XX, 1: „Jura praediorum urbanorum pignori dari non possunt: igitur nec convenire possunt, ut hypothecae sint.“ Glede poljskih poslužja nejasan je fr. 12 *eod.* (Razna tumačenja vidi u ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 367, op. 3, sl. *c*, str. 465). Po KELLER-U, *Bekker-ovi Ann.*, II, 217, u tom fr. 12 se govori

Digitized by Google

ne samo na *pravo*, nego i na *vršenje* prava, što ga zemljištno poslužje daje.[11]

II. Zemljištna su poslužja nerazdjeliva,[12] naime ne mogu se ni steći ni izgubiti djelomično.[13] Složimo li ovo načelom s temeljnim načelima suvlastničkog odnošaja, izhodi nam, da, ako jedno dobro ima više gospodara, te jedan vlastnik sam postavi poslužje na zajedničko dobro, isto je kao da ga nije ni postavio, a po isti način ništavo je i poslužje, što ga je sam jedan suvlastnik stekao:[14] to isto vriedi ako se jedan suvlastnik podvezao da će

---

o poslužju, koje dužnik prodaje dužitelju. Tumačitelji su u toliko zabasali, što misle da onaj *vicinus*, o kome je govora u fr. 12 cit., jest netko treći, a kad tamo nije nego sam dužitelj, *qui vicinum fundum habet*. Dužnik dopusti dužitelju, koji u susjedstvu ima dobro, da vrši poslužje *(quamdiu pecunia soluta non sit, iis servitutibus creditor utatur scilicet si vicinum fundum habeat)* te postavlja unapried na njegovu korist poslužje, pod odložnim uvjetom, ako mu do odredjena roka ne plati dug *(et si intra diem pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat)*.

[11] Fr. 24 i 36 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 44 *locati* XIX, 2; fr. 11, § 3 *de pignor.*, XX, 3 (vidi gore op. 5). O prividnom protuslovju fr. 12 *eod.* vidi predhodnu opazku i ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 367, op. 3.

[12] SEXTI POMPONII, *Regula* (HUSCHKE, *Jurisprud. anteiust.*, 5° izd., str. 146; KRUEGER, *Collectio librorum iuris anteiust.*, Berolini, 1888, knj. II, str. 148): „Et servitutes dividi non possunt; nam earum usus ita connexus est, ut qui eum partiatur, naturam eius corrumpat.“ Vidi i sliedeće opazke.

[13] Fr. 32 *de serv. praed. rust*, VIII, 1: „Per partes nec acquiri nec imponi servitutes posse;“ fr. 8, § 1 *de serv.*, VIII, 1: „Servitus per partes retinetur.“ Sa svim tim, ako suvlastnici u razno doba jedan za drugim postave zemljištno poslužje na zajedničko dobro, njihova odredjenja se mogu medjusobon popuniti, te je poslužje valjano postavljeno, samo ako se izmedju jednoga odrenjenja i drugoga nije ništa dogodilo, što bi prijašnje odredjenje ništavim učinilo. Fr. 11 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 18 *commun. praed.*, VIII, 4; fr. 10, § 1 *de aqua*, XXXIX, 3. Vidi LONGO-A, *La indivisibilità della servitù*, Palermo, 1890 (2° izd. 1891).

[14] Fr. 2 *de serv.*, VIII, 1: „Unus ex dominis communium aedium servitutem imponere non potest.“ Vidi i fr. 11 i 32 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 5 i 6, § 1 i fr. 18 *comm. praed.*, VIII, 4; fr. 4, § 3 *si serv.*, VIII, 5; fr. 3 *de serv. leg.*, XXXIII, 3.

Digitized by Google

postaviti poslužje na zajedničko dobro, ili ako je jedan suvlastnik povlastnoga dobro ugovorio s kime, da će mu postaviti poslužje.[15] Iz istoga načela nerazdjelivosti sliedi nadalje, da, ako se povlastno dobro razdieli na tvarne djelove, svakome dielu poslužje jednako pristoji *(servitus omnes partes sequitur);*[16] te i ako se poslužno pravo, samo djelomično vrši, poslužje ostaje povlašteniku neokrnjeno.[17]

§ 79.

O pojedinim vrstima zemljištnih poslužja.[1]

Može biti toliko vrsti zemljištnih poslužja, koliko je god načina, kojim jedno dobro može koristovati drugim, samo ne smiju biti u opreci s pravilima izloženim u predhodnim paragrafima o poslužjima u obće i o zemljištnim poslužjima napose. Držeći se rimske podjele na *servitutes praediorum urbanorum* i *servitutes praediorum rusticorum*, najprije ćemo razgledati poglavita kućna, pak onda glavna poljska poslužja.

KUĆNA POSLUŽJA. — Najvažnija kućna poslužja jesu:

Servitus tigni immittendi. — To je pravo uzidati u tudji zid gredu ili drugu kakvu gradju.[2]

---

[15] Fr. 11 i 17 *de serv.*, VIII, 1; fr. 19 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 2, § 1; fr. 72 pr.; fr. 135, § 1 i fr. 140, § 1 *de verb. obblig.*, XLV, 1.

[16] Fr. 23, § 3 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 6, § 1 *quemadm. serv.*, VIII, 6.

[17] Fr. 8, § 1 *quemadm. serv.*, VIII, 6: „is qui per partem itineris it, totum ius usurpare videtur." Vidi osim predhodne op. 13, fr. 30, § 1 *de serv. prad. urb.*, VIII, 2 i fr. 34 pr. *de serv. praed. rust.*, VIII, 3. Po tome, ako se samo jedan suvlastnik povlastnoga dobra odreče poslužja, odreka je ništava, dočim poslužje svedjer postoji i ako vlastnik povlastnoga dobra postane suvlastnikom poslužnoga ili obratno (vidi osim navedenih mjesta, takodjer fr. 27 *de serv. praed rust.*, VIII, 3 i fr. 13, § 1 *de accept.*, XLVI, 4 i zanimiv slučaj o kome je govora u fr. 31 *de serv. praed rust.*, VIII, 3).

[1] Vidi GLÜCK-A, *Komentar Pandektama*, (Milan, 1892) knj. VIII § 667 i sl.

[2] Fr. 2 i 6 *de serv. pr. urb.*, VIII, 2 slož. sa fr. 62 *de verb. sign.*, L, 16; fr. 8, §§ 1 i 2; fr. 14 pr. *si serv.*, VIII, 5; fr. 242, § 1 *de verb. sign.*, L, 16.

Digitized by Google

Servitus oneris ferendi. — To je pravo prisloniti sgradu na susjedovo, na primjer na susjedov zid ili stup ili što drugo. Ovo se poslužje time razlikuje od predhodnoga, što je ovdje vlastnik poslužnoga dobra dužan, da bilo zid ili stup uzdrži u dobru stanju, te da ga do potrebe popravi i obnovi, ako ne voli napustiti vlastničtvo.[3]

Servitus proiiciendi vel protegendi. — *Servitus proiiciendi* je pravo graditi nad susjedovom zemljom, ali tako da gradjevina ne počiva na tudjoj zemlji, nego da se nadvisuje nad njom,[4] kao što na primjer balkon ili pošetana (teraca). Osobita vrst toga poslužja jest *servitus protegendi*, biva pravo graditi svojoj kući pristrešje nad tudjom zemljom, e da se zidovi obrane od kiše, od leda i od vjetra.[5]

Servitus stillicidii, fluminis recipiendi. — To je pravo, da se kišnica s naše kuće ciedi na susjedovo dobro, bilo kap po kap (*guttim, stillatim*) bilo kroz žljebove (*flumen*).[6]

Servitius altius non tollendi. — To je pravo zabraniti susjedu, da ne smie zidati preko neke visine.[7]

Servitus ne luminibus officiatur. — To je pravo zabraniti susjednome vlastniku da išta uradi, što bi nam moglo zastupiti svjetlo.[8] U vrelima se spominje i neka *servitus luminum*, biva pravo otvoriti vidjelice u tudjem ili u susjedovu zidu (*ut vicinus lumina nostra excipiat*).[9]

---

[3] Fr. 6, § 2; fr. 8 pr. § 2 *si serv. vind.*, VIII, 5. Vlastnik poslužnoga dobra mora popraviti zid, ne radi osobite kakve obveze nego radi samoga poslužja, jer kad to ne bi uradio uništio bi predmet poslužja. Vidi BÖCKING-A *Pandekten*, II, § 100, op. 15. Drugčija mnienja je pribrao SCIALOJA u *Archivio Giuridico*, XXVII, 145. O odnošaju izmedju *paries communis* i *paries oneri ferundo* sr. BRUGI-A, *Riv. ital. sc. giurid.*, IV, str. 161 i sl.

[4] Fr. 242, § 1 *de serv. sign.*, L, 16 i fr. 29, § 1 *ad leg. Aq.*, IX, 2.

[5] Vidi predhodnu opazku te fr. 1 i 2 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2.

[6] Fr. 2 i 17, § 3; fr. 20, §§ 2-5; fr. 28 *de serv. urb.*, VIII, 2.

[7] Fr. 2, 4, 6, 12 i 32 *de serv. pr. urb.*, VIII, 2.

[8] Fr. 4, 6, 15, 17, 22, 23 pr. i 31 *de serv. pr. urb.*, VIII, 2.

[9] Fr. 40 *de serv. pr. urb.*, VIII, 2 sr. sa const. 8 *si serv.*, III, 34. Vidi CARNAZZA-U, *Antologia Giuridica*, knj. V, str. 241.

Digitized by Google

Servitus ne prospectui officiatur seu prospiciendi. — To je pravo zabraniti vlastniku poslužnoga dobra, da ne smie na njemu podići sgradu ni posaditi stablo nit išta uraditi, što bi moglo zastupiti vidik povlastnome dobru.[10]

Vriedno je takodjer spomenuti: *servitus cloacae mittendae*, biva pravo provezti svoju provažu kroj tudje dobro;[11] *servitus sterculinii*, t. j. pravo držati gnojište pokraj susjedova zida,[12] te *servitus fumi immittendi*, pravo odvoditi dim na susjedovo dobro.[13]

Napokon ćemo spomenuti, da od ovih poslužja neka mogu i obratno biti postavljena, na pr. *servitus altius tollendi, s. officiendi luminibus vicini, s. stillicidii non avertendi, s. fluminis non recipiendi* i t. d. To biva, kad je vlastničtvo po mjestnim običajima u koječem stegnuto, pa se povlaštenik svojevoljno odrekne dotičnoga prava, i time postavi na korist svoga susjeda jedno od tih poslužja.[14]

POLJSKA POSLUŽJA. — Poljska su poslužja starija od kućnih. U pravnim vrelima spominju se osobito sliedeća:

Servitus itineris. — To je pravo prolaziti pješke preko tudjega dobra. Kome pristoji *servitus itineris* na tudjem dobru, može tuda jahati i dati se nositi u nosiljci, osim ako se nije drugčije ustanovilo, ili je put toli uzak, te se na onaj način ne može proći, a da se ne nanese kvara bilinama.[15]

---

[10] Fr. 3, 12, 15, 16 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2.

[11] Fr. 7 *de serv.*, VIII, 1; fr. 1, §§ 4 i 6 *de cloacis*, XLIII, 23.

[12] Fr. 17, § 2 *si serv.*, VIII, 5. Vidi GLÜCK-A *Komentar Pandektama*, knj. VIII, t. 2, § 673 (na talij. preveo prof. BRUGI).

[13] Fr. 8, §§ 5, 6 i 7 *si serv.*, VIII, 5. Sr. GLÜCK-A, op. cit., §§ 667 i 673. Vidi i § 57, str. 195.

[14] Vidi WINDSCHEID-A, *Pandekten*, I, § 211 *a*, 7° izd., str. 636 (6° izd., str. 728) op. 11.

[15] Fr. 1 i 7 *de serv. pr. rust.*, VIII, 3 uzp. sa fr. 1 *de serv.*, VIII, 1. Po BRUGI-U, koji se time pomnjivo bavio (*Archivio Giuridico*, XXV, str. 321-81; XXVII, str. 165-268; XXIX, str. 521-527; XXXIV, str. 141-152; XXXIX, str. 433-442), poslužje prolaženja u postanku svome nije se razvilo baš od prieke nužde, što se tobože nije moglo drugčije pristupiti na zemlju, nego se lih za to posta-

Digitized by Google

Servitus actus. — To je pravo goniti stoku i voziti se po tudjemu dobru. Kome to pravo pristoji, može tuda i pješke prolaziti, ako se inače nije ugovorilo.[16]

Servitus viae. — To je pravo prolaziti preko tudje zemlje, kako se god hoće. Tko ima *servitus viae*, ne samo što ima *actus* i *iter*, nego može tuda na kakvim god kolima vući i prenositi grede, stiene i najteža bremena.[17]

Servitus aquaeductus. — To je pravo navratiti vodu s tudjega ili kroz tudje dobro na naše. U ovom poslužju je sadržano pravo provesti žljebove kroz tudju zemlju i popravljati ih.[18]

Servitus aquaehaustus. — To je pravo crpati vodu iz tudjega zdenca ili izvora, te u sebi sadrži i *iter*.[19]

Servitus aquae educendae. — To je pravo odvraćati vodu s naše zemlje na susjedovu, kad našu zemlju hoćemo da presušimo.[20]

Servitus pecoris ed aquam appellendi. — To je pravo napajati stoku na tudjoj vodi: u sebi sadrži i *actus*, biva pravo prognati stoku na vodu.[21]

---

vljalo, jer bi se vlastniku prohtjelo imati kraći i sgodniji pristup na zemlju. To načelo vlada u svim starim pravnim priručnicima, toli u iztočnim koli u zapadnim. Na potvrdu nam služi i starinska podjela zemalja u Rimu, kojoj su nam tragove sačuvali rimski mjerači, gdje vidimo da je svaka zemlja imala osobit pristup, pa ipak pored toga mnoge imaju poslužje prolaženja; dapače je nuždan pristup bio obezbjedjen i gdje nije bilo poslužja prolaženja.

[16] Fr. 1, 7 i 12 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 4, § 1 *si servitus vind.*, VIII, 5; fr. 1 *de adim. vel transfer. legat.*, XXXIV, 4; fr. 2 *quomod. serv. amit.*, VIII, 6. Vidi SCIALOJA-U, u *Bullettino dell'Istituto di Diritto romano*, knj. II, str. 165.

[17] Fr. 7 pr. *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[18] Fr. 1 pr.; fr. 15, 21, 22 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 9 *de serv.*, VIII, 1, i fr. 17 pr. i § 1 *de aq. pluv.*, XXXIX, 3. Vidi BRUGI-A, *Scopo e forme della „servitus aquaeductus" e delle affini nel diritto classico (Archivio Giuridico,* XXXII, str. 187-258).

[19] Fr. 1, § 1; fr. 3 pr.; fr. 4, 6, § 1 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[20] Fr. 29 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[21] Fr. 1, § 1; fr. 4 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

Digitized by Google

Servitus pecoris pascendi. — To je pravo pasti stado na tudjemu.[22]

Osim ovih mogu se postaviti i druga poslužja: u vrelima su spomenuta *servitus calcis coquendae, arenae fodiendae, cretae eximendae, lapis eximïendi* i još nekoliko manje znamenitih.[23]

§ 80.

O osobnim poslužjima.*

Osobna poslužja tako su vezana za osobu, radi koje su postavljena, da se ne mogu od nje odieliti otudjenjem te prestaju njezinom smrću.[1] Objektom osobnog poslužja može biti sve, što donosi koristi osobi. U vrelima se naročito spominju uživanje, upotreba, stanovanje, radnja robova i tudjih životinja; nu osim tih, ima i drugih osobnih poslužja.[2]

O UŽIVANJU. — Uživanje (*ususfructus*) je pravo upotrebljavati tudju stvar i od nje primati plodove, čuvajuć samo suštinu stvari.[3] Onaj, kojemu to pravo pristoji zove se uživalac *(fructuarius* ili *ususfructuarius);* vlastničtvo, koje je stegnuto pravom uživanja zove se *nuda proprietas,* a vlastnik stvari, koja je podložna tudjem uživanju, zove se *dominus proprietatis* ili *proprietarius.*[4] Uživanje je djelivo pravo, naime može se postaviti i na pomišljen dio stvari:

---

[22] Fr. 1, § 1; fr. 3 pr.; fr. 4 i 6, § 1 *de serv. praed. rust.,* VIII, 3.

[23] Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama* (Milan, 1892), knj. VIII, § 683 (preveo B. BRUGI). Vidi fr. 1, § 1; fr. 5, § 1 i fr. 6, § 1 *de s. pr. r.,* VIII, 3.

* Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama,* knj. VII.

[1] § 3 Inst. *de usufr.,* II, 4; fr. 47 *de usufr.,* VII, 1; fr. 21 *de usu,* VII, 8.

[2] Ono isto pravo bo, od kojega sastoji zemljištno poslužje, može biti vezano za stanovitu osobu, i tad imamo osobno poslužje: tako na pr. poslužje paše, zahvaćanja vode i t. d. mogu biti osobna poslužja (vidi § 78, op. 2. Sr. ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette,* § 177).

[3] „Ususfructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia." Pr. Inst. *de usufr.,* II, 4; fr. 1 *de usufr.,* VIII, 1.

[4] § 3 i 4 Inst. *de usufr.,* II, 4,

Digitized by Google

tad uživanje ostalih dielova ili pristoji vlastniku ili drugome uživaocu.[5]

Prava što ih ima uživalac. — U uživanju je, kako rekosmo, dvoje glavno: uživalac ima pravo da pobira plodove, ali s druge strane ne smie dirati u suštinu stvari. Uživalac dakle ima pravo, da posvoji sve, toli naravske koli civilne plodove stvari, što mu je data na uživanje.[6] Vlastničtvo naravskih plodova on stječe, kad ih digne; s toga svi oni plodovi, koji, kad svrši uživânje, nisu još uzeti, ne pripadaju njegovim nasljednicima nego vlastniku stvari.[7] Šumu, što je za sjek, uživalac može uredno sjeći, kad je za to vrieme, ali iz drugih šuma i stabala ne smie uzimati nego onoliko drva, koliko mu je treba za taklje u vinogradu, ili za nuždne popravke sgradâ, koje su mu takodjer dane na uživanje, ili za vlastiti ogriev. Nu ipak njemu pripada sve drvlje, što je red bilo podsjeći, ali i to mora upotrebiti u gore naznačene svrhe. Stabla, što ih vjetar obori, vlastnikova su, nu i od njih pristoji uživaocu jedan dio, biva onoliko koliko mu je treba za ono dobro, što uživa, i za vla-

---

[5] Fr. 4, 49 i 50 *de usufr.*, VII, 1; fr. 5, § 2 *si ususfr. pet.*, VII, 6.

[6] Fr. 59, § 1 *de usufr.* VII, 1: „Quidquid in fundo nascitur, vel quidque inde percipitur ad fructuarium pertinet.“ Vidi takodjer fr. 9 pr. i fr. 12, § 2 *eod.*

[7] To isto vriedi za plodove, što ih je tat ubrao, ili vjetar o borio, ili su po sebi pali, a uživalac ih još nije uzeo. Evo što o tome govori ULPIJAN u fr. 12, § 5 *de usufr.*, VII, 1: „Julianus libro trigesimo quinto Digestorum tractat: si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? Et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, *nisi ab eo percipiantur*, licet ab alio a terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius, fructus non esse ablatos.“ (Vidi fr. 13 *quib. mod. usufr.*, VII, 4; fr. 25, § 1 *de usur.*, XXII, 1; te gore § 70, na str. 236). Po rimskome pravu nije dosta da su plodovi odvojeni, jer i ako uživalac ima *quasi possessio* svoga prava, opet ne posjeduje stvar dakle ni plodove njezine; te pošto posjed dovodi do vlastničtva, tako i on stječe vlastničtvo plodova stoprv kad dodje do njihova posjeda,

Digitized by Google

stitu potrebu. Ako stablo pogine, pripadne uživaocu, koji je tad dužan da na isto mjesto posadi novo.[8] Uživalac koristuje takodjer rudnicima i kamenicima, samo ako se u njima radilo onda, kad je počelo uživanje.[9] Civilne plodove, kao najmovine i plaće, što no se pobiru davajući u najam stvar koja se uživa, uživatelj ih stječe od dana na dan, kroz sve ono vrieme dok traje uživanje.[10]

Uživalac, osim što ima pravo pobirati plodove, može takodjer svakako upotrebljavati stvar kao da joj je vlastnik, samo ako čuva suštinu stvari, i ako se njome služi kao vriedan domaćin naime onako, kako je prilično prema svojstvu i namjeni stvari *(salva rerum substantia et secundum conditionem suam).*[11] Ne samo dakle što mora upotrebljavati stvar kao vriedan gospodar,[12] nego se njom mora služiti jedino prema namjeni, koju joj je vlastnik odredio,[13] a po gotovo ne smie uvadjati promjenâ, s kojih bi se suština stvari znatno promienila.[14]

Uživalac može donekle slobodno razpolagati svojim pravom, biva može ga drugome ustupiti, sasvim ili dje-

---

[8] O šumama i stablima vidi fr. 9, § 7; fr. 10; fr. 12 pr.; fr 18; fr. 48, § 1 i fr. 59, § 2 *de usufr.* VII, 1.

[9] Fr. 9, § 2 i 3; fr. 13, § 5 i 6 *de usufr.*, VII, 1. Po rimskome pravu uživalac je vlastan otvarati nove rudnike i kamenike, samo ako se tim ne mienja namjena ili oblik stvari te joj se ne nanosi nikakova šteta.

[10] Fr. 25, § 2; fr. 26; fr. 58 pr. i fr. 59 *de usufr.*, VII, 1. Po rimskome pravu najmovni ugovor ne prelazi ni s vlastnika na uživaoca, ni s uživaoca na vlastnika; svaki je od njih vezan jedino s uzimaocem u najam, prema uživanju i upotrebi koju mu je pribavio. S toga ako uživalac, bilo jer se izričito na to podvezao, bilo s kojega mu drago drugoga razloga, prizna ugovor što ga je uzimalac u najam sklopio s vlastnikom, treba da on, a ne vlastnik, dopusti uzimaocu upotrebu i uživanje dobra, dokle traje njegovo pravo; i obratno ako vlastnik, pokle je svršilo uživanje, pristane na najmovni ugovor što ga je sklopio uživalac, od tad unapried on sam ima pravo na najmovinu.

[11] Fr. 1 i fr. 15 pr. *de usufr.*, VII, 1.

[12] Fr. 9, § 2; fr. 13 pr. i § 4, 6 i 8; fr. 15, § 4 *de usufr.*, VII, 1.

[13] Fr. 13, § 8 i fr. 15, § 1 *de usufr.*, VII. 1.

[14] Fr. 7, § 3; fr. 8; fr. 13, § 7; fr. 44 i fr. 61 *de usufr.*, VII, 1

Digitized by Google

lomice, uz naknadu i bez naknade, do nekoga roka ili za cielo vrieme dokle traje uživanje, te prijamnik može da obrani svoje uživanje stvarnim akcijama, koje pristoje uživaocu. Ali uživalac ne može sasvim prenieti svoje pravo na drugoga, tako da ovaj drugi bude pravi uživalac mjesto njega, te da uživanje traje dok je ovaj drugi živ.[15] Na isti način uživalac nema prava, da na stvari koju uživa postavi kakvo stvarno pravo, kojim se steže vlastničtvo, kao što su na pr. poslužja, emfiteusa i t. d.[16] S druge strane pak vlastnik doduše može da otudji golo vlastničtvo, ali bez uživaočeve privolje ne može nit poslužja postaviti na stvar niti njome inače razpoložiti, ako tim vriedja uživaočevo pravo.[17]

Dužnosti što ih ima uživalac. — Uživalac treba da se služi stvarju kao dobar i savjestan domaćin, te je odgovoran za svaku štetu, koju bi stvar pretrpjela njegovom

---

[15] Fr. 15 *fam. ercisc.*, X, 2: „*nec enim ususfructus a personis discedere sine interitu sui potest.*“ Fr. 66 *de iure dotium*, XXIII, 3: „*diximus usumfructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis*..... (ut vel locet hunc usumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo uno) *ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat;*“ § 3 Inst *de usufr.*, II, 4: „*nam cedendo extraneo* (usumfructum) *nihil agitur.*“ Vidi takodjer fr. 4; fr. 29, § 2 *quib. mod. ususfr. am*, VII, 4; fr. 9, pr. *usufr. quem. cav.*, VII, 9; fr. 15 i fr. 29 *de usu leg.*, XXXIII, 2. Iz svih ovih navoda se jasno razabire, da izrazi „*vendere, locare, donare usufructum*“ ne naznačuju, da na kupca, uzimaoca u najam ili obdarenika prelazi *pravo*, već jedino *vršenje* uživanja. Isto tako i kad se uživanje kome založi; ne založi se bo *pravo*, nego *vršenje* uživanja, te umre li uživalac ili prestane li s drugoga kakva razloga uživanje, s mjesta prestaje i založno pravo dužiteljevo (fr. 8 *pr. quib. mod.*, XX, 6: *usufructu extincto pignus hgpothecave perit*“).

[16] Uživalac može doduše založiti uživanje, ali tim ne zalaže ni stvar koju uživa, niti pravo uživanja, već jedino *vršenje* toga prava (vidi predhodnu opazku, te § 91).

[17] Fr. 15, § 7; fr. 16 i fr. 17, pr. *de usufr.*, VII, 1. Po starinskom *ius civile* vlastnik nije mogao postaviti poslužje na *res fructuaria* niti s privoljom uživaoca, ali to zastarjelo načelo nema prave vriednosti u Justinijanovu pravu (vidi ARNDTS-SERAFINI-A. *Pandette*, § 179, op. 9).

Digitized by Google

krivnjom;[18] dužan je da uzdrži stvar u dobru stanju, dakle da izvede potrebite popravke na sgradama, da obradjuje zemlju, da hrani stoku, da posadi nove biljke na mjesto onih koje su poginule, da uzdrži na broju stado ili krdo koje uživa i t. d.[19] Napokon on mora podnositi sve terete, koji su skopčani sa stvarju, kano ti poreze, ratne namete, troškove za obezbjedjenje.[20]

Kad svrši uživanje, uživalac je dužan, da ujedno s plodovima, koje još nije digao, povrati stvar u onakovu stanju, kako ju je primio, ali ne odgovara za kvar, koji je bez njegove krivnje nastao.[21] Ako se uživalac zlo služi stvarju, vlastnik može iskati da mu je povrati, i ako nije još iztekao rok uživanju.[22]

E da se obezbjedi izvršenje svih tih dužnosti, uživalac je po zakonu dužan da vlastniku dade jemstvo, samo ako se vlastnik nije toga odrekao:[23] dokle god ne dâ to jemstvo, vlastnik nije dužan da mu preda stvar, a ako mu jê već predao, može ju preuzeti, ili zatražiti jemstvo osobitom akcijom.[24] Ali ima slučajeva, gdje uživalac nije dužan da dade to jemstvo.[25] Ako se uživalac

---

[18] Fr. 9 pr. *de usufr.*, VII, 1; fr. 1, § 3 *usuf. quemadm. cav.*, VII, 9, i sliedeću opazku.

[19] Fr. 7, §§ 2 i 3; fr. 9, § 6; fr. 12, § 5; fr. 13, § 2; fr. 15, §§ 2 i 7; fr. 18; fr. 45; fr. 59; fr. 64, § 1; fr. 68 i 70 *de usufr.*, VII, 1.

[20] Fr. 7, § 2; fr. 27, § 3 i fr. 52 *de usufr.* VII, 1.

[21] Fr. 7, § 2; fr. 15, § 7; fr, 65, § 1 *de usufr.*, VII, 1 i fr. 1, § 7 *usufr. quemadm.*, VII, 9.

[22] Fr. 1, § 5 *usufr. quemadm. cav.*, VII, 9. Ne treba ni spominjati da, ako je uživalac pokvario stvar koju uživa, radi toga se ne može progoniti akcijama *damni* i *iniuriarium*, kao koje god drugo čeljade, koje pokvari tudju stvar (fr. 13, § 2; fr. 15, § 3 i fr. 66 *de usufr.*, VII, 1).

[23] Fr. 1, pr. i fr. 12, *usufr. quemadm. cav.*, VII, 9; fr. 46 *de pactis*, II, 14.

[24] Fr. 13 pr. *de usufr.*, VII, 1 i fr. 7 pr. i fr. 12 *usufr. quemadm.*, VII, 9.

[25] Nisu dužni dati jemstva: otac za uživanje sinovljeva *peculium adventicium;* darivalac, koji je za se pridržao uživanje darovane stvari; suprug, kad se drugi put vjenča te mu ostane uživanje vien-

Digitized by Google

odreče svoga prava, prost je unapried i od dužnostî, ali svakako odgovara za štetu, koja je njegovom krivnjom nastala prije odreke.[26]

O *quasi ususfructus*-u. — Pošto je uživanje pravo upotrebljavati tudju stvar i od nje primati plodove, ali čuvajuć njezinu suštinu, ne mogu se dati na uživanje stvari koje se samim upotrebljavanjem potroše. Ali jednim senatuskonsultom za prvih godina carstva ustanovljeno je, da se može nekome zapisati uživanje svih stvari, koje sačinjavaju imovinu oporučitelja, pa odatle se izvelo, da se zapisom mogu dati na uživanje i potrošne stvari.[27] Tako nastade pravan odnošaj podoban *ususfructus*-u te se prozva *quasi usufructus.*[28] Kad se jednom primilo oño načelo, red ga je bilo protegnuti i na *res incorporales*, te bje priznati *quasi ususfructus* pravâ, navlastito dugovinskih prava.[29] I ciela imovina se može dati na uživanje, te ćemo u tom slučaju imati pravo uživanje nepotrošnih stvari, a *quasi ususfructus* potrošnih.[30]

Kome pristoji *quasi ususfructus,* taj je i vlastnik stvari, te je prema tome vlastan da potroši stvar, samo što je dužan da povrati take iste stvari upavo onoliko koliko je i primio, ili pak da namiri vriednost u novcu. Ta je njegova dužnost obezbjedjena jemstvom, koje je on dužan da dade onome, kojemu se stvar ima povratiti.[31]

---

skih dobara; muž za uživanje, koje mu je dano u vieno; napokon uživalac, kome će nakon stanovita i odredjena roka pripasti i vlastničtvo stvari koju uživa.

[26] Fr. 64 i 65 *de usufr.*, VII, 1.

[27] Fr. 1 *de usufr. ear. rer.*, VII, 5: „Senatus censuit: ut omnium rerum, quas in cuiusque patrimonio esse constaret, ususfructus legari possit: quo Senatusconsulto inductum videtur, ut earum rerum, quae usu tolluntur vel minuuntur, possit ususfructus legari."

[28] Fr. 2, § 1, loc. cit.: „Quo Senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniae ususfructus proprie esset; nec enim naturalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit; sed remedio introducto coepit quasi ususfructus haberi."

[29] Fr. 9 i 4 *de usufr. ear. rer.*, VII, 5.

[30] Fn. 3 *de usufr. ear. rer.*, VII, 5.

[31] Fr. 2, 4, 6, 7, 9, 10 i 11 *de usufr. ear. rer.*, VII, 5.

Digitized by Google

Stvari koje se samim upotrebljavanjem ne potroše, nego im samo vriednost opadne, kano ti na pr. haljine, mogu se dati i na pravo uživanje i na *quasi usufructus*, sve prema namjeri onoga koji pravo postavlja.[32] Na dugovinska prava se može postaviti pravo uživanje, ako se kome dopusti samo pobirati i uživati dobit; nu ako mu se dade i pravo da ište podmirenje duga (a tako se u sumnji i uzimlje) tad se na stvari ima sad pravi usufrukat sad samo *quasi usufructus*, prema tome kakove je naravi stvar: ako se kome dade pravo da ište namirenje novčanog duga, tad je to *quasi usufructus*, upravo jer novac spada medju potrošne stvari.

O UPOTREBI. Kome je stvar dana na uživanje, taj ima pravo na dvoje: da stvar upotrebljava i da od nje prima plodove. Ako se kome podieli samo ono prvo pravo, tad imamo *nudus usus sine fructu*, biva poslužje upotrebe *(usus)*. Prema tome se može kazati, da je *usus* pravo upotrebljavati tudju stvar prema naravi i odredjenju njezinom, ali bez prava primati od nje plodove.[33] Upotrebilac se dakle može služiti stvarju u svaku svrhu, za koju je stvar odredjena, ali ne može primati od nje nikakva ploda ni dobitka, ni u naravi ni u gotovini. Iz toga sliedi da upotrebilac ne može ustupiti drugome ni vršenje svoga prava, a kamo li samo pravo.[34] Ipak se kadkad dogadja, da je onaj, koji je postavio poslužje upotrebe, imao očitu namjeru, da dade više nego li je riečima kazao, na primjer kad tko drugome dade na upotrebu svotu novca ili šumu za sjek ili drugu koju stvar, gdje od same upotrebe nema nikakove koristi. U takovim slučajevima se uzimlje, da je davalac htio podieliti ponešto obširnije pravo, nego li je sama upotreba, biva da je htio da se upotrebilac okoristi donekle i plo-

---

[32] Tako se slažu fr. 15, §§ 4 i 5 *de usufr.*, VII, 1 i fr. 9, § 3 *usufr. quemadm.*, VII, 5 sa § 2 Inst. *de usufr.*, II, 4.

[33] Fr. 2 pr. *de usu.*, VII, 8: „Cui usus relictus est, uti potest, frui non potest.“ Fr. 1, § 1 *eod.*, „nudus usus, i. e. sine fructu.“

[34] Fr. 8, 11 i 12 *de usu*, VII, 8; Inst. *de usu*, II, 5.

Digitized by Google

dovima što ih daje stvar. U vrelima nalazimo ove primjere: Ako je kome zapisana upotreba jedne kuće, tad ne samo što on sam ima pravo da u njoj stanuje, nego može sobom držati i svoje kućane i primati goste; pa ako je kuća prevelika za upotrebioca i njegovu porodicu, prosto mu je da unajmi sobe koje mu pretječu.[35] Onaj kome je dano na upotrebu poljsko imanje, nije samo vlastan da na njemu stoji i da po njemu šeta, nego može takodjer uzimati s njega plodove, koliko mu služi za njegovu i za kućnu potrebu.[36] Kome je dana upotreba stada, može uzimati i malo mlieka za vlastitu svoju potrebu.[37] Ako je kome zapisom ostavljena upotreba šume za sjek, uzimlje se kao da mu je šuma dana na uživanje,[38] dočim se upotreba potrošnih stvari izjednačuje s *quasi ususfructus*-om.[39]

Upotrebilac u glavnom ima iste dužnosti kao i uživalac, navlastito što se tiče povraćenja stvari i jemstva za to.[40] Ali upotrebilac nije dužan da snosi troškove i terete, nego samo razmjerno prema koristi što mu donosi stvar.[41]

Dočim je uživanje razdjelivo, upotreba je nerazdjeliva, isto kao i poljska poslužja.[42]

O STANOVANJU. — Stanovanje *(habitatio)* je osobno poslužje, po kojem smo ovlašteni da stanujemo u tudjoj kući ili da je drugome unajmimo, samo što ne smiemo dirati ni

---

[35] Fr. 2, § 1; fr. 3-8 *de usu*, VII, 8; fr. 4, § 1 *eod.*: „Mulieri autem si usus relictus est, posse eam et cum marito habitare, Q. Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo."

[36] Fr. 10, § 4; fr. 12, § 1 i fr. 15 *de usu*, VII, 8.

[37] Fr. 12, § 2 *de usu*, VII, 8.

[38] Fr. 22 pr. *de usu*, VII, 8.

[39] Fr. 5, § 2 i fr. 10 § 1 *de usufr. ear. rear.*, VII, 5.

[40] Fr. 5, § 1 i fr. 11 *usufr. quemadm.*, VII, 9 i fr. 15, § 1 i fr. 22 i 23 *de usu*, VII, 8.

[41] Fr. 18 *de usu*, VII, 8.

[42] Fr. 18 *de usu*, VII, 8: „Usus pars legari non potest: nam frui quidem pro parte possumus, uti pro parte non possumus."

Digitized by Google

u suštinu ni u odredjenje stvari. Rimski su se pravnici prepirali, ima li se stanovanje smatrati poslužjem uživanja ili upotrebe. Justinijan udari srednjim putem, te prizna stanovanju neke osebine uživanja a neke mu uzkrati. Tako nastade stvarno pravo *sui generis* obsežnije od upotrebe, a uže od uživanja. Tko na primjer ima poslužje stanovanja ne može ga bezplatno ustupiti drugome, ali ga može unajmiti;[43] nadalje pravo stanovanja ne prestaje, kao što upotreba, niti neupotrebljavanjem niti uslied *capitis deminutio.*[44] U ostalom vriede ista pravila kao za poslužje upotrebe.[45]

O RADNJAMA ROBOVA I ŽIVOTINJA. — *Servitus operarum* je pravo vaditi svaku korist iz radnje tudjih robova ili tudjih životinja. Ovo je poslužje u velike podobno uživanju te je i ovdje imaonik prava dužan da dade jemstvo,[46] ali se u toliko razlikuje od uživanja, što je poslužje radnje nerazdjelivo, te ni ono ne prestaje niti neupotrebljavanjem niti uslied *capitis deminutio.*[47]

§ 81.

O postanku posiužjâ.

Po starom civilnom pravu poslužja su se postavljala *in iure* cesijom, koja je u ovom slučaju sadržila prividnu *actio confessoria*, isto kao što je kod tjelesnih stvari sadržila prividnu reivindikaciju.[1] Poljska poslužja pak, koja su spadala medju *res mancipi*, mogla su se steći i man-

---

[43] Inst. § 5 *de usu*, II, 5; fr. 10 pr. §§ 2 i 3 *de usu*, VII, 8; const. 13 *de usufr.*, III, 33.

[44] Fr. 10 pr. *de usu*, VII, 8; fr. 10 *de cap. dem.*, IV, 5.

[45] Fr. 5, § 3 *usufr. quemadm.*, VII, 9.

[46] Fr. 5, § 3 *usufr. quemadm.*, VII, 9.

[47] Fr. 2 *de op. serv.*, VII, 7; fr. 2 *de usu. et usufr. leg.*, XXXIII, 2. Neki drže da ovo poslužje uviek prelazi na nasljednike, ali to mnienje nije osnovano; na nasljednike ne prelazi lje poslužje, nego samo zapis, ako po čemu zapisovnik umre prije *dies legati cedens* (vidi WINDSCHEID-A, *Pandekten*, § 208, op. 8).

[1] GAI., II, 26-33; ULP., XIX, 11 (vidi § 60, str. 204).

Digitized by Google

cipacijom.[2] Ovim potonjim svetčanim načinom stjecanja moglo se medjutim postaviti i svako drugo poslužje, kad bi naime onaj, koji je mancipacijom prenosio na drugoga vlastničtvo stvari, pridržao u isti mah za sebe poslužje na njoj, *deducta servitute.*[3]

Mancipatio i *in iure cessio* bila su jedina dva načina, kojim se moglo postaviti civilno poslužje *(servitus iure constituta).* Nego je bilo slučajeva, gdje nedostatak u osobi ili u stvari ne bi dao da nastane civilno poslužje, pa ipak bi pretor priznavao i štitio taj pravni odnošaj (*servitus tuitione praetoris constituta*). Na taj način, pošto je trebalo da se ediktima peregrinskih i pokrajinskih pretora zaštite poslužja medju inostrancima, stalo se smatrati da se na pokrajinskom dobru može steći poslužje prostim ugovorom, *pactio*, za kojim bi obično sliedila svetčana stipulacija, kojom bi se onaj, koji je postavljao poslužje, obvezao za sebe i za svoje nasljednike da neće smetati vršenju poslužja.[4] Takova stipulacija izprva nije bila dovoljna da se ustanovi pravo poslužje, ali je dužila ustupnika da naknadi svu štetu ili da plati globu, ako bi on ili njegovi nasljednici smetali vršenju poslužja. Kasnije pretor podieli i stvarnu akciju, *utilis confessoria actio.* Na taj isti način je bio zaštićen, dakako samo po pretorskom pravu, i prosti bonitarni vlastnik te onaj, koji bi stekao poslužje od emfiteute ili od superficijara.[5] I onda kad je djelo imalo kakav nedostatak u obliku, te nije bilo *dominium auctoris*, ne bi nastalo pravo poslužje: ali i u ovom slučaju pretor poče davati važnosti prostoj predaji i posjedu, koji je za njom sliedio. Što se osobnih poslužja tiče vršenje

---

[2] GAI., II, 29 (vidi § 60, str. 202-204 i pod njima opazke.

[3] To se isto moglo postići i pomoću *in iure cessio* (GAI., II, 33; Vatic. Fragm. 47 i 50).

[4] GAI., II, 31. Obično bi se uz stipulaciju uglavila i globa za slučaj da bi jedan prekršio ugovor. Vidi i fr. 38, §§ 10-12; fr. 42, §§ 5 i 7; fr. 49, § 2; fr. 50; fr. 85, § 3 i fr. 131 pr. *de verb. oblig.*, XLV, 1.

[5] Vat. Fragm. 61; fr. 1 pr. *quib. mod. ususfr. amit*, VII, 4; fr. 1, §§ 6 i 9 *de superf.*, XLIII, 18.

Digitized by Google

im je bilo doista skopčano s držanjem stvari, a za poljska poslužja, navlastito za poslužja djela, smatralo se predajom vršenje s jedne strane, a snošenje *(patientia)* s druge.[6] Iz te vrsti predaje nastala bi *quasi possessio* poslužja, koju je pretor stao štititi interdiktima i publicijanskom akcijom.[7]

Justinijanovo pravo priznaje samo ove načine postanka poslužjâ: ugovor, očitovanje posljednje volje, zakon, prisudjenje i dugu upotrebu.

Ugovor. — Pošto bješe dokinute *in iure cessio* i *mancipatio*, posvuda prevlada načelo, koje je odprije vriedilo samo za pokrajinska dobra, naime da je za postavljenje poslužja dovoljan sam ugovor, biva složna volja vlastnika, koji postavlja poslužje na stvar, i onoga koji hoće da steče poslužje. *Quasi traditio* prava nipošto nije potrebita.[8]

---

[6] Vat. Fragm. 61; fr. 11, § 1 *de publ. act.*, VI. 2; fr. 1, § 2 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3; fr. 1, § 9 *de superf.*, XLIII, 18.

[7] Vidi nazad § 55, i napried § 83.

[8] Prije se obćenito držalo da je ta *quasi traditio* po justinijanskom pravu neobhodno potrebita. Danas je naprotiv prevladalo protivno mišljenje, i evo zašto. U vrelima je izrečito kazano da *pactiones* i *stipulationes* služe za postavljenje poslužja (GAI., II, 31): ako je na mjestima govora i o nekoj vrsti predaje, ipak se ne može kazati da je ona za to neobhodno potrebita: napokon ni načelo (izloženo u § 63), da se prostim ugovorom ne može prenieti na drugoga vlastničtvo, ako mu se u istinu ne preda stvar, ni to nam nimalo ne smeta, jer se to načelo ne proteže na *iura in re aliena*, koja su netjelesne stvari, tim manje pak što i stvarna prava, kao što su emfiteusa, *superficies* i hipoteka, nastaju baš prostim ugovorom. Protivno mnienje, koje zastupaju Vangerow, Lenel, Brinz i drugi glasoviti spisatelji, poglavito se osniva na fr. 3 *de obl.*, XLIV, 7 i na const. 20 *de pactis*, II, 3. Vidi WINDSCHEID-A, *Pandekten*, § 212, op. 1, ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, § 188, op. 1 i MANENTI-A, *Contributo critico alla teoria generale dei pacta*, Siena, 1891, str. 130 i sl. Ovaj potonji drži da su *pactiones* (o kojim je govora u GAI., II, 31) u početku bile prosti ugovori, kojim se ustupatelj za svagda odricao onih akcija, kojim bi kao vlastnik bio mogao da se posluži protiv prijamnika, e da mu zabrani upotrebljavati stvar onako, kako mu poslužje dopušta. Kako je rimsko pravo, po Manenti-u, priznavalo podpunu snagu svim paktima,

Digitized by Google

Poslužje mogu postaviti, osim vlastnika, i emfiteuta i superficijar, dok traje njihovo pravo,[9] a postavljenje se može vezati i za uvjet, rok[10] i nalog.[11] Napokon se po justinijanskom pravu može postaviti poslužje, pridržavši ga za se u isti mah kad se na drugoga prenosi vlastničtvo.[12] Osobno poslužje može steći svaka osoba, bilo

---

tako onaj, na čiju korist bi se ustupitelj odrekao onoga svoga prava, stekao bi vlast da razpolaže stvarju po ugovoru. Ako bi ustupatelj prekršio ugovor, te pokušao da uzkrati prijamniku da upotrebljava stvar, kako je bilo ugovoreno, prijamnik mu je mogao suzbiti akciju pomoću *exceptio pacti conventi*. Na taj način bi nastao medju njima odnošaj podoban stvarnome pravu. Nu pošto one *pactiones* nisu oduzimale vlastniku pravo da razpolaže stvarju po svojoj miloj volji, sklapale su se *stipulationes*, kojim bi se ustupitelj za sebi i za nasljednike obvezao da neće nikako smetati vršenje poslužja, koja se htjelo postaviti. Sr. THEOPHIL., ad § 4 Inst. *de servitutibus*. Sr. FERRINI-A u *Filangieri*, 1892, sv. II.

[9] Fr. 1 pr. *quib. mod. ususfruct.*, VII, 4; fr. 1, § 9 *de superf.*, XLIII, 18.

[10] Osobna poslužja su mogla biti postavljena pod uvjetom ili do nekoga roka još u klasičnom pravu. Vat. Fragm. 48-52; fr. 16, § 2 *fam. erc.*, X, 2; const. 5 i 12 *de usufr.*, III, 33. Zemljištna poslužja naprotiv nisu se mogla ustanoviti ni pod uvjetom ni uz rok, po svoj prilici porad načina kojim su se tada postavljala (*mancipatio, in iure cessio, adiudicatio*). gdje se nije moglo nadodati ni uvjet ni rok (vidi sprieda § 28, str. 129, op. 5). Fr. 4 *de servit.*, VIII, 1 (PAPINIAN.): „Servitutes ipso quidem iure neque ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione, neque ad certam conditionem (verbi gratia quamdiu volam) constitui possunt. Sed tamen, si haec adiiciantur, pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti. Idque et Sabinum respondisse Cassius retulit et sibi placere.“ Očitovanjem posljednje volje *(legatum)* moglo se pod uvjet postaviti i poljsko poslužje (fr. 3 *de servit. legata*, XXXIII, 3). Nego i glede poslužja postavljenih djelima izmedju živih *(mancipatio, in iure cessio)* Papinijan opaža, da i ako uvjet ili nalog nisu vriedili *ipso iure*, donosili su sobom osobnu ekscepciju, koja se mogla uporaviti spram onoga, kojemu bi se prohtjelo da vrši poslužje, ne obziruć se na utanačen uslov. Po modernom je pravu svakako dopušteno postaviti poslužje uz uvjet, rok ili nalog.

[11] Fr. 4, § 1 *de servit.*, VII, 1.

[12] Fr. 32, 36, § 1 i fr. 54 *de usufr.*, VII, 1; fr. 34 *de serv. praed. urb.*, VIII. 2; fr. 30 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

Digitized by Google

naravna bilo pravna; zemljištno pak samo vlastnik dobra, za koje se poslužje postavilo,[13] te, po podobju, i emfiteuta i superficijar.[14]

Očitovanje posljednje volje. — Posljednjim očitovanjem se može osnovati svako poslužje, nu ponajviše se na taj način postavljaju osobna poslužja.

Zakon. — Prostim zakonskim naredjenjem nastaje jedino osobno poslužje uživanja, na primjer zakonito uživanje što pripada otcu na *peculium adventicium* djece, koja su pod njegovom otčinskom vlašću.[15]

Prisudjenje. — Sudac može postaviti poslužje u parnici za diobu nasljedstva, gdje jednome, na priliku, može prisuditi vlastničtvo, a drugome uživanje;[16] ili u diobi dobara, kad jednome vlastniku treba dopustiti prolazak preko diela što je drugoga zapao.[17]

Duga upotreba. — I poslužje se, kao i vlastničko pravo, može steći posjedom, koji je trajao više ili manje vremena.[18] Za to se po Justinijanovu pravu hoće ova

---

[13] Fr. 1, § 1 *commun. praed.*, VIII, 4: „Ideo autem hae servitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt; nemo enim potest servitutem acquirere vel urbani, vel rustici praedii, nisi qui habet praedium.“ Sr. fr. 6 pr. i fr. 8 *eod.*, te fr. 6, § 5 *de act. emp. vend.*, XIX, 1. Ako ima više suvlastnika svi zajednički stječu poslužje (vidi § 78, i pod njim op. 14).

[14] Vidi dalje § 85.

[15] Const. 6 *de bon. quae lib.*, VI, 61. Vidi knj. II, § 167,

[16] Fr. 6, § 1 *de usufr.*, VII, 1; fr. 16, § 1 i 2 *fam. erc.*, X, 2.

[17] Fr. 7, § 1 *comm. div.*, X, 3. Sudac može proglasiti poslužje postavljenim, i onda kad onaj, kojemu je presudom naredjeno da postavi poslužje, neće da to izvrši.

[18] Posjed je ovdje vršenje prava što ga poslužje daje *(iuris quasi possessio:* vidi sprieda § 55, str. 192-193). U starinskom pravu vriedila je neka *ususapio servitutum*, ali bje ukinuta Skribonijevim Zakonom (fr. 4, § 28 [29] *de usurp.*, XLI, 3; fr 14 *de serv.*, VIII, 1). Nu pored pravila, da se poslužja ne mogu steći usukapijom, malo po malo se stado priznavati, da su *diuturnus usus*, *longa quasi possessio* dovoljni da se steče poslužje (fr. 10 pr. *si serv. vind.*, VIII, 5; fr. 1, § ult. *de aqua et aq. pl. arc.*, XXXIX, 3; fr. 5, § 3 *de itin.* XLIII, 19), te na toj osnovi bje dopuštena *utilis confessoria actio*

Digitized by Google

svojstva. Posjed mora da je trajao neprekidno: onaj koji vrši pravo ne smie to vršenje zapustiti, a to biva kod poslužjâ s djelom, na primjer, kad povlaštenik kroz dugo vrieme ne poduzme djela, koje baš sačinjava poslužje. Posjed ne smie ni da je smetan, a to biva uviek po *litis contestatio.*[19] Posjed mora biti pravan, naime treba da je u posjednika namjera da hoće vršiti pravo poslužja *(animus ius sibi habendi).*[20] Nadalje posjed ne smie imati nikakva nedostatka, naime ne smie ni da je kriomičan, ni nasilan, ni prekaran.[21] Napokon valja da je trajao deset godina medju nazočnima, a dvadeset medju nenazočnima.[22]

§ 82.

O prestanku poslužjâ.

Poslužja prestaju sjedinjenjem, nestankom poslužne stvari, nestankom subjekta im, odrekom, zastarom, napokon kad se izvrši razrješan uvjet i kad izteče rok.

Sjedinjenje (ili slievanje). — Poslužje prestaje sjedinjenjem, kad se pravo vlastničtva i pravo poslužja sjedine u istoj osobi.[1] Poslužje koje je tako prestalo ne obnavlja

---

Vidi PICCINELLI-A u *Studi senesi,* II, 273-303, a o njemu PAMPALONI-A u *Archivio Giuridico,* XXXV, 147-157.

[19] Arg. const. 2 *de ann. exc.* VII, 40.

[20] Fr. ult. *quemadm. serv. amitt.,* VIII, 6; fr. 1, § 6 i fr. 7 *de itin.,* XLIII, 19. Naprotiv ne treba da je posjed nezlomislen i da ima pravedan naslov, nego je dosta da nije kriomičan, ni nasilan, ni prekaran (vidi slied. op.; WINDSCHEID, § 213, op. 7; ARNDTS-SERAFINI, I, § 189 i op. 2 na istom mjestu. Protivnog je mišljenja ASCOLI u *Archivio Giuridico,* knj. XXXVII, str. 51 i slied).

[21] Fr. 10 pr. *si serv.,* VIII, 5; fr. 1, § ult. *de aqua* XXXIX, 3.

[22] PAUL., *Sentent.,* X, 5 *a,* § 8; const. 2 *de serv.,* III, 34; const. 12 *de praescr. longi temp.,* VIII, 33.

[1] Fr. 1 *quemadm. serv.,* VIII, 6: „Servitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit." Sjedinjenje *(confusio)* kod uživanja ima osobito ime, *consolidatio:* „finitur usufructus, si usufructuarius proprietatem rei acquisierit, quae res consolidatio appellatur" (§ 3 Inst. *de usufr.,* II, 4).

Digitized by Google

se po sebi, čim se ona dva prava opet razstave,[2] nego se može sbiti da ga sudac opet uzpostavi,[3] ili da je bilo utanačeno da se ima povratiti na prvašnju snagu.[4]

Nestanak poslužne stvari. — Ako je poslužne stvari sasvim nestalo, ili je izvadjena iz trgovine, poslužje prestaje, jer mu nema više objekta.[5] Osobna poslužja pak prestaju, ne samo kad poslužne stvari sasvim nestane, nego i kad se ona preinači te se više ne može upotrebljavati kao prije.[6]

Nestanak subjekta. — Zemljištna poslužja prestaju kad propadne povlastno dobro za koje su bila vezana;[7] osobna poslužja prestaju smrću onoga, na čiju su korist postavljena, ili uslied njegove *magna capitis deminutio.*[8]

---

[2] Fr. 30 *de serv. pr. urb.*, VIII, 2 i fr. 10 *comm. praed.*, VIII, 4.

[3] Fr. 57 pr. *de usufr.*, VII, 1.

[4] Fr. 18 *de serv.*, VIII, 1; fr. 9 *comm. praed.*, VIII, 4; fr. 116, § 4 *de legatis* I (knj. XXX).

[5] Pr. Inst. *de usufr.*, II, 4; fr. 2 *de usufr.*, VII, 1; fr. 23 i 24 *quib. mod. usufr.*, VII, 4.

[6] Tako, na priliku, uživanje kuće prestaje ako se kuća sruši, te uživatelj nema nikakva prava više na gradju ni na zemljište (PAUL., *Sentent.*, III, 6 *a*, § 31; § 3 Inst. *de usufr.*, II, 4; fr. 5, § 2 i fr. 12 *quib. mod. usufr.*, VII, 4): ako je kome dana četvorka konja na uživanje, uživanje prestaje kad jedan konj iz četvorke pogine (fr. 10, § 8 i fr. 11 *quib. mod. usufr.*, VII, 4).

[7] Fr. 20, § 2 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2; fr. 3 *quemadm. serv.*, VIII, 6.

[8] § 3 Inst. *de usufr.*, II, 4; pr. *de usu et hab.*, II, 5; fr. 3, § 3 *quib. mod. usufr. am.*, VII, 4; const. 12 pr. *de usufr.*, III, 33 (JUSTINIAN.): „.... *ad posteritatem usumfructum transmitti non est possibile, quum morte usumfructum penitus extingui, iuris indubitati sit.*“ Fr. 38, § 10 *de verb. obl.*, XLV, 1 (ULPIAN.): „*Si quis ita stipulatus fuerit, uti frui sibi licere, ad heredem ista stipulatio non pertinet.*“ Ali, kako je dopuštena stipulacija na korist nasljednikâ, tako su i stipulaciji *uti frui licere sibi heredique suo* predmetom dva različita uživanja *(fructus diversi,* kako kaže Ulpijan), naime jedno obećano stipulantu, a drugo nasljedniku. Uživanje, što je obećano nasljedniku, sasvim je novo uživanje, koje on stječe ne po nasljedstvu, nego po vlastitom pravu, poslie smrti stipulantove (fr. 38, § 12 *de verb. obl.*, LXV, 1). Sudeć po const. 14 *de usufr.*, III, 38 rekbi da stipulacija UTI FRUI LICERE HEREDI vriedi samo za neposrednoga nasljednika, ali ne za njegove nasljednike.

Digitized by Google

Osobna poslužja, koja su ustanovljena na korist pravne osobe, nikako ne mogu trajati više od sto godina.[9]

Odreka. — Tko ima pravo poslužja, može ga se odreći pogodbom i očitovanjem posljednje volje. Po starome pravu htjela se za odreku medju živima *in iure cessio*, biva prividna *vindicatio libertatis rei* ili *remancipatio.*[10] Prosti ugovor bez svetčanih oblika *(in iure cessio* i *remancipatio)* nije bio dovoljan, već to toliko što je davao vlastniku ekscepciju, kojom je mogao da zaprieči drugome ugovorniku samovlastno vršenje poslužja, kojega se je odrekao.[11] Po justinijanskom pravu dovoljan je prosti ugovor, dapače ako je i muče sklopljen, kao na primjer kad uživatelj bezuvjetno privoli da se proda stvar koju uživa.[12] Kad je više suvlastnika na poslužnom ili na povlastnom dobru, treba da svi privole, da odreka bude valjana.[13]

Zastara. — Poslužja prestaju zastarom, ako se ne vrše kroz deset ili dvadeset godina.[14] Za prestanak osobnih i poljskih poslužja dosta je deset ili dvadeset godina neupotrebljavanja *(non usus),*[15] ali da prestane kućno poslužje, koje se može trajno vršiti, hoće se k tome i *usucapio libertatis;* naime treba da je vlastnik poslužne stvari što uzradio, što je u opreci s poslužjem, a da se gospodar povlastnoga dobra tome nije opro, nadalje da to djelo nije ni kriomično ni prekarno, napokon da je

---

[9] Fr. 56 *de usufr.*, VII, 1.

[10] GAI., II, 30; PAUL., III, 6, § 32.

[11] Fr. 4 *de serv.*, VIII, 1.

[12] Fr. 4, § 12 *de doli exc.*, XLIV, 4; fr. 8 pr. *quaemadm. serv. am.*, VIII, 6; § 3 Inst. *de usufr.* II, 4.

[13] Fr. 34 pr. *de serv. praed. rust.*, VIII, 3 (vidi § 78, op. 14 na str. 254).

[14] Const. 16, § 1 *de usufr.*, III, 33; const. 13 *de serv.*, III, 34.

[15] Po starinskom pravu zemljištna su poslužja prestajala nakon dvogodišnjeg neupotrebljavanja; osobna nakon jedne ili dvie godine, premda tome da li je poslužje bilo na pokretnoj ili na nepokretnoj stvari.

Digitized by Google

takovo stanje nakon toga potrajalo deset ili dvadeset godina.[16]

Napokon ćemo spomenuti da osobna poslužja po pravu prestaju, dok se izvrši razrješan uvjet ili izteče ugovoreni rok.[17] Zemljištna poslužja naprotiv ne prestaju *ipso iure* tim načinom, nego samo *ope exceptionis.*[18]

§ 83.

O tražbama kojim su zaštićena poslužja.

Zakon štiti pravo poslužja naročitom stvarnom akcijom, *confessoria in rem actio,* koja se može upotrebiti i kao *quasi publiciana actio;* nadalje daje posesornih akcija kojim se može obraniti *quasi possessio* poslužja.

Actio confessoria. — Konfesornom se akcijom zove ona, kojom se pravo poslužja brani od drugoga. Konfesorna je akcija poslužjima, što i reivindikacija pravu vlastničtva: pa zato se i zove *vindicatio servitutis.*[1]

Konfesorna akcija pristoji onome, koji ima pravo poslužja, protiv svakoga, koji to pravo pobija ili mu vr-

---

[16] Fr. 6 *de serv. praed. urb.*, VIII, 2: „Haec autem iura similiter, ut rusticorum quoque praediorum, certo tempore *non utendo* pereunt; nisi quod haec dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita si vicinus simul *libertatem usucapiat*, veluti si aedes tuae aedibus meis serviant. ne altius tollantur, ne luminibus mearum aedium officiatur, et ego per statutum tempus fenestras meas praefixas habuero vel obstruxero; ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus aedes tuas altius sublatas habueris; alioquin si nihil novi feceris, retineo servitutem. Item si tigni immissi aedes tuae servitutem debent et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen, unde exemtum est tignum, obturaveris et per constitutum tempus ita habueris; alioquin si nihil novi feceris, integrum ius tuum *(meum)* permanet." Fr. 32 *eod.* Vidi i fr. 4, § 29 *de usurp.*, XLI, 3. — Rok za *libertatis usucapio* bio je prije Justinijana dvie godine kao za *non usus* (sr. op. 15).

[17] Fr. 15 *quib. mod. ususfr.*, VII, 4.

[18] Fr. 4 pr. *de serv.*, VIII, 1. Vidi nazad § 81, op. 10.

[1] I postupak u *actio confessoria* bio je uviek podoban postupku u *rei vindicatio.*

Digitized by Google

šenju smeta. Tražitelj dakle treba da dokaže da mu pravo postoji, a glede zemljištnih poslužja takodjer da je on gospodar povlastnoga dobra,[2] pa imao ili ne imao posjed.[3] Konfesornom se akcijom mogu *utiliter* poslužiti i oni, kojim je do toga da poslužje postoji, jer imaju pravo emfiteuse, *superficies* ili založno pravo na stvari,[4] te oni koji su stekli poslužje od emfiteute ili od superficijara.[5]

---

[2] Fr. 16 *de excep.*, XLIV, 1: „Fundum Titianum possides, de cuius proprietate inter me et te controversia est; et dico praeterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi: si viam petam, exceptionem: QUOD PRAEIUDICIUM PRAEDIO NON FIAT, utilem tibi fore putavit; *videlicet, quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim, fundum Titianum meum esse.*" Ako povlastno dobro ima više gospodara, pošto su zemljištna poslužja nerazdjeliva, konfesorna akcija samokupno pristoji svakome suvlastniku (fr. 4, § 3 i fr. 6, § 4 *si serv. vind.*, VIII, 5). Vidi nazad § 78, str. 254-255 i dotične opazke.

[3] Fr. 6, § 1 i fr. 8, § 3 *si serv. vind.*, VIII, 5.

[4] Fr. 3, § 3 i fr. 9 *de op. nov. nunc.*, XXXIX, 1. U fr. 1, § 4 *de remiss.* (XLIII, 25) pravnik Julijan priznaje *actio confessoria utilis* i uživaocu, kad mu prieče vršiti zemljištno poslužje postavljeno na korist dobra što ga on uživa; nu po protivnom mišljenju Ulpijanovu, koje se oslanja i o mnienje Labeona, Nerve, Marcela i Neratija, uživalac se u toj prigodi ne može poslužiti akcijom *confessoria utilis*, nego mora podignuti *vindicatio ususfructus* (fr. 1 pr. *si ususfr. petat.*, VII, 6; fr. 2, §§ 1 i 2 *si serv. vind.*, VIII. 5): a to mnienje je razložitije, jer uživalac nije vlastnik povlastnoga dobra; za to njemu poslužje ni ne pristoji, a „*servitutem nemo vindicare potest, quam is, qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi.*" Ako je on vlastan da vrši poslužje, to mu pravo pristoji kao uživaocu, jer kao uživalac može da se na svaki način okoristi dobrom što ga uživa, dakle i poslužjima. Ako li je pak spriečavan u vršenju poslužja, te hoće da tu zapreku ukloni, red mu se osloniti na temelj, na kojem mu pravo počiva, a taj je temelj za njega pravo uživanja Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama*, tal. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VII, tit. 1, § 626. Protivnoga je mišljenja WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 217, op. 6. Medjutim se jednom i drugom akcijom postizava isti uspjeh (fr. 1, pr. i fr. 5 § 1 *de ususfr. pet.*, VII, 6).

[5] Vidi nazad § 81, str. 268 i pod njom op. 5.

Digitized by Google

Konfesornom akcijom možemo zapravdati svakoga, koji nam ne dâ vršiti pravo poslužja, ili nam pobija to pravo.[6]

Konfesorna akcija ide za tim, da nam bude priznato pravo poslužja, te da traženik prestane smetati nas u izvršivanju toga prava. Uzgredno možemo iskati, da nam se naknadi šteta nanešena onim sprečavanjem, a do potrebe i to, da nam traženik dade jemstvo *de non amplius turbando.*[7]

Publicijanska (konfesorna) akcija. — Konfesornom se akcijom poput publicijanske može poslužiti onaj, koji nezlomisleno posjeduje dobro, kome je na korist postavljeno poslužje, zatim onaj koji dugom upotrebom još nije stekao poslužja, onaj koji je nezlomisleno stekao poslužje od nevlastnika, ili od pravoga vlastnika ali nepravilnim načinom, napokon i onaj koji je zakonito stekao pravo poslužja, ali voli upotrebiti publicijansku akciju, jer joj je dokaz lakši.[8]

Posesorne akcije. — Posjed osobnih poslužja, koji je skopčan s posjedom poslužne stvari može se braniti akcijama podobnim posesornim interdiktima, kojim je zaštićen posjed tjelesnih stvari, biva interdiktima *uti possidetis, unde vi* i *precario.*[9]

Neka zemljištna poslužja imaju osobite interdikte, kano ti interdikat *de itinere actuque privato,* koji pristoji onome koji je pravilnim načinom najmanje trideset dana kroz posljednju godinu vršio poslužje prolazka;[10] interdikti *de aqua cottidiana et aestiva,* dopušteni onima, koji su nezlomisleno i pravilno (*nec vi nec clam nec precario*) stekli pravo služiti se tudjom vodom, bilo kroz svu go-

---

[6] Fr. 4, § 5 i fr. 10, § 1 *si serv. vind.*, VIII, 5.

[7] Fr. 7, §§ 2 i 3; fr. 6, § 6 i fr. 7 *si serv. vind.*, VIII, 5.

[8] Vidi nazad § 75, str. 246 te § 81, str. 269 i op. 6-7. Vidi nadalje fr. 11, § 1 *de publ.*, VI, 2 i fr. 1, § 2 *de serv. praed. rust.*, VIII, 3.

[9] Fr. 4 *uti poss.*, XLIII, 17; fr. 3, § 13-17; fr. 9, § 1; fr. 10 *de vi*, XLIII, 16; fr. 12, § 2 *de usufr.* VII, 1 i fr. 2 *de prec.*, XLIII, 26.

[10] Tit. Dig. *de itin. act. priv.*, XLIII, 19.

Digitized by Google

dinu bilo samo ljeti;[11] interdikat *de rivis,* kojim je zaštićen posjed žljebova i pravo popravljati žljebove;[12] interdikat *de fonte,* kojim se brani izvršivanje prava što ga tko ima da zahvaća vodu na tudjemu izvoru, i *de fonte reficiendo* kad se hoće popraviti izvor;[13] interdikat *de cloacis (privatis),* kad je treba očistiti provažu.[14]

Posjed onih zemljištnih poslužja, koja u tome sastoje što usljed njih traje neko stanje koje je nama koristno, a takova su ponajviše kućna poslužja djela, zaštićen je interdiktom *uti possidetis.*[15]

Obće pravo, držeći se načelâ kanonskih zakona, štiti sva poslužja bez razlike posesornim akcijama.

POGLAVJE IV.

O NASLJEDNOM ZAKUPU I O GRADJEVINSKOM PRAVU.

§ 84.

O povjestnom razvitku nasljednog zakupa do Justinijana.[1]

Nasljedni zakup, kako nam se prikazuje u Justinijanovu pravu, razlikuje se postankom i bitnošću svojom od podobnih pravnih odnošaja, koji su postojali u klasično doba, te ni pravo koje od njega potječe nije bilo uviek smatrano stvarnim pravom.

---

[11] Tit. Dig. *de aqua quot. et aestiva,* XLIII, 20.

[12] Tit. Dig. *de rivis.* XLIII, 21.

[13] Tit. Dig. *de fonte,* XLIII, 22.

[14] Tit. Dig. *de cloacis,* XLIII, 23.

[15] Fr. 8, § 5 *si serv. vind.,* VIII, 5; fr. 3, § 5-7, *uti poss.,* XLIII, 17.

[1] Medju radnjama koje se bave povješću emfiteuse vrlo je pomnjivo sastavljeno djelo profesora ILIJE LATTES-A, *Studi storici sopra il contratto d'enfiteusi nelle sue relazioni col colonato,* Torino 1868 (vidi *Archivio Giuridico,* IV, str. 672). On se drži vladajućeg mnienja, koje je prihvaćeno i u ovoj knjizi. Znamenito je kako on izporedjuje povjestni razvitak emfiteuse, *agri vectigales* i kolonata (pogodbu vjekovitog najma, pogodbu vjekovitog obradjivanja). U tome razlaganju ima mnogo istine. Glede dodirnih točaka i razlika izmedju tih dvaju

Digitized by Google

Prvi oblik ovoga pravnog odnošaja bio je najam tako zvanih *agri vectigales*, naime zemalja, za koje se morala plaćati daća *(vectigal)*[2] bilo državi, bilo općini, bilo kojoj vjerskoj udruzi. Amo su spadali: *agri vectigales* gradova,[3] zatim dobra koja su pripadala sborovima svećenikâ (*sacerdotes*) i vestalaka (*virgines vestales*) te su bila dana u vjekovit zakup posebnicima,[4] napokon *ager publicus populi Romani*, na kojem su gradjani mogli steći posjed, ali su morali plaćati zemljarinu *(decuma, vectigal)*.[5]

Posjed tih *agri vectigales* bio je zaštićen prohibitornim interdiktom,[6] a pravni odnošaj koji bi nastao zakupom tih dobara bio je uredjen pogodbenom akcijom. Nu kako je sve to više bilo ušlo u običaj, da se zemlje daju u vjekoviti zakup, te se zakupnicima stalo priznavati pravo, da mogu otudjiti zakupljeno dobro i ostaviti ga pod universalnim naslovom svojim nasljednicima, pretor uvidje da tim posjednicima treba dati bolju zaštitu, te im podieli *utilis in rem actio* po svoj prilici *in factum concepta*, koja se prozva i *actio vectigalis*, i kojom su mogli braniti svoj posjed, dok su sami vršili što su bili dužni po ugovoru.[7]

---

ustanova vidi takodjer SEGRÈ-A, *Studio sul colonato romano (Archivio Giuridico*, knj. XLII, 467; XLIII, 150; XLIV, 36). Velevažno ekonomsko-pravno djelo je napisao o tome SIMONCELLI *(Archivio Giuridico*, knj. XL, str. 285). Isti SIMONCELLI je sastavio drugu vrlo znamenitu radnju o pravnoj osnovi emfiteuse, u *Archivio Giuridico*, XL, 429 i XLI, 3. Sr. i SEGRÈ-A, u GLÜCK-OVU *Komentaru Pandektama* (talij. prievod pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A), knj. VI, tit. 3, str. 402 i slied.

[2] FESTUS, s. v. *Vectigal.*

[3] Fr. 1, pr. Dig. *si ag. vect.*, VI, 3.

[4] HYGIN., Ed. Lachmann, str. 117.

[5] FESTUS, s. v. *scripturarius ager.*

[6] Fr. 1 *de loco publ. fruend.*, XLIII, 9; sr. Tab. Heracl. 73-76, Lex Thoria, c. 42.

[7] Fr. 1, § 1; fr. 2 i 3 *si ag. vect.*, VI, 3. Sr. LATTES-A, op. cit. str. 32 i sl. — Po tome se poče smatrati *ius in agro vectigali* kako no *ius in re:* pa odatle nastade pitanje, ima li se, kad se već toliko pravo dalo zakupniku, smatrati posao radje prodajom nego li najmom. GAI., III, 145; fr. 1, § 1 *si ag. vect.*, VI, 3; fr. 71, §§ 5 i 6 *de legatis* I (30). Najzadnja se viest o *agri vectigales* nalazi u const. 13 *de praed. et al. reb. min.*, V, 71.

Digitized by Google

Pored zakupa spomenutih *agri vectigalis* i neodvisno od njega razvi se na erarskim i na vladarevim zemljištima osobita ustanova, *emphyteusis,* koja se kasnije razprostrani na daleko, ali joj samo ime kaže da potječe iz pokrajina grčkoga jezika.[8] Izprva je valjda emfiteusa jedino davala pravo težiti i saditi neobradjene državne zemlje.[9] Ali doskora se prometnu po podobju najma *agri vectigales* u pravi pravcati zakup, i to ne sasvim neobradjenih zemalja, već onih koje su bile slabije obradjene, uz plaćanje stanovite daće (koja se obično zvala *canon* ili *pensio*): nu ona nije, kako no obični zakup, išla toliko za tim da se uzdrže zemlje, koliko da se poboljšaju. Sa državnih se dobara protegnu ta ustanova na zemlje municipijâ, svećeničkih sborova, posebnikâ, te i samim emfiteutama bi pripoznato pravo, da mogu drugome ostaviti u nasljedstvo te čak i darovati zemlju, *salva lege fisci.*[10] Medju raznim zakonskim naredjenjima, koja su išla za tim da urede taj novi pravni odnošaj koji je bio nastao emfiteusom (*ius emphyteuticum*), vriedno je spomenuti Zenonovu konstituciju, kojom bi prekinut spor o pravnoj naravi emfiteuse.[11]

U Justinijanovu se pravu više ne zna nego za emfiteusu, te njoj bješe prilagodjena, koliko je bilo moguće, ona pravna načela koja su odprije vriedila glede *agri vectigales.*[12]

---

[8] LATTES, op. cit., str. 45.

[9] Sr. *ius implantandi* u fr. 3, § 4 *de reb. eor. qui sub. tut.*, XXVII, 9. Na ovom mjestu se prvi put spominje *ius* ἐμφυτευτικόν i *ius* ἐμβατευτικόν; za tim je o tome govora najprije u Dioklecijanovoj const. 13 *de praed. et al. reb. min.*, V, 71, u istoj naime gdje se zadnji put spominju *agri vectigales.*

[10] LATTES, op. cit., str. 50 i sl. Emfiteusa se razprostrani osobito u trećem i u četvrtom vieku, kad se sve to više stade gubiti običaj, da se zemlje daju u zakup.

[11] Const. 1 *de iure emphyt.*, III, 66; sr. § 3 Inst. *de locat. ed cond.*, III, 24. — Vidi predhodnu op. 7 te napried § 86.

[12] Radi toga ona dva fragmenta u Digestu, što no su se prije odnosila na *agri vectigales*, bješe kasnije umetnuta od sastavljačâ, gdje se govori o emfiteusi: a to su fr. 15, § 1 *qui satisd. cog.*,

Digitized by Google

§ 85.

O emfiteusi po Justinijanovu pravu.

Pojam. — Emfiteusa je stvarno, otudjivo i prenosivo pravo na tudjoj nepokretnoj stvari,[1] po kojem je povlaštenik vlastan da stvar podpuno uživa, kao da je njegova, samo što ne smie da jê pokvari, te je dužan plaćati stanovitu godišnju daću njezinu vlastniku.[2] Onaj kojemu to pravo pristoji zovu se emfiteuta *(emphyteuta, emphyteuticarius),* vlastnik se zove *dominus emphyteuseos* a dobro *fundus emphyteuticus* ili *emphyteuticarius.*

Prava i tražbe što pristoje emfiteuti. — Emfiteuta ima pravo da upotrebljava i uživa stvar i priložja joj na svaki mogući način, te u tome mu nisu vezane ruke kao uživaocu;[3] on dakle može izvesti na stvari sve one promjene, koje mu se učine shodnijim i potrebitijim, samo ne smie da stvar pokvari;[4] naravne plodove pak stječe, dok se odvoje.[5] On može otudjiti svoje pravo, može ga po smrti ostaviti drugome, može ga založiti i postaviti poslužje na stvar za sve ono vrieme dok traje emfiteusa.[6]

II, 8 (MACER): „.... sed et qui vectigalem, *id est emphyteuticum* agrum possidet" te rubrika u knj. VI, tit. 3 „si ager vectigalis, *id est emphyteuticarius,* petatur." Drugih promjena se nije uvelo, jer su se smatrale suvišnim.

[1] Obično na zemljištima, ali može biti i na sgradama.

[2] Po njekima (na pr. po WINDSCHEID-U, *Pandekten*, I, § 220, op. 4) emfiteusa može obstojati i bez plaćanja zemljarine; ali u vrelima se takova šta nigdje ne nalazi. Vidi dalje op. 17 te ARNDTS-SERAFINI-A. § 197, op. 1.

[3] § 3 Inst. *de loc. cond.*, III, 24; fr. 1, § 1 *si ager vect. pet.*, VI, 3. Na blago, što se nadje u zemljištu, emfiteuta kao takav nema nikakova prava; najviše ga može zapasti polovica kao našaoca (fr. 1 *de loco publ. fruendo*, XLIII, 9; § 39 Inst. *de rer. div.*, II, 1).

[4] Nov. 7, cap. 3, § 2; Nov. 120, cap. 6.

[5] Fr. 25, § 1 *de usur.*, XXII, 1 (vidi nazad § 70).

[6] § 3 Inst. *de locat.*, III, 24; fr. 71, §§ 5 i 6; fr. 39, § 5 *de legatis I* (30); fr. 16, § 2 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 13, § 3 i fr. 31 *de pign.*, XX, 1; fr. 1 pr. *quib. mod. ususfr.*, VII, 4. Ali dok emfiteuta

Digitized by Google

Na zaštitu njegova prava pristoji mu stvarna akcija, podobna reivindikaciji (*utilis rei petitio*, a zove se i *actio vectigalis*) koju može zapodjenuti proti svakome, koji ga je lišio posjeda stvari.[7] On ima takodjer *actio negatoria utilis* protiv onih koji svojataju kakovo poslužje ili drugo koje stvarno pravo na stvari, te *actio confessoria utilis*, kojom može braniti poslužja koja su postavljena na korist emfiteutskoga dobra.[8] Tko je nezlomisleno stekao emfiteusu od nevlastnika, može se obraniti publicijanskom akcijom.[9] Emfiteuti je napokon slobodno poslužiti se posesorskim akcijama na obranu svoga posjeda.[10]

Dužnosti emfiteutine. — Emfiteuta je dužan da emfiteutsko dobro uzdrži u dobru stanju, na njega padaju porezi i svi ostali danci koji se za zemlju plaćaju,[11] na-

---

prenese na drugoga svoje pravo, na singularnog nasljednika prelazi i dužnost, da unapried plaća zemljarinu te da podmiri zaostatke. Fr. 7 pr. *de publ. et vectig.*, XXXIX, 4 (PAPIRIUS JUSTUS): „Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, in vectigalibus *ipsa praedia, non personas conveniri, et ideo possessores etiam praeteriti temporis vectigal solvere debere*, eoque exemplo actionem, si ignoraverint, habituros." Uzp. COGLIOLO-A, *Archivio Giuridico*, knj. XXXIX, str. 433 i sl. Tome ne protuslovi fr. 39, § 5 *de legatis I*, gdje je doduše govora o emfiteutskom *vectigal*-u, ali nije rečeno da legatar nije dužan da podmiri dužitelja, nego samo da je nasljednik dužan da legataru naknadi trošak. Još manje se tome protivi const. 2, § 2 *de fund. r. priv.*, VI, 66, gdje se govori o otudjivanju sa strane *Fiscus*-a, a ne sa strane emfiteutine.

[7] Fr. 1, § 1 i fr. 2 *si ager vect.*, VI, 3; fr. 15, § 26 *de damn. inf.*, XXXIX, 2; fr. 66 pr. *de evict.*, XXI, 3 (vidi § 54).

[8] Fr. 16 *de serv.*, VIII, 1. On može takodjer steći poslužje na korist enfiteutskoga dobra, dapače može i postaviti poslužje na zemlju na korist koga drugoga, u koliko mu njegovo pravo to dopušta (vidi §§ 74 i 83).

[9] Fr. 12, § 2 *de publ. act.*, VI, 2. Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama*, tal. priev pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VI, str. 256 i sl. te 327 i sl.

[10] Fr. 23, § 1 *de aq. pluv.*, XXXIX, 3; fr. 5, § 3 *arb. furt. caes*, XLVII, 7.

[11] Const. 2 *de iure emph.*, IV, 66; Nov. 7, cap. 3, § 2; Nov. 120, cap. 8. Ako je emfiteuti za kazan oduzeto pravo, on nije vlastan iskati naknadu u ime poboljšica.

Digitized by Google

pokon je dužan da vlastniku plaća godišnju daću, svejednako bila dobra ili slaba ljetina, ili makar stvar djelomično propala.[12] Ta daća može sastojati u novcu ili u naravi, naime u jednom dielu naravnih plodova zemljišta.[13] Emfiteuta ne može prodati svoga prava, dok mu vlastnik ne dopusti: ako se vlastniku hoće kupiti pravo, njega ide prednost mimo sve ostale nudioce: zato je emfiteuta dužan da javi vlastniku, da kani prodati pravo i pod koje uvjete, a vlastnik se može poslužiti pravom preče kupnje kroz dva mjeseca.[14] Ako se do toga roka vlastnik nije odlučio da kupi pravo, niti je dopustio da ga emfiteuta otudji, ovaj ga može slobodno prodati i bez njegove privolje. Kad emfiteuta otudji svoje pravo, dužan je platiti vlastniku petdesetinu *(laudemium),* biva 2% vriednosti emfiteuse. Ugovorom se može sve drugčije utanačiti, emfiteutina prava mogu se proširiti ili stegnuti, ali neka daća treba da je ugovorena, jer gdje daće nema, nema ni emfiteuse.[15] Buduć prava emfiteutina toli obsežna i znamenita, te on, kako vidjesmo, može uživati e i fiteutsko dobro kako mu je god drago, a pristoji mu *vindicatio utilis,* podobna reivindikaciji, glosatori, a za njima svi praktičnjaci, stadoše smatrati emfiteusu tobože nekom vrstom vlastničtva, te ju prozvaše *dominium utile* naprama *dominium directum* što ga je imao vlastnik; ali ti nazivi i takovo shvaćanje očito se protive pojmu vlastničtva, te nimalo ne odgovaraju rimskome pravu, po kojem je emfiteusa od uviek bila smatrana *ius in re aliena.*[16] Po mnienju učenoga jednog spisatelja poboljšice *(meliorationes)* zauzimlju osobiti neki položaj u Justinijanovu pravu: Justinijan ih naime nije smatrao pukim priložjem, nego

---

[12] Const. 1 *de iure emph.,* IV, 66; § 3 Inst. *de loc.,* III, 24; fr. 16, § 2 i fr. 17 *de pign. act.,* XIII, 7; fr. 15 *qui potior. in pign.,* XX, 4.

[13] Const. 21 *de loc.,* IV, 65.

[14] Const. 3 *de iure emph.,* IV, 66.

[15] Vidi nazad op. 2.

[16] Fr. 71, § 5 i 6 *de legatis I* (30); fr. 1, § 1 *si ager vectigalis,* VI, 3; fr. 29 pr. *quib. mod. ususfr.,* VII, 4.

Digitized by Google

je glede njih priznao faktično vlastničtvo emfiteuti, dočim je *dominus fundi emphyteutici* imao nad njima samo formalno vlastničtvo, kao nad priložjima glavne stvari.[17]

§ 86.

O postanku emfiteuse.

Emfiteusa može postati ugovorom, očitovanjem posljednje volje, usukapijom te presudom sudbene vlasti.

Ugovorom. — Ugovor, kojim se osniva emfiteusa, zove se emfiteutska pogodba, koja nije ni prodaja ni najam, nego posebna pogodba za koju vriede osobita pravila, kako je to Zenon naročitom konstitucijom odredio.[1] Po pogodbi pravo odmah nastaje, te ne treba da se stvar još i preda. Iz pogodbe nastaje u prvom redu osobna akcija za svakoga ugovornika, zatim stvarna akcija (*vectigalis in rem actio*) na korist emfiteute.[2] Kod crkovnih emfiteusa hoće se pismen ugovor.[3]

---

[17] Ovaj je pojam vrlo liepo razvio SIMONCELLI u *Archivio Giuridico*, knj. XL, str. 429 *(Le costruzioni giuridiche nell' enfiteusi e le moderne leggi di affrancamento)*. Proti njemu ustade SEGRÈ u *Komentaru* GLÜCK-OVIM *Pandektama*, prev. pod pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VI, tit. 3, § 602, op. *l.*

[1] Const. 1 *de iure emphyt.*, IV, 66; § 3 Inst. *de locat.*, III, 24 (vidi § 84, str. 280).

[2] Fr. 1, § 1 *si ager vect.*, VI, 3: „Qui in perpetuum fundum fruendum *conduxerunt* a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit *competere iis in rem actionem adversus quemvis possessorem; sed et adversus ipsos municipes.*" Mnogi drže da je potrebita i predaja; ali ne samo što to nije nigdje izrečito kazano, nego se baš po gornjem navodu mora držati da emfiteuti pristoji stvarna akcija prema davaocu i svakome posjedniku odmah čim *fundum fruendum conduxerunt.*

[3] Nov. 120, cap. 6, § 2. Za druge vrsti emfiteuse ne treba pismena ugovora, nego samo kod onih pogodaba koje se odalečuju od glavnih načela emfiteutskog odnošaja.

Digitized by Google

Očitovanjem posljednje volje. — Vlastnik može ostaviti kome u zapis enfiteusu na svojem dobru, a da za to nije treba pogodbe izmedju nasljednika i legatara.[4]

Usukapijom. — Usukapijom se može steći emfiteusa, toli ako stvar nije do tad nikad bila podložna emfiteusi,[5] koli ako tko nezlomisleno steče posjed emfiteuse koja već postoji.[6]

Sudačkom presudom. — Težko je doduše, da ne rečemo nemoguće, da sudac do toga dodje te da u diobenoj parnici jednoj strani prisudi emfiteutsko pravo na stvari; ali se može sasvim lako dogoditi, da je sudac svojom presudom priznao obstanak obveze, po kojoj je jedna strana dužna da na korist druge osnuje emfiteusu, samo što dužnik neće da sam tu obvezu izvrši, pa onda sudac, e da se izvrši presuda, na svoju ruku poglašuje emfiteusu postavljenom.[7]

---

[4] Arg. fr. 69 pr.; fr. 86 § 2 *de legatis I* (30); fr. 80 *de legatis II* (31); const. 1 *commun. de legat.*, VI, 43; ARNDTS, *Gesammelte Civilistische Schriften*, I, str. 233; SCHMID, *Handbuch*, II, 21, str. 7. Sr. i spisatelje navedene u tim djelima.

[5] Na primjer: Netko u dobroj misli steče emfiteusu od nevlastnika, koji mu u tu svrhu predaje posjed; biva vlastnik priznaje emfiteutu posjednikom, a ovaj nezlomisleno vrši to pravo.

[6] Na primjer: Netko je postavio emfiteusu na korist Petrovu; Pavao u dobroj misli prisvoji to pravo te ga vrši punih deset godina. Ovdje je Petar izgubio emfiteusu, a stekao ju je Pavao usukapijom. Mnogi pravnici neće da priznaju da se emfiteusa može usukapijom steći, gdjekoji opet priznaju izvanrednu usukapiju 30 i 40 godina, ali nikako pravilnu usukapiju samih 10 godina, osnivajuć se pri tome na fr. 12, § 8 *de publ.*, VI, 2; ali tu nije govora o *ius vectigale* (biva o emfiteutskom pravu) već o *praedium vectigale*, gdje no se ponavlja poznato pravilo, po kojem su državna dobra u znak neizbrisivog dominija rimskoga naroda bila izključena iz usukapije. Nego svakako, kad je usukapija priznata toli za vlastničtvo koli za poslužja (premda je stara *usucapio servitutum* bila ukinuta Skribonijevim Zakonom), ne znamo zašto se ne bi priznala i za emfiteusu, koja je nekako posriedi izmedju vlastničtva i poslužjâ, te je u velike podobna uživanju. Sr. i const. 14 *de fund. patr.*, XI, 62.

[7] Vidi nazad § 81, str. 271 i op. 17.

Digitized by Google

Nakopon ćemo spomenuti da se već postojeća emfiteusa može na drugoga prenieti, toli emfiteutinom voljom *mortis causa*[8] ili *inter vivos*,[9] koli sudačkom naredbom.[10]

§ 87.

O prestanku emfiteuse.

Emfiteusa prestaje, kao i sva ostala *iura in re aliena*, podpunim nestankom zemljišta,[1] sjedinjenjem *(consolidatio)*, izvršenjem razrješnoga uvjeta i dospjetkom roka,[2] te uzajemnom privoljom emfiteute i vlastnika.[3] Osim toga ima tri osobita načina prestanka: zastaru, svrgnuće i smrt emfiteute bez nasljednika.

Zastara. — E da emfiteusa zastarom prestane, nije dovoljan *non usus* emfiteutin, nego se hoće i *usucapio libertatis*. Vlastnik, naime, mora kroz sve propisano vrieme

---

[8] Fr. 1 pr. *si ager. vect.*, VI, 3; fr. 71, § 6 *de legatis I* (30); § 3 Inst. *de loc.*, III, 14.

[9] Prieporno je, je li baš potrebita predaja, kad se emfiteusa prenosi na drugoga djelima *inter vivos*. Većina drži da jest, oslanjajuć se na fr. 12, § 2 *de publ. act.*, VI, 2, gdje je rečeno da je predaja potrebita, e da se uzmogne podići publicijanska akcija; sudeć nadalje po fr. 1, § 7 *de superfic.*, XLIII, 18 („*sed et traditi posse, intelligendum est*") te po podobju pravilâ koja vriede za prienos vlastničtva. Toga je mnienja i WINDSCHEID, *Pandekten*, I, § 221, premda on drži da je za postavljenje emfiteuse dovoljan ugovor (vidi op. 2). Izmedju onih koji drže da je predaja potrebita, ne samo za prienos nego i za postavljenje emfiteuse, spomenut ćemo ove: VINNIUS, ad § 3 Inst. *de locat.*, III, 24; GLÜCK, *Komentar Pandektama*, knj. VI, tit. 3, § 608; MÜHLENBRUCH, *Pandectae*, II, § 297; DERNBURG, *Pandekten*, I, § 260, op. 5; SCHMID, *Handbuch*, II, str. 10.

[10] Fr. 7, pr. *comm. div.*, X, 3; fr. 10, *fam. erc.*, X, 2; fr. 15., § 26 *de damno infecto*, XXXIX, 2.

[1] Const. 1, in fine *de iure emphyt.*, IV, 66.

[2] Fr. 3 *si ager vect.*, VI, 3.

[3] Const. 3 *de iure emphyt.*, IV, 66 uzp. s const. 5 *de oblig. et act.*, IV, 10. Po pravilu ne bi bila dovoljna prosta odreka emfiteutina, jer je emfiteutska pogodba dvostrana (const. 3 *de fund. patrim.*, XI, 62 [61]); nu ima ih mnogo koji su protivnoga mnienja. Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama*, tal. priev. pod upravom F. SERAFINI-A i P. COGLIOLO-A, knj. VI, t. 3, § 616, i spisatelje koji su tu spomenuti.

Digitized by Google

držati u posjedu zemlju, kao neodvisnu od emfiteutskoga prava Prema već izloženim načelima emfiteusa takodjer prestaje izmakom vremena, kada sam emfiteuta ili posjednik emfiteutskog prava usukapijom steku vlastničtvo zemlje koja je podložna emfiteusi, nadalje kada tko drugi steče zemlju usukapijom, otevši ju u isto doba vlastniku i emfiteuti.

Svrgnuće. — Emfiteuta biva za kazan svrgnut sa svoga prava u ovim slučajevima: kada pokvari zemlju,[4] kad za tri godine odocni platiti daću i javne namete (kod crkovnih emfiteusa za dvie godine),[5] napokon kad pri otudjivanju svoga prava ne izvrši dužnosti koje ga vežu po jur spomenutim pravilima.[6]

U ovim slučajevima emfiteuta *ipso iure* gubi svoje pravo; ali vlastnik može i ne pitati da se emfiteuta proglasi svrgnutim, što bi po pravu mogao, a tad emfiteusa nadalje postoji, kao da nije nikad ni prestala.

Napokon ćemo opazit da emfiteusa prestaje, kad emfiteuta umre ne ostavivši za sobom nasljednikâ i ne razpoloživši drugčije svojim pravom.[7]

§ 88.

O gradjevinskom pravu.*

Povjestni razvoj gradjevinskog prava. — Ni gradjevinsko pravo *(superficies)*, isto kao ni emfiteusa, nije se izprva smatralo stvarnim pravom. Postanak ovome pravu treba

[4] Nov. 120, cap. 8. U ovom zakonu se govori samo o crkovnim emfiteusama, ali po podobju zakupnih pravila ova se ustanova ima protegnuti i na svjetovne (const. 3 *de locato et conducto*, IV, 65). Što se na jednoj strani pokvari prebije se s onim što se na drugoj strani poboljšalo.

[5] Const. 2 *de iure emphyteut.*, IV, 66; Nov. 7, cap. 3, § 2; Nov. 120, cap. 8.

[6] Const. 3 *de iure emphyt.*, IV, 66. Vidi § 85.

[7] Neki bez ikakva razloga tvrde da bi u ovom slučaju emfiteusa imala pripasti državi.

* DEGENKOLB, *Platzrecht und Miethe*, 1867; WAECHTER, *Superficiar-oder Platzrecht*, 1868.

Digitized by Google

tražiti u dozvolama, što ih je država podieljivala pojedinim gradjanima da grade na državnom zemljištu, te u postepenom razvoju grada Rima u zadnje doba republike, kad se svakim danom ćutila to veća potreba mnogobrojnih i prostranih stanova. Po svoj prilici ono nekoliko vlastnika, kojim je pripadalo cielo zemljište grada Rima (država, svećenički sborovi, bogati posebnici) podielili bi prometnicima dozvolu da uz plaćanje godišnje daće (*solarium*) grade na njihovu zemljištu one velike kuće zvane *insulae,* koje bi oni poslie drugim unajmivali. Tim prvim dozvolama nalazi se još trag u spomeniku, gdje je govora o gradjenju jedne kuće na državnom zemljištu, blizu stupa M. Aurelija.[1]

Nego se gradjevinsko pravo moglo na više načina steći: ili dobivši dozvolu da se može graditi na tudjemu ili kupivši samu gradjevinu (*superficies*) bez zemljišta, ili napokon uzevši u najam za mnogo vremena ili za uviek cielu kuću, pa i sam jedan sprat. Ni u prvom ni u drugom slučaju gradjevnik ne bi stekao vlastničtva sgrade, jer se držalo da je ono nerazdruživo od vlastničtva zemljšta.[2] Ali bi vlastnik priznao superficijsko pravo uz plaćanje stanovite daće (*solarium*[3]), samo što bi po civilnom pravu iz toga odnošaja nastalo samo obvezno pravo. Nego pretor na obranu toga prava podieli *interdictum de superficie* podoban interdiktu *uti possidetis,* a na koncu i *utilis in rem actio* (*in factum concepta*) po podobju vlastničke akcije,[4] koju ipak ne bi pripustio nego stoprv

---

[1] ZELL., 337. — ORELL., 39, *Corpus Inscr. Latin.,* VI, 344, br. 1585 — BRUNS, *Fontes,* str. 285. Tu piše u 5-10 vrsti: „.... Ei permissum sit aedificare pecunia sua, praestaturus solarium, sicut ceteri." Vidi i DIONYS., X, § 1 i 32.

[2] Fr. 2 *de superficie,* XLIII, 18: „Superficiarias aedes appellamus, quae in *conducto solo* positae sunt, quarum proprietas *et civili et naturali iure* eius est, cuius et solum."

[3] Fr. 15 *qui pot.,* XX, 4; fr. 2, § 17 *ne quid in loc. pub.,* XLIII, 8.

[4] Dig. 43, 18 *de superficieb.* Sr. fr. 3, § 7 *uti possid.,* XLIII, 17.

Digitized by Google

causa cognita [5] Od tad unapried superficijsko pravo bilo je smatrano stvarnim pravom, koje se moglo i otudjiti i ostaviti u nasljedstvo.

Poslie ovih povjestnih razmatranja lako nam je označiti pravi pojam gradjevinskoga prava: ono je stvarno pravo, što no se može otudjiti i ostaviti u nasljedstvo, koje nam daje podpuno neograničeno uživanje jednoga diela ili ciele površine tudje nepokretne stvari.

Prava i akcije gradjevnikove — Gradjevnik *(superficiarius)* ima pravo na podpuno uživanje sgrade;[6] on može prenieti svoje pravo na svoje nasljednike, bilo oporučne bilo zakonite; može ga ostaviti kome god u zapis; može razpoložiti njime djelom medju živim te ga otudjiti uz naknadu i bez naknade; može ga i založiti i podvrći drugim vezama, koje traju dok i superficijsko pravo.[7] Na obranu njegova prava pristoji mu *utilis rei vindicatio,* te *negatoria* i *confessoria in rem actio,* dotično publicijanska akcija;[8] na obranu posjeda svoga prava ima opet, osim rekuperatornih interdikata, *interdictum de superficiebus,* stvoren po podobju interdikta *uti possidetis.*[9]

---

[5] Fr. 1, § 3 *de superficieb.,* XLIII, 18. Osim akcije superficijar je imao i *exceptio superficiei (in factum)* protiv vlastnika koji bi htio preuzeti stvar (fr. 1, § 4 *de superficiebus,* XLIII, 18).

[6] On može razpolagati i samom suštinom stvari (bez ograničenjâ koja stežu emfiteutu), navlastito onda kad je sagradio zdanje vlastitom gradjom, ili je platio cienu, ili mu je gradjevina bila ostavljena u zapis ili darovana bez ikakva ograničenja (vidi WAECHTER-A, *Das Superficiar oder Platzrecht,* Leipzig 1868, te SERAFINI-EVU ocjenu u *Archivio Giuridico,* II, str. 417). Ipak i tad može biti podložen ograničenjima, koja potječu iz osobitih prilika i svojstava same stvari, na pr. kad je gradjevinsko pravo ograničeno na tleh jedne kuće ili na samu pivnicu; druga ograničenja mogu opet nastati na temelju ugovora (vidi *Archivio Giuridico,* II, str. 418).

[7] Fr. 1, §§ 6, 7 i 9 *de superf.,* XLIII, 18; fr. 10 *fam. herc.,* X, 2; fr. 16, § 2 *de pign. act.,* XIII, 7; fr. 13, § 3 *de pign.,* XX, 1; fr. 15 *qui pot.,* XX, 4.

[8] Fr. 1. §§ 3 i 6 *de superf.,* XLIII, 18; fr. 73-75 *de rei vind.,* VI, 1; fr. 12, § 3 *de public. in rem act.,* VI, 2 (vidi nazad § 85).

[9] Fr. 1, pr. § 1 i 2 *de superf.,* XLIII, uzp. sa fr. 3, § 7 *uti poss.,* XLIII, 17.

Digitized by Google

Dužnosti gradjevnikove. — Gradjevnik je dužan plaćati sve namete na površinu, te osim toga godišnju daću (*solarium, pensio*), ako je bila utanačena.[10]

Postanak gradjevinskog prava. — Gradjevinsko pravo postaje ugovorom, zapisom, darovštinom, odredjenjem sudbene vlasti i usukapijom.

Najvažniji način postanka je ugovor. Pravo se obično podjeljuje uz plaćanje stanovite godišnje daće, ali to baš nije neobhodno potrebito, jer se superficijsko pravo može nabaviti i kupovinskom pogodbom, pa kad je gradjevnik jednom platio kupovninu, nije više dužan da plaća nikakove godišnje daće.[11] Stvarno gradjevinsko pravo postaje samim ugovorom, te nije potrebita *quasi traditio.*[12]

Glede usukapije superficijskoga prava vriede iste primjetbe kao i glede emfiteuse.[13]

Prestanak gradjevinskog prava. — Gradjevinsko pravo prestaje s istih uzroka, s kojih i emfiteusa, samo što se ono ne može izgubiti svrgnućem za kazan. Ako se sgrada slučajno sruši, ili jê gradjevnik sasvim ili djelomično razvali, gradja će uviek njemu pripasti, samo ako nije bilo postavljeno kakovo ograničenje pravu što ga

---

[10] Fr. 74, *de rei vind.*, VI, 1; fr. 15 *qui pot.*, XX, 4; fr. 2, § 17 *ne quid in loco publ.*, XLIII, 8.

[11] Fr. 1, § 1 *de superf.*, XLIII, 18; fr. 32 *de iur. dot.*, XXIII, 3.

[12] Fr. 1, § 3 *de superficiebus,* gdje je rečeno da pretor podjeljuje *actio in rem ei, qui non ad modicum tempus superficiem conduxit.* Tome se ne protivi fr. 1, § 7 *de superf.*, XLIII, 18 (*„Sed et tradi posse intelligendum est, ut et legari et donari possit"*), jer, ne obziruć se na to da je ovdje govora o predaji već postavljena prava, one rieči nam samo vele da je predaja *moguća,* ali ne kažu da je neobhodno potrebita (vidi *Archivio Giuridico,* II, str. 419).

[13] Vidi nazad § 86, op. 6, te fr. 12, § 3 *de publ. in rem actione,* glede čega vriedi ono isto što se u spomenutoj op. 6 kaže o § 2 istoga fragmenta. Fr. 26 *de usurp.*, XLI, 3 kaže da nije moguće usukapijom steći *vlastničtvo* sgrade bez zemljišta, ali ne izključuje, da se može steći *superficijsko pravo* (vidi fr. 23 pr. *de usurp.*, XLI, 3).

Digitized by Google

on ima da slobodno razpolaže suštinom stvari, po gotovo pak ako je on sagradio zdanje vlastitom svojom gradjom.[14]

Gradjevinsko pravo je podobno emfiteusi: ali se poglavito u tome razlikuju, što se *superficies* ne proteže na zemljište nego samo na površinu:[15] što plaćanje godišnje daće nije bitan uslov obstanku gradjevinskog prava, dočim za emfiteusu jest; napokon što *superficies* ne prestaje sa svih onih uzroka s kojih prestaje emfiteusa. Od poslužjâ se pak ovo pravo u tome razlikuje, što su poslužja uviek postavljena na izključivu korist odredjene osobe ili odredjene zemlje, dočim je gradjevinsko pravo otudjivo djelima medju živim i prenosivo za slučaj smrti, te i osim toga *superficies* sadrži u sebi veća prava nego li poslužja.[16]

POGLAVJE V.

O ZALOŽNOM PRAVU.

§ 89.

O povjestnom razvoju založnog prava.*

Dok je založno pravo došlo do onoga oblika, kakvim nam se prikazuje u Justinijanovu pravu, doživjelo je raznih promjena, koje je vriedno pregledati. Tri razna oblika, pod kojim se ono pojavljuje u raznim dobama rimskoga prava, jesu *fiducia, pignus* i *hypotheca.*

---

[14] Const. 2, § 1 *de R. V.,* III, 32 (vidi nazad § 88, op. 6). Kad se sgrada sruši, gradjevnik je može iznova podići, ako se tako ugovorilo kod postavljanja gradjevine (vidi WAECHTER-A, op. cit., II, str. 22).

[15] Protivno mnienje zastupa SEGRÈ u bilježci uvrštenoj u *Fôro italiano,* XVI, 348 i sl., osobito 367-369.

[16] Vidi *Archivio Giuridico,* II, str. 417, i op. 1 pod istom.

* Najnovija radnja o povjestnom razvitku založnoga prava jest ASCOLI-JEVA, *Le origini dell'ipoteca e dell' interdetto Salviano,* Livorno 1887. Sr. SEGRÈ-OVU ocjenu u *Filangieri,* XIV, 36-51.

Digitized by Google

Fiducia. — Izprva, kad se htjelo stvarnim jemstvom obezbjediti prosti obvezni odnošaj, činilo se da je za to najprikladniji način, ako se mancipacijom ili *in iure* cesijom prenese na dužitelja predmet, koji je imao služiti jemstvom, te se dužitelj obveže da će remancipacijom povratiti isti predmet, čim dužnik namiri svoj dug. Taj ugovor (koji je i za druge svrhe služio, na priliku da se bolje obezbjedi *depositum*) zvaše se *fiducia, fiduciam contrahere:*[1] po tome se prozva *fiducia* i dotična pogodba i sam predmet koji se davao u zalog.[2] Dužitelj je dakle imao pravo da proda stvar, ako obveza nije bila izvršena,[3] te nije imao nikakove snage protivan uglavak *ut fiduciam sibi vendere non liceat.*[4] Dužniku je pak pristojala *actio fiduciae,* kojom je mogao zahtievati, pošto bi namirio dug, da mu se stvar remancipacijom natrag povrati, ako do tad nije bila prodana: ako li je pak bila prodana, da mu dužitelj izruči višak što mu je preko iznosa duga pretekao od kupovnine.[5] Nego je *actio fiduciae* gubila snagu i prije prodaje, u slučaju kad bi se došlo do *lex commissoria,* kad bi se naime utanačilo da će dužitelj, ne podmiri li dužnik za vremena obvezu, zadržati za sebe mancipanu stvar u ime naplate nepodmirena duga.[6] *Fiducia* je bila tvrdo jemstvo dužitelju, jer mu je

---

[1] GAI., II, 60, III, 201.

[2] PAUL., *Sentent.,* II, 13; ISIDOR., *Orig.,* XXV, 23. Na taj su se način mancipavala i djeca koja su bila pod otčinskom vlašću (Liv. II, 24), ali je taj običao bio prestao još u doba klasičnih pravoznanaca (PAUL., *Sentent.,* V, 1; const. 1 *de patrib. qui fil.* IV, 43; sr. Nov. 134, c. 7).

[3] On se je mogao namiriti i plodovima stvari, koja mu je bila dana u fiduciju. PAUL., *Sentent.,* II, 13, 2; const. 1 *de distr. pign.,* VIII, 28.

[4] PAUL., *Sentent.,* II, 13, 5; cfr. II, 5, 1, i fr. 4 *de pign. act.,* XIII, 7.

[5] PAUL., *Sentent.,* II, 13, 1.

[6] CICER. *pro Flacc.,* 21. Fragm. Vat. 9 Taj uglavak, koji je bio vrlo uobičajen, bje dokinut od Konstantina. Cod. Theod., III, 2. Cod. Just., VIII, 35. — O *usurieceptio fiduciae causa* vidi GAI., II, 59, 60 i sl. te nazad § 65.

Digitized by Google

davala kviritsko vlastničtvo založene stvari, te mu se nije trebalo bojati da će ga ijedan drugi vjerovnik preteći i oteti mu to jemstvo iz ruku; ali je zato bila težak teret dužniku, koji nije mogao više uživati stvar,[7] a uviek je morao prĕdati, da mu dužitelj pored sve *actio fiduciae* (koja je bila osobna tražba) ne otudji stvar,[8] dočim s druge strane *fiducia* nije služila nego samo za one stvari, koje su se mogle otudjiti mancipacijom ili *in iure* cesijom.[9]

Pignus. — Dočim bi fiducijom dužitelj stekao pravnu vlast nad podloženom stvarju, *pignus* mu nije davao nego samo faktičnu vlast nad njom. Dužitelj, kome bi dužnik dao kakvu stvar kao *pignus,* stekao bi nad njom samo posjed, a taj odnošaj ne bi nastao svetčanim činom, kao što je *mancipatio* ili *in iure cessio,* već prostom pogodbom *iuris gentium,* koja se sklapala predajom stvari te je radjala *actio pignoratitia. Pignus* dakle nije mogao nastati, nego kad se stalo štititi posjed, na kojem počiva jemstvo za dužitelja; a sva je prilika da su se posebnici u tome dobrovoljno poveli za sudbenim i pretorskim *pignus*-om.[10]

---

[7] Gledalo se doskočiti toj neprilici ostavljajuć dužniku stvar kao *precarium (Isidor., Orig. V,* 25, 17) ili u najam uz *locatio nummo uno* (GAI., II, 60).

[8] Kad se akcijom *fiduciae* tražio samo pretičak od kupovnine, tad akcija nije prelazila na dužnikove baštinike, nego samo ako je dužnik za života zametnuo pravdu *(Consult. vet. iurisc.,* VI, 8; PAUL., II, 17, 15). Ali ako bi zapravdani dužitelj izgubio parnicu, stigla bi ga infamija (Tab. Herac., XIII; CICER. *pro Roscio Com.* 6, *pro Caec.* 2; GAI., IV, 182).

[9] Godine 1867 bje odkriven u Španjolskoj na mjedenoj ploči nacrt jedne *mancipatio fiduciae causa,* valjda iz I.a vieka p. I. Sr. *Hermes, Zeitschrift für class. Philol.,* III B., 2 Heft. (1868); *Zeitschrift für Rechtsgeschichte,* IX, str. 117; *Revue de Législation ancienne,* I, str. 74; *Giornale di Giurispr. teor. prat.,* I, str. 68; *Corpus Inscipt. Lat.,* II, 600, b. 5042; BRUNS, *Fontes,* str. 251. Drugi primjer te *mancipatio fiduciae causa,* sadržan je u dvjema voštanim pločicama, koje su se našle u Pompejima 1887 god. Vidi SCIALOJA-U u *Bullettino dell' Istituto di diritto romano,* I, 205 i spisatelje tu spomenute. Zadnji trag fiduciji je sačuvan u const. 9 Cod. Theodos., XV, 14.

[10] Sr. napried § 92.

Digitized by Google

Ovakav zalog (*pignus*) bio je mnogo prostiji od fiducije, što se tiče načina i oblika kojim je nastajao, ali time nisu još bile odstranjene one neprilike koje gore spomenusmo, nego se dapače pojaviše nove, te je s toga *pignus* u nekim slučajevima bio još nepriličniji od fiducije.

Pokretne stvari dužnik doduše nije mogao otudjiti bez dužiteljeva privoljenja, ali za nepokretne je dužitelj imao slabo jemstvo, jer ih je mogao mancipati i onaj koji nije imao posjeda: osim toga dužniku bi se tim oduzela stvar i njezina upotreba.[11] Nadalje sve kad bi obje strane sklopile i *pactum de pignore distrahendo,* dužitelj svejedno ne bi imao nego sam posjed i mogućnost da usukapijom steče vlastničtvo, pa tako je trajalo sve dok nije bila uvedena *Publiciana in rem actio.* Napokom, dočim se *pignus* protezao i na inostrance i na pokrajinska dobra, s druge strane nije služio nego samo za tjelesne stvari. Sve te neprilike bješe uklonjene, kad se u rimskom pravu udomi tudjinska ustanova *hypotheca.*[12]

Hypotheca. — Ona pripada naprednijem vremenu, kad se bilo batalilo starinsko načelo da dobra ne odgovaraju za osobne obveze, te je bila porasla znamenitost duženju. Ona polazi naime sa stanovišta da dužnikova dobra mogu služiti kao jemstvo dužitelju uz prosti ugovor, a da ne treba da predju u njegovo vlastničtvo ili posjed: šta više, ta ista dobra, ostajuć u dužnikovim rukama, mogu služiti kao jemstvo i drugim dužiteljima. Prvi postanak ovoga pravnog odnošaja leži bez sumnje u zakupu poljskih dobara, gdje je trebalo pribaviti jemstvo najmodavcu da će zakupnik doista vršiti svoje dužnosti, a s druge strane se nije moglo oteti zakupniku iz ruku orudje potrebito za obradjivanje polja *(invecta et*

---

[11] I u ovom slučaju bi se stvar gdjekad ostavila u dužnikovim rukama kao *precarium* (sr. fr. 6, § 4 *de prec.*, XLIII, 26), ali ako bi jê dužnik otudjio, dužitelj nije imao nikakva interdikta proti nabavniku.

[12] Ona pripada atičkome pravu, a Rimljani se jamačno s njom upoznaše u zemljama grčkoga jezika. Sr. CICER., *Fam.*, XIII, 56.

Digitized by Google

illata).[13] U tu svrhu neki pretor, po imenu Salvij, uvede *interdictum adipiscendae possessionis,* koji se po njemu prozva *interdictum Salvianum* i po kojem je dužitelj bez posjeda imao isto pravo kao i založni dužitelj s posjedom.[14] Drugi jedan pretor, Servij, podieli davaocu u najam *in rem actio,*[15] kao da su mu *invecta et illata* bila predana fiducijom, pa ta akcija, po imenu pretora koji je uvede, prozva se *Serviana actio.*[16] Ne može se tačno ustanoviti kad je baš hipotekarni zalog bio protegnut na poljska dobra i na sve ostale obvezne odnošaje: nu to se zna da je *Serviana* doskora stekla veliku znamenitost pod imenom *quasi Serviana actio, Serviana utilis, hypothecaria actio.*[17]

Pošto se Servijanska akcija toliko razprostranila, *fiducia* i *pignus* izgubiše dakako svaku važnost, te više ne ostadoše u snazi nego *pactum hypothecae* i uza nj *contractus pigneraticius,* koji je takodjer radjao stvarnu hipotekarnu akciju.[18]

---

[13] Hipoteka je za taj slučaj uvedena u šestome vieku, jer ju već Katon spominje *De re rust.*, 146: „Quae in fundo illata erunt, pigneri sunto;“ 149: „Donicum pecuniam satis fecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri sunto.“

[14] GAI., IV, 147: „Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiscendae possessionis comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quasi pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.“ Sr. Dig. XLIII, 33 *de Salv. interd.;* Cod. VIII, 9, *de prec. et Salv., interd.* (vidi dalje § 96).

[15] Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette,* II, § 378, op. 2.

[16] § 7 Inst. *de act.*, IV, 6; fr. 1, § 1 i fr. 2 *de Salv. interd.*, XLIII, 33.

[17] § 7 Inst. *de act.*, IV, 6; fr. 13, § 1 *ad S. C. Vellei.*, XVI, 1. Const. 1 *de prec.*, VIII, 9. Zove se i *pignoraticia (in rem) actio,* na pr. u fr. 3 *ad exhib.*, X, 4; fr. 30, § 1 *de exc. rei iud.*. XLIV, 2 (vidi dalje § 96).

[18] § 7 Inst. *de act.,* IV, 6 (vidi dalje § 96). Zalog na korist države, *cautio praediis praedibusque, praediatura* koji se često spominje kao četvrta vrst stvarnoga jemstva, uz fiduciju, pignus i hipoteku, bio je valjda u najstarije doba *mancipatio* dobara uz *pactum fiduciae,* a kasnije prava hipoteka. Napram onome koji bi nabavio dobra podložena državi *(praediator)* bila je pripuštena *usureceptio ex praediatura* (vidi nazad § 65, op. 32).

Digitized by Google

§ 90.

O pojmu i o svojstvu založnog prava.

Iz ovog povjestnog priegleda ističe, da založno pravo, kakovim nam se prikazuje u posljednjem obliku u Justinijanovu pravu, jest stvarno pravo na tudjoj stvari, po kojem dužnik, koji je tom stvarju obezbjedjen, ima pravo da ju zaposjedne, da ju proda i da se naњezinom cienom, plati ako dužnik ne izvrši svoju obvezu.[1]

Založno se pravo razlikuje od svih ostalih *iura in re aliena* najviše time, što je ono vezano za obvezni odnošaj, te na neki način nije nego uzgredica ovoga.

Da valjano obstoji založno pravo hoće se dvoje: da obstoji dug, te da ima stvar vrstna da se dade u zalog.

Što se tiče obstanka duga *(obligatio)*, koji onim *ius in re aliena* ima biti obezbjedjen, opazit nam je najprije da ta obveza može biti civilna i naravna, sadašnja i buduća, čista i uvjetna, te može potjecati toli od onoga koji stvar daje u zalog koli od koga drugoga;[2] zatim da je

---

[1] Posjed založene stvari doduše nije potrebit, ali ga založno pravo ni ne isključuje. Red je odmah opaziti, da, dok bje uvedena hipoteka, rieči *hypotheca* i *pignus* stekoše isto značenje; ali baš jer su se razlikovale i razpoznavale po posjedu, zadržaše neki osobiti uži smisao. U početku je Rimljanima *pignus* bio zalog ponajviše pokretne stvari koja bi se dala dužitelju u posjed, a *hypotheca* naprotiv podlog stvari koja se ne bi predala dužitelju; § 7 Inst. *de act.*, IV, 6: „Inter pignus autem et hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest; nam de qua re inter creditorem et debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia est. Nam *pignoris* appellatione eam proprie rem contineri dicimus, *quae simul etiam traditur creditori* maxime si mobilis sit; at eam, *quae sine traditione nuda conventione tenetur*, proprie *hypothecae* appellatione contineri dicimus.“ Sr. fr. 9, § 2 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 5, § 1 *de pignor.*, XX, 1.

[2] Fr. 5 pr. *pign.*, XX, 1: „Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacunque obligatione..... sive pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione, et sive in praesenti contractu, sive

Digitized by Google

založno pravo tvrdo vezano za obvezu, prema kojoj nije nego uzgredno pravo.[3] Zato ako obveza visi o roku ili uvjetu, o njima visi i založno pravo,[4] a ako je ono postavljeno za obvezu koja će istom kasnije nastati, ne stupa ni ono na snagu prije postanka obveze.[5] Šta više, ako dug naraste, bud s dobitaka, bud s potrebitih trošaka oko stvari, bud sa sudbenih trošaka, zalog odgovara i za taj višak.[6]

§ 91.

O objektu založnog prava.

Objektom založnoga prava može biti svaka stvar u trgovini, koja ima kupovnu cienu ili se može otudjiti, pa bila pokretna ili nepokretna, zamjeniva ili nezamjeniva, potrošna ili nepotrošna.[1] Šta više, to se pravo može protezati ne samo na pojedine stvari, već i na skup stvarî, dapače i na cielu imovinu, a da niesu ni naznačene pojedine stvari koje ju sačinjavaju.

---

etiam praecedat: sed et futurae obligationis nomine dari possunt; sed et non solum solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte eius, et vel pro civili obligatione, vel honoraria, vel tantum naturali; sed et in conditionali obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit."

[3] Vidi dalje § 97, op. 11.

[4] Vidi op. 2 i § 97, op. 3.

[5] Fr. 13, § 5 *de pign.*, XX, 1. Vidi i § 94, op. 11.

[6] Glede dobitaka opazit je da su stranke mogle izrečito utanačiti da zalog neće odgovarati nego za samo glavno, ili za jedan dio glavnice, ili pak za svu dobit ili za jedan dio nje (fr. 8 pr. i § 5; fr. 11, § 3 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 13, § 6 *de pign.*, XX, 1; const. 6 *de pign.*, VIII, 14; fr. 5, § 1 *in quib. caus. pign.*, XX, 2). Ako li se pak dug umanji, zalog jemči uviek za ostatak (const. 6 *de distr. pign.*, VIII, 28; fr. 19 *de pign.*, XX, 1; fr. 85, § 6 *de V. O.*, XLV, 1). Založno je pravo osim toga *nerazdjelivo*, tako da, ako se prvobitni dug nasljedstvom razdieli u više dugova, zalog odgovara svedjer za svaki taj dug (fr. 8 § 2 *de pign. act.*, XIII, 7; const. 16 *de distr. pign.*, VIII, 28).

[1] Fr. 9, § 1 *de pign.*, XX, 1: „Quod emtionem venditionemque recipit, etiam pignerationem recipere potest."

Digitized by Google

Kad su založene pojedine, biva zasebno odredjene stvari, založno se pravo proteže i na sva njihova priložja, na priliku na naplovinu i na sgrade koje se podignu na podloženoj zemlji.[2] Plodovi se mogu i zasebice založiti kao buduće stvari, ali po pravilu se na njih proteže zalog glavne stvari, ako po čemu nisu već odvojeni i prisvojeni od koga drugoga, koji nije ni onaj koji je postavio zalog ni njegovi nasljednici.[3]

Kad se založi skup stvari, na primjer stado, zalog se redovito proteže na sve stvari sadržane u onome skupu, kao da su sve bile zasebice založene, te obuhvata osim toga sve ono što kasnije udje u skup, samo ako namjera ugovornika nije bila drugačija ili ako osobita narav skupa to ne prieči.[4]

Kad se založi ciela imovina, zalog obuhvata ne samo one stvari koje su tad u imovini, već i one koje

---

[2] Fr. 16 pr.; fr. 29, § 2 i fr. 35 *de pign.*, XX, 1; fr. 18, § 1 i fr. 21 *de pign. act.*, XIII, 7.

[3] Fr. 1, § 2; fr. 26, § 2; fr. 29, § 1 *de pign.*, XX, 1; const. 3 *in quib. caus. pign.*, VIII, 15 [14]. Naprotiv PAUL., *Sentent.*, II, 5, § 2. Vidi GLÜCK-OV *Komentar Pandektama* (tal. priev. pod upr. prof. SERAFINI-A i COGLIOLO-A), knj. XX, tit. I, § 1083 i ARNDTS-SERAFINI-A *Pandette*, II, § 368, op. 3.

[4] Ako se, na priliku, založi cielo stado, one glave što se nabave da se nadopuni broj i mlad koja se porodi od ženskih u stadu, sve spada pod onaj obći zalog (fr. 13 pr. *de pign.*, XX, 1: „Grege pignori obligato, quae postea nascuntur, tenentur, sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur." Sr. fr. 11, § 2 *qui pot.*, XX, 4; fr. 18, § 2 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 32 *de pign.*, XX, 1). Kad se otudje pojedine stvari koje sačinjavaju skup, može biti namjera ugovornika da priedju u kupčeve ruke proste od založnoga veza; ali ugovornici mogu i protivno utanačiti, izrečito ili muče, kao, na priliku, kad se kome podloži trgovačko skladište gdje se roba svaki čas mienja, jer sad se jedno proda sad drugo kupi, kako trgovina to sobom donosi: ako tko takovu *universitas* primi u zalog, pošto zna da se neprestano mienjaju stvari, koje ju sačinjavaju, uzimlje se da se njegovo pravo ne proteže nego na one stvari koje će biti u skladištu u onaj čas, kada zatraži ovrhu podloženih dobara (fr. 34 pr. *de pign.*, XX, 1).

Digitized by Google

kasnije u nju udju.[5] Založno pravo na stvarima u imovini ne prestaje time, što su te stvari prešle u ruke koga trećega, jer ono je stvarno pravo koje obuhvata stvar ma u čijim rukama bila.[6] Samo se neke stvari ne smatraju podvrgnutim zalogu ciele imovine, kao, na primjer, odiela zalagaočeva, orudje njegova zanata, pokućstvo i kućna sprav potrebita za svakidašnje življenje.[7] Podjednako se mogu osloboditi i robovi koji pripadaju založenoj imovini, osim ako su *iure pignoris specialiter obligati.*[8]

Napokon se smatraju vrstnim da budu zalogom i netjelesne stvari, t. j. prava, a osobito dugovi, emfiteutsko i gradjevinsko pravo, vršenje prava uživanja i stanovanja[9], te i samo založno pravo *(pignus pignori datum).*[10]

§ 92.

O postanku založnog prava.

Založno se pravo može postaviti ili pravnim poslom, ili neposrednim zakonskim odredjenjem, ili odredjenjem sudbene vlasti.

PRAVNIM POSLOM. — Dužitelju se može ostaviti založno pravo razpoloženjem posljednje volje (t. zv. oporučni zalog).[1] U tom se slučaju pravo stječe u onaj čas *quando dies legati venit,* dakako ako u taj čas postoji glavna obveza i vrstna stvar.

---

[5] Const. 9 *quae res pign.*, VIII, 17 [16]; fr. 15, § 1; fr. 32 i 34, § 2 *de pign.*, XX, 1. Vidi ipak op. 7 i 8.

[6] Const. 6, § 2; const. 8, § 4 [5] *de sec. nupt.*, V, 9; const. 1 *de conv. fisci deb.*, X, 2; const. 17 *de distr. pign.*, VIII, 28 [27]; fr. 47 pr. *de iure fisci,* XLIX, 14.

[7] Fr. 6, 7, 8 i 9 pr. *de pign.*, XX, 1; const. 1 *quae res pign.*, VIII, 17.

[8] Const. 2 i 3 const. *de servo pign. dato manum.*, VII, 8.

[9] Zemljištna poslužja i osobno poslužje upotrebe ne mogu se nikako založiti, dapače ne može ni njihovo vršenje, jer je i ono neotudjivo (vidi nazad § 78 te § 80, osobito op. 34 i sl.).

[10] Vidi napried § 95.

[1] Fr. 26 pr. *de pign. act.*, XIII, 7; const. 1 *comm. de legat.*, VI, 43.

Digitized by Google

Založno se pravo može nadalje postaviti prostim ugovorom, bez ikakove svetčanosti i bez predaje (*pactum hypothecae*).[2] Predaja, ako se dogodi, služi samo u toliko tvrdjim jemstvom dužitelju, u koliko on time dolazi do posjeda založene stvari; ali po pravu založni dužitelj, kome je bio predan posjed stvari, na istome je kao i hipotekarni dužitelj.[3]

Za postanak valjana založnog prava svakako je nuždno da se stvar nalazi u imovini zalagaočevoj (*in bonis*) te da je zalagalac vlastan da je otudji.[4] Zato, po pravilu, samo onaj čija je stvar može ju valjano založiti.[5] Ali ako vlastnik izrečito ili muče pristane, ili potvrdi zalog što ga je drugi postavio na njegovu stvar, zalog je takodjer valjan; to isto vriedi kad nevlastnik založi tudju stvar, pa se izrečito ili muče podveže da će joj steći vlastničtvo, samo što u ovom slučaju založno pravo staje na snagu istom onda kad nevlastnik steče vlastničtvo stvari.[6] Ako li je pak založio tudju stvar kao da je njegovo vlastita, pa poslie joj postane vlastnikom, založno prava time ne nastaje, već dužitelju pristoji prigovor protiv dužnika i njegovih nasljednika, a ako je nezlomisleno radio takodjer i *actio utilis*.[7] To isto vriedi, kad vlastnik

---

[2] Fr. 1 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 4 i 34, § 1 *de pign.*, XX, 1. Može se i muče privoliti (fr. 20, loc. cit.) dapače se ugovor može sklopiti i medju odsutnima (fr. 23, § 1, loc. cit.: „Pignoris obligatio etiam inter absentes consistit, quoniam absens recte contractu obligatur").

[3] Fr. 5, § 1 *de pign.*, XX, 1: „Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt." Vidi što kažu Inst. gore pod § 90 u op. 1. (O založnoj pogodbi govorit ćemo u poglavlju *O stvarnim pogodbama*, u III dielu ove knjige, § 133).

[4] Fr. 23 *de prob.*, XXII, 3; pr. i § 2 Inst. *quib. al. lic.*, II, 8; fr. 1 pr. *quae res. pign.*, XX, 2.

[5] Const. 6 *si aliena res. pign.*, VIII, 16.

[6] Fr. 16, § 7 *de pign.*, XX, 1: „Aliena res utiliter potest obligari sub conditione, *si debitoris facta fuerit*." Sr. fr. 1 pr. i fr. 15, § 1, *eod.*; fr. 3, § 1; fr. 7, § 1 *qui pot.*, XX, 4.

[7] Const. 5 *si al. res*, VIII, 15 [16]: „Quum res, quae necdum in bonis debitoris est, pignori data ab eo postea in bonis eius esse incipiat, ordinariam quidem actionem super pignore non competere,

Digitized by Google

založene stvari postane baštinikom onoga, koji ju je nevlastnikom založio.[8] Napokon zalog, što ga postavi nezlomislen posjednik, daje dužitelju pravo na hipotekarnu akciju primjerenu publicijanskoj, koja pristoji zalagaocu.[9]

Založno se pravo može napokon ugovorom postaviti, i kada tko na drugoga prenese vlastničtvo a sebi pridrži zalog na otudjenoj stvari.[10]

ZAKONSKIM NAREDJENJEM. — U nekim slučajevima zakon dozvoljava dužitelju založno pravo, a da ni ne treba da ga on zaište. Rimljani su tad govorili da je zalog muče postavljen (*pignora tacite contracta*), a dan danas se takav zalog zove *zakonskim zalogom.*[11] Ako su takovu zalogu objektom pojedine stvari, tad se zove posebni zakonski zalog; ako li je pak založena ciela imovina dužnikova, sadašnja i buduća, tad imamo obći zakonski zalog.

---

manifestum est, sed tamen aequitatem facere, ut facile utilis persecutio exemplo pigneratitiae detur." Fr. 1 pr. *de pign.*, XX, 1: „In speciem autem alienae rei collata conventione, si non fuit ei, qui pignus dabat, debita, postea debitori dominio quaesito, difficilius creditori, qui non ignoravit alienum, utilis actio datur, sed facilior erit possidenti retentio." Sr. fr. 9, § 3 *eod.*, i nazad str. 210.

[8] Fr. 22 *de pign.*, XX, 1 (MODESTINUS): „Si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres extitero, ex postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pigneratitia dabitur creditori." Protivno mnienje PAULOVO (fr. 41 *de pign. act.*, XIII, 7) zabacuje većina tumačitelja (vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 371, op. 1, str. 475-477).

[9] Fr. 18 *de pign.*, XX, 1: „Si ab eo, qui Publiciana uti potuit, quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Servianam Praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam." Sr. fr. 21, § 1 *eod.* i fr. 14 *qui pot.*, XX, 4 uzp. s fr. 49 *de V. S.*, L. 16.

[10] Fr. 1, § 4; fr. 2 *de reb. eor.*, XXVII, 9.

[11] Govorilo se da su ti zalozi *tacite* sklopljeni, jer nisu zavisili od izrečitog dogovora stranaka, a kadkad su počivali na vjerovjetnom hotjenju stranaka (fr. 3 i 4 pr.; fr. 6 i 7 pr. *in quib. caus. pign.*, XX, 2; const. 3 i 7 *in quib. caus. pignus tacite contrahitur*, VIII, 15); zovu se pak zakonski zalozi, jer nastaju na temelju zakona u isti čas kad i obveza.

Digitized by Google

Posebni zakonski zalog. — Zakon daje dužitelju posebni zalog u ovim slučajevima: najmodavcu gradskog zemljišta ili gradilišta založene su sve stvari što ih uzimalac u najam trajno unese (*invecta et illata*);[12] najmodavcu poljskog zemljišta plodovi pobrani od zakupnika ili od prezakupnika;[13] dobavljaču novaca za pregradjenje kakve sgrade ta ista sgrada;[14] štićeniku ono što je kupljeno njegovim novcem, ili u njegovo ime;[15] napokon legatarima i singularnim fideikomisarima ona dobra, što ih je obterećenik stekao kao nasljednik oporučiteljev.[16]

Obći zakonski zalog. — Zakon daje dužitelju obći zalog na cielu dužnikovu imovinu u ovim slučajevima: državi za sve njezine dugove, izim globa;[17] štićenicima, maloljetnima i ludjacima na dobra štitnika i staratelja;[18] djeci, kojoj otac upravlja imovinom, na sve otčevo stanje, a to da se obezbjedi ono što su djeca stekla od majke ili od majčinih roditelja;[19] isto tako djeci iz prvoga braka na dobra roditelja dvoženje da se obezbjede *lucra nuptialia*;[20] nadalje ženi na muževljevo imanje za dugove, što potječu iz viena,[21] iz upravljanja izvanvienskih dobara povjerena mužu,[22] te iz *donatio propter nuptias*;[23]

---

[12] Fr. 32 *de pign.*, XX, 1; fr. 2, 3, 4, 6 i 7, § 1 *in quib. caus. pign.*, XX, 2. Pod ovaj zalog spadaju i prezakupnikove stvari (fr. 5 pr. *in quib. caus. pign.*, XX, 2; fr. 11, § 5 *de pign. act.*, XIII, 7.

[13] Fr. 24, § 1, loc. cit., XIX, 2; fr. 7, pr. *in quib. caus. pign.*, XX, 2.

[14] Fr. 1 *in quib. caus. pign.*, XX, 2.

[15] Fr. 7 pr. *qui pot.*, XX, 4; const. 6 *de serv. pign. d.*, VII, 8; uzp. const. 17 *de pign.*, VIII, 13 [14] i GLÜCK-OV *Komentar Pandektama*, knj. XX, t. 2, § 1087 *b*.

[16] Const. 1 i 2 Cod. *comm. de leg.*, VI, 43; Nov. 108, cap. 2.

[17] Fr. 17, 37 i 46, § 3 *de iure fisci*, XLIX, 14; const. un. *de poen. fisc.*, X, 7.

[18] Const. 20 *de adm. tut.*, V, 37; const. 7, § 5 i 6 *de cura fur.*, V, 70.

[19] Const. 6, § 2 i 4 *de bon. quae lib.*, VI, 61; const. 8, § 5 [4] *de sec. nupt.*, V, 9.

[20] Const. 6, § 2; const. 8, § 4 [3] *de sec. nupt.*, V, 9; Nov. 98, c. 1.

[21] Const. 30 *de iur. dot.*, V, 12; const. un., § 1 *de rei ux. act.*, V, 13.

[22] Const. 11 *de pact. conv.*, V, 14.

[23] Const. 12, § 2 *qui pot.*, VIII, 18 [17]; Nov. 109, cap. 1.

Digitized by Google

mužu na dobra onoga koji mu je obećao vieno;[24] onome koji ima pravo da obudovljenom suprugu odnese zapis, koji mu je bio ostavljen pod uvjetom da ne smie sklopiti drugi brak, na dobra ovoga posljednjega ako prekrši taj uvjet;[25] crkvama na imanje njihovih emfiteuta za dugove koji potječu iz kvara nanešena emfiteutskome dobru.[26]

ODREDJENJEM SUDBENE VLASTI. — Sudac može na tri načina postaviti zalog, naime prisudjenjem, izvršenjem osude i uvedenjem u posjed. U diobenoj parnici, na primjer, on može osuditi jednoga dionika da drugome nešto dade ili učini, pa može ovome dati založno pravo na stvar onome prisudjenu. Kad se pak ima izvršiti osuda, činovnik uzme *ex officio* u posjed neke stvari što no pripadaju dužniku koji je izgubio parnicu, te ih nakon dva mjeseca proda na dražbi i na taj način podmiri dužitelja *(pignus in causa iudicati captum)*.[27] Time je dužniku oteta oblast da ikako razpolaže stvarju, ali dužitelju zato ipak ne pristoji pravo da on sam proda stvar.[28] Napokon nastaje založno pravo, kad činovnik koga uvede u posjed pojedine stvari ili ciele imovine (*pignus praetorium*).[29] Ali ovo

---

[24] Const. un., § 1 *de rei ux. act.*, V, 13.

[25] Nov. 22, cap 44, § 2, 3 i 9.

[26] Nov. 7, cap. 3 § 2.

[27] Fr. 15, § 2; fr. 31 *de re iud.*, XLII, 1. Rekbi da je to ovršno sredstvo uveo Antonin Pij: „His, qui fatebuntur debere aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur: eorum, qui intra diem vel ab initio datum vel ex ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capi eaque, si intra duos menses non solverint, vendantur; si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant."

[28] Const. 2 *si in causa iud.*, VIII, 22 [23]: „Quum in causa iudicati aliqua res pignori capitur, per officium eius, qui ita decrevit, venumdari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulavit" (fr. 50; fr. 74, § 1 *de evict.*, XXI, 2).

[29] Fr. 26 pr. *de pigner. act.*, XIII, 7: „Non est mirum, si ex quacunque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, quum testamento quoque pignus constitui posse Imperator noster cum patre saepissime rescripsit" (fr. 3, § 1 *de reb. eor.*, XXVII, 9).

Digitized by Google

uvedenje treba da je navlaš za to obavljeno, da uvedenome priskrbi jemstvo da će biti izvršeno koje njegovo pravo, zatim da je *missus in possessionem* doista stekao posjed. Tad je on štićen u posjedu,[30] a vlastnik više ne može razpolagati stvarju.[31] *Missus* ipak ne može prodati stvar, nego samo kad je *missio rei servandae causa,* i to ako je dužnik bio već osudjen ili se ima smatrati takovim.[32] U osobitom slučaju kad je *missio legatorum servandorum causa,* kad je naime posjed dozvoljen zapisovniku zato što baštinik odvlači izvršenje zapisa, tad založno pravo daje legatarima i fideikomisarima oblast da pobiru plodove založene stvari.[33]

§ 93.

O posljedicama založnoga prava.

Prava koja ostaju dužniku (zalagaocu). — Kako ćemo napried viditi, založnome dužitelju pristoji stvarna akcija, kojom se može domoći posjeda založene stvari, te ju prodati i kupovninom se naplatiti. Kad se stvar proda, dužnik dakako izgubi vlastničtvo stvari; ali vlastničko mu pravo ostaje, dokle god se ne dogodi prodaja, pa

---

[30] Po pravu prije Justinijana onaj, koji je bio povriedjen u posjedu, imao je samo osobnu akciju (fr. 1 pr.; fr. 4 pr., §§ 2 i 4 *ne vis fiat ei*, XLIII, 4; fr. 15, § 36 *de damno inf.*, XXXIX, 2). Justinijan mu poda *actio in rem* protiv svakoga posjednika (const. 2 *de praet. pign.*, VIII, 22 [23]).

[31] Const. 3 *ut in posses. leg.*, VI, 54; const. 2 *qui pot.*, VIII, 18.

[32] Const. 1 *si in causa iud.*, VIII, 22 [23].

[33] Fr. 5, §§ 16 i 21 *ut in poss*, XXXVI, 4. — Drugi slučajevi kad se dogadja *missio in possessionem* jesu *legatorum servandorum causa*, kad se baštiniku neće položiti propisanu jemčevinu, *damni infecti nomine* i *ventris nomine* (fr. 1 *quib. ex caus.*, XLII, 4). — Nego ovaj treći način postavljanja zaloga po činovnikovom odredjenju zapravo ni ne spada ovamo, jer njime se doduše obezbjedjuje pravo dužiteljevo, ali ne sadrži sve oblasti koje nam daje pravilan zalog. Tako se, na pr., čita u istom fr. 5, § 21 *ut in poss.*, XXXVI, 4; „sed *pignora* quidem quis et distrahere potest, hic autem *frui tantum* ei constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam."

Digitized by Google

s toga je vlastan da dotle založenu stvar posjeduje, da ju upotrebljava i se njom služi Samo kod *pignus-a* u užem smislu posjed *ad interdicta* prelazi, kao nuždno jemstvo, na založnog dužitelja, ali dužniku ostaju svedjer koristi što ih sobom donosi usukapija.[1] Dužnik nadalje može obteretiti stvar poslužjima i podlozima, samo ako time ne štetuju dužitelji, kojim pristoji založno pravo.[2] Šta više, dužnik može i otudjiti založenu stvar,[3] samo ako nije pokretna stvar koja je podložna posebnom zalogu, jer u tom slučaju prodaja bez znanja ili proti volji dužiteljevoj smatrana je kradjom, pošto otežčava upotrebu hipotekarne akcije, buduć dužitelj može i ne znati, u čije je ruke prešla dotična pokretna stvar.[4] Nego se dužnik može i odreći prava otudjiti stvar.[5]

Dužnik gdjekad dozvoljava dužitelju da upotrebljava založenu stvar i da joj uživa plodove. Takav se ugovor zove *antichresis,* te je uviek dopušten, samo ako se pod njim ne krije lihvarski zajam.[6] *Antichresis* dapače nastaje i bez izrečita dogovora, kad se dade u zalog plodonosna stvar kao jemstvo za dug bez dobiti. U ovom slučaju dužitelj ima pravo da pobire za se plodove do iznosa zakonite dobiti na uzajmljenu glavnicu, a što pretiče od plodova, to ima staviti na račun glavnice ili vratiti zalagaocu.[7]

Ako se založenoj stvari dogodi slučajan kvar, ide svedjer na štetu dužnikovu, tako da, ako se stvar izgubi,

---

[1] Vidi nazad § 51, str. 182 i op. 7.

[2] Fr. 40 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 7 § 2 *de dist. pign.*, XX, 5.

[3] Ne treba ni spominjati da, ako je dužnik prodao založenu stvar bez dužiteljeve privolje, ona prelazi na kupca s teretom zaloga (const. 12 *de distract. pign.*, VIII, 27 [28]; const. 10 *de remiss. pign.*, VIII, 25 [26]; const. 15 *de pign.*, VIII, 14.

[4] § 14 Inst. *de obl. quae ex del.*, IV, 1; fr. 22 pr. *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 19, § 6 i fr. 66 pr. *de furt.*, XLVII, 2.

[5] Fr. 7, § 2 *de distr. pign.*, XX, 5.

[6] Const. 14 i 17 *de usur.*, IV, 32; fr. 33 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 11, § 1 *de pign.*, XX, 1.

[7] Fr. 8 *in quib. caus. pign.*, XX, 2; const. 1, 2, 3 i 12 *de pign. act.*, IV, 24. Vidi RINALDI-A u *Archivio Giuridico*, XXI, 228.

Digitized by Google

obveza ipak ne prestaje. Ali dužniku ide i sva korist, ako založenoj stvari kako god naraste ciena.[8]

Prava koja pristoje dužitelju. — Izuzevši slučaj, kad dužnik ustupi dužitelju posjed stvari (*pignus* u užem smislu), založnom dužitelju ne pristoji nikad ni posjed ni držanje stvari; ali ako je dug dozreo, a nije bio podmiren, on može sebi pribaviti posjed akcijom, koja potječe iz njegova stvarnoga prava. Pa, bilo da je još iz početka imao posjed, bilo da je došao do njega stoprv hipotekarnom akcijom, nikako nije dužan da povrati stvar zalagaocu, dokle god ovaj podpuno ne podmiri svoj dug. Šta više, ima osobito jedno naredjenje, po kojem je dužitelj vlastan da pridrži stvar i poslie podmirenja obezbjedjenoga duga, ako mu je dužnik još koju svotu dužan, koja na taj način nije bila obezbjedjena.[9]

Najvažnije pravo dužiteljevo je to, da može prodati založenu stvar te se naplatiti kupovninom.[10] Pravo prodati stvar *(ius distrahendi)* tako je bitno kod zaloga, da ga dužitelj ne bi izgubio ni onda, kad bi ga se naročitim ugovorom odrekao *(pactum ne pignus distrahatur).* Takav bi ugovor vriedio samo u toliko, što bi dužitelj bio obvezan da, prije nego li proda stvar, tri puta zasebice pozove dužnika da podmiri dug, dočim je inače dosta jedan jedini platežni nalog.[11] Na isti način je zabranjeno dužitelju, da na podmiru duga zadrži za sebe založenu stvar. Takav ugovor, koji u staro doba bijaše dozvoljen, zvaše se *lex commissoria,* jer po njemu je zalagalac bivao lišen svoga prava (*commissum*); ali bje zabranjen od Konstantina, jer je dužnik time preko načina štetovao, kad je založena stvar imala mnogo veću vriednost nego li dug, koji je njome bio obezbjedjen.[12] Ali se stranke mogu pogoditi da će dužitelj pridržati stvar na račun duga, na temelju

---

[8] Fr. 21, § 2 *de pign.,* XX, 1; const. 9 *de pign. act.,* IV, 24.

[9] Const. un. *etiam ob chirogr.,* VIII, 27 [26].

[10] Const. 1 i 2 *debit. vend. pign. imp. non posse,* VIII, 28 [29]; const 2, 3, 4 i 8 *de distr. pign.,* VIII, 27 [28].

[11] Fr. 4 i 5 *de pign. act.,* XIII, 7.

[12] Const. 3 *de pact. pign.,* VIII, 35 [34].

Digitized by Google

procjene, kojom će se ustanoviti vriednost stvari u onaj čas, kad dug bude dozreo.[13]

Dužitelj može prodati stvar, jedino ako je dug već dozreo, a nije bio podmiren.[14] Glede roka i načina prodaje vriedi ono što su stranke medju sobom uglavile. Ako se nije protivno utanačilo, dužitelj je vlastan da sam proda stvar bez sudčeve dozvole,[15] ali samo ako su prošle dvie godine, odkad je bez uspjeha naložio dužniku da mu plati dug te postigao protiv njega osudnu presudu.[16] Kad dužitelj prodaje stvar, treba da radi u dobroj vjeri, te da ne gleda samo svoju korist nego i dužnikovu, jer on je dužniku odgovoran za svaku štetu, koja mu je njegovom krivnjom nanešena.[17] Na temelju svoga založnog prava dužitelj prenosi na kupca vlastničtvo stvari koju mu prodaje i koja je prije pripadala zalagaocu;[18] to je vlastničtvo sad prosto od svakog poznijeg zaloga, kojim je stvar bila obterećena poslie onog zaloga, s kojega se dogodila prodaja.[19] Prodajom založene stvari prestaje založno pravo dužiteljevo, a zalagalac gubi vlastničtvo stvari. Dužitelj se naplaćuje prodajnom cienom: ako se njom ne može podmiriti cieli dug, založno pravo svejedno prestaje, a ostaje samo osobna obveza dužni-

---

[13] Fr. 16, § 9 *de pign.*, XX, 1; const 13 *de pign.*, VIII, 14 [13].

[14] Fr. 4 *de distr. pign.*, XX, 5; const. 6, 7, 8 i 14 *de distract. pign.*, VIII, 28 [27]; fr. 5, § 1 *quib. mod. pign.*, XX, 6.

[15] Const. 4 i 9 *de distr. pign.*, VIII, 28 [27]. Državni podlog i sudbeni zalog imaju se prodati na javnoj dražbi (const. 16 *de resc. vend.*, IV, 44; const. 2 *si in causa iud.*, VIII, 23 [22]).

[16] Const. 3, § 1 *de iur. dom. impetr.*, VIII, 34 [33].

[17] Const. 4 i 9 *de distr. pign.*, VIII, 28 [27]; fr. 13, § 1; fr. 14 i 22, § 4 *de pign. act.*, XIII, 7; const. 4 *si vend. pign.*, VIII, 30 [29].

[18] Fr. 4 *de pign. act.*, XIII, 7; const. 15 *de distr. pign.*, VIII, 28 [27]. Ako zalagalac nije bio vlastnik založene stvari, dužitelj prenosi na kupca posjed *ad usucapionem*. Ako je radi toga kupcu stvar bila od drugoga preuzeta, on može postupati proti onome koji je stvar bio založio, ali ne proti voditelju ovrhe. On može zapodjenuti proti dužiteljima *condictio indebiti* te njome iskati da mu povrate kupovnu cienu, što im je platio.

[19] Const. 1 *si ant. cred.*, VIII, 20 [19]; const. 6 i 7 *de obl. et act.*, IV, 10; fr. 3 pr. *de distr. pign.*, XX, 5.

Digitized by Google

kova.[20] Ako li je pak ciena veća nego li dug, pretičak se ima vratiti zalagaocu, ili izručiti ostalim založnim dužiteljima, po redu koji ih ide.[21]

Ako se stvari ne nadje kupca, dužitelj, pošto je po drugi put predao dužniku platežni nalog, ima pravo da se obrati k vladaru, koji će mu prisuditi založenu stvar po sudbenoj procjeni; ali tad je dužnik vlastan da kroz dvie godine preuzme stvar, povrativši dužitelju ono što ga je stvar po procjeni zapala.[22]

§ 94.

O obstanku i sukobu više založnih prava na istoj stvari.

Kad na istoj stvari ima više založnih prava, tad može biti da je stvar u isto vrieme podložna svim dužiteljima samokupno,[1] ili pak da svakome zalogu odgovara pomišljen dio stvar, bud izrečito odredjen, kao na pr. polovica, trećina, bud ustanovljen prema iznosu duga.[2] A može i to biti, da svaki zalog obuhvaća cielu stvar, svu njezimu vriednost. Tada, dokle god sbroj svih dugova ne previšuje vriednost stvari, nema sukoba medju dužiteljima. Alí dok se protivno dogodi, te stvar više ne dotječe da se njezinom prodajnom cienom svi dugovi namire, nastaje sukob medju raznim dužiteljima, te je s toga vriedno vidjeti, čije li je pravo u tom slučaju prešnije, kojim li se redom tada dužitelji naplaćuju. Ako li nema razloga da se jednome dugu prizna prvenstvo mimo o-

---

[20] Fr. 9, § 1 *de distr. pign.*, XX, 5; const. 3 *h. t.*, VIII, 28 [27].

[21] Fr. 24, § 2 i fr. 42 *de pign. act.*, XIII. 7; fr. 12, § 5 *qui pot.*, XX, 4.

[22] Const. 3 *de iur. dom. impet.*, VIII, 34 [33]; fr. 63, § 4 *de acq. rer. dom.*, XLI, 1 (vidi nazad § 64 i pod njim op. 2).

[1] Ali treba da stranke izrečito utanače, da će stvar bit svim dužiteljima *samokupno* podložna: jer inače se uzimlje da svakome jemči jedan dio stvari. Fr. 10 *de pign.*, XX, 1: „Si debitor res suas duobus *simul* pignori obligaverit, ita ut utrique *in solidum* obligatae essent, singuli in solidum adversus extraneos Serviana utentur."

[2] Fr. 20, 1 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 10 i 16, § 8 *de pign.*, XX, 1.

Digitized by Google

stale, tad je najbolje onome dužitelju koji drži stvar u svome posjedu (*melior est conditio possidentis*),[3] samo ako dužitelji nisu vezani uzdružnim odnošajem ili ako nisu dužni da u tom slučaju razdiele medju se cienu stvari.[4]

Kada je pak različit red raznih založnih prava, pozniji dužitelj ne može iskati da se naplati vriednošću založene stvari, dokle god nije namiren ili uklonjen stariji dužitelj.[5] Zato ako stariji dužitelj proda založenu stvar, pozniji dužitelj može jedino tražiti što onome pretiče,[6] a ako on sam proda stvar, prodaja je na neki način bezuspješna, jer ju stariji dužitelj svojom stvarnom akcijom može učiniti ništavom.[7] Nego je poznijem dužitelju svedjer prosto da stupi na mjesto starijeg dužitelja, podmirivši najprije ujegov dug (*ius offerendi*).[8]

Prednost založnih prava ovisi o vremenu kad su nastala, o javnosti izprave, te o povlasticama koje pristoje nekim vrstima dugova.

Prednost vremena. — Kad ima više založnih prava na istoj stvari, ono je obično najpreče koje je prvo nastalo: prednost se dakle ravna po vremenu postanka do-

---

[3] Fr. 10 pr. *de pign.*, XX, 1; fr. 14 *qui pot.*, XX, 4.

[4] Na primjer ako je za dužiteljem ostalo više baštinika (const. 1 *si unus ex plur.*, VIII, 31 [32]).

[5] Fr. 15, § 2 *de pign.*, XX, 1; const 1 *qui pot.*, VIII, 18 [17].

[6] Fr. 12, § 5 *qui pot.*, XX, 4; const. 8 *qui pot.*, VIII, 18 [17]; „Diversis temporibus eadem re duobus iure pignoris obligata, eum „qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiorem haberi, „certi ac manifesti iuris est, nec alias secundum distrahendi pote„statem huius pignoris consequi, nisi superiori creditori debita „fuerit soluta quantitas." Pravo poznijega dužitelja zato nije podnipošto podpuno, niti, kao što bi neki htjeli, vezano za uvjet: ono je jedino stegnuto prešnijim pravo starijega dužitelja.

[7] Fr. 1 *de distr. pign.*, XX, 5; uzp. fr. 24, § 2 i fr. 35 *de evict.*, XXI, 2.

[8] Fr. 12, §§ 6 i 9; fr. 16 i 20 *qui pot.*, XX, 4; fr. 3 *quae res pign.*, XX, 3; const. 4 *de his qui in prior. cred. loc. succ.*, VIII, 19 [18]. Vidi dalje § 95 i pod njim op. 1.

Digitized by Google

tičnoga prava (*prior tempore, potior iure*).[9] Ovdje je opaziti da za neka prava prednost počimlje još prije nego li ta prava stanu na snagu. Tako se, na primjer, založnome pravu, koje je vezano za rok ili uvjet, prednost računa već od časa postanka toga prava: isto tako i založnome pravu, kojim je obezbjedjena obveza ovisna o roku ili uvjetu.[10] Naprotiv, ako je založnim pravom obezbjedjena buduća obveza, prednost se počimlje računati stoprv kad obveza nastane, a to s toga, što založno pravo ne može obstojati, ako u isto vrieme ne postoji i obveza.[11] Prednosti prava ne smeta ni najmanje, ako se objekat zaloga još ne nalazi u imovini zalagateljevoj ili ako vlastničko pravo zalagatelja ima kakav nedostatak, jer u jednom i u drugom slučaju prednost se počimlje računati od časa postavljenja založnog prava:[12] to isto vriedi kad se založe buduće stvari,[13] pa i kod općega zaloga ciele imovine koji se proteže i na buduće stečevine. Ova načela ne vriede samo za ugovorni zalog, već i za one zaloge, koji nastaju odredjenjem posljednje volje ili odredjenjem sudbene vlasti. Onim se prednost računa od časa smrti ostavnikove, a ovim potonjim od časa kad je izašla diobena presuda, ili kad je stvar bila dana u zalog, ili od časa uvedenja u posjed.

---

[9] Const. 4 *qui pot.*, VIII, 18 [17]: „sicut prior es tempore, ita prior es iure." Sr. const. 2 eod. tit.; fr. 1 pr.; fr. 12 pr. i § 10 *qui. pot.*, XX, 4; Računajuć vrieme dan se uzimlje kao nerazdjeliva cjelina (fr. 16, § 8 *qui pot.*, X, 4; fr. 8 *de feriis*, II, 12).

[10] Fr. 12, § 2 *qui pot.*, XX, 4; fr. 9, pr., § 1, 2; fr. 11, § 1 i fr. 18 eod. Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 384, op. 6 i 7.

[11] Fr. 11 pr. i § 1 *qui pot.*, XX, 4; fr. 4 *quae res pign.*, XX, 3. Ovo je pitanje vrlo prieporno. Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 384 i WINDSCHEID-A, *Pandekten*, § 242.

[12] U ostalom se ne može pojmiti založno pravo bez objekta (fr. 11, § 2 *qui pot.*, XX, 4). Vidi dalje § 97, op. 5.

[13] Fr. 11, §§ 3-4 *qui pot.*, XX, 4.

Digitized by Google

I zakonski zalog počimlje kad i razlog, na kojem se osniva, bez obzira na postanak obveze, koja se njime ima obezbjediti.[14]

Javnost izprave. — Konstitucijom cara Leona godine 469[15] bje odredjeno da svako založno pravo, postavljeno javnom izpravom ili privatnom izpravom podpisanom od trojice dostojnih svjedoka, mora imati prednost naprama zalozima nastalim na temelju prostog privatnog pisma.

Povlastice. — Zakon daje prednost nekim vrstima zaloga, i to ovim redom: 1° založnome pravu države glede neizplaćenih poreza;[16] 2° založnome pravu udate žene glede vienskih dugova;[17] 3° založnome pravu onoga koji je o svome trošku dobavio, uzdržavao ili popravio dužnikovu stvar;[18] 4° založnome pravu države za pogodbe s privatnicima glede dobara kasnije stečenih od dužnika.[19]

Sva ta povlaštena založna prava po svojoj naravi su dakle preča od ijednoga drugog zaloga, makar bio i starijega postanka. Ako ih pak ima više istoga reda,

---

[14] Tako na pr. zakonski zalog na štitnikovoj imovini počimlje u isti čas kad i štitničtvo, a ne istom onda kad se dogodi kakva šteta štićenikovoj imovini, ili kad svrši štitničtvo, pa je štitnik dužan da povrati imovinu. Vidi i const. 6, § 4 *de bon. quae. lib.*, VI, 61; const 6, § 2 [9] *de sec. nupt.*, V, 9; const. 11 *de pac. conv.*, V, 14. Vidi WINDSCHEID-A, II, § 244

[15] Const. 11 *qui pot.*, VIII, 18 [17]: „Si autem ius pignoris vel hypothecae ex huiusmodi instrumentis vindicare quis sibi contenderit, eum, qui instrumentis publice confectis nititur, praeponi decernimus, etiamsi posterior is contineatur, nisi forte probatae atque integrae opinionis trium vel amplius virorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur; tunc enim quasi publice confecta accipiuntur.“ Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 386.

[16] Const. 1 *si propt. publ. pens.*, IV, 46.

[17] § 29 Inst. *de act.*, IV, 6; const. 12 *qui pot.*, VIII, 18 [17]. Ova povlastica prelazi na djecu, ali ne na druge nasljednike (const. 12, § 1, *qui pot.*, nov. 91, c. 1) te se proteže na prirast viena, jedino ako prirast sastoji u zemljištima (nov. 97, c. 2).

[18] Fr. 3, § 1; fr. 5, 6 i 7 pr. *qui pot.*, XX, 4; const. 7, *qui pot.*, VIII, 18 [17]; Nov. 97, c. 3.

[19] Fr. 28 *de iure fisci*, XLIX, 14; const. 2 *de priv. fisci*, VII, 73.

Digitized by Google

preče je ono koje je starije ili koje je postavljeno javnom izpravom:[20] inače diele medju su *pro rata.*

Ipak treba opaziti da povlašteni zalozi nemaju prednosti naprama onim zalozima, koje je predjašnji vlastnik postavio: jedini je izuzetak ako je tko o svome trošku uzdržavao ili povratio založenu stvar.[21]

§ 95.

O založnoj zamjeni i o prezalogu.

O založnoj zamjeni. — Kad na istoj stvari ima više založnih prava, samo onome dužitelju, koji je prvi po prednosti, pristoji pravo da valjano proda stvar, u tom smislu naime, da sve kad bi koji pozniji dužitelj prodao istu stvar, njega to ne bi ni najmanje priečilo u vršenju hipotekarne akcije. S druge strane pak pozniji dužitelji ne mogu se oprieti prodaji, sve kad bi jê prvi dužitelj htio obaviti i u najnesgodniji čas, niti ga mogu prisiliti da proda stvar, makar zato bila i najpovoljnija sgoda. Da se donekle ukloni šteta, koja je odatle mogla nastati poznijim dužiteljima, bje njima dozvoljeno stupiti na mjesto predhodnog dužitelja, plativši ovome cielu tražbinu i uzgredice (*ius offerendi et succedendi*). Ako predhodni dužitelj neće da primi dotičnu svotu, onaj koji hoće da stupi na njegovo mjesto, može je dati sudbenoj vlasti na ostavu.[1]

Ta se zamjena dogadja još u sliedećim slučajevima: 1° Ako se tko u drugoga zaduži da plati založni dug,

---

[20] Vidi op. 9 i 15. — Prednost povlastice pod br. 3 ravna se prema tome, koliko je kada i koliko je koji dužitelj doprinio da se stvar uzdrži u sadašnjem stanju (fr. 7 *pr. h. t.*, XX, 4); s toga je redovito najpreči zalog onoga, koji je najzadnji doprinio za uzdržanje stvari. — Nov. 97, c. 4, spominje drugu povlasticu, koja je pristojala onome, koji bi drugome posudio novac potrebit za nabavu kakve službe *(militia);* ali ta je povlastila davno izgubila svaku važnost.

[21] Fr. 7 pr. *qui pot.,* XX, 4.

[1] Const. 1 *qui pot.,* VIII, 18 [17].

Digitized by Google

vlastan je da novoga dužitelja postavi na mjesto staroga, te zato ne treba pristajanja staroga dužitelja, niti se ostali dužitelji mogu tome oprieti;[2] 2° Kupac založene stvari, koji kupovninom podmiri jednoga založnog dužitelja ili više njih, po pravu stupa na njihovo mjesto;[3] 3° Ako se dužnik i dužitelj dogovore, te mjesto založnog duga sklope drugi dug, mogu odrediti (s privoljom vlastnika založene stvari) da taj novi dug u svakom obziru stupi na mjesto staroga, dakle da uzima istu prednost kao stari, ali samo do iznosa staroga duga;[4] 4° Založni dužitelj, kad drugome ustupi dug, bilo uz naknadu bilo bez naknade, može ovoga drugoga postaviti na svoje mjesto:[5] jemac pak i zakoniti posjednik stvari, ako su podpuno podmirili dužitelja, mogu punim pravom iskati da im dužitelj ustupi dug i tada po pravu postaju njegovi zamjenici glede prednosti.[6]

Ako založni dužitelj nije bio podpuno namiren, tada on skupa s onim, koji ga je samo dielom podmirio, mogu ujedno iskati namirenje duga, prema tome koliko je kome založni dužnik dužan.[7]

---

[2] Fr. 3 *quae res pign.*, XX, 3; fr. 12, § 8 *qui pot.*, XX, 4; c. 1, *de his qui in prior.*, VIII, 19 [18].

[3] Takav kupac stječe založno pravo, ali samo *zakonskom fikcijom,* jer strogo sudeći, nije moguće imati založno pravo na vlastitoj stvari, pošto se zna da je založno pravo *ius in re aliena.* Ta je fikcija zato uvedena, da se kupcu obezbjedi miran posjed kupljene stvari, jer tako je poznijim dužiteljima oduzeto pravo da na novo prodadu stvar, ili, ako im se baš hoće poslužiti se pravom *offerendi et succedendi,* moraju kupcu svakako platiti onoliko koliko je on dao za stvar (fr. 17 *qui pot.*, XX, 4; fr. 3, § 1 *de distr. pign.*, XX, 5; const. 3 *de his qui in prior.*, VIII, 19 [18].

[4] Fr. 3 pr.; fr. 12, § 5 i fr. 21 pr. *qui pot.*, XX, 4; fr. 11, § 1 *de pign. act.*, XIII, 7; const. un. *etiam ob chirogr.*, VIII, 27 [26]. Ako je novi dug veći od staroga, za iznos koji pretiče može se postaviti novi zalog, koji će zauzeti zadnje mjesto poslie svih drugih zaloga koji na stvari postoje.

[5] Fr. 6 *de her. vel act. vend.*, XVIII, 4.

[6] Const. 2 *de fidei*, VIII, 41 [40]; fr. 19 *qui pot.*, XX, 4.

[7] Vidi nazad § 90, op. 4.

Digitized by Google

O PREZALOGU. — Još da rečemo par rieči o prezalogu (*pignus pignori datum*), koji napokon nije nego prosti ustup založnog prava. Dužitelj zapravo ne može založiti tudju stvar, na kojoj njemu pristoji samo založno pravo, ali mu je prosto da drugome ustupi vršenje toga prava. Ako to dužitelj učini namjerom da time svoga dužitelja obezbjedi, tad se baš ima *pignus pignori datum*. Na primjer, ako ja imam založno pravo na Petrovoj zemlji, a sâm sam opet dužan Pavlu, mogu založiti Pavlu moj zalog, tako da više nisam vlastan da prodam Petrovu zemlju dokle god ne podmirim Pavla. Pavlu tad jedinome pristoji pravo da proda tu zemlju, a on to može izvojštiti pomoću *utilis hypothecaria actio*, dakako samo ako je Petrov dug dozreo. Ako se Pavao posluži tim pravom i proda zemlju, on može zahtievati da mu se od kupovnine plati onoliko, koliko je meni Petar dužan, baš zato jer on tu postupa kao moj ustupovnik, biva na temelju založnoga prava, što ga je meni bio dao Petar, a ja ga Pavlu ustupio.[8]

§ 96.

O tražbama koje potječu iz založnog prava.

Založnome dužitelju pristoje ove tražbe: hipotekarna akcija, Salvijanov interdikat i posesorne akcije.

Hipotekarna akcija. — Ondje gdje je bilo govora o povjestnom razvoju založnoga prava, napomenusmo da je izprva ova akcija pristojala samo davaocu u zakup seoskih dobara, kome su bila založena *invecta et illata* zakupnikova na obezbjedjenje zakupnine, te da se ta tražba u onom prvotnome obliku zvala *actio Serviana;* da se kasnije davala, pod imenom *actio Serviana utilis* ili *quasi Serviana*, svakome založnom dužitelju,[1] te da se u tom obsegu prozvala *actio hypothecaria.* Ona se zove i *pignera-*

[8] Fr. 13, § 2 *de pign.*, XX, 1; const. 1 i 2 *si pign.*, VIII, 24 [23] Vidi ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, II, § 382.

[1] Vidi nazad § 89.

Digitized by Google

titia (*in rem*) *actio;* ali je bolje ne služiti se tim nazivom, da se ne bi pobrkala stvarna tražba s osobnom, koja pristoji zalagatelju (*actio pigneratitia in personam*) i o kojoj ćemo reći koju kad bude govora o založnoj pogodbi.

Hipotekarna akcija služi založnom dužitelju, kad hoće da se vrši njegovo stvarno pravo na založenoj stvari. U prvom redu ona ide za tim da izvojšti priznanje obstanka založnoga prava. Kad je tražitelj to postigao, lako mu je za podmirenje, jer do toga može doći na više načina: a baš jer ima toliko tih načina, prepušteni su sudčevoj uvidjavnosti. Obično treba da dužitelj bude uveden u posjed, e da kasnije, kad proda stvar, uzmogne jê predati kupcu.

Hipotekarnom se akcijom može zapravdati svakoga držatelja založene stvari, bio to sam zalagatelj ili tko drugi, te svakoga koji se prevarom sâm lišio posjeda.[2] Ali se ne može valjano zapodjenuti protiv starijeg založnog dužitelja niti proti onim, koji svoje pravo izvode iz njegova.[3]

Što se dokaza tiče, tražitelj mora najprije dokazati, da mu je stvar pravilno založio dužnik, koji ju je imao u imovini, i to na obezbjedjenje postojećeg duga.[4] Ako je tražba temeljita, dužnik, ako dobrovoljno ne pusti stvar ili ne podigne valjana prigovora, biva osudjen da povrati stvar sa svim uzgredicama, ili ako to neće, da naknadi svu štetu dužitelju. U tom slučaju, ako je pravda bila zametnuta protiv zalagatelja, ne može ga se osuditi da u ime naknade štete plati veću svotu nego li je iznos njegova duga; drugi držatelji nasuprot mogu biti osudjeni da plate i veću naknadu, jer ako založena stvar vriedi više od iznosa duga, dužitelj je dužan da pretičak vrati

---

[2] Fr. 16, § 3 *de pign.*, XX, 1; fr. 18, § 2 *de pign. act.*, XIII, 7; const. 15 *de pign.*, VIII, 14 [13]. Ako je zalagatelj bio samo nezlomislen posjednik, hipotekarna akcija će se moći zametnuti proti njemu samo u koliko je njemu pristojala *actio publiciana* (fr. 18 *de pign.*, XX, 1).

[3] Fr. 12 pr. i § 7 *qui pot.*, XX, 4. Vidi § 94.

[4] Vidi nazad §§ 90 i 92.

Digitized by Google

zalagatelju.[5] Glede plodova, traženik ne može biti osudjen da ih vrati, nego samo u slučaju, kad glavna stvar ne bi dotjecala za podmiru dužitelja, ali ni tad nije dužan da povrati plodove što ih je uzeo prije zametnuća pravde, osim ako još u naravi obstoje.[6]

Traženik se može braniti raznim prigovorima, medju kojim ćemo spomenuti sliedeće: 1° on može izbjeći osudi, podmirivši dužitelja, i tad je vlastan iskati da mu zakonito bude predana stvar u posjed, te da mu bude ustupljen založni dug;[7] 2° može prisiliti tražitelja da najprije zapravda glavnog dužnika i njegova jemca pa istom onda da se naplati na založenoj stvari;[8] 3° ako je isti dug obezbjedjen obćim i posebnim zalogom, može natjerati tražitelja da najprije traži podmiru iz stvari koja je podložna posebnom zalogu;[9] 4° može odbiti tražbu čim dokaže da ima starije založno pravo od tražiteljeva;[10] 5° može ne povratiti založenu stvar, dok mu se ne naknade potrebiti i koristni troškovi što ih je imao oko stvari;[11] 6° može napokon prigovoriti da je hipotekarna akcija zastarila. Ova akcija zastari, kao u obće sve tražbe, redovito u trideset godina, ali prema zalagatelju, njegovim baštinicima i poznijim dužiteljima stoprv u četrdeset godina.[12]

---

[5] Fr. 21, § 3 *de pign.*, XX, 1. Vidi § 93.

[6] Fr. 16, § 4 *de pign.*, XX, 1.

[7] Fr. 12, § 1 *quib. mod. pign.*, XX, 6; fr. 16, § 3 *de pign.*, XX, 1; fr. 11, § 4 i fr. 19 *qui pot.*, XX, 4; fr. 14, pr. i fr. 29, § 2 *de pign.*, XX, 1.

[8] Ovaj prigovor bje uveden od Justinijana Nov. 4, c. 2 te se obično zove *exceptio excussionis personalis* za opreku t. zv. *exceptio excussionis realis*, o kojoj je govora u sliedećoj opazci.

[9] Const. 2 *de pign.*, VIII, 14 [13]: *exceptio excussionis realis* (vidi predhodnu opazku). Sr. ARNDTS-SERAFINI-A, *Pandette*, § 378.

[10] Fr. I2 pr. i § 7 *qui pot.*, XX, 4 (vidi predhodnu stranu te §§ 94 i 95).

[11] Fr. 29, § 2 *de pign.*, XX, 1; fr. 44, § 1 *de damn. inf.*, XXXIX, 2. Po sebi se razumie da ta naknada trošaka ne pristoji dužniku, nego samo drugim posjednicima založene stvari.

[12] Const. 7 pr. §§ 1 i 2 *de praescr. triginta ann.*, VII, 39. Osobna akcija koja potječe iz založne pogodbe zastari doduše u

Digitized by Google

Salvijanov Interdikat. — Ovaj je interdikat starijega postanka od Servijanske akcije,[13] pa kad bje uvedena ta uspješnija obrana založnoga prava, on izgubi veliki dio svoje vriednosti, ali ipak ne bje sasvim ukinut. I on je izprva obuhvatao jedino *invecta et illata* poljskog zakupnika, isto kao i *actio Serviana.*[14] Samo se nikako ne zna, je li se kasnije protezao i na druge pravne ustanove.[15] Glavna razlika izmedju ove dvie tražbe leži u dokazu, jer se kod interdikta ne ište dokaz da je zalagatelj vlastnik založene stvari, već je dosta da se dokaže da je stvar založena.[16] Izprva se Salvijanov interdikat nije mogao podignuti nego samo protiv dužnika i njegovih baštinika,[17] ali kasnije rekbi da je bio pripoznat valjanim (*ex causa locationis*) i suprot drugim držateljima;[18] što se njegova

---

trideset godina te njome prestaje i dug (vidi nazad § 45, str. 171). Tad opažamo neobičan pojav, da hipotekarna akcija za deset godina preživi glavnu obvezu. Rimljani vele da tad *remanet obligatio naturalis propter pignus* (fr. 59 pr. *ad Sc. Treb.,* XXXVI, 1), biva radi zaloga nuždno nastaje neka naravna obveza (vidi IRNERIJA, IV, str. 290). — S druge strane hipotekarna akcija može zastariti prije prestanka osobne akcije; kada naime koji drugi nezlomislen posjednik usukapijom rieši stvar založnoga veza (vidi sl. §, op. 8-10).

[13] Vidi § 89, str. 295.

[14] GAI., IV, 147; § 3 Inst. *de interd.,* IV, 15; Dig. *de Salv. interd.,* XLIII, 33; Cod. *de prec. et Salv. interd.,* VIII, 9. TEOPH., IV, 15, § 3.

[15] Oni koji protežu Salvijanov interdikat i na druge odnošaje osim zakupa, poglavito se temelje na sliedeće: PAUL., *Sentent.,* V, 6, 16; const. 1 *de prec. et Salv. int.,* VIII, 9. Sr. fr. 2, § 3 *de interd.,* XLIII, 1.

[16] GAI., IV, 147; § 3 Inst. cit.; fr. 1 i 2 *de Salv. int.,* XLIII, 33; TEOPH., IV, 15 § 3.

[17] Vidi § 89. Sr. const. 1 *de prec. et Salv. int.,* VIII, 9: „Si te non remittente pignus, debitor tuus ea, quae tibi obnoxia sunt, venumdedit, integrum tibi ius est, ea persequi *non interdicto Salviano (id enim tantummodo adversus conductorem debitoremve competit)* sed Serviana actione vel quae ad exemplum eius instituitur utili adversus emtorem exercenda."

[18] Fr. 1-2 *de Salv. int.,* XLIII, 33; TEOPH., IV, 15, § 3. O opreci izmedju ovih mjesta i const. 1 Cod. *de prec. et Salv. int.,* (naznač. u predh. op.) sr. ASCOLI-A, *Le origini dell'ipot. e l'interd. Salviano,* str. 153 i sl. te BERTOLINI-A u *Arch. Giur.,* knj. XXXIX, str. 3 i sl.

Digitized by Google

učinka tiče, valjda je poglavito u tome sastojao, što bi se tražitelj dočepao posjeda stvari te bi tako imao faktično jemstvo u rukama.[19]

Posesorne akcije. — One pristoje založnome dužitelju, kojemu je izručen posjed založene stvari. U ovom slučaju, premda dužitelj očito nema volje da pridrži stvar kao svoju, ipak mu bješe dozvoljeni interdikti *retinendae et recuperandae possessionis*, dočim je vlastniku ostajao posjed *ad usucapionem*.[20] Isto vriedi i za prostog založnog dužitelja, kad se domogao posjeda stvari, bilo pomoću Salvijanovog interdikta bilo Servijanskom akcijom.

Druge tražbe. — Založnome dužitelju priznate su nadalje po podobju (*utiliter*) neke tražbe, koje upravo vlastniku pristoje, kano ti: *negatoria* i *confessoria actio, actio finium regumdorum, actio legis Aquiliae* i *condictio furtiva*.[21]

§ 97.

O prestanku založnog prava.

Neki načini prestanka ovoga prava jednaki su kao i kod drugih stvarnih prava, a neki su opet osobiti založnome pravu.

Prvoj vrsti pripadaju: 1° odreka dužiteljeva (*remissio pignoris*), koja se može izraziti toli očitovanjem posljednje volje, koli djelima medju živim,[1] izrečito ili muče. Uzimlje se da se je založni dužitelj muče odrekao svoga prava, ako je povratio dužniku založenu stvar ili naslove

---

[19] Sr. ob ovome osobito ASCOLI-A (cit. op. pogl. V i VIII), koji medjutim neće da je Salvijanov interdikat starijega postanka od Servijanske akcije, već tvrdi da je to posesorna akcija stvorena na obranu zaloga na *invecta et illata* u poljska dobra, te da je uveden mnogo kasnije, pošto je već davno obstojala Servijanska akcija.

[20] Vidi nazad § 51, op. 7.

[21] O svim ovim tražbama je govora u §§ 64, 74, 83, 151 i 152.

[1] Odreka očitovana djelom medju živim ne veže onoga koji se odrekao, dokle god je onaj drugi ne prihvati (fr. 9, § 3 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 7, § 2 i fr. 8, §§ 1-5 *quib. mod.*, XX, 6; const. 2 *de remiss. pign.*, VIII, 26).

Digitized by Google

zaloga,[2] ako je ovlastio dužnika da slobodno proda stvar bez obzira na njegovo založno pravo,[3] ako mu je napokon dopustio da stvar drugome založi, samo ako tim nije htio da naprosto novome dužitelju pribavi prednost;[4] 2° podpuni nestanak založene stvari;[5] 3° dospjetak roka i izvršenje razrješnog uvjeta, za koji je bio vezan obstanak založnog prava;[6] 4° sjedinjenje svojstva založnog dužitelja i vlastnika založene stvari u jednu te istu osobu, budući da nam vlastita stvar ne može služiti jemstvom da će nam drugi platiti što nam je dužan;[7] 5° zastara. Da založno pravo prestane zastarom nije dovoljan *non usus* dužiteljev,[8] niti sama usukapija vlastničtva stvari, već se hoće i *usucapio libertatis* založene stvari. Za taj održaj slobode stvari, koja je podvrgnuta založnome vezu, zahtieva se nezlomislenost u pogledu založnoga prava, naime to da posjednik ne zna da je stvar podložna zalogu.[9]

---

[2] Const. 7 *de remiss. pign.*, VIII, 26 [25].

[3] Fr. 4, § 1; fr. 8, §§ 6-15 *quib. mod.*, XX, 6.

[4] Fr. 9, § 1; fr. 11 i 12 pr. *quib. mod.*, XX, 6.

[5] Fr. 8 pr. *quib. mod.*, XX, 6. Ako stvari nije sasvim nestalo, pravo nadalje postoji na ostanku: tako, ako kuća izgori, založno pravo ostaje na zemljištu, gdje je bila sagradjena (fr. 21 *de pign. act*, XIII, 7; fr. 29, § 2 i fr. 35 *de pign.*, XX, 1). Kod preobraćaja založno pravo prestaje samo ako se stvar više ne može povratiti u prvašnje stanje (fr. 18, § 3 *de pign. act.*, XIII, 7).

[6] Fr. 6 pr. *quibus modis*, XX, 6.

[7] Fr. 29 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 45 *de reg. iur.*, L. 17; fr. 33, § 5 *de usurp.* XLI, 3; fr. 30, § 1 in f. *de except. rei iud.*, XLIV, 2. Ipak ako ima više založnih prava na istoj stvari, onaj koji nabavi stvar te kupovninom podmiri jednoga ili više založnih dužitelja, stupa na njihovo mjesto (osim ako se odrekao), te u tom obziru se može kazati da se može imati založno pravo na vlastitoj stvari (vidi § 96, op. 12).

[8] *Non usus*-om se gubi hipotekarna *akcija* (§ 96) ali nipošto založno pravo. Vidi WINDSCHEID-A, *Pandekten*, § 248, op. 15.

[9] Na primjer, ako ja za deset godina nezlomisleno posjedujem Petrovu kuću, a znam da je podložena Pavlu, postajem doduše vlastnikom kuće, ali ne mogu postići *usucapio libertatis*, jer sam znao da je kuća podložna tudjemu zalogu, te s toga u tome po-

Digitized by Google

Usucapio libertatis ne pomaže nikako ni zalagatelju ni njegovim baštinicima; nego samo drugim koji su nabavili založenu stvar, ne znajuć da je založena.[10]

Osobiti načini kojim prestaje založno pravo jesu sliedeći: nestanak obveze, radi koje je bio postavljen zalog i bez koje zalogu nema obstanka;[11] prodaja založene stvari obavljena od dužitelja na to ovlaštena, kojom založno pravo postizava svrhu radi koje je bilo postavljeno.[12]

---

gledu nisam bio u dobroj vjeri; ali ako nisam znao za onaj zalog, kuća će mi pripasti prosta od založnog veza (fr. 5, § 1; fr. 12 *de div. temp. praescr.*, XLIV, 3; const. 7 i 14 *de obl. et act.*, IV, 10.

[10] Const. 1 i 2 *si adv. cred.*, VII, 36.

[11] Fr. 43 *de sol.*, XLVI, 3; fr. 9, § 3; fr. 11, §§ 1 i 5 *de pign. act.*, XIII, 7; fr. 4 *qui pot.*, XX, 4; fr. 6 pr. *quib. mod.*, XX, 6; const. 3 *de luit. pign.*, VIII, 31. Djelomičnim izvršenjem obveze založno pravo ne prestaje (vidi § 90, op. 6).

[12] Prodajom prestaje ne samo pravo otudjioca, već i svih poznijih dužitelja (const. 1 *si antiq. cred.*, VIII, 20 [19]; const. 6 i 7 *de obl. et act.*, IV, 10).

SVRŠETAK PRVE KNJIGE.

Digitized by Google

ABECEDNI KLJUČ.

A

Abortus § 4.
Absolutna prava § 1.
Accessio § 69.
— *possessionis* § 66.
Accidentalia negotii § 26.
Actio (v. takodjer Akcije).
— *communi dividundo* § 58 i 64.
— *confessoria* § 83.
— *de tigno iuncto* § 69.
— *fiduciae* § 89.
— *hypothecaria* § 96.
— *in rem negatoria* § 74.
— *quod metus causa* § 24.
— *iudicati* § 41.
— *pignoratitia* § 89, 96.
— *publiciana* § 59.
— *serviana* § 89, 96.
— *vectigalis* § 85, 86, 87.
Actiones (v. Akcije).
— *legis* (v. *Legis actiones*).
Actus (servitus) § 79.
Adiudicatio u formuli § 36.
— način kojim se stječe vlasništvo § 64.
Adiunctio § 69.
Aemilius Papinianus § VII.
Aestimatio (rei) § 31.
Affinitas § 7.
Afirmativni uvjeti § 27.
Agnacija § 7.
Agnati § 7.
Agri limitati § 69.
— *vectigales* § 84.
Akcije: *in ius* i *in factum conceptae* — *in personam* i *in rem* — *certae* i *incertae* — *vulgares* i *causa cognita concessae* — *bonae fidei* i *stricti iuris* — *directae* i *utiles* — *fictitiae* i *arbitrariae* — civilne i honorarne ili pretorske — edilske — *praeiudiciales* — jednostruke i dvostruke — privatne i *populares* — *rei persecutoriae, poenales* i *mixtae* § 37.
Akcije posesorne § 54.
Akursij § XI.
Alarikov Brevijar § VIII.
Album iudicum selectorum § 33.
Alieni iuris § 10.
Alluvio § 69.
Altius non tollendi (servitus) § 79.
Aluvija (v. *Alluvio*).
Alveus derelictus § 69.
Ambitus § 57.
Animus possidendi § 50, 51.
Antichresis § 93.
Antistius Labeo § VII.
Apparatus § VI.
Apprehensio § 51.
Aquaeductus (servitus) § 79.
Aquaehaustus (servitus) § 79.
Aquae educendae (servitus) § 79.
Aquilia (lex) § 31.
Arbiter § 33.
Arbitrariae actiones § 37.
Assessores § 33.
Ateius Capito § VII.
Aucupium § 61.
Aulus Ofidius § VII.
Authenticum § X.
Avulsio § 69.

Digitized by Google

B

Barbarske sbirke rimskih zakona § VIII.
Basilici § XII.
Biće (čovječje) § 4.
Blago § 61.
Blagodat (zakonska) § 2.
Bolonjska Škola § XIII.
Bona fides kod stjecanja posjeda § 66.
Bonae fidei (actio) § 37.
Bonitarno vlastničtvo § 59.
Bonorum cessio § 43.
— *distractio* § 43.
— *emtor* § 43.
— *venditio* § 43.
Božje stvari § 13.
Brevijar (Alarikov) § VIII.
Burgundionum (Lex Romana) § VIII.

C

Calpurnia (lex) § 35.
Capio (pignoris) § 43.
Capito (C. Ateius) § VII.
Capitis deminutio: maxima, media, minima § 8.
Caput § 4.
Cassius Longinus § VII.
Causa traditionis § 63.
Causa cognita concessa (formula) § 37.
Cautio § 73.
— *in iudicio sisti* § 44.
Celsus (P. Inventius) § VII.
Census § 17. — *Manumissio per censum* § 5. — Priepis u knjigama *census*-a § 21.
Centuriata (comitia) § III.
Certa formula § 37.
Cessio bonorum § 43.
— *in iure* kod vlastničtva § 60. — kod poslužjâ § 81.
Citavanje vrelâ § X. — Zakon o citavanju § VII.
Civiles (actiones) § 37.
Civilis (possessio) § 49.
Civilni plodovi § 20.
Civitas § 6.
Cjelovit dio § 19.
Claudicans (negotium) § 30.
Cloacae mittendae (servitus) § 79.
Codex Constitutionum § I, VI.
— *repetitae praelectionis* § VI.
Coemptio § 10.
Cognati § 7.
Cognitio extraordinaria § 42.
Collatio legum Mosaicarum et Romanarum § VII.
Coloniarii (Latini) § 5, 6.
Comitia curiata, centuriata i *tributa* § III.
Commercii ius § 6.
Commixtio § 69.
Communi dividundo (actio) § 58 i 64.
Communio pro diviso i *pro indiviso* § 17 i 58.
Condemnatio u formuli § 36.
Condictionem (Legis actio per) § 35.
Condictiones § 37 i 54.
Condictio deficit-existit-pendet § 27.
Confarreatio § 10.
Confessio in iure § 41.
Confessoria in rem actio § 83.
— *utilis* § 85 i 88.
Confusio § 69.
Connubii ius § 6.
Consanguinei, germani i *uterini* (braća) § 7.
Consilium § 33.
Constitutum possessorium § 52, 63.
Constitutiones principum § VI.
Consultatio veteris iurisconsulti § VII.
Consumti fructus § 20.
Contestatio litis § 39.
Cornelia lex § V.
Corona (emptio sub) § 60.
Corpus § 16.

Digitized by Google

Corpus u posjedu § 50, 51.
— *iuris civilis* ili *iustinianei* § I, IX.
Culpa lata, levis — in faciendo, in non faciendo — legis Aquiliae § 31.
Curiata (comitia) § III.

Č

Čast (gradjanska) § 6.
Činjenice (pravne) § 24.

D

Damnum emergens § 31.
De aqua quotidiana et aestiva § 83.
— *clandestina possessione* § 54.
— *cloacis* § 83.
— *fonte et de fonte reficiendo* § 83.
— *glande legenda* § 57.
— *itinere actuque privato* § 83.
— *precario* § 54, 83.
— *rivis reficiendis* § 83.
— *tigno iuncto (actio)* § 69.
— *vi* § 54.
Decemviri § III.
Decretum § 42.
Delicta § 31.
Delikti § 31.
Deminutio capitis: maxima -- media — minima § 8.
Demonstratio u formuli § 36.
Deportatio in insulam § 8.
Derelictio 14, 53, 61 i 72.
Derivativno stjecanje § 22, 23.
Detentio § 49.
Dies a quo i *ad quem* § 28.
Digesta § I.
Diligentia § 31.
Directae (actiones) § 37.
Directum (dominium) § 85.
Divlje životinje § 15.
Djetinjstvo § 9.
Djela (pravna) § 24; jednostrana i dvostrana — lukrativna i onerosna § 25; njihovi sastavni elementi: bitni, naravni i slučajni § 26; njihova nuždna svojstva § 29; nevaljanost pravnih djela § 30.
Dob: djeca, nedorasli, dorasli, maloljetni, punoljetni § 9.
Dokazi: pismeni — prisegom — po svjedocima § 40.
Dokazni teret § 40.
Dolus: causam dans i *incidens* § 24, 31.
Domicilium § 9.
Dominij § 59 (v. Vlastničtvo).
Dominium § 10 i 59 (v. i Vlastničtvo).
— *directum* i *utile* § 85.
Domitius (Ulpianus) § VII.
Dopušteni uvjeti § 27.
Doraslost § 9.
Duodecim tabularum (lex) § III.
Duplex actio § 37.
Dvostruka tražba § 37.

E

Edicendi (ius) § V.
Edicta § V.
Edictum perpetuum — translatitium § V.
Edikat pretorski § V.
— Salvija Julijana § V.
— Teodorikov § VIII.
Edikti magistratski § V.
Ekscepcije § 38.
Elementi pravnih djela: bitni, naravni i slučajni § 26.
Emfiteusa: povjestni razvoj § 84; po Justinijanovu pravu § 85; postanak § 86; prestanak § 87.
Emphyteusis § 85 i sl.
Emtio sub corona § 60.
Epistola § 4.
Epitome Iuliani § X.
Essentialia negotii § 29.
Exceptio doli § 73.

Digitized by Google

Exceptio rei venditae et traditae § 73.
— *rei iudicatae* § 41.
— *temporis (praescriptio)* § 38.
Exceptiones § 38.
Exhibitoria (interdicta) § 42.
Exstantes (fructus) § 20.
Extraordinaria (cognitio) § 33, 42.
Extra ordinem § 42.

F

Familiae herciscundae (actio) § 64.
Familija § 7.
Ferruminatio § 69.
Ficta possessio § 73.
Fictitiae (actiones) § 37.
Fiducia § 89.
Fiscus § 11.
Flavianum (ius civile) § III, VII.
Flavij (Gnej) § VII.
Fluminis recipiendi (servitus) § 79.
Formula prohibitoria § 73.
Formulae § 36; *in ius et in factum conceptae — fictitiae — in personam et in rem — certae et incertae — vulgares et causa cognita concessae* § 37.
Fragmenta Ulpiani § VII.
— *Vaticana* § VII.
Fumi immittendi (servitus) § 79.

G

Gaii Institutionum libri quattuor § VII.
Gajeve Institucije § VII.
Gajevi komenti ediktu § VII.
Gentes § 7.
Gentilitat § 7.
Germani consanguinei i *uterini* (braća) § 7.
Glossae § XI.
Glosana i neglosana izdanja Justinijanova Zakonika § XI.
Goti (Rimski Zakon Iztočnih Gota) § VIII.
Gradjanstvo § 6.
Gradjevinsko pravo § 88.
Gratuitno stjecanje § 22.
Gregorijev i Hermogenov Zakonik § VI.
Gubitak posjeda § 53.
— vlastničtva § 72.

H

Habitatio § 80.
Haljine uživanje haljina) § 80.
Hasta (sub) § 60.
Hereditas iacens § 11.
Herennius Modestinus § VII.
Hermogenov i Gregorijev Zakonik § VI.
Hipoteka § 89 i sl. (v. Založno pravo.
Hipotekarna akcija § 96.
Homines sui et alieni iuris § 10.
Honorariae (actiones) § 37.
Honorarium (ius) § V.
Honorum (ius) § 6.
Hortensijev Zakon § III.
Hotjenje § 24.
Hypotheca (v. Hipoteka)
Hypothecaria (actio) § 96.

I

Iactus missilium § 63.
Iavolenus (Priscus) § VII.
Id quod interest § 31.
Imovina (Stvari u imovini i izvan imovine) § 14.
Imovinska prava § 1.
Impensae necessariae — utiles — voluptuariae § 73.
Impetratio dominii § 64.
Inaedificatio § 69.
Incerta formula § 37.
Inclusio § 69.
In factum conceptae (actiones) § 37.
Infamia § 6.
Infans § 9.

Digitized by Google

Infortiatum § X.
Ingenuus § 5.
Iniectio (*manus*) § 43.
In integrum restitutio § 46.
In iure cessio kod vlastničtva § 60.
— kod poslužjâ § 81.
In ius vocatio § 34.
Iniusta possessio § 49.
Inostranci § 6.
Institucije § I.
— Gajeve § VII.
— Justinijanove § IX, X.
Institutiones § I, VII, IX, X.
Intentio u formuli § 36.
Interdicta § 42.
— *adipiscendae possessionis* § 89.
— *recuperandae possessionis* § 54.
— *retinendae possessionis* § 54.
Interdictio aqua et igni § 8.
Interdictum de glande legenda § 57.
— *de superficie* § 88
— *de vi, de precario et de clandestina possessione* § 54.
— *Salvianum* § 96.
Interdikti § 42.
— na zaštitu poslužjâ § 83.
Interpretatio § IV.
Irnerij § XIII.
Itineris (servitus) § 79.
Iudicata (*res*) § 41.
Iudicia extraordinaria § 44.
Iudicio (Postupak *in iudicio)* § 40.
Iudiciorum privatorum ordo § 33 i sl.; ukinuće te ustanove § 44.
Iudicis postulatio § 35.
Iudicium divisorium § 64.
— *acceptum* § 39.
— *extraordinarium* § 44.
Iulia (*lex*) *de maritandis ordinibus* § IV.
— *de vi publica et privata* § 32.
— *Municipalis* § IV.
Iuliani (edictum) § VII.
Iulianus (*Salvius*) § VII.
Iulius Paulus § VII.
Iuniani (*Latini*) § 5, 6.
Iura et privilegia § 2.
— *in re aliena* § 47, 76 i sl.
Iuris quasi possessio § 55.
Iurisconsulti (*Consultatio veteris*) § VII.
Ius Aelianum § VII.
— *commercii* § 6.
— *connubii* § 6.
— *distrahendi* § 93.
— *edicendi* § VII.
— *honorarium* § VII.
— *honorum* § 6.
— *offerendi* § 94.
— *offerendi et succedendi* § 48.
— *Papirianum* § III.
— *publice respondendi* § 7.
— *possidendi et possessionis* § 48
— *suffragii* § 6.
— *tollendi* § 73.
Ius et dominium § 10.
Iusta possessio § 49.
Iustae nuptiae § 6.
Iustinianei (*Corpus iuris*) § I, IX.
Iustus titulus u usukapiji § 66.
Iuventius Celsus § VII.
Izcieljenje pravnih djela § 30.
Izdanja *Corpus iuris*-a i njegovih česti § X, XI.
— s glosama i bez glosa § XI.
Izkopavanje § 57.
Izmet (izmetnut porod) § 4.
Izprave § 40.
Iztok (Rimsko pravo u Iztoku § XII.
Izvorno stjecanje § 22.

J

Javne stvari § 13.
Jednostrana pravna djela § 25.
Jednostruka akcija § 37.
Jednostruke i složene stvari § 18.
Jemstvo što ga ima dati uživalac § 80.

Digitized by Google

Julijana (Salvija) *edictum perpetuum* § 5.
Justinijanov *Co pus iuris civilis* — Institucije — Pandekte — Kodeks — Novele — izdanja § I, VI, IX, X, XI.

K

Kaznene akcije § 37.
Kognacija § 7.
Komenti Gaja, Pomponija, Ulpijana, Paula i t. d. § V.
Komiciji § III.
Konstitucije (principske) § VI.
Korporacije § 11.
Koristni troškovi § 20, 73.
Korito (presušeno) § 69.
Krivnja § 31.
Kućna poslužja § 77, 79.
Kviritski dominij § 59.

L

Labeo (*Antistius*) § VII.
Latini (*coloniarii i Iuniani*) § 5, 6.
Laudatio auctoris § 73.
Legis actiones: legis actio sacramento — per iudicis arbitrive postulationem per condictionem § 35.
Leonova konstitucija § 94.
Lex kao način stjecanja vlasništva § 60; poslužjâ § 81.
Lex Acilia repetundarum § III.
— *Aebutia* § 36.
— *Aelia Sentia* § 5.
— *agraria* § III.
— *coloniae genetivae Iuliae* § III.
— *commissoria* § 93.
— *Cornelia* § V.
— *duodecim tabularum* § III.
— *Fufia Caninia* § 5.
— *in privos lata* § 2.
— *Iulia de maritandis ordinibus* § III.
Lex Iulia de vi publica et privata § 32.
— *Iulia et Papia Poppaea* § III.
— *Iulia municipalis* § III.
— Malacitana § III.
— *Plaetoria de circumscriptione adolescentium* § 9, 46.
— *Romana Burgundionum — Visigothorum* § VIII.
— *Rubria de Gallia Cisalpina* § III.
— *Salpensana* § VII.
— *Silia et Calpurnia* § 35.
Libellus conventionis § 44.
Liberti § 5.
Libertinus § 5.
Libripens § 60.
Litis contestatio § 39.
— *denunciatio* § 34.
Litiskontestacija § 39.
Littera Pisana i *vulgata* § X.
Longi temporis praescriptio § 68.
Lov § 61.
Loza upravna i pobočna § 7.
Lucrum cessans § 31.
Lukrativna pravna djela § 25.

M

Macedonianum (senatusconsultom) § IV.
Magistratski edikti § V.
Maloljetnost § 9.
Mancipatio kad stjecanja vlasništva § 60; kod poslužjâ § 81.
Mancipi (*res*) § 21.
Mancipium § 10.
Manumisija § 5, 6.
Manumissio per vindictam — per censum — per testamentum § 5.
Manus § 10.
— *iniectio* § 35, 43.
Marcellus (*Ulpius*) § VII.
Massurius Labinus § VII.

Digitized by Google

Meliorationes § 85.
Metus § 24.
Mixtae (*actiones*) § 37.
Mješoviti uvjeti § 27.
Moderamen inculpatae tutelae § 32.
Modestinus (*Erennius*) § VII.
Modus § 28.
Mores maiorum § II.
Mosaicarum et Romanarum iegum (*collatio*) § VII.
Mucius Scaevola § VII.
Mutatio familiae § 8.

N

Nakana § 31.
Nalazak § 61.
Nalog § 28.
Namjera § 31.
Naravni posjed § 48.
— uvjeti § 27.
Nasliedjenje tudjih prava § 23.
— posjeda § 66.
Nasljedni zakup § 66.
Nasljedstvo universalno, kao način stjecanja vlastničtva § 71.
Naslov ili titul kod usukapije § 66.
Naslovi (razni) kod posjeda § 66.
Naturalia negotii § 26.
Naturalis (*possessio*) § 49.
Ne luminibus officiatur (*servitus*) § 79.
— *prospectui officiatur* (*servitus*) § 79.
Nec mancipi (*res*) § 21.
Nedopuštena djela § 31.
Nedopušteni uvjeti § 27.
Nedoraslost § 9.
Negativna poslužja (poslužja zabrane) § 77.
Negativni uvjeti § 27.
Negatorna akcija § 74.
Negotia iuris § 25, 29, 30.
Negotium claudicans § 30.
— *conditionale* § 27.
Negotium perfectum (*quod sub conditione resolvitur*) § 27.
— *purum* § 27.
Nemogući uvjeti § 27.
Neobstanak pravnih djela § 30.
Nepokretne stvari § 15.
Nepotrošne stvari § 16.
Nepravi uvjeti § 20.
Nepravilan posjed § 49.
Nerazdjelive stvari § 17.
Nestanak poslužnoga i povlastnoga dobra u poslužjima § 82.
Netjelesne stvari § 12.
Neuzeti plodovi § 20.
Nevaljanost pravnih djela § 30.
Nevidljiva poslužja § 77.
Nezamjenive stvari § 16.
Ništavost pravnih djela § 30.
Nizhodna loza § 7.
Nominatio auctoris § 75.
Non optimo iure cives § 6.
Normalna prava § 2.
Novele § IX, X.
Nuptiae (*iustae*) § 6.
Nuždan pristup — put § 57.
Nuždni troškovi § 20.
— uvjeti § 27.

O

Obća prava § 2.
Obezbjedjenje (troškovi za) § 80.
Obitelj u Rimljana § 7.
Obiteljsko pravo § 1.
Objekti pravâ § 12.
Oblik pravnih djela § 29.
Obvezna prava § 1.
Očitovanje volje § 29.
Odieljeni plodovi § 20.
Odložni ili suspensivni uvjeti § 27.
Odreka kod poslužjâ § 82.
— kod emfiteuse § 87.
— kod založnog prava § 97.
Ofilius (*Aulus*) § VII,

Digitized by Google

Ograničenja (zakonska) pravu vlastničtva § 57.
Oneris ferendi (servitus) § 79.
Onerosna pravna djela § 25.
Onerosno stjecanje § 22.
Onus probandi § 40.
Operarum (servitus) § 80.
Optimo iure cives § 6.
Oratio § IV.
Ordo iudiciorum privatorum § 33; ukinuće te ustanove § 44
Orfitianum (senatusconsultum) § IV.
Origo § 9.
Osoba § 3; svojstva tjelesne osobe § 4; prestanak § 8; *capitis deminutiones* § 8; prilike koje preinačuju pravni položaj osoba: dob — spol — zdravlje — stalež i zanimanje — vjera — zavičajnost i prebivalište § 9. — O privatno-pravnoj vlasti nad osobama: *homines sui et alieni iuris — patria potestas — manus — mancipium* § 10.
Osobe (pravne): korporacije, zaklade, *fiscus*, ležeća ostavina § 11.
Osobna akcija § 37.
— poslužja § 77; uživanje — upotreba — stanovanje § 80.
Ostavina (ležeća) § 11.
Otčinska vlast § 10.
Otok koji ponikne u rieci § 69.
Ovršni postupak: *manus iniectio — pignoris capio — bonorum venditio — cessio bonorum* § 43.

P

Pactum hypothecae § 92.
— *ne pignus distrahatur* § 93.
— *ne dolus praestetur* § 35.
Pandekte § I, IX, X.
Papia Poppaea (lex) v. *Lex Iulia et Papia Poppaea.*
Papianus § VIII.
Papinianus (Aemilius) § VII.
Papirianium (ius) § III.
Papirij § III.
Parafrasa Teofilova § XII.
Patria potestas § 10.
Patroni § 5.
Pauli (Iulii) sententiarum libri quinque § VII.
Paulov komenat Ediktu § V.
Paulove *sententiae* § VII.
Paulus (Iulius) § VII.
Pecoris ad aquam appellendi (servitus) § 79.
— *pascendi (servitus)* § 79.
Pegasianum (senatusconsultum) § IV.
Pendentes (fructus) § 20.
Percepti (fructus) § 20.
Percipiendi (fructus) § 20.
Persecutio § 42.
Petitorna parnica § 54.
Petus (Sextus Aelius) § VIII.
Piae causae § 11.
Pictura § 69.
Pignoratitia in rem actio § 96.
Pignoris capio § 35, 43.
Pignus § 89.
— *in causa iudicati captum* § 92.
— *praetorium* § 92.
Pisano i nepisano pravo § 2.
Pitome životinje § 15.
Plaetoria (lex) § 46.
Plancianum (senatusconsultum) § IV.
Plantatio § 69.
Plebiscita § III.
Plodovi § 20 — stjecanje plodova § 70.
Pobočna loza § 7.
Podlog (v. Hipoteka).
Poenales (actiones) § 37.
Poglavite i uzgredne stvari § 19.
Pogodba (emfiteutska) § 86.
Pokretne stvari § 15.
Poljska poslužja § 77, 79.
Položaj (pravni) osoba § 9.

Digitized by Google

Pomjesa § 69.
Pomponius (*Sextus*) § VII.
Populares (actiones) § 37
Populiscita § III.
Posebna prava § 2.
Posesorne akcije: *interdicta — condictiones* § 54; na obranu poslužjâ § 83; na obranu založnoga prava § 96.
Posjed: pojam i narav § 48; *possessio civilis et naturalis — iusta et iniusta* § 49; posjed *ad interdicta* i *ad usucapionem* § 49; svojstva posjeda: *corpus* i *animus* § 50; stjecanje posjeda § 51, 52; gubitak § 53; *iuris quasi possessio* § 55; posjed za usukapiju § 66.
Posli (pravni) § 24, 25, 29 i 30.
Poslužja — pojam § 76; vrsti § 77; zemljištna § 78; gradska — poljska § 79; osobna § 80; postanak poslužjâ § 81; prestanak § 82; akcije kojim su zaštićena § 83.
Positivna poslužja (poslužja djela) § 77.
Possessio (v. Posjed).
— *ficta* § 73.
Postanak poslužjâ § 81.
— emfiteuse § 86.
— gradjevinskog prava § 88.
— založnog prava § 82.
Postliminium § 5.
Postojeći plodovi § 20.
Postulatio (Legis actio per iudicis arbitrive postulationem) § 35.
Postupak (rimski gradjanski) § 33; *per legis actiones* § 35; *per formulas* § 36 i sl.; *in iudicio* § 40; ovršni § 43.
Potestativni uvjeti § 27.
Potrošeni plodovi § 20.
Potrošne stvari § 16.
Povlastice § 2, 94.
Povraćaj u prijašnje stanje § 46.
Povratna poslužja § 77.
Praedes § 35.
Praedia rustica et urbana § 16.
Praeiudiciales (actiones) § 37.
Praescriptio (temporis) § 38 (v. i Zastara).
— *longi temporis* § 65.
— *longissimi temporis* § 68.
Praescriptiones § 38.
Praetoriae actiones § 27.
Praesumptiones iuris § 40.
Pravne osobe § 11.
Pravni posjed § 48.
— objekti ili stvari § 12 i sl.
— subjekti ili osobe § 3 i sl.
Prava u subjektivnom smislu § 1; absolutna i relativna § 1; obiteljska, imovinska, stvarna i obvezna § 1; normalna prava *(iura)* i povlastice (*privilegia*) te blagodati § 2. — Stjecanje i gubitak pravâ § 22; vršenje i zaštita § 32.
— stvarna § 47: pravo vlasničtva § 56 i sl.; poslužja § 76 i sl.; emfiteutsko § 84 i sl.; gradjevinsko § 88; založno § 89 i sl.
Pravilan posjed § 49.
Pravo (u objektivnom smislu) § 1.
— obće § I.
— rimsko: značenje i dioba § I; javno i privatno; pisano i običajno § II; pretorsko i honorarno § V; u Iztoku § XII, u Zapadu § XIII.
Prebivalište § 9.
Predaja § 63.
Prednost u emfiteusi § 85.
— u založnom pravu § 94.
Prekinuće usukapije i zastare § 66.
Preokretaj § 62.

Digitized by Google

Prestanak akcija § 45.
— emfiteuse § 87.
— gradjevinskog prava § 88.
— poslužjâ § 82.
— tjelesne osobnosti § 8.
— založnog prava § 97.
Presuda § 41.
Pretor § V.
Prezalog § 95.
Prietnje § 24.
Prigovori (ekscepcije) § 38.
Prilike (naravne) koje preinačuju pravni položaj osoba § 9.
Priložje § 19.
Principske konstitucije § VI.
Pripitomljene životinje § 15.
Prirast (*accessio*) § 69.
Priscus Iavolenus § VII.
Priscus Neratius § VII.
Prisega § 40.
Pristup (nuždan) § 57.
Prisudjenje vlastničtva § 64.
— poslužja § 81.
Privatae (*actiones*) § 37.
Pro (titul *pro emptore, donato, legato, dote, soluto, heredi, derelicto, suo*) § 66.
Proculus § VII.
Prohibitoria (*interdicta*) § 42.
Proiiciendi (*servitus*) § 79.
Proizvodi (umni) § 56.
Pronuntiatio u formuli § 36.
Prospiciendi (*servitus*) § 79.
Protegendi (*servitus*) § 79.
Provocatio sacramento § 35.
Prudentium (*responsa*) § VII.
Prvenstvo u založnom pravu § 94.
Publice respondendi (*ius*) § VII.
Publicijanska akcija na obranu vlastničtva § 59; poslužjâ § 75.
Punoljetnost § 9.
Put (nuždan) § 57.

Q

Quantitates § 16.
Quasi possessio (*iuris*) § 55.
— *publiciana actio* § 83.
— *ususfructus* § 80.
Quiritium (*ius*); *dominium ex iure Quiritium*; *nudum ius Quiritium* § 59.

R

Radnja robova i životinja § 80.
Razdjelive stvari § 17.
Razlozi (zabluda glede razlogâ) § 24.
Razrješivost pravnih djela § 30.
Razrješni uvjeti (v. Resolutivni).
Recuperandae possessionis (*interdicta*) § 54.
Red prednosti kad je više založnih prava na istoj stvari § 94.
Rei aestimatio § 31.
— *vindicatio* § 73.
Rei persecutoriae (*actiones*) § 37.
— *vindicatio* § 73.
Relativna prava § 1.
Remissio pignoris § 97.
Res (v. Stvari).
— *furtivae* § 67.
— *hostium* § 61.
— *iudicata* § 41.
— *mancipi* i *nec mancipi* § 21.
— *nullius* i *derelictae* §§ 14, 61.
— *vi possessae* § 67.
Resolutivni ili razrješni uvjeti § 27.
Respectus parentelae § 7.
Responsa prudentium § VII.
Restipulatio § 42.
Restitutoria (*interdicta*) § 42.
Restitutio in integrum § 46.
Retentio § 32.
Retinendae possessionis (*interdicta*) § 54.

Digitized by Google

Reversio ad dominum § 67.
Revocatio in servitutem § 5.
Robovi — *postliminium* — *manumissio* § 5. — Radnja robova § 80.
Rodjenje čovjeka § 4.
Rodstvo § 7.
Rok § 28.
Romanarum (*Collatio legum Mosaicarum et*) § VIII.
Rubria (*lex*) *de Gallia Cisalpina* § III.
Rufus (*Servius Sulpicius*) § VII.
Rukopisi raznih česti *corpus iuris*-a § X.
Rustica praedia § 15.

S

Sabinus (*Massurius*) § VII.
Sacramentum § 35.
Sadjenje § 69.
Salvija Julijana *edictum perpetuum* § V.
Salvijanov interdikat § 86 i 96.
Salvius Iulianus § VII.
Samohotni troškovi § 20.
Sanctio pragmatica § XIII.
Sbirka Papirijeva § III.
Sbirke rimskih zakona složene od barbarâ § VIII.
Scaevola § VII.
Scriptura § 69.
Sectio §. 60.
Senat § IV.
Senatusconsultum Macedonianum § IV.
— *Neronianum* § IV.
— *Orfitianum* § IV.
— *Pegasianum* § IV.
— *Plancianum* § IV.
— *Tertullianum* § IV.
— *Trebellianum* § IV.
— *Velleianum* § IV.
Sententiae Paulove § VII.
Separati (*fructus*) § 20.
Serviana actio § 89.
Servij Tulij § III.
Servitutes § 76 i sl.
Servius Sulpicius Rufus § VII.
Servus poenae § 5.
— *sine domino* § 5.
Sextus Pomponius § VII.
Sgrade § 15.
Sholiji § XII.
Sijanje § 69.
Sila § 24.
Silanianum (*senatusconsultum*) § 5.
Silia lex § 35.
Simplex (*actio*) § 37.
Simulacija § 24.
Sjedinjenje svojih stvari sa tudjima: *alluvio* — *avulsio* — presušeno korito — otok koji ponikne u rieci — sadjenje i sijanje — spojenje — pomjesa § 69.
— u poslužjima § 82; u založnom pravu § 97.
Skup stvarî § 18.
Slievanje § 82.
Sloboda § 5.
Složene stvari § 17.
Slučajni uvjeti § 27.
Smrt § 8 — uzrok prestanku obveza § 45.
Solarium § 88.
Species § 16.
Spisateljsko pravo § 56.
Spol § 6.
Sponsio poenalis § 42.
Sposobnost (djelatna) § 29.
— pravna § 4.
Stalež § 9.
Stanovanje § 80.
Statu liber § 5.
Status § 3; sloboda § 5; gradjanstvo § 6; familija § 7.
Stepeni rodstva § 7.
Sterculinii (*servitus*) § 81.

Digitized by Google

Stjecanje pravâ u obće, izvorno i derivativno, onerosno i gratuitno § 22.
— emfiteuse § 86.
— gradjevinskog prava § 88.
— plodova § 70.
— posjeda § 51; po zastupnicima § 52.
— poslužjâ § 81.
— vlastničtva: *mancipatio* — *in iure cessio* — *venditio sub hasta* — *lex* § 60; zaposjednuće § 61; preokretaj § 62; prodaja § 63; prisudjenje § 64; usukapija § 65 i sl.; prirast § 69 i 70; pod universalnim naslovom § 71.
Stječaj više akcjia § 45.
Strah (*metus*) § 24.
Stricti juris (*actio*) § 37.
Stupnji krivnje § 31.
Stvari: tjelesne i netjelesne § 12; u trgovini i izvan trgovine — svačije — javne — božje § 13; u imovini i izvan imovine § 14; pokretne i nepokretne § 15; zamjenive i nezamjenive — potrošne i nepotrošne § 16; razdjelive i nerazdjelive § 17; proste, složene i skup stvarî § 18; poglavite i uzgredne § 19; *res mancipi* i *nec mancipi* § 21.
Stvarna akcija § 37.
— prava § 1, 47 i sl.
Sub hasta (*venditio*) § 60.
Subjekti pravâ § 3.
Suffragii (*ius*) § 6.
Sui et alieni iuris (*homines*) § 10.
Sukob više založnih prava na istoj stvari § 94.
Superficies § 88.
Suposjed § 50.
Susjedstvo § 57.
Suspensivni ili odložni uvjeti § 27.
Suvlastničtvo § 58.
Suvrste stvari § 16.
Svačije stvari § 13.
Svetčani oblik očitovanja volje § 29.
Svjedoci § 40.
Svojevlast § 29.
Svrgnuće emfiteute § 87.

Š

Škola (Bolonjska) § XIII.
Šteta § 31.

T

Tastbina § 7.
Teodorikov Edikat § VIII.
Teodosijev Zakonik § VI.
Teofilova Parafrasa § XII.
Teret (dokazni) § 40.
Tertullianum (*senatusconsultum*) § IV.
Textura § 69.
Tiek vode § 57.
Tigni immittendi (*servitus*) § 79.
Tignum iunctum § 69.
Titul (v. Naslov).
Titulus (*iustus*) *possessionis* § 66.
Tjelesne stvari § 12.
Traditio § 63.
— *brevi manu* § 51.
Trajna poslužja § 77.
Translatitium edictum — *ius* § V.
Tražbe (v. Akcije).
Trebellianum (*senatusconsultum*) § IV.
Trgovina (stvari u trgovini i izvan trgovine) § 13.
Tributa (*comitia*) § III.
Tripartita § VII.
Troškovi § 20, 73.

Digitized by Google

U

Udruge § 11.
Uglavci: podložni (*pactum hypothecae*) § 92 — antihretski; *ne pignus distrahatur* § 93.
Ukinuće ustanove *„ordo iudiciarum privatorum“* § 44.
Ulpiani fragmenta § VII.
Ulpianus (*Domitius*) § VII.
Ulpius Marcellus § VII.
Umni proizvodi § 56.
Unde vi § 83.
Uništivost pravnih djela § 30.
Universalno nasljedstvo § 71.
Universitas § 18.
Universitates § 11.
Upotreba § 80.
Upravna i pobočna loza § 7.
Urbana (*praedia*) § 15.
Usucapio (v. Usukapija).
— *libertatis* § 82, 97.
— *lucrativa pro herede* § 65.
Usukapija — pojam i poviest — *usucapio pro herede* — *usureceptio* — *longi temporis praescriptio* § 66; pravilna usukapija po Justinijanovu pravu § 66; stvari izključene iz pravilne usukapije § 67; *praescriptio longissimi temporis* § 68; usukapija poslužjâ § 81; emfiteuse § 86.
Usureceptio § 65.
Usus § 80.
— kod stjecanja *manus*-a § 10.
Ususfructus — *quasi ususfructus* § 80.
Uterini, consanguinei i *germani* (braća) § 7.
Uti possidetis (*interdictum*) § 54, 83.
Utile (*dominium*) § 85.
Utiles (*actiones*) § 37.
Utilis in rem actio na zaštitu emfiteuse § 85; na zaštitu gradjevinskog prava § 88.
— *rei petitio* — *actio negatoria* i *confessoria* § 85, 88.
Utrubi (*interdictum*) § 54.
Uvjeti § 27. Razne vrsti uvjetâ: afirmativni, negativni, slučajni, potestativni, mješoviti, dopušteni, nedopušteni, suspensivni (odložni), resolutivni (razrješni); nepravi uvjeti: nuždni, nemogući, naravni, koji se odnose na sadašnji ili prošli dogadjaj § 27.
Uzgredne stvari § 19.
Uzhodna i nizhodna loza § 7.
Uživanje § 80.

V

Vades § 34.
Vadimonium § 34.
Vaticana fragmenta § VII.
Vecti al § 84.
Venatio § 61.
Venditio bonorum — *sub hasta* § 60.
Veteris iurisconsulti (*consultatio*) § VII.
Viae servitus § 79.
Vidljiva poslužja § 77.
Vindex § 34, 43.
Vindicatio (*rei*) § 78.
— *servitutis* § 83.
Vindicta (*manumissio per vindictam*) § 5.
Vis absoluta i *compulsiva* § 24.
Visigothorum (*Lex Romana*) § VIII.
Vjera § 9.
Vlast (privatno-pravna) nad osobama: *homines sui et alieni iuris* — *patria potestas* — *manus* — *mancipium* § 10.
Vlastničtvo: pojam i objekt § 56 — ograničenja § 57 — su-

Digitized by Google

vlastničtvo § 58 — povjest vlastničtva § 59 — stjecanje § 60 i sl. — gubitak § 72 — zaštita § 73.
Vocatio in ius § 34.
Voda (tiek vode) § 57.
Vrela pisanog prava § 2.
Vrieme u usukapiji § 65; u založnom pravu § 94.
Vršenje pravâ § 32 i sl. — poslužja (ustup) § 80.
Vulgaris (*formula*) § 37.

Z

Zabluda § 24.
Zaklade § 11.
Zakon dvanaest ploča § III. — o citavanju § VII.
Zakonarstvo decemvirâ § III. — Justinijanovo § IX, X.
Zakoni kraljevski § III. — naroda rimskoga i plebisciti § III.
Zakonski zalog § 92.
Zakup (nasljedni) § 84.
Zalog (v. Založno pravo).
Založno pravo: povjestni razvoj § 89; pojam i svojstva § 90; objekat § 91; postanak § 92; posljedice — *antichresis* § 93; obstanak i sukob više založnih prava na istoj stvari § 94; založna zamjena i prezalog § 95; tražbe § 96; prestanak § 97.
Zamjena dužiteljâ u založnom pravu § 95.
Zamjenive stvari § 16.
Zanimanje § 9.
Zapad (Rimsko pravo u Zapadu) § XIII.
Zaposjednuće § 61.
Zapuštanje § 14, 53, 61, 73.
Zapuštene stvari § 14.
Zarobljenje u ratu § 5.
Zastara § 45; poslužjâ § 82; emfiteuse § 87; založnog prava § 97.
Zastupnici (stjecanje posjeda po zastupnicima) § 52.
Zaštita prava § 32; vlastničtva § 73; poslužjâ § 83.
Zatočenje § 8.
Zauzeće § 61.
Zavičajnost § 9.
Zdravlje § 9.
Zemlje § 15.
Zemljištna poslužja § 78, 78; kućna — poljska § 79.
Zenonova konstitucija § 84, 86.
Zla namjera § 24, 31.

Ž

Životinje divlje, pitome i pripitomljene § 15; stjecanje životinja zauzećem § 61; gubitak § 72; radnja životinja § 80.
Životnost § 3.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google